

Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

VIII. évfolyam, 1. szám

Volume VIII., Issue 1.

2008. január – március / January – March 2008

ISSN 1570-0070

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A lap a következő Internet-címről tölthető le: http://www.federatio.org/mikes_per.html

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományából tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Minden cikkért szerzője felel.

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The periodical can be downloaded from the following Internet-address: http://www.federatio.org/mikes_per.html

If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

Individual authors are responsible for facts included and views expressed in their articles.

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2008, All Rights Reserved

TARTALOM

CONTENTS

Kedves Olvasó!	5
Dear Reader,.....	6
Szerzőink / Our authors.....	7
Szerkesztőség / Editors	12
BÖHM-BARTÓK ÖSZTÖNDÍJ 2008.	13
MIKES TANULMÁNYI NAPOK 2008.	15
<i>FARKAS, Flórián : Magyar szellemi műhelyek world-wide</i>	16
CENTERS OF HUNGARIAN CULTURE WORLD-WIDE	18
<i>KÁLDOS, János : Világkönyvtár — Magyar Elektronikus Könyvtár</i>	19
WORLD LIBRARY — HUNGARIAN ELECTRONIC LIBRARY	20
<i>ARDAY, Géza : Magyar Irodalmi Figyelő Díj</i>	21
HUNGARIAN LITERARY OBSERVER 2007	22
<i>PHILOSOPHIA PERENNIS</i>	23
GÁL, László : Mi a visszaszerezendő a magyar nyelvű logika történetéből, különösképpen Erdélyben a XVII. század közepétől a XX. század közepéig terjedő időszakban?	23
MARISKA, Zoltán : A <i>philosophia perennis</i> lehetőségei egykor és ma.....	24
SOMOS, Róbert : A logikai platonizmus Magyarországon	32
VERES, Ildikó : Rendszerfilozófiák: Böhm Károly és Brandenstein Béla.....	38
PHILOSOPHIA PERENNIS.....	43
<i>HUNGAROLOGIA</i>	44
MARCANTONIO, Angela : Nyelvtörténet és magyar őstörténet	44
MARCANTONIO, Angela : Historical linguistics and the pre-history of Hungarian	49
OBRUSÁNSZKY, Borbála : Andaság és komaság	54
OBRUSÁNSZKY, Borbála : <i>Anda</i> and <i>koma</i>	63
TÓTH, Alfréd : Sumerian and its closest relatives	66
TÓTH, Alfréd : The origin of the Rhaetians	70
<i>CIVILIZÁCIÓS KITEKINTŐ — CIVILIZATIONAL OUTLOOK</i>	76
OBRUSÁNSZKY, Borbála : Kína világörökség terve.....	76
SEGESVÁRY, Viktor : Two Clear-cut Cases of Civilizational Differences.....	77
<i>MAGYAR ÉLET ÉS KULTÚRA WORLD-WIDE — HUNGARIAN LIFE AND CULTURE</i> <i>WORLD-WIDE</i>	79
PILLERNÉ TIRCKA, Éva : Portugália/Brazília — Ausztria és Magyarország uralkodó házainak családi kapcsolatai.....	79
PILLERNÉ TIRCKA, Éva : Magyarok a brazil történelemben	82
SEGESVÁRY, Viktor : A Genfi Magyar Egyesület 'hóskora'	85

SEPSISZÉKI NAGY, Balázs : Magyar erdei iskola Erdélyben	87
SEPSISZÉKI NAGY, Balázs : Juniperus Environment and Heritage Protection Association	88
ÉLŐ TÖRTÉNELEM	89
CSEH, Zsigmond : 1956: Kihűlő tűzhányó egy következmények nélküli országban	89
FRIGYESY, Ágnes : Nagypám sorsa	94
LIVING HISTORY	98
KÖNYVAJÁNLÓ — BOOK REVIEW	99
OBRUSÁNSZKY, Borbála : Négy égtájon barbár csillag ragyog.....	99
SEPSISZÉKI NAGY, Balázs : Kúriák földje — Háromszék.....	100
SEPSISZÉKI NAGY, Balázs : Ținutul conacelor	101
SEPSISZÉKI NAGY, Balázs : Land of mansions	102
GEOSTRATÉGIAI & VILÁGGAZDASÁGI KÖNYVSZEMLE — GEOSTRATEGICAL & WORLD ECONOMIC BOOK REVIEW	103
MARÁCZ, László : Ethnicity in Cluj-Napoca (Kolozsvár, Klausenburg)	103
MARÁCZ, László : Az etnikailag vegyes Kolozsvár	104
MARÁCZ, László : Roemeense en Hongaarse etniciteit in Cluj	105
MARÁCZ, László : Cluj-Napoca un oraș cu o etnie mixtă!.....	107
SEGESVÁRY, Viktor : Walter Laqueur — The Last Days of Europe	109
SEGESVÁRY, Viktor : Walter Laqueur — Európa végnapjai	111
ÍGY ÍRTUNK MI	114
BAKÓ, Elemér : Miért emlékezünk?	116
BUSH, Benjamin Jay : Soos Géza, a keresztyén ember	118
VÍG, Béla : Soos Géza emlékének.....	120
SOOS, Géza : Levelek Rómából	121
FLÓRIÁN, Tibor : Buzdítás küzdelemre	124
SOOS, Géza : Hitvallásom	125
DR. DROIN, Jules : Üdvözlő beszéd a genfi egyháztanács nevében dr. Soos Géza lelkésszé avatása alkalmából.....	126
TUNYOGI CSAPÓ, András : Egy lélek háttere: Magyar protestáns hitélet a két világháború között.....	127
FEKETÉNÉ KORÉNY, Livia : Egy hang vagyok.....	129
ÁBRAHÁM, Dezső : A Soli Deo Gloria-Diákmozgalom működése Magyarországon	130
MÉRLAKY, László : Soos Géza és a menekült magyar ifjúság	132
CSEGEZI, József : A magyar honvédség problémái Soos Géza szemében	135
HIGHLIGHTS FROM THE 20 th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST.....	136

Kedves Olvasó!

A nemrég elkezdődött 2008-as esztendőre minden Kedves Olvasónknak sikerekben gazdag, nagyon Boldog Új Évet kívánunk!

A Hollandiai Mikes Kelemen Kör és a Mikes International közös szervezésében az idén szeptember 25 és 28. között kerül megrendezésre a hollandiai Elspeetben a 49. Tanulmányi Napok konferencia, amelynek témája:

'KERESZT'-utakon, AZ ÍRÁSTUDÓK ÁRULÁSA

A témaleírást jelen számunkban közöljük.

A Mikes International Alapítvány 2008-ban újra kiírja a Böhm-Bartók Ösztöndíjra a pályázatot. Az idejű pályakérdés a következő:

Kibédi Vargás Sándor bölcelete a kolozsvári iskola és a badeni iskola erőterében

A pályaműkiírást jelen számunkban közöljük.

Az elmúlt negyedévben a *Bibliotheca Mikes International* keretében a következő könyveket jelentettük meg:

1. **Tóth Alfréd:** Hungarian and Eskimo-Aleut — with Paleo-Siberian cognates (181 old.)
2. **Tóth Alfréd:** The common Mesopotamian substrate of Hungarian and Basque (46 old.)
3. **Tóth Alfréd:** Are all agglutinative languages related to one another? (32 old.)
4. **Tóth Alfréd:** Etruscans, Huns and Hungarians (81 old.)
5. **Mariska Zoltán:** Lét és az ismeret — Megjegyzések Bartók létfelvetéséhez (38 old.)

Könyveink a következő címről tölthetők le: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

A Szerkesztőség

Hága, 2008. január 16.

Dear Reader,

We wish all our Readers a very Happy New Year!

The 49th annual Mikes Study Week conference will be held in Elspeet, the Netherlands between 25 and 28 September 2008. The theme is: **On 'CROSS'-roads — La Trahison des clercs.**

On January 10, 2008 the Foundation Mikes International initiated its 2008 theme for the *Böhm-Bartók Scholarship*. This year's theme is: **'Kibédi Varga Sándor's philosophy in the field of force of the Kolozsvár School and Baden School'**. Further details can be found on the following address: http://www.federatio.org/mikes_bbs.html

In the past quarter we published the following volumes:

1. **TÓTH, Alfréd:** HUNGARIAN AND ESKIMO-ALEUT — with Paleo-Siberian Cognates (in English) (181 p.)
2. **TÓTH, Alfréd:** THE COMMON MESOPOTAMIAN SUBSTRATE OF HUNGARIAN AND BASQUE (in English) (46 p.)
3. **TÓTH, Alfréd:** ARE ALL AGGLUTINATIVE LANGUAGES RELATED TO ONE ANOTHER? (in English) (32 p.)
4. **TÓTH, Alfréd:** ETRUSCANS, HUNS AND HUNGARIANS (in English) (81 p.)
5. **MARISKA, Zoltán:** EXISTENCE AND COGNITION (in Hungarian) (38 p.)

The publications of Bibliotheca Mikes International can be downloaded from: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

The Editors

The Hague, January 16, 2008

Szerzőink / Our authors**ARDAY, Géza**

1973-ban született Budapesten. Tanár, irodalomtörténész, minisztériumi tanácsos. A Károli Gáspár Református Egyetemen szerezte meg tanári diplomáját. A Környezetvédelmi Minisztérium tanácsosaként szemléletformálással foglalkozott. Emellett a tanári pályán tevékenykedett éveken keresztül. Számos irodalomtörténeti tanulmány szerzője, több kötete látott napvilágot.

Born in 1973 in Budapest. Teacher, literary historian, ministerial counselor. Received his degree at the Károli Gáspár Reformed University. He was with the Ministry of Environment as a counselor. Next to that he has several years of experience in teaching. Mr. Arday published numerous papers and several books in the field of literary history.

CSEH, Zsigmond

Közgazdász, nyugalmazott ENSZ főtisztviselő. 1930-ban született Hévízszentandrásán. Középiskoláit a Keszthelyi Premontrei Gimnáziumban végezte. Édesapját a kommunista hatalom Kistarcsára internálta, ő pedig csak fizikai munkásként dolgozhatott. (Építőipari segéd munkás, gépkocsivezető, autóbuszsofőr és végül bázongorista). 1956 november 23-án elhagyta Magyarországot és a Genfi Calvin Egyetemen szerzett közgazdasági diplomát. 1966-tól nyugdíjazásáig a GATT, majd pedig az ITC-Unctad-Gatt tisztviselője. 1993-tól 2007-ig a Genfi Magyar Egyesület elnöke és mai napig a Genfi Magyar Értesítő főszerkesztője.

Economist, former senior UN employee. Born in 1930 in Hévízszentandrás. Completed his secondary school in Keszthely. Coming from a middle-class family, he and his family lived in a world of constant insecurity and instability as so many other young people in Hungary during the fateful period of Communism. Left Hungary on 23 November 1956 then he graduated from the Calvin University in Geneva. From 1966 till retirement he was employee of GATT then of ITC-Unctad-Gatt. Between 1993 and 2007 he was chairman of the Hungarian Association of Geneva and he is still editor-in-chief of the Hungarian Bulletin of Geneva.

FARKAS, Flórián

Okleveles villamosmérnök; MBA. IT és menedzsment konzultáns. 1992. óta Hollandiában él.

Electric engineer; MBA. IT and management consultant. Living in the Netherlands since 1992.

FRIGYESY, Ágnes

Újságíró, 1963-ban Kecskeméten született. A Kodály Zoltán Ének-zenei Általános Iskolában és Gimnáziumban kezdte meg tanulmányait, majd a kaposvári Tanítóképző Főiskolán szerzett diplomát. Hét év tanítás után az újságírói pályát választotta. A tanítás mellett magyar szakon megszerezte második diplomáját a szegedi Tanárképző Főiskolán. Külső-, és belső munkatársa volt a Kecskeméti Lapoknak 1989-től, az Új Magyarországnak, a Film, Színház Muzsikának, a Honismeretnek, a Magyarok Világszövetsége lapjainak: a Világszövetségnek, a Magyarok Világlapjának és a Világlapnak. Megjelentek cikkei a Heti Nemzeti Újságban, a Münchenben megjelenő Nemzetörben, majd a magyarországi Magyar Nemzetörben, valamint az Ausztráliai Magyar Életben stb. Több száz interjút készített az elmúlt 15 év alatt. Jelenleg az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havilapjának, az Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek főszerkesztője, továbbá a Kolozsváron megjelenő Erdélyi Napló hetilap munkatársa, és más hazai lapok (Kapu, Nyugati Magyarság, Szent Kereszt Magazin, Búvópatak) rendszeres szerzője, továbbá írásai jelennek meg a Fidesz és a KDNP honlapokon.

Journalist. She was born in 1963 in Kecskemét. After concluding her primary and secondary school education in her native town, she studied pedagogy in Kaposvár then she earned her second degree in Hungarian language in Szeged. After having spent seven years teaching she turned to journalism. Since the collapse of communism she worked for numerous newspapers and journals both in Hungary and abroad. At present she is editor-in-chief of periodical in Transylvania and publishes regularly in various newspapers and magazines.

GÁL, László

A Babeş-Bolyai Tudományegyetemen végzett 1980-ban. 1991 óta ennek az egyetemnek oktatója. Jelenleg a Filozófiatörténet és Logika Tanszék docense. Kutatási területe a logika. Ebben a témában több kötetet (pld. *Nyelv és logikusság*. Kolozsvár, Pro Philosophia Kiadó, 2000. és *Társadalom és logikusság*. Kolozsvár, Kriterion, 2003.) és

számos tanulmányt jelentetett meg. Az utóbbi három évben a kétnyelvűség logikai vizsgálatával foglalkozott és tett közzé több tanulmányt.

Graduated from the Babeş-Bolyai University in 1980. He is teaching at this university since 1991. Currently he is professor with the History of Philosophy and Logic department. His main area or research is logic. In this field he published several books and numerous treatises. In the last three years he researched bilingualism from a logical perspective, published several articles in this topic.

KÁLDOS, János

2000 óta az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtár Osztályán dolgozik. Fő feladata a digitális gyűjtemény gondozása, de több tartalomfejlesztési munkában, valamint szolgáltatásfejlesztésben is részt vesz. Az egyetemen kezdett el foglalkozni a régi magyar irodalom és művelődéstörténet problémáival. Elsősorban a XVI-XVII. századi erdélyi művelődéstörténet területén folytatott kutatásokat. Behatóbban foglalkozott az erdélyi unitárius egyház történetével, különösen a XVI. század utolsó negyedének eseményeivel és művelődéstörténeti jelenségeivel (irodalom, nyomdászat, egyháztörténet). Tagja az MTA Irodalomtudományi Intézetében működő Reneszánsz-barokk Kutatócsoportnak és a Tudományos Akadémia Informatikai Irodalomtudomány Albizottságának.

Since 2000 he is with the National Széchényi Library's Hungarian Electronic Library. His main responsibility is the maintenance of the digital collection; next to that he is also involved in content development and service development. During his university years he began to develop an affinity towards ancient Hungarian literature and civilization, especially the 16-17th century Transylvanian civilization. He is member of the Renaissance-Baroque Research Group of the Hungarian Academy of Sciences' Literary Institute and the Digital Literary Subcommittee of the Hungarian Academy of Sciences.

MARÁCZ, László

1960-ban született Utrechtben, Hollandiában. A Groningeni Egyetem Bölcsészkarán szerez diplomát. 1984-1990 között egyetemi docens a Groningeni Egyetem Általános Nyelvészeti Intézetében. 1990-1992 között Niels Stensen-ösztöndíjas, vendégkutató az MTI-n, az MTA-n és a CNRS-nél. 1992 óta az Amszterdami Egyetem Kelet-Európai Intézet docense. Kutatási területe az általános mondattan, magyar grammatika, a magyarság és Nyugat viszonya. Számos tudományos cikk és kötet szerzője.

Born in 1960 in Utrecht, the Netherlands. Receives his degree from the University of Groningen. Between 1984 and 1990 he is with the University of Groningen as assistant professor. Between 1990 and 1992 as a Niels Stensen scholar he is with MTI, MTA and CNRS as a guest researcher. Since 1992 Mr. Marác is professor of the East-European Institute of the University of Amsterdam. His areas of research cover general syntax, Hungarian grammar, the relationship of Hungarians and the West. Author of numerous scientific publications and books.

MARCANTONIO, Angela

A Római 'La Sapienza' Egyetem 'Történeti nyelvészet' és 'Uráli Tanulmányok' szakok tudományos főmunkatársa és oktatója. A finnugor/uráli tanulmányok területén alapítója az ún. 'forradalmi iskolá'-nak. Kutatási eredményei vitát keltőek, mert a terület újraértékelésére, vagyis a hagyományos finnugor/uráli elmélet és hozzátartozó családfa érvénytelenségére hívja fel a figyelmet. Számos könyv és tanulmány szerzője (pl. *The Uralic Language Family: Facts, Myths and Statistics*, 2002; *A történeti nyelvészet és a magyar nyelv eredete. Angela Marcantonio válogatott tanulmányai*, 2006). Emellett a magyar nyelv eredetén és korai történetén dolgozik a budapesti és amszterdami egyetemek kutatóival szoros együttműködésben. Többek között publikál az *Amsterdam Studies* és *Mikes International* című hollandiai magyar folyóiratokban.

Senior researcher and lecturer of 'Historical Linguistics' and 'Uralic Studies' at the University of Rome "La Sapienza". She is a founder of the so-called 'revolutionary school' of Finno-Ugric/Uralic studies. The results of her research are controversial, because she challenges the foundation of the field, that is, the validity of the conventional Finno-Ugric/Uralic theory and related family tree. She is the author of several books and numerous articles (e.g.: *The Uralic Language Family: Facts, Myths and Statistics*, 2002; *A történeti nyelvészet és a magyar nyelv eredete. Angela Marcantonio válogatott tanulmányai* ('Historical Linguistics and the Origin of Hungarian: Selected Papers by A. Marcantonio', 2006). Next to this, she is working on the origin and prehistory of Hungarian in close cooperation with colleagues from the Universities of Budapest and Amsterdam, and she is also publishing in Hungarian periodicals in the Netherlands like *Amsterdam Studies* and *Mikes International*.

MARISKA, Zoltán

1979-ben magyar-országi szakos középiskolai tanári diplomát a szegedi József Attila Tudományegyetemen, majd 1985-ben a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem filozófiai szakán — summa cum laude — oklevelet szerzett. 1986 óta a Miskolci Egyetem Filozófiatörténeti Tanszékének docense; kandidátus, PhD-fokozattal rendelkezik. Kutatási területei: a magyar filozófia története, illetve a filozófiai antropológia.

Holds a Hungarian-Russian master degree from the József Attila University of Szeged (1979) and also a master degree — with summa cum laude — in philosophy from the Eötvös Lóránd University of Budapest (1985). Since 1986 he is professor at the University of Miskolc (Department of History of Philosophy); holds a Ph.D.-degree. Areas of interest: history of Hungarian philosophy and philosophical anthropology.

OBRUSÁNSZKY, Borbála

Történész-orientalista. 1992-1997 között az ELTE-n történelem-mongol szakon végzett, majd 1997 és 1999 között a Mongol Állami Egyetemen végzett posztgraduális képzést, és 1999 decemberében megvédte a doktori címét. 2000-2002 között a Pécsi Tudományegyetemen alakuló Ázsia Központ külső szakértője volt, majd a Shambala Tibet Központ mongol programjait szervezte. Közben több tanulmányutat tett Mongóliába és Kinába. 2005-től a Körösi Csoma Sándor Egyetem előadója, 2006-tól tart előadást az ELTE Jogi Karán is. Ezen kívül több magyar tudományos egyesület tagja, alapító tagja: Magyar Őstörténeti Munkaközösség, Magyar Történelmi Társulat, László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület. Számos könyv és tanulmány szerzője.

Historian, orientalist. She completed her studies at the University Eötvös Loránd in Budapest between 1992 and 1997 in history and Mongol civilization. This is followed by a postgraduate study at the Mongol State University, where she is awarded a Ph.D. degree in 1999. Between 2000 and 2002 she is external consultant of the Asia Center at the University of Pécs. Next to that she organizes the Mongol programs of the Shambala Tibet Center. During this period she participated in several expeditions in Mongolia and China. Since 2006 she lectures at the University Eötvös Loránd in Budapest. Ms. Obrusánszky is member and/or founder of several Hungarian scientific associations and she is author of numerous books and articles.

PILLERNÉ TIRCKA, Éva

Budapesten született 1932-ben. Elemit a Városmajor utcai iskolában, a gimnázium 1. és 2. évét az Angolkisasszonyok zuglói intézetében végezte. 1944 Nagypéntekén hagyta el Magyarországot szülei és testvéreiével. A bajorországi Gernben végzett további két iskolaévet, németül, majd a niederaudorfi Magyar Leánykollégiumban 2 gimnáziumi évet magyarul. Ezután a család Párizsba ment tovább és végül 1949 novemberében kivándorolt Rio de Janeiro, Brazília. Férjhezmenetel és 3 gyerek születése után, már Sao Paulóban, elvégezte a 4 alsó és 4 felsőgimnáziumot felnőttek számára létesített, rövidített iskolaévekben. Az emigrációban a Külföldi Magyar Cserkészszövetség keretében találta meg fő feladatát. 1947 óta, megszakítás nélkül szolgálja ezt az Intézményt, különböző vezetői munkakörben. Két Leánycserkész könyvet szerkesztett (1962, 1997) és kidolgozta a vezetőképzéshez kötelező magyarságismereti anyaghoz a magyar történelmet. A Rio de Janeiro-i és Sao Paulo-i magyar közösségekben különböző önkéntes munkát végzett/végez: a Könyves Kálmán Szabadegyetem dékánja, a Magyar Ház igazgatója majd elnöke volt. A Magyar Ház Könyvtárnak és a Bartók Béla vegyes kórusnak alapítója és az ökumenikus Bibliakör alapító tagja.

Born in Budapest in 1932 where she completed her primary education and parts of the secondary one. During the war, on the Good Friday of 1944 she left Hungary together with her parents and brothers. The family took refuge in Bavaria, then in Paris and in 1949 they migrated to Rio de Janeiro, Brazil. She settled down in Sao Paulo. In the Diaspora she found her main mission in the Hungarian Scout Association in Exteris. She is serving this Institution since 1947, without interruption, in several functions. Edited two books for that organization and worked out the Hungarian history material for the leader development. As volunteer she was/is heavily involved in the life and work of several Hungarian communities in both Rio de Janeiro and Sao Paulo. This includes: Dean of the Könyves Kálmán Free University, director of the Hungarian House, founder of the Library and Choir of the Hungarian House, and founder of the ecumenical Bible-circle.

SEGESVÁRY, Viktor

A budapesti Református Theológiai Akadémián nyert lelkészi oklevelet 1953-ban. A genfi egyetemen doktorált politikai tudományokból, majd református teológiából. 1971 és 1994 között az Egyesült Nemzetek egyes gazdasági fejlesztési programjainak igazgatója — Algéria, Afganisztán, Mali, — majd, korai nyugalmába vonulása után, mint

konzultáns, az ENSZ Fejlesztési Programjának főtanácsadója afrikai és ázsiai országokban. 1994 óta a civilizációk közötti viszony és elkerülhetetlen dialógusuk feltételeit, valamint a globalizáció problematikáját tanulmányozza.

Born in Hungary, he left his homeland after the 1956 Revolution, and worked during 25 years with the United Nations in the field of economics and social development. His experiences in Asia and Africa familiarized him with the existence of different human worlds and taught him the necessity of understanding and tolerance in human relations. He obtained a Ph.D. in Political Science and International Relations from the Graduate School for International Studies and a D.D. from the Faculty of Protestant Theology, both at the University of Geneva (Switzerland).

SEPSISZÉKI NAGY, Balázs

Sepsiszentgyörgyön született 1969-ben. Elemi és középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte. 1990 és 1995 között a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem néprajz szakos hallgatója volt, tanulmányait kiváló minősítéssel végezte. Diplomaszerezés után hazaköltözött a szülőföldjére. Amerikai magyaroknak, valamint magyarországi alapítványoknak köszönhetően Orbán Balázs után 130 esztendővel, 1995 szeptembere és 2004 júliusa között sikerült bejámnia Székelyföld összes települését. Ez a kutatómunka négy könyvet eredményezett. 2004 októbere és 2007 márciusa között a Kovászna Megyei Művelődési Központ néprajzkutatójaként tevékenykedett. Ezalatt hagyományörző rendezvényeket, komolyzenei esteket, operagálákat, könyvbemutatókat és fotókiállításokat szervezett, honismereti előadásokat tartott, egy kötetet szerkesztett a megye kastélyairól és kúriáiról, s ötlete meg munkája eredményeként született meg a megye értéktérképe. 2005. szeptembere óta a Debreceni Egyetem néprajzi doktori iskolájának hallgatója. 2000-ben kezdeményezésére alakult meg a JUNIPERUS Környezetvédő és Hagyományörző Egyesület, melynek fő célkitűzése a környezetvédelemre és honszeretetre való nevelés. Ennek érdekében kiadványokat jelentetnek meg és az Úz-völgyében erdei iskola építésébe kezdtek. Nyaranta környezetvédelmi és néprajzi táborokat szervez.

Born in 1969 in Sepsiszentgyörgy. After concluding his primary and secondary school studies in his native city he completed his studies at the University Eötvös Loránd in Budapest between 1990 and 1995. After that he moved back to his native region where with the support of Hungarians in the US and foundations in Hungary he criss-crossed the whole Székler Land between September 1995 and July 2004, 130 years after the similar historic work of Balázs Orbán. The result of this enterprise is a four-volume large work that describes the state of Székler Land at the turn of the 3rd millennium. Between 2004 and 2007 he was with the County Cultural Center of Kovászna as ethnographer. Since 2005 he is working on his Ph.D. in ethnography at the University of Debrecen. In 2000 he helped founding the JUNIPERIUS Foundation that focuses on the conservation of the natural habitat and cultural heritage. This work is supported by publications and in the valley of Úz a 'forrest school' is under construction. He is organizing each summer ecological and ethnographical summer camps.

SOMOS, Róbert

Diplomáját 1982-ben szerezte Budapesten, az ELTE-n filozófia és történelem szakokon. 1983-tól máig a Pécsi Egyetem, illetve jogelődjei oktatója. Egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, a pécsi Patrisztika Központ vezetője. Szűkebb szakterülete a görög patrisztikus teológia, ezen belül az alexandriai tudós keresztény irodalom, illetve a későantik görög filozófia története, az ókeresztény teológia és a filozófiai hagyomány kapcsolata, továbbá a magyar filozófia története, különös tekintettel az Osztrák-Magyar Monarchia időszakára és Pauler Ákos munkásságára. Jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja.

Graduated in 1982 at the University Eötvös Loránd in Budapest in philosophy and history. Since 1983 teaches at the University of Pécs. University Professor, Doctor of the Hungarian Academy of Sciences, leader of the Center for Patristic Studies. His main focus areas include the Greek patristic theology, and the history of Hungarian philosophy in general and the oeuvre of Ákos Pauler in particular. At present he is Dean of the Faculty of Liberal Arts of the University of Pécs.

TÓTH, Alfréd

1965-ben született St. Gallenben (Svájc), anyanyelve magyar. Két Ph.D.-fokozattal rendelkezik (1989 matematika, Zürichi Egyetem; 1992 filozófia, Stuttgarti Egyetem) s egy masters fokozattal (Általános és Összehasonlító nyelvészet, Finn-Ugrisztika és Romanisztika, Zürichi Egyetem 1991). 2001 és 2007 között a matematika professzora Tucsonban (Arizona). Számos matematikai, szemiotikai, kibernetikai és nyelvészeti társaságnak, valamint nyolc nemzetközi tudományos lap szerkesztői bizottságának tagja. Zürichben és Szombathelyen lakik, ahonnan családja

származik.

Born in 1965 in St. Gallen (Switzerland), his native tongue is Hungarian. Received two PhD's (1989 Mathematics, University of Zurich; 1992 Philosophy, University of Stuttgart) and an MA (General and Comparative Linguistics, Finno-Ugristics and Romanistics, University of Zurich 1991). Mr. Tóth was between 2001 and 2007 Professor of Mathematics (Algebraic Topology) in Tucson, Arizona. He is member of many mathematical, semiotic, cybernetic and linguistic societies and scientific board member of eight international journals. Lives in Zurich and Szombathely where his family comes from.

VERES, Ildikó

A Miskolci Egyetem Filozófiatörténeti Tanszékének docense, ahol többek között magyar filozófiatörténetet ad elő. Fő kutatási területei a Kolozsvári Iskola és Brandenstein Béla. Számos filozófiatörténeti könyv szerzője [pld. Egy református gondolkodó a XX. század első felének Erdélyében (társszerző: Tókécs István), Tiszántúli Református Egyházkerület, Debrecen, 1994., Igazság és hiánynélküliség — Tanulmányok Varga Béla bölcséletéről Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2001., A Kolozsvári Iskola I. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003.], illetve szerkesztője, tudományos konferencia szervezője. Tudományos fokozatok: Magyar nyelv- és irodalom - művelődési menedzser szak KLTE BTK, 1978; Filozófia szakos előadó ELTE BTK, 1982; Dr. univ. KLTE BTK, 1983; A filozófia tudományok kandidátusa, 1991. (Ph.D.-vá minősítve: 2000); Dr. habil. Debreceni Egyetem, 2005.

Graduated in 1978 at the Kossuth Lajos University, Debrecen (Hungarian and Cultural Management) and in 1981 at the Eötvös Loránd University, Budapest (Philosophy). She received a Ph.D.-degree in philosophy in 1991, Sándor Tavaszy and the Kolozsvár School of Philosophy. Ms. Veres is professor at the University of Miskolc (Department of History of Philosophy) where she teaches — among others — history of Hungarian philosophy. Her main research areas are the Kolozsvár School of Philosophy and Béla Brandenstein. She is the author and editor of numerous books on history of philosophy.

Szerkesztőség / Editors

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
KIBÉDI VARGA, Áron	Freiburg i.B., Németország	/	Freiburg i.B., Germany
TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
-----------------------	-----------------	---	--------------------

BÖHM – BARTÓK ÖSZTÖNDÍJ

A Mikes International Alapítvány 2006. március 15-én díjat alapított *Böhm—Bartók Díj* névvel az egyetemes magyar filozófiai kultúra előmozdítása érdekében. A díj névadói a Kolozsvári Filozófiai Iskola két kiemelkedő alakja: Böhm Károly, a magyar filozófia megalapítója és málnási Bartók György.

Az Alapítvány 2007. január 10-én egy újabb díjat alapított, *Böhm—Bartók Ösztöndíj* névvel, amelynek célja ugyancsak az egyetemes magyar filozófiai kultúra előmozdítása — a *diákok* körében. Ezen díjat középiskolák diákjai, felsőfokú oktatási intézmények hallgatói, valamint doktori képzésben részt vevő hallgatók nyerhetik el.

A Böhm—Bartók Ösztöndíjat pályamunkával lehet elnyerni.

Mikes International Alapítvány vezetősége
Hága, 2008. január 10.

~ ~ ~ ~ ~

A 2008. évi pályakérdés a következő:

Kibédi Varga Sándor bölcselete a kolozsvári iskola és a badeni iskola erőterében

Feltételek:

1. Pályázó:

- Minden középiskolai diák, felsőfokú oktatási intézmény hallgatója, valamint doktori képzésben részt vevő hallgató pályázhat, bárhol is éljen a világon.
- A pályázat jelíges. A pályamunkát és a jeligét a következő módon kérjük az Alapítvány postacímére elküldeni:
  1. A pályamunkát CD-ROM-on kérjük egy borítékban eljuttatni. A CD-ROM-on tüntesse fel a jeligét (gépelve).
  2. A pályázó nevét, lakcímét és email címét egy külön lezárt borítékban mellékelje a CD-ROM-hoz; ezen a borítékon csak a jeligét (gépelve) tüntesse fel. Ugyancsak ebben a lezárt borítékban mellékeljen egy fél évnél nem régebbi hivatalos igazolást az oktatási intézményétől, amelynek diákja, hallgatója.
  3. Postacím:
Stichting Mikes International
Suezkade 74
2517 BX Den Haag
Hollandia

2. A pályamű feltételei:

- A pályamű nyelve: magyar.
- A pályamű eddig sehol nem jelent meg, más pályázaton nem szerepelt.

- A pályamű formátuma: Microsoft Word (PC-verzió).
3. A pályamű beküldésének határideje: **2009. június 10.**

4. Pályadíj (egyszeri összeg): **500 €**

5. A pályamű elbírálásának irányelvei: a Díj csak akkor kerül kiosztásra, ha a beküldött pályamű(vek) megüt(nek) egy általunk abszolút értelemben vett tudományos szintet.

Követelmény: Írjon részletesen kidolgozott esszét vagy tanulmányt a megadott címről, úgy, hogy az igazolja a téma alapos ismeretét. Az elkészült írás tartalmazza megalapozott (indokló vagy cáfoló) állásfoglalását a témának a magyar, illetve az egyetemes kultúra adott szakaszának az értelmezésében játszott szerepéről. Törekedjen arra, hogy mondanivalója aának szóló, korszerű és eredeti legyen.

Irányadóul felhívjuk a figyelmet Kibédi Varga Sándor VALÓSÁG ÉS ÉRTÉK — AZ ISMERETELMÉLET ÉS ÉRTÉKELMÉLET ALAPPROBLÉMÁJA —, valamint Vatai László A SZOCIÁLIS FILOZÓFIA ALAPJAI BÖHM KÁROLY TANÁBAN (in. TÁRSADALOMBÖLCSELETI TANULMÁNYOK) című művekre. Mindkét mű elektronikusan elérhető a Mikes International könyvkiadási honlapján: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

6. Eredményhirdetés: **2009. szeptember 10.** Csak a díjat elnyert pályaműhöz tartozó jelíges boríték kerül felbontásra.

7. A pályamű közzétele: a Mikes International Alapítvány fenntartja a jogot arra, hogy a díjat nyert pályamunká(ka)t elsőként publikálja.

Mikes International Alapítvány vezetősége
Hága, 2008. január 10.

MIKES TANULMÁNYI NAPOK 2008.

Márai Sándor emlékének

MAGYAR KULTÚRA III.

—

'KERESZT'—utakon
AZ ÍRÁSTUDÓK ÁRULÁSA

Kettős erkölcsi mérce?

2008. szeptember 25-28.

Menorode Konferenciaközpont, Elspeet, Hollandia

Kedves Barátunk!

'Örök-állandó amaz erős törvény.'

(ti. az erkölcsi törvény)

Arany János: *Buda halála*, 12. ének.

Julien Benda *La Trahison des clercs* című, 1927-ben megjelent könyvének a címét választottuk ezévből Tanulmányi Napjaink témájának. Benda a kultúra hordozóinak szemére vetette, hogy elárulták a független erkölcsi gondolkodást és ideológiák, hatalmi érdekek kiszolgálóivá váltak. Mi keserves történelmi tapasztalatból tudjuk, mit jelent 'az írástudók árulása'. Ugyanazt éltük és éljük át újra és újra a legkülönbözőbb körülmények között az egész világon, kultúrvilágainkban, midőn a hatalom az erkölcsi normák mellőzését az értelmiség egy hangadó részének a fedezete alatt valósítja meg. Gondolunk itt a rejtett és a nyílt hazugságokra, tudatos torzításokra azok részéről, akiket a társadalom szellemi vezetőinek, iránymutatóinak tekintünk. Erkölcsi tudathasadás ez, tragikum, amely keresztül hatol minden élethelyzetünkön és bennünket létünk alapjaiban rendít meg. Keresztfa-élmény ez az egyén és a közösség számára. Éppen ezért kell itt a valóságos élethelyzeteket figyelembe venni.

Egy intelligens közösség kötelessége, hogy ismerje önmagát, bátor legyen, belenézzen sorsa tükrébe s ne féljen önmagától. Ez tartja nyitva útját a jövőre. A jövő pedig a magyarság számára az egész földgömbön játszódik le, számos kultúrkörnyezetben, de egy erkölcsi rendben, amelyben a magunk morális egységét meg kell őriznünk.

Az 'írástudók' ügye mindnyájunk ügye. Az 'írástudók' mások-mások különböző helyzetekben. Írók, tudósok, politikusok, üzletemberek, egyházi, színházi, média-személyiségek, újságírók, tanárok, stb. — mi magunk!

A magyarság élete egyféle lombik-szerű élet. Történelmünkön keresztül az európai történelembe tekintünk bele. Határhelyzetekben élve problémáinkon keresztül, az emberiség problémáival szembesülünk. Ezekre 'diagnosztikusan' nyitva kell tartanunk a szemünket, hogy tisztán lássunk. Látni pedig a nézetek, vélemények nyílt kereszteződésében lehet. Erre való a Mikes.

Szokásunk szerint szakértő előadókat hívunk meg Tanulmányi Napjainkra. 'Magyar Irodalmi Figyelő' irodalmi díjunkt 2007-ben körünk Arday Géza (Budapest) laudatioja alapján Sulyok Vincé-nek (Oslo) ítélte oda.

Tanulmányi Napjainkra minden barátunkat és minden érdeklődőt szeretettel hívunk és várunk.

A Vezetőség

FARKAS, Flórián : Magyar szellemi műhelyek world-wide¹

Megvallom, én is azok közül való vagyok, akik gyarapodva írnak és írva gyarapodnak.
Augustinus, 7. levél.

Allahé Napkelet és Napnyugat és ahová csak fordultok, Allah orcája ott van.
Korán, 2. szúra 115.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, Kedves Barátaim!

Mindenekelőtt a címben szereplő kifejezést szükséges tisztázni: mi is az a *szellemi műhely*? A Wikipedia angol nyelvű változatában a *'think tank'*² kifejezés alatt a következő definíciót találjuk: *A szellemi műhely egy szervezet, intézet, korporáció vagy csoport, amely kutatást végez és tanácsot ad szociális politika, politikai stratégia, tudomány és technika, ipari, üzleti, vagy katonai területen.*³ Általában non-profit szervezetek, finanszírozásukat a kormányzat vagy különböző érdekcsoportok biztosítják. A kifejezés maga az 1950-es évek óta használatos, az első ilyen szervezetnek az 1831-ben alapított *Royal United Services Institute for Defence and Security Studies* (RUSI) intézetet tartják, amelyet Wellington grófja kezdeményezett. A másik a *Fabian Society* (1884), amelynek célja a szociális változás előmozdítása. Az 1916-ban az Egyesült Államokban alapított *Brookings Institution* ugyancsak az elsők közé tartozik. Magát a think tank kifejezést először a *RAND Corporation* kapcsán használták, amelyet a Douglas Aircraft alapított 1946-ban s 1948-ban vált önállóvá. Az 1970-es évekig csak néhány tucat ilyen szervezet létezett, azóta a számuk igen megnőtt annak következtében, hogy számos kisebb szervezet alakult, amelyek elsősorban (párt-)politikai, ideológiai nézeteket dolgoznak ki és képviselnek. Azóta a világ szinte mindegyik országában létrehoztak ilyen szervezeteket. Semlegességük — még ha formálisan pártsemlegesek is — számos esetben kétséges.

E definíció értelmében ezek a szervezetek hivatalosak, működésük nyilvános, non-profit jellegűek, de szakember-gárdájuk professzionális, karrier-emberekből áll, akik finanszírozását vagy az állam, vagy érdekcsoportok biztosítják. Természetesen nem reális azt gondolni, hogy egyrészt az ilyen értelmű műhelymunka ennyire újkeletű, másrészt, hogy jelenünkben a szellemi műhelymunka kizárólag ezekben a szervezetekben zajlik. Valószínűsíthető, hogy az ilyen típusú tevékenység egyidős az emberiséggel. S jelenünkben is a kastélyokban, ranch-eken, üdülőtelepeken, szalonokban összegyűlt döntéshozók, befolyást gyakorló emberek dolgoznak ki nagy horderejű stratégiákat, politikai, gazdasági, katonai programokat. Az igazi műhelymunka mindig is a kulisszák mögött zajlott és most is ott zajlik, amelyet a máya-fátyol takar el.

Visszatérve a hivatalos think tank-ekre, kétségtelen tény, hogy semlegességük számos esetben megkérdőjelezhető, bár ezzel nem szeretném azt a benyomást kelteni, hogy ezekben nem dolgoznának etikailag feddhetetlen emberek, gondoljunk csak Zbigniew Brzezinski-re. Az ilyen szervezetekkel kapcsolatban viszont mindig az a fundamentális kérdés, illetve fenntartás merül fel, hogy az ott dolgozók ezért a tevékenységükért pénzügyi javadalmazást kapnak. **Márpedig a szellemi függetlenség az anyagi függetlenséggel kezdődik.** Ez olyan tény, amelyen semmilyen bölcsesség nem tud változtatni!

A mi értelmzésünkben a szellemi műhely egy minden hivatalos szervezettől független emberek csoportja, amelynek célja a szellem különböző területein való érdekmentes munkálkodás. Idealizmus-e ez? De még mennyire, hogy az! A magyar szellemi életben a Hollandiai Mikes Kelemen Kör, a Mikes International, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, a KMÉM Pax Romana, a nagy nyugati lapok úm. Katolikus Szemle, Új Látóhatár, Irodalmi Ujság, stb. ennek a legeklatásabb példái. A felsorolás természetesen nem teljes, ezek csak kiragadott példák. Nagyon sokan, nagyon hosszú időn keresztül dolgoztak és a jelenben is dolgoznak ingyen és bérmentve, sokszor komoly anyagi áldozatot is hozva azért, hogy a Magyar Szellemi Hazát építsék. Ezeknek a nyugati magyaroknak a többsége menekült volt, sokszor egy szál ruhában érkezve meg a befogadó országba, s a minimális egzisztenciális alap megteremtése mellett mégis azonnal ezen idealisztikus tevékenységükbe fogtak.

Tevékenységüket a csak a mindennapos teendőikkel bajlódó és megelégedett emberek nem értik és nem is érthetik. Az emberiség e két teljesen különálló csoportja az élet más dimenziójában él és tevékenykedik. A hedonizmus vagy jobb esetben az utilizmus szintjére emelkedett, de ott megrekedt emberek szemét a máya-fátyol eltakarja, s nem is értik, hogy mi hajtotta és

¹ Elhangzott a Hollandiai Mikes Kelemen Kör — Mikes International közös szervezésében megrendezett 2007. évi, 48. Tanulmányi Napok konferencián. („MAGYAR KULTÚRA II. — MAGYAR SZELLEMI MŰHELYEK WORLD-WIDE. Három pólus: Magyarország, Utóállandomok, Nyugat.”; 2007. szeptember 27-30., Elspeet, Hollandia.)

² A Wikipedia magyar nyelvű változata az **agytröszt** kifejezést használja, amelyet nem tartok szerencsés fordításnak.

³ A **think tank** (also called a **policy institute**) is an organization, institute, corporation, or group that conducts research and engages in advocacy in areas such as social policy, political strategy, science or technology issues, industrial or business policies, or military advice.

mi hajtja azokat az embereket és utódaikat, akik a semmiből ezeket a kulturális kincseket megteremtették. A válasz pedig eléggé nyilvánvaló: a szellem hatalma előtt való alázatos tisztelgés és belső készítés arra, hogy annak lehetőségeit kihasználjuk. Ez kötelesség és nem opció. Ugyanúgy mint Luther Márton, ők sem tehetek és tehetnek mást mint ennek a belső parancsnak engedelmessé válva félreteknyék a személyes kényelmet azért, hogy valamilyen idealisztikus cél érdekében tevékenykedjenek.

Időközben a világ nagyot változott. A második világháborút követő hidegháború megszűnt, Európában ledőlt a Berlini Fal, a kommunizmus formálisan megszűnt. De ez csak Európa. Közben Kína és India rohamléptekkel szerzi vissza régi erejét, Oroszország a Szovjetunió összeomlását követő átmeneti káoszt átvészelte és a két másik nagy ázsiai hatalommal informális szövetségben a Nyugat számára komoly kihívást jelent. A globalizáció következtében a világgazdaság integrációja soha nem látott mértékűt öltött, az információs technika robbanásszerű fejlődése pedig a kommunikáció régebben elképzelhetetlen lehetőségeit teremtette meg. Ezek a jelen világ legnagyobb hatású folyamatai címszavakban, természetesen sok egyéb fontos dolgot most kénytelen vagyok mellőzni.

Mindezen tektonikus mozgások ellenére — meglátásunk szerint — a magyar közgondolkodás sajnos még mindig a kárpát-medencei — a magyarországi gondolkodást illetően még szűkebb — keretekben gondolkodik. Hadd idézzem Herczegh Gézát, aki a Mikes International által 2003-ban megjelentett *'EURÓPA KÖZEPÉN ÉS EURÓPA PEREMÉN — Magyarország nemzetközi kapcsolatai 896-1945'* című monumentális művének előszavában a következőket írja:

'A magyar történelmi közfelfogás régi és teljes mértékben mindmáig ki nem nőtt fogyatéka, hogy látóhatára a Lajtatól legfeljebb az Al-Dunáig (a legújabb kortól Hegeyshalomtól Lökösházáig) terjed, pedig hazánk nem szigetország és nem vette körül soha kínai fal. Európa közepén terül el, és a kontinens nagy mozgalmi rendje végiggyűrűztek rajta. Még a kizárólag belsőnek látszó események is nagyrészt nemzetközi erőviszonyok függvényei voltak, aminek tudatosítása előfeltétele annak, hogy múltbeli sikereinket nacionalista túlzásoktól mentesen, valós arányaiknak megfelelően láthassuk, de ugyanaz szükséges ahhoz is, hogy hajdani kudarcaink igazi okait ne — az ellenkező elfogultságba esve — mindig magunkban keressük.

Szomszédaink sorsától a mienk elválaszthatatlan. Történelmünk más országok és népek történelmével együtt, kölcsönhatásban írható le. Egy egész történelmi régió — Kelet-Közép-Európa — viszonyait kell tehát vizsgálnunk, amelynek államai — Csehország, Lengyelország, Magyarország stb. — történetében érdekes és jellemző párhuzamok rajzolódhatnak ki. Az a történész, aki ezeket mellőzve a régió országainak történetét, a mindenkori vezető nagyhatalmak történetének jól vagy rosszul sikerült utánpótlásaként írja le, hibás utakra téved és félrevezeti azokat is, akik Kelet-Közép-Európát valóban ismerni szeretnék. Az elmúlt évszázad során ennek számos példáját láthattuk.'

Mily igaz! S jelenünkben ezt a tudattágítást az egész világra ki kell terjeszteni. Magyarország sorsa, a Kárpát-medence sorsa nem Budapesten, nem is Pozsonyban, de még csak nem is Bukarestben dől el. Ráadásul a magyarság földrajzi elhelyezkedése nem korlátozódik a Kárpát-medencére. Tóth Miklós mondta egyszer: *'magyarok a világ minden táján élnek, Magyarországon is.'* Ez nem jelenti önmagunk feladását, bár sokan ezt a jelek szerint így élik meg. A Kárpát-medence számunkra magától értetődően rettenetesen fontos. A Kárpátok, Bácska, az Alföld, a Felvidék vagy Tokaj minden magyar számára a földi paradicsom, ez a mi földünk. De ha gondolkodásunkat erre szűkítjük le, akkor lehetőségeinket korlátozhatjuk be. Magyarok élnek a világ minden táján. Számunkra Göteborg, az argentinai pampák, Johannesburg, Melbourne, Róma vagy Hong Kong is a hazánk. Ezt kell jól tudatosítanunk magunkban. A Kárpát-medence egy reservoir, s nem önmagában vett cél. Jómagam Kolozsváron születtem és éltem 15 éves koromig. Ez oly meghatározó élmény, amely végigkísér egész életemen át. Arra vagyok a legbüszkébb, hogy a Philosophiai Symposium és a Tanulmányi Napok előadói életrajzomban a születési helyem Kolozsvár. 1992 óta, 15 éve azonban Hágában élek és azóta ez az én új Kolozsvárom. Most itt vagyok otthon. A Magyar Szellemi Haza nincs földrajzi korlátokhoz kötve.

Az új korszak beköszöntét itt a Hollandiai Mikes Kelemen Körben mi megérettük. Ezért is alapítottuk meg a Mikes International szervezetet és jelentettük be hivatalosan elindulását 2001. szeptember 8-án, a Hollandiai Mikes Kelemen Kör 50. éves évfordulóján tartott emlékünnepeken. Ezt az eseményt az a harang is megörökítette, amelyet a Magyar Köztársaság akkori nagykövete, Gergely András adományozott nekünk.

A Mikes International céljai között nem pusztán lap- és könyvkiadás szerepelt. Ez csak a forma, a tartószervezet. A lényeg, amelyre az alapítók az első perctől kezdve koncentráltak, az a legtisztább magyar szellemiség, amelyet komprimált formában többek között a Hollandiába menekült magyarok hoztak magukkal az ezeréves Magyarországról. Első pillanattól kezdve kerestük a kapcsolatot mindazokkal, akik velünk együtt társak lehetnek azon az úton, amelyen elindultunk. Szerzői gárdánk a világ különböző régióiban él, olvasói táborunk úgyszintén. Napi munkakapcsolatban vagyunk az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtár munkatársaival, kiadványaink az ő elektronikus archívumukban is mind megtalálhatóak. Jelen Tanulmányi Napjaink előtt ért véget egy kétnapos filozófiai szimpózium, amelyen ezt a fajta műhelymunkát sikerült tovább bővítenünk, úgy érezzük nem kis sikerrel. Két filozófiai díjat is alapítottunk, amelyeket Böhm Károlyról és málnási Bartók Györgyről neveztünk el. Az egyiket az idén már oda is adományoztunk Kissné dr. Novák Évának. Az idén szeptember 4-én

Szegeden a Szegedi Egyetem Bölcsészettudományi Karával karöltve málnási Bartók György emléknapot tartottunk, amelyen ezen egyetemes bölcselő emlékére emléktáblát avattunk.

Ezt a munkát nemcsak folytatni kívánjuk, hanem tovább bővíteni is. Ezt a célt szolgálja többek között ez a konferencia is. A hangsúly ugyanis nem azon van, hogy itt eltöltsünk egy pár kellemes napot, egy könnyed kulturális long-weekend-et, hanem az, hogy eszmét cseréljünk, megismerkedjünk egymással és munkakapcsolatot alakítsunk ki. Szeretném hangsúlyozni, hogy a Mikes tevékenysége csak akkor tud igazán kibontakozni, ha minél többen kapcsolódnak be ebbe a munkába. Ezt a munkát nem finanszírozza az égvilágon senki. Anyagilag senki sem fog keresni rajta. Ez egyrészt nehézség, de egyben nagy erő és szabadság is. Nekünk nem kell sem jobbra, sem balra tekintenünk, kizárólag a belső erkölcsi iránytűnkre kell figyelniünk. Viszont szükségünk van mindazokra, akiket megérintett a szellem hatalmának büvköre. Azokra, akik önfeláldozásból hajlandók velünk együtt dolgozni. Az átlagember számára ez örületségnek tűnik, s az ő szemszögükből tekintve az is valójában. Ellenben csak 'örültekekkel' lehet komoly dolgokat létrehozni és eredményt elérni. Vigasztaljon az a tudat, hogy nem vagyunk egyedül. Viszont meg kell találnunk egymást és együtt kell dolgoznunk. Milyen körülmények között kell és lehet dolgoznunk? Erre hadd álljon itt szemléltetőként Örkény István használati utasítása az Egyperces Novelláihoz:

'A mellékelt novellák rövidségük ellenére is teljes értékű írások. Előnyük, hogy az ember időt spórol velük, mert nem igényelnek hosszú hetekre-hónapokra terjedő figyelmet. Amíg a lány tojás megfő, amíg a hívott szám (ha foglaltat jelez) jelentkezik, olvassunk el egy Egyperces Novellát. Rossz közérzet, zaklatott idegállapot nem akadály. Olvashatjuk őket ülve és állva, szélben és esőben vagy túlszűfolt autóbusszon közlekedve. A legtöbbje járkálás közben is élvezhető!'

A Mikes International vagy ahhoz hasonló szellemi műhelymunkához ilyen körülmények közötti alkotásra van szükség. Hajnali időszakban vagy esténként lefekvés előtt ellopott órákról, a vonaton utazva, vagy pályaudvarokon, repülőtereken dolgozva. A többit pedig el lehet intézni telefonon vagy az Interneten. Engedjék meg, hogy itt egy személyes példát hozzak. Munkám révén meglehetősen sokat utazom a világ minden tájára. Ennek ellenére az utazásaim alatt sem szűnik meg a Mikes International tevékenysége. Egy konkrét példát szeretnék most csak említeni, amely talán érdekes lehet. 2005. október-novemberében az Egyesült Államokba utaztam és a repülőn gondolkodtam a filozófiai symposium témáján. Eszembe jutott, hogy az akkori Tanulmányi Napok alatt Ungvári Zrínyi Imre említette nekem málnási Bartók György egy dolgozatát. A címet viszont elfelejtettem. Észak-Karolinában a szállodából emaileztem Imrének Marosvásárhelyre, hogy adja meg az írás címét és azt, hogy melyik folyóiratban jelent meg. Miután azt megkaptam tőle, emaileztem Moldován Istvánnak a Magyar Elektronikus Könyvtár osztályvezetőjének Budapestre azt kérve tőle, hogy scanneljék nekem be a cikket. Ők ezt meg is tették, amelyet ezek után Texasban tudtam letölteni a szállodai szobámban. Ezt követően az Austin-Minneapolis járaton a nyers szöveget korrigáltam és mire Minneapolisban leszállt a gép, a cikk készen is volt, beszerkesztett állapotban. Szó szerint 'air borne', ahogyan azt angolul mondják. Az írás, amelynek címe: *'Teendők a magyar filozófia történelmének ügyében'* a Mikes International 2006. évi január-márciusi számában meg is jelent. Ez szolgált inspirációul az ideai filozófiai szimpózium témájának kidolgozásánál. Hát nem fantasztikus és izgalmas ez? Nagyon sok könyv, tanulmány és cikk is hasonlóképpen készült, szállodákban, repülőtereken, repülőkön, hajókon. A technikai lehetőségeink hihetetlenül megnöttek, mint kifogást már aligha lehet használni. A többi már csak rajtunk múlik.

Ezért szólítunk fel és hívunk mindenkit, aki erőt és indítást érez ebbe a munkába bekapcsolódni, hogy győzze le féltékenységét és vegye fel velünk a kapcsolatot. A Tanulmányi Napjainkon, vagy a Philosophiai Symposiumainkon kellemes dolog részt venni, de ne csak passzív résztvevők legyünk, hanem cselekvő szereplők is. Ez egy élő színház, amely csak akkor működik teljes gőzerővel, ha a nézők egyben szereplők is. Ez egy folyamatos munka, amely nem ér véget soha. Nincs végállomás, sem nyugdíj-korhatár, sem hétvége, sem vakáció és hasonlók. A földműves mindig dolgozik, tartja a római közmondás. És a történelemnek sincs vége, sőt! A kor, amelyben élünk, izgalmasabb mint bármely eddigi kor. S a közös munkának egyéni haszna is van. Olyan tudattágulást eredményez ez a munka, amely bőségesen meghálálja a ráfordított energiát. Amint Kálvin János írta *Institutiojának* elején: *'Kisded művet írunk: így akartunk mentegetőzni. És tanulás közben kötöttünk, íme, nagyra növekvék.'*

Témabevezetőmet hadd zárjam egy költői kérdéssel: **ha a szellem hatalma velünk, kicsoda ellenünk?**

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

CENTERS OF HUNGARIAN CULTURE WORLD-WIDE

Introductory presentation of the 48th Study Week conference entitled *HUNGARIAN CULTURE II. — CENTERS OF HUNGARIAN CULTURE WORLD-WIDE — Three Poles: Hungary, Territories in the Carpathian Basin outside Hungary, West* — organized by the Hollandiai Mikes Kelemen Kör [Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands] and Mikes International between 27-30 September 2007 in Elspeet, the Netherlands.

KÁLDOS, János : Világkönyvtár — Magyar Elektronikus Könyvtár¹

Az előadásomról készült összefoglalás nem vállalhat magára más feladatot, mint hogy összefoglalja a gondolatmenet főbb elemeit és felsorolja a bemutatott prezentációban hivatkozott internetes oldalakat.²

A könyvtár, mint az egyetemes tudás összegyűjtésének, megőrzésének, rendszerezésének és átörökítésének központi intézménye, közel három évezredes. A Könyvtár mindig is univerzális igénnyel lépett föl már Babilon vagy Alexandria óta. Az univerzális bibliográfiai számbavétel elvére épülő nyilvántartási, gyűjtési és szolgáltatási modelleket tekintettem át, különös tekintettel az internet adta lehetőségekre.

- Bibliotheca Universalis - <http://www.culture.gouv.fr/g7/eng/accueil2.htm>
- Universal Library - <http://delta.ulib.org/html/>
- Google Books Project - <http://books.google.com>
- World Digital Library - <http://www.worlddigitallibrary.org/project/english/> - Érdekes kiegészítés, hogy 2007 október 17-én az UNESCO is csatlakozott a kezdeményezéshez.
- Open Library Project - <http://www.openlibrary.org>
- World Public Library - <http://worldlibrary.net/index.htm>
- 1st World Library - <http://www.1stworldlibrary.org/>
- The European Library - <http://www.theeuropeanlibrary.org/>
- Europeana - <http://www.europeana.eu/>

A Magyar Elektronikus Könyvtár 1994-ben indult civil kezdeményezésként és különleges utat járt be a jelentősebb digitális könyvtárak között. 1999-től ugyanis az Országos Széchényi Könyvtár egyik osztályaként működik oly módon, hogy megtartotta a civil kezdeményezéséből adódó dinamikáját és társadalmi támogatottságát. Így érthető, hogy az egyik leglátogatottabb magyar kulturális honlappá vált. Napi látogatottsága ebben az évben már ötvenezer körül mozog. Szervezetileg és szolgáltatásaiba is jelentős mértékben átalakult, kibővült. A jólismert "MEK" - Magyar Elektronikus Könyvtár (<http://mek.oszk.hu>) szolgáltatás mellett működteti az Elektronikus Periodika Archivumot és Adattárát (EPA - <http://epa.oszk.hu>) is, és Digitális Gyűjteménybe szervezve tárolja az Országos Széchényi Könyvtárban keletkező digitális másolatokat és a nemzeti könyvtárba máshonnan beérkező digitális objektumokat. Szeretnék kiemelni néhány kiemelkedően fontos projektet, illetve művet, amely megtalálható a MEK gyűjteményében. A Hungarológia Alapkönyvtár Digitalizálási Program (<http://mek.oszk.hu/hungalap/>) keretében a magyarságtudomány legfontosabb kézikönyvei kerülnek a honlapra. Néhány kiemelkedően fontos munka ezek közül:

- Magyar Életrajzi Lexikon - <http://mek.oszk.hu/00300/00355>
- Szinyei József: Magyar írók élete és munkái - <http://mek.oszk.hu/03600/03630>
- A magyar irodalom története 1-6. kötet - <http://mek.oszk.hu/02200/02228>
- A magyar irodalom története. 1945-1975. 1-4. kötet - <http://mek.oszk.hu/02200/02227>
- Malonyay Dezső: A magyar nép művészete - <http://mek.oszk.hu/01600/01671>
- Magyar néprajz - <http://mek.oszk.hu/02100/02152>
- Erdély története - <http://mek.oszk.hu/02100/02109>
- History of Transylvania - <http://mek.oszk.hu/03400/03407>
- Magyar színházművészeti lexikon - <http://mek.oszk.hu/02100/02139>
- Demeter Tibor: Bibliographia Hungarica - <http://mek.oszk.hu/02700/02792>
- Romániai magyar irodalmi lexikon I-IV. - <http://mek.oszk.hu/03600/03628>

A MEK gyűjtőkörébe tartoznak a magyar nyelvű szépirodalom jelentősebb alkotása is.

- Zrínyi Miklós: Az Adriai tengernek Syrénája (a Zágrábban őrzött eredeti kézirat másolata) - <http://mek.oszk.hu/02600/02676>
- Madách Imre: Az ember tragédiája - <http://mek.oszk.hu/00900/00914>
- Petőfi Sándor összes költeményei - <http://mek.oszk.hu/01000/01006>
- Arany János összes költeményei - <http://mek.oszk.hu/02600/02676>
- Ady Endre összes költeményei - <http://mek.oszk.hu/00500/00588>

¹ Elhangzott a Hollandiai Mikes Kelemen Kör — Mikes International közös szervezésében megrendezett 2007. évi, 48. Tanulmányi Napok konferencián. („MAGYAR KULTÚRA II. — MAGYAR SZELLEMI MŰHELYEK WORLD-WIDE. Három pólus: Magyarország, Utóállandamok, Nyugat.”; 2007. szeptember 27-30., Elspeet, Hollandia.).

² Az előadást két melléklet egészíti ki. Egy PowerPoint prezentáció (*Kaldos_Mikes_Mek.ppt*), valamint egy Word-dokumentum (*e-periodika-hatarontul.doc*), amely az *Elektronikus Periodika Archivum és Adatbázisban* megtalálható határontúli magyar elektronikus periodikák listáját tartalmazza. A dokumentumok megtalálhatóak a Mikes International honlapon.— Mikes International Szerk.

A szépirodalmi alkotások közül sok elérhető úgynevezett "hangoskönyv" formában is - <http://mek.oszk.hu/keresések/keresesf.phtml?formatum=MP3>

Az Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis (EPA) 2004-ben kezdte meg működését. A szolgáltatás az elektronikus időszaki kiadványok átfogó nyilvántartását és archívumát hivatott megalapozni. Célja, hogy elősegítse e dokumentumtípus hozzáférhetőségét, illetve hogy a digitális folyóiratok, hogy hozzájáruljon e kiadványtípus presztízisének megszilárdulásához és az ezekkel kapcsolatos minőségi és módszertani igények definiálásához és mindennaposá válásához. Néhány fontosabb elektronikus időszaki kiadvány:

- Mercurius Veridicus ex Hungaria (1705-1711) - <http://epa.oszk.hu/00900/00904>
- Országos Hírlap (1897-1899 - Szerkesztette Mikszáth Kálmán) - <http://epa.oszk.hu/00200/00242>
- Magyar Philosophiai Szemle (1882-1890) - <http://epa.oszk.hu/00200/00242>
- Regio (1990-2002) - <http://epa.oszk.hu/00400/00409>

Talán jellemző, hogy a határokon túl élő magyarság elektronikus kiadványai közül kilencvenhatot regisztrál az EPA (vö. Melléklet: e-periodika-hatarontul.doc).

A két gyűjtőszolgáltatáson kívül sok úgynevezett tematikus szolgáltatás, honlap érdeklődésre tarthat számot.

- Jeles napok - A *Jeles napok* a kalendárium, a világi és egyházi ünnepek, a történelmi és egyéb évfordulók témakörében készült virtuális szöveggyűjtemény és multimédia összeállítás- <http://jelesnapok.neumann-haz.hu/>
- 1956 - <http://mek.oszk.hu/kiallitas/1956>
- Száz szép kép - A Száz szép kép virtuális kiállítás célja, hogy szöveggyűjteményt és háttérinformációkat nyújtson egy-egy képzőművészeti alkotás jobb megértéséhez, és egyben felhívja a figyelmet a klasszikus magyar képzőművészet legismertebb vagy éppen méltatlanul elfeledett alkotásaira. A téma iránt mélyebben érdeklődőknek a képek mellett található válogatott bibliográfiákban szereplő könyvek és cikkek tanulmányozását ajánljuk. - <http://mek.oszk.hu/kiallitas/keptar/>
- Magyarország képes történelmi kronológiája - <http://www.kepido.oszk.hu>
- Bibliotheca Corviniana Digitalis - A Bibliotheca Corviniana Digitalis program célja, hogy digitális eszközökkel virtuálisan visszaállítsa Mátyás király egykori könyvtárát, a Bibliotheca Corvinianát vagy korabeli nevén Bibliotheca Augustát. A virtuális rekonstrukció mellett célul tűzi ki a könyvtár tudományos feldolgozását és az eredmények Internetes publikálását és a könyvtár népszerűsítését. A Bibliotheca Corviniana Digitalis program összefoglaló neve mindazoknak a részprojekteknek, amelyek Mátyás király könyvtárának rekonstrukciójára vagy annak feldolgozására irányulnak. - <http://www.corvina.oszk.hu>
- Virtuális kiállítás Balassi Bálint tiszteletére - <http://mek.oszk.hu/kiallitas/balassi>

Az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtár Osztálya tervei között szerepel egy képarchívum elindítása, amelyben az egyedi, képi jellegű dokumentumok (térképek, képeslapok, plakátok, metszetek stb.) válnak kereshetővé és megtekinthetővé az internet segítségével. Távlatos célja, hogy bekapcsolódjon a Magyar Internet Archívum munkálataiba, amelyben az interneten megjelenő hungaricumok gyűjtése válna lehetővé.

A Magyar Elektronikus Könyvtárnak egyik legfontosabb küldetése, hogy a mai Magyarország határain kívül élő magyarság legfontosabb kulturális központjaival kapcsolatot tartva támogassa azok törekvéseit, fórumot nyújtson műveik közzétételére a "Digitális Kárpát-medencében" és azon túl. Ezt a törekvést példázza az Erdélyi Múzeum Egyesülettel (<http://www.eme.ro/>), az Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társasággal (<http://www.emt.ro/>) és más erdélyi intézményekkel, valamint a szlovákiai Forum Kisebbségkutató Intézettel (<http://www.foruminst.sk/>), a vajdasági Thurzó Lajos Közművelődési Központtal (<http://www.tlkk.org/>) és a Délvidéki Digitális Könyv- és Képtárral (<http://dda.vmmi.org/>) kiépített, hosszú ideje jól működő kapcsolata. Ezt bizonyítja a Mikes International és a Magyar Elektronikus Könyvtár több évre visszatekintő mintaszerű együttműködése is.

WORLD LIBRARY — HUNGARIAN ELECTRONIC LIBRARY

Presentation given at the 48th Study Week conference entitled *HUNGARIAN CULTURE II. — CENTERS OF HUNGARIAN CULTURE WORLD-WIDE — Three Poles: Hungary, Territories in the Carpathian Basin outside Hungary, West* — organized by the Hollandiai Mikes Kelemen Kör [Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands] and Mikes International between 27-30 September 2007 in Elspeet, the Netherlands. In this presentation Mr. Káldos provided a panoramic and complete picture of the activities of the Hungarian Electronic Library, embedded in the National Széchényi Library and within the context of the millennia old history of the library institution, from the very beginnings till our present Internet-driven era.

ARDAY, Géza : Magyar Irodalmi Figyelő Díj¹

Laudáció Sulyok Vincének

Akinek módjában áll áttekintenie Sulyok Vince hatalmas műfordítói és alkotói munkásságát, először megdöbben a kötetek és költemények mennyiségétől, azután felocsúdik, ám belepillantva az életműbe másodszer is megáll egy pillanatra az elvégzett munka minősége láttán. Nem nehéz bárkinek is felmérnie, hogy egy olyan irodalmi életművel állunk szemben, amely még messzemenőkig nem lezárt, de elválaszthatatlanul egyet jelent a magyar költészet norvégiai megismertetésével. Megállapíthatjuk, hogy Sulyok Vince egy több évtizede működő intézmény! Munkássága nyomán a norvég olvasóközönség megismerhette többek között: Csoóri Sándor (1984, 1997), Illyés Gyula (1974), József Attila (1980), Kányádi Sándor (1984), Petőfi Sándor (1973), Pilinszky János (1978), Weöres Sándor (1978) költészetét. 1975-ben pedig egy átfogó antológia jelent meg a modern magyar lírából nyújtva válogatást Ady Endrétől Juhász Ferencig (*Moderne ungarsk lyrikk*).

Sulyok Vince az 1956-os forradalom alatt — az egri pedagógiai főiskola utolsó éves hallgatójaként — tagja volt Eger város és Heves Megye Forradalmi Tanácsának, s emellett szerkesztette a Heves megyei Népujságot. A megtorlások idején körözték, ezért más lehetőség nem lévén elhagyta hazáját és 1957. február 7-én Jugoszláviába menekült. Majdnem fél évig több menekülttáborban megfordult, amíg Norvégiába jutott. Ekkor 25 éves volt, akinek csak fél éve hiányzott az egyetemi tanulmányai befejezéséhez, s eredetileg Svájcba szeretett volna menni. Így került egy magyar főiskolás norvég nyelverületre, akinek első célja az volt, hogy minél hamarabb elsajátítsa egy idegen ország nyelvét. Akkor még nem is sejthette azt, hogy ez a nyelv lesz az, aminek köszönhető: a kultúra- és versközvetítő munkássága, amivel ma részleteiben is megismerkedhetünk. Elvégezte a norvég egyetemen a német és történelem szakot, amihez egy szintén különös életrajzi adalék kapcsolódik: ugyanis a szakdolgozatát a periklézsi demokráciáról írta. Mint láthatjuk adódott pár vargabetű Sulyok Vince életében, míg a hatvanas évek elejétől az Oslói Egyetem könyvtárába került dolgozni, ahol 1970-től történelmi szakelőadóként működött. Feladata a közép- és kelet-európai történelem, a német nyelv és irodalom, valamint a Hungarica-anyag gondozása volt. Amikor oda került 56 (esetében milyen szimbolikus szám!) magyar nyelvű könyvvel rendelkezett a könyvtár, amit évek során gazdagított és kb. 5550-re növelt, aminek több mint a fele történelmi forrásanyag. Sulyok Vincének kenyérkereső foglalkozása volt a könyvtárosi állás, de ebből a rövid bemutatásból is láthatóvá válik, hogy ezt a munkát is a legmagasabb szakmai és emberi színvonalon végezte. Eközben folyamatosan publikálta verseit az emigráció folyóirataiban: az Irodalmi Ujságban, a Katolikus Szemlében, a Nemzetörben és az Új Látóhatárban, mert nemcsak egy műfordítót tisztelhetünk személyében, hanem egy költőt is. 26 évesen (1958-ban) Rómában, a Katolikus Szemle (Békés Gellért) kiadásában jelent meg az első verseskötete: *Rámdölt világ* címmel, amit három év múlva a második önálló kötete követett: *Céltalan ég alatt*. Ez a második Brüsszelben, a Magyar Ház kiadásában látta meg a napvilágot. Lélektanilag nagyon beszédek a kötetcímek is, hiszen ekkor még nem volt 30 éves, de már négy esztendeje emigrációban élt.

Petőfi születésének 150. évfordulójára: 1973-ban jelent meg egy válogatás a költő verseiből *Det ma bli lys!* címmel. A nyersfordításokat Sulyok Vince végezte és pár norvég költővel átültették a verseket. A következő évben Illyés Gyula verseiből jelent meg egy válogatás *Dikt i utval* címmel, melyben az első költemény 1929-ből való az utolsó 1973-ból, vagyis négy évtized költői termését foglalja magába e munka. Minden kötetet bevezető tanulmánnyal látott el Sulyok Vince. Ez is egy hatalmas érdeme a köteteknek és a szerzőnek, hiszen a norvég olvasóközönség előtt elhelyezi térben és időben a műveket és a szerzőjüket. A Pilinszky kötetet 1978-ban adták ki *Lukten fra retterstedene* címen. E kiadvány költeményeinek egyharmadát (19-et) köszönhetünk Sulyok Vincének. Weöres Sándorról bevezető tanulmányt írt az 1977-ben megjelent Hviking i mørket kötethez, melyben szintén 19 verset jegyezhet személyesen Sulyok Vince. 1975-ben egy érdekes — a bevezetőben már említett — versválogatás láthatott napvilágot: modern magyar líra (*Modern ungarsk lyrikk*) címen, amely Adytól, Szabó Lőrincről, hét-hét verset tartalmaz, Babbitstól, Kosztolányitól, Kassáktól, Illyéstől, Pilinszkytól, Nagy Lászlótól és Juhász Ferencről hatot-hatot, valamint Radnótitól ötöt, Weörestől nyolcat és József Attilától tizet tartalmaz az antológia. Külön kötetben (*Med rent hjerte*) is megjelent József Attilától nyolc költeménye Sulyok Vince fordításai közül 1980-ban, amit negyed magával együtt követett el. Csoóri Sándor norvégra átültetett válogatott költeményei 1997-ben jelentek meg (*Mennesker, Grener*). Ez a kötet azonban nem csak belsejében, hanem külsőleg is esztétikai élvezetet jelent az olvasója számára. Csoóritól 30 költeményt és Kányádi Sándortól pedig 31 verset tartalmaz az a 1984-ben kiadott kötet, amelynek *Også dette er Europas stamme* a címe.

Magyar regényeket is fordított norvég nyelvre: Konrád György *Látogatója*, még tiltott gyümölcsnek számított, amikor 1975-ben Oslóban megjelent *Besøkeren* címen. Esterházy Péter *Hrabal* könyvét 1994-ben adták ki *Hrabals bok* címen. Sánta Ferenc *Nácik* művének is megvan norvég nyelven a hozzáférhetősége. Közben számos művet fordított norvégról magyarra is: Helge Ingstad: *Vikingek az Újvilágban* 1972-ben kerülhetett a magyar olvasók kezébe. Norvégból fordította Jens Bjørneboe

¹ Elhangzott a Hollandiai Mikes Kelemen Kör — Mikes International közös szervezésében megrendezett 2007. évi, 48. Tanulmányi Napok konferencián („MAGYAR KULTÚRA II. —MAGYAR SZELLEMI MŰHELYEK WORLD-WIDE. Három pólus: Magyarország, Utóállandók, Nyugat.”; 2007. szeptember 27-30., Elspeet, Hollandia.), 2007. szeptember 29-én.

Cápák című regényét, ami a Modern Könyvtár színvonalas sorozatában jelent meg az Európa Kiadónál 1981-ben. Ennek a műnek az a jelentősége, hogy e norvég író utolsó regénye volt, amit a legjobban sikerültként tartanak számon.

Sulyok Vince nekünk magyaroknak is megtette ugyanazt, mint az északiaknak, vagyis letette elének magyar nyelven a legnagyobb skandináv költők verseit. Sulyok Vince a *Téli levél* című átfogó antológiában tizenkét modern norvég költőt mutatott be: Arnulf Øverlandtól Stein Mehrenig. A költemények egy részét Sulyok Vince fordította, ám a nyersfordításai alapján jelentős költők ültették át (pl.: Illyés Gyula, Nagy László, Tandori Dezső stb.) a verseket. Egy évvel később — 1978-ban — Rolf Jacobsen önálló verseskötetét fordította le: *A város metafizikája* címmel, melyben részletes tanulmány ismertette a költő teljes munkásságát. Jan Erik Vold: *Jégcsapok* című norvég költő verseit is hozzáférhetővé tette, amely a Napkút Kiadó gondozásában 2003-ban jelent meg. A svéd költészet egyik vezéralakjának, Tomas Tranströmernek a verseit 46 nyelven adták ki. Thinsz Gézával karöltve és Mervel Ferenczel valamint Jávorszky Bélával együtt fordították le a költeményeket. Sokat fordított a dán költészetből is, mely kötetbe szerkesztve az *Idillország kéklő ege* címmel jelent meg 2002-ben. Orosz fordításai közül könyv alakban Borisz Paszternák kései verseinek (1945-1960) magyar nyelvre való átköltései *Karácsonyi csillag* címmel jelentek meg 1965-ben az Occidental Press kiadásában. Ezt a fordítói munka Gömöri Györggyel együttműködve készült. Anna Ahmatova és Marina Cvetajeva verseinek műfordításait a Magyar Műhely és a Nemzetőr emigrációs folyóiratok közölték. A svéd lírából leginkább Tomas Tranströmer és Göran Sonnevi verseit fordította le, és számos külföldi költő 1956-tal kapcsolatban írt verse is Sulyok Vince fordításában jelent meg a *Gloria Victis* című antológiában. A Forradalom 50. évfordulója tiszteletére a 2006-ban Magyarországon megjelentetett kötetében közölte az '56-tal kapcsolatos műfordításait, ami *Szegény ország* címmel jelent meg. Első "hazai" lírakötetét 1997-ben adta közre Budapesten: *Fényörvény életünk* címmel.

Megállapítható, hogy a kis népek nem egymást fordítják, hanem a nagyokat, ám ha mégis, akkor az azért történhet meg, mert a kis népek érzés- és gondolatvilága közelebb áll lelkileg-szellemileg egymáshoz. Ez lehet a mélyebb oka a norvég-magyar kapcsolatnak, amit Sulyok Vincének köszönhetünk. Azért is hálásak lehetünk, hogy az 1974-ben megjelent nagy Norvég Lexikon meghívott szerkesztőjeként több mint 800 magyar vonatkozású szócikket írt a lexikon 16 kötetébe: irodalmunkról, nyelvünkéről, történelmünkéről, művészetünkéről, művelődésünkéről. Az "Ungarn" címszó 12 oldalas történelmi bemutatást tartalmaz. Azonban Sulyok Vincének ezt is felülmúlta az a hatalmas vállalkozása, amelyen tíz éven át rendületlenül dolgozott. Az eredmény egy 705 oldalas enciklopédikus jellegű norvég nyelven írt munka Magyarország történetéről és művelődéséről: *Ungarns historie og kultur*, mely Osloban 1994-ben jelent meg. Érdekességképpen megemlítem, hogy a borítón lévő címlapkép kiválasztását is figyelemmel kísérték az égiek, hiszen Kálti Márk Képes Krónikájának a mása látható, amelyik nem véletlenül (!) Aba Sámuel 1044-es ménfői (szülőfaluja melletti) csatáját ábrázolja. E könyv, ez a hatalmas munka a mai napig segítség és óriási lehetőség a diplomaták és kutatók számára, s nem csupán Norvégiában, hanem a skandináv nyelvek rokonsága folytán Dániában és Svédországban is.

Egy meghatározás alapján jó műfordítónak nevezhetjük: „ex alieno ingenio poeta ex suo tantum versificator”, aki csak másnak a tehetségéből költő, hanem a magáéból csupán versfaragó. Félig illik ez Sulyok Vincére is, ami nem csekélység... Ám létezik egy másik fölfogás is, amit itt azonnal kiegészítésül meg is kell említenem, mely szerint műfordító csak az lehet, aki egyúttal költő is.

Az idei tanulmányi Napokon hivatalosan bejelenthetem, hogy a Hollandiai Mikes Kelemen Kör *Irodalmi Figyelő Díját* a részletesen bemutatott hatalmas műfordítói és költői munkásságáért idén Sulyok Vincének nyújthatom át, ami két szempontból éppen itt és most a leghitelesebb:

— először is ez a mostani díj azért fontos, mert Hollandiában vagyunk a Tanulmányi Napokon és egy emigráns alkotó kaphatja az idei díjat, ami arra bizonyíték, hogy a magyarországi rendszerváltoztatási kísérlet után sem szűnt meg az aktív nyugati magyar irodalom szerepe és jelentősége;

— másodsor pedig azért jelentős az idei év, mert Sulyok Vince két és fél hónappal ezelőtt ünnepelte a 75 születésnapját, így megragadom az alkalmat a köszöntésére:

Isten éltesse még sokáig aktív alkotói erejében a műfordítót, a költőt és az embert!

[A Mikes International 2005-ben elkezdte Sulyok Vince életművét elektronikusan kiadni. Eddig a következő kötetek láttak digitális napvilágot: *Céltalan ég alatt*, *Egy ősz örök emléke*, *Fényörvény életünk*, *Rámdöntött világ*, *Tegnapodban élsz*, *Ungarns historie og kultur*, Csoóri Sándor: *Mennesker, grener*, Csoóri Sándor & Kányádi Sándor: *Også dette er Europas stemme*, Illyés Gyula: *Dikt i utval*. — Mikes International Szerk.]

HUNGARIAN LITERARY OBSERVER 2007

The winner of the *Hungarian Literary Observer Prize* of 2007 is the Hungarian born Vince Sulyok who lives in Oslo, Norway since 1957. The Mikes Circle awarded the Prize to Mr. Sulyok on 29 September 2007 in Elspeet, the Netherlands based on the recommendation of Géza Arday.

PHILOSOPHIA PERENNIS

GÁL, László : Mi a visszaszerzendő a magyar nyelvű logika történetéből, különösképpen Erdélyben a XVII. század közepétől a XX. század közepéig terjedő időszakban?¹

1. Magyar nyelven a magyar logika történetét tartalmazó könyv eddig még nem íródott. Románul ez megtörtént a román logika történetére vonatkozóan: A. Surdu, Dragoș Popescu (szerk.): *Istoria logicii românești*, Bukarest, Editura Tehnică, 2006, (739 o.). A kötetet a Román Akadémia Filozófia és Pszichológia Intézete állította össze. E kötet csak egyetlen utalást tartalmaz magyar szerzőre (lásd a Gál Lászlóra vonatkozó részt, 698-700 o.). A mű időben visszamegy a kezdetek kezdetéig, azaz különösen a görög nyelven írt Organon kommentárig, amit Teophil Corydaleu adott ki Velencében 1729-ben.

E kötet megjelenését előzte meg időben Anton Dumitriu 1968 és 1998 között több kiadást megért logikatörténete (*Istoria logicii*, 4 kötet, több mint 1000 oldal). Ennek tárgya az egyetemes logikatörténet és ilyen értelemben hasonlít a William és Martha Kneale logikatörténetéhez (*A logika fejlődése*, Budapest, Gondolat, 1989). Itt külön ki van emelve az erdélyi magyar nyelvű logika, különösen XVII.-XIX. százada, annak ellenére, hogy Anton Dumitriu számára nem volt hozzáférhető a magyar nyelv.

2. Miből indulhatnánk ki, ha össze szeretnénk állítani egy ilyen jellegű művet? Azonosítani kellene és visszaszerezni az ide vonatkozó forrásokat. Ezekkel szinte egyáltalán nem foglalkoztak magyar logikusok.

Kétségtelenül az első magyar logikus Apáczai Csere János volt. Munkáira figyelemreméltó irodalom vonatkozik. Csakhogy a logikai kemény magja nincs még kellően feltárva.

Mi történt viszont Apáczai után?

3. Eleddig Apáczai logikáin kívül csak Böhm Károly idevágó műve látott napvilágot (Böhm Károly: *Logika*, Kolozsvár, Kriterion Kiadó, 2004, Gondozta, a bevezető tanulmányt írta és a jegyzeteket összeállította Gál László)².

4. Ha Böhm Károly logikatörténeti utalásait vesszük figyelembe, akkor találunk egy olyan kiindulópontot, ahonnan elindulhat az elveszett logikai múlt visszaszerzése: „Ezt a felosztást, amelyet felhoztunk, követi a legtöbb logika. Amint láttuk a felosztás Kanttól származik; ilyen felosztást találunk a herbarti iskola minden könyvecskéjében, amelynek közül csak egyet, a *Dobrisch Ferencét* említjük meg, amely 1836-ban jelent meg, de megvan újabb kiadásban is; ez szintén az előbbi felosztást követi. Ilyen felosztása van *Wundt*nak, akinek logikája három kötetben 1895-ben a harmadik kiadásban jelent meg. Az is egy általános részt foglal magában, amely a gondolkozásról, fogalmakról, ítéletekről, következtetésről beszél és egy speciális részt, amely a módszereket tárgyalja. Ezt a munkát azért kell különösen kiemelni, mert az egyes tudományok módszereit a legtöbbször és legtermészetesebben tárgyalja, ennél fogva ott a harmadik kötetben megtalálhatjuk a matematika, a természettudományok, művészet, történelem, szociológia és filozófia módszerét. Ilyen felosztás van *Hagemann* logikájában, amely 1883-ban jelent meg. Ilyen a *Lotze* logikája, amely az ítéletet, következtetést és fogalmat tárgyalja először. Ilyen *Zimmermann-Riedle* munkája. Riedle fordította magyarra, amely három részt különböztet meg: fogalmat, ítéletet és következtetést. Hasonlóképpen *Gyulai Ferenc* logikája, a *Formai észtan* (1871); ennek a beosztása is hasonló az előbbiekéhez. Ilyen a követeléssel szerkesztett logika a *Fekete Endréé*, a *Tiszta gondolkodástan* (1873). Ilyen a *Badics Kálmáné*, a *dr. Nemes Imre* logikája 1884-ben jelent meg; ez egy részlettel megtoldja, eleibe teszi az egésznek az *elvtant*. Ez az elvtan a négy logikai princípiumot tárgyalja, amelyeket más logikák az elemtan végén adnak. A legvilágosabb magyar könyv a *Lindner-Kalmariké*, amely az elemi részben a fogalom, ítélet, következtetés, azután a tudománytanban a meghatározás, a felosztás, a bizonyítás kérdéseivel foglalkozik. *Pauer Imre* logikájának első részében *Wundtot*, második részében *John Stuart Millt* követi.

Az iskolai logikák szintén ezen határok között mozognak. Ilyen a *Szitnyai Eleké*, aki nem taglal világosan, de azért ezt a rendszert követi. Ezekből eltérő a mi logikáink között a *Brassai Sámuelé*, amelyhez hasonló az *Überwegé*. Brassai a fogalmak fejtegetésénél előbb adja a meghatározást vagy definíciót és a felosztást vagy divíziót, amelyeket különben a rendszertanban szokás fejtegetni. A második részben az ítéletekről, a harmadikban a megbizonyításról szól, és ott tárgyalja a szillogizmust. Tehát egybevon több dolgot, amelyek lényegesen egymáshoz tartoznak. Ennek a felosztásnak rendszeres előnyeit sok tekintetben mi is méltányoljuk, mert kétségtelen, hogy a meghatározás és a felosztás a fogalom tanához tartoznak. (Böhm Károly, 2004, *Logika*, Kolozsvár, Kriterion, 53-54. o)

¹ Elhangzott a Mikes International — Böhm-Bartók Társaság szervezésében megrendezett 2007. évi, 1. Mikes International Philosophiai Symposiumon. („TEENDŐINK A MAGYAR FILOZÓFIA ÜGYÉBEN.”; 2007. szeptember 26-27., Elspeet, Hollandia.).

² A kötetet a Mikes International megjelentette elektronikusan 2007. decemberében. — Mikes International Szerk.

Az idézethez tartozó lábjegyzetek azon szerzőkre utalnak akikre vonatkozóan nem túlságosan hosszadalmas keresgélés után találtan lexikoni utalásokat.

Gondolom, itt kirajzolódnak a XIX. századi magyar nyelvű logika történeti forrásai, mindazokkal a megjegyzésekkel, amelyeket Böhm szükségességnek tartott a művek értékelésével kapcsolatban. Esetleg hiányzik még erről a listáról Köteles Sámuel.

A XX. század első feléből pedig említésre méltó még Pauler Ákos „A tiszta logika alapjai” című műve.

És ezzel az erdélyi kép teljes Apáczaitól egészen a XX. század utolsó évtizedéig.

5. Miért nincs ezen logikatörténet feldolgozva? Ennek több oka lehetséges.

Egyrészt, az első világháború vége után az erdélyi magyar értelmiséget a „nem lehet” kérdése foglalkoztatta.

Másrészt, a második világháború utáni kommunista hatalmat nem érdekelte az öt megelőző háromszáz év logikája. Mert egyrészt ezen rezsim számára a dialektikus logika volt a fontos, másrészt a logika matematikai fogantatású diszciplinárizálódását Magyarországon ellenszenvesen „burzsoá áltudomány” tekintette egészen a hatvanas évek kezdetéig.

Végül az erdélyi magyar értelmiségnek kevésbé maradt ereje e logikai múlt feldolgozására, mivel számára legfontosabbá a kisebbségi sors vált a kommunista rezsim keretei között.

A erdélyi logika elfelejtett története visszaszerzendő történetté alakult. Ezen mondat alanya pedig számos más is kell legyen, nemcsak a logika.

MARISKA, Zoltán : A *philosophia perennis* lehetőségei egykor és ma¹

A *philosophia perennis* mint eszmény

A Mikes Symposium tervezett programjának teljesítéséhez az újrakezds igényével lát hozzá, hiszen a magyar filozófiai kultúra múltjának további kutatását a jelen aktuális feladatoként határozza meg. A közel húsz éves kutatómunka eredményeinek mégoly vázlatos áttekintése új szempontok érvényesítése révén tud összhangot teremteni jelen és múlt között, feltételezve, hogy valóban új helyzet teremtődött nemcsak a filozófia, hanem a kultúra egészének művelésére nézve is. Az összegző áttekintés, az újrakezds folytatás és a fontosnak tudott kapcsolatteremtés hármasságának célkitűzése itt és most kizárólag a *philosophia perennis* elveivel összhangban fogalmazódik meg, pontosabban a *philosophia perennis* segítségét reméljük ahhoz, hogy valahogyan igazolást nyerjen a hármasság célkitűzése a Mikes Symposium nyitó konferenciájának programjában.

A *philosophia perennis* tág értelmezése segít egységet teremteni az elvileg különböző célkitűzések között. Először is maga az elv történeti-kultúrtörténeti jellegű, amennyiben egy-egy történeti-kultúrtörténeti, illetve filozófiatörténeti időszak retrospektív értékelésére alkalmas. Úgy, hogy egy adott időszak filozófiáját annak társadalmi kapcsolataiban, összefüggéseiben elemzi, s az összefüggések tisztázását egy létező filozófiai kultúra létezésének magyarázatára használja fel. Ennyiben feltétlenül segítség a magyar filozófia kutatásában. Csak ki kell mondani, hogy a hazai filozófiatörténet időben nem egységes, hanem olyan különböző időszakokból áll, mely időszakokban egészen mások voltak a filozófia művelésének külső, nem elméleti, hanem általánosságban vett társadalmi feltételei. Egyszerűen fogalmazva: nem ártana egyszer konkretizálni és részletezni, hogy Minerva baglya miért és hogyan kezdte nálunk is későn repülését.

A *philosophia perennis* természetéből fakadóan módszertani egységet szolgáltat, mely egység oly fontos a kutatás számára, hiszen a tematikus sokféleség közös platformját hivatott garantálni. Önmagában ugyanis a *philosophia perennis* mégiscsak egyfajta tematikus egység garanciája, noha ez az egység távolról sem a középkori örök filozófia eszméje, melynek azért a modern neoskolasztikában is vannak számottevő megnyilvánulásai. A tág értelmezés sokkal inkább a filozófia nevében fellépő írástudók — művekben manifesztálódó — közös élményének lefedésére szolgál, s arra a kétségbevonhatatlan elkülönültségre utal, melyet a filozófia fel tud mutatni saját identitása igazolása jegyében a szellemiség más megnyilvánulásaival szemben. A holizmust elkerülendő csak az alkotói morál nietschei koncepciója segít abban, hogy maga a *philosophia perennis* ne állandó,

¹ Elhangzott a Mikes International — Böhm-Bartók Társaság szervezésében megrendezett 2007. évi, 1. Mikes International Philosophiai Symposiumon. („TEENDŐINK A MAGYAR FILOZÓFIA ÜGYÉBEN.”; 2007. szeptember 26-27., Elspeet, Hollandia.)

standard témák elnevezésére, hanem a filozófia társadalmi nyilvánosságának változásaira, s a változások révén előálló újabb és újabb célkitűzések közös jegyére utaljon. S végezetül a *philosophia perennis* talán végre egymás mellé tudja tenni a filozófiai kultúránk múltját és jelenét, mint ahogy enyhíteni hivatott azon a bántó megkülönböztetésen is, mellyel még mindig elválasztjuk a magyar filozófiát az európai filozófiatörténettől, mintha két külön történetről lenne szó.

Célkitűzései alapján a *philosophia perennis* itt egyszerűen egy eszmény. Előfeltevése szerint valóban új fejezet kezdődik a magyar filozófia kutatásában, tehát a témában érintettek saját elveik újragondolásával járulhatnak hozzá a tényleges újrakezdéshez. Jelen sorok írójának meggyőződése, hogy amennyiben a *philosophia perennis* történetileg az önállóan művelt, a tematikus sokféleség egységét felmutató magas szintű filozófiai kultúrát nevez meg, akkor a vázolt programban alkalmas az egyes történeti időszakok átfogó értékelésére, dokumentálva ezen eszmény meglétét, kimondva ugyanakkor esetleges hiányát is. A differenciált kultúrtörténeti értékelés előzeteseként ki kell mondani továbbá, hogy bizonyos időszakokban létezett nálunk ez az eszmény, mert biztosítva voltak a megfelelő külső feltételek, s mert megszülettek a *philosophia perennis* eszményének megfelelő filozófiai dokumentumok is. Arról nem is beszélve, hogy ma is biztosítva van a filozófia művelésének összes külső, társadalmi feltétele. Csak legyen, aki csinálja.

A teendőkről

Konferenciánk Bartók Györgytől kölcsönzött elnevezése — Teendőink a magyar filozófia ügyében — ügynek, közös és vállalásra érdemes feladatnak nevezi a magyar filozófiát. A nagyon is tanulságos témamegjelölés figyelmeztetése szerint a kutatás nem egyéni vállalat, a szétartó irányok egybehangolása csapatmunkát igényel akkor is, ha nincs túl nagy kedvünk az együttműködésre, s hajlamosak vagyunk összetéveszteni a kutatásban vállalt parciális feladataink teljesítését a filozófia terén vállalható egyéni ambícióinkkal. Bartók írásaiban egyébként nagyon is egyértelműen elkülönül egymástól két szempont: nem mindegy, hogy Bartók kutatói-történeti alázattal mutatja be egy korábban élt magyar filozófus gondolatvilágát írásainak elemzésével — ha már a magyar filozófia ügye fontosnak tudott ügy —, vagy pedig saját elméleti törekvéseinek igazolása érdekében használja fel korábban élt teoretikusok téziseit, azaz saját hivatkozási bázisában magyar filozófusok éppúgy szerepelnek, mint a filozófiatörténet klasszikusai.

A többes szám első személy időtlenséget sugall, feltételezvé, hogy mindig lesznek közösen vállalt és meghatározható teendők a magyar filozófia ügyében. A mindenkori aktualizálás egymás mellé teszi a jelent és a múltat, sőt a jövőre való utalás mozzanatát is tartalmazza azok számára, akik szerepet óhajtanak vállalni ezen a területen. Nem lényegtelen felismerés továbbá, hogy Bartók-féle program a magyar filozófia létezését magától értetődő előfeltevésként fogadja el. Bartók bizonyára nagyon csodálkozna, hogy mennyi tintát és papírost, energiát pocsékolunk el annak bizonygatására, hogy létezett-e egyáltalán az, melynek kutatásában ő egyszerűen csak az aktualizálható teendők kijelölését tartotta fontosnak.

Lassan húsz éve, hogy a magyar filozófiai kultúra múltját mégoly viszonylagos szisztematikussággal is, de elkezdjük kutatni. Annak idején ki lehetett használni az adódó történelmi lehetőséget. A szocializmus utolsó éveiben annak elmélete, ideológiája, sőt gyakorlata sem támasztott semmilyen akadályt egy ilyen jellegű vállalkozás elé. Érdemes tudatosítani, hogy a közel húsz év összes eredménye sem tudott igazi frontátörést hozni, összes eredményeink ellenére sem sikerült filozófiánk történelmi-kultúrtörténeti szerepéről igazi szintézist megfogalmazni, semmiképp sem sikerült a magyar filozófia és az európai filozófia trendek összekapcsolásában bármilyen eredményt felmutatni. Eredményeink azonban így is számba vehetők, illetve alkalmasak bizonyos általánosítható, — ha úgy tetszik —, paradigmatiszta következtetések levonására. Mellesleg kettőt már meg is tettünk.

Bár valószínűleg sohasem lesznek igazán világosak a magyar filozófiai teljesítmények értékelési elvei, remélhetőleg a jövőben immáron soha senki nem teszi fel azt a kérdést, hogy egyáltalán létezett-e magyar filozófia. A magam részéről kijelentem, hogy eddig sem voltam, s ezután végképp nem leszek hajlandó részt venni olyan közös vállalkozásban, amely ezt a számomra nyilvánvaló álkérdést bármilyen formában és módon respektálja — különösen, ha magát az álkérdést az adott vállalkozás saját elnevezésében fogalmazza meg. Lásd a Magyar Tudományban megjelent körinterjú, *Létezik-e magyar filozófiai hagyomány?* címmel!

Továbbá, amennyiben az újrakezdésben ily módon kerül egymás mellé a filozófiai múlt és jelen, a jövőre utalásról nem is szólva, akkor sajátos szimbiózisba kerül a tulajdonképpeni téma a kutatás elveivel és módszereivel. Röviden: mi magunk is a magyar filozófia részévé válunk, hiszen viszonyunk saját filozófiai tradíciókhoz egyáltalán nem lehet közömbös, egy teljesen új világhelyzetben beszélünk újrakezdésről, új programról és célkitűzésekről. Mi sem tértől és időtől, társadalmi-történelmi körülményektől függetlenül végezzük munkánkat. Ahogyan a szocializmus hosszú évtizedeiben sokáig tabunak számított a magyar szellemi kontinuitás témája, úgy a rendszerváltásnak nevezett folyamat egyik részeeleme lett ugyanennek a kontinuitásnak a keresése, ám a térség országai nemrégiben Uniós államok lettek, s ez az összefüggés teljesen más reprezentációt diktál többek között a filozófia számára is. Roppant egyszerűen meg lehet fogalmazni az adódó súlyos kérdést:

Maradhatunk-e továbbra is saját ezotériánkban vagy saját identitásunk tudatos vállalásával ki kell lépünk a megváltozott nyilvánosság új fórumára? A kérdés túlmutat a filozófián, de rá is tartozik. Nem mi változtunk, a helyzet változott, de nagyon.

A megváltozott világhelyzetben egyszerűen tarthatatlan az a személelmód, ahogyan eddig saját meglévő eredményeinkhez viszonyultunk. Megdöbbentő, hogy az alig néhány évvel ezelőtti imént említett körinterjú, amely álláspontok kifejtésére szólította fel a témában érintett szakértőket, egy 1657-ből származó Apáczai Csere Jánostól származó idézettel akarta illusztrálni a magyar filozófia kutatásának jelenlegi helyzetét. Minden tiszteletem Apáczai Csere Jánosé, de először is a történet messze nem róla szól, továbbá pedig azért mégiscsak történt egy s más a magyar kultúrtörténetben akár az ő küzdelmes életének időszaka óta is. A mottónak használt idézet, másik két idézett gondolat társaságában (az egyik Erdélyi Jánostól és 1857-ből, a másik Alexander Bernáttól és 1893-ból származik) édesbús és jellegzetesen magyaros melankóliát sugall. Azt sugallja, hogy bárki bármit is mondhat a körinterjú során, nem változott semmi a magyar filozófia ügyében Apáczaitól a 20. század végéig. Na, ez biztosan nem igaz. Amíg Apáczai panaszkodásában a magyar szellemi élettől teljesen idegennek mutatta be a filozófiát, addig Alexander saját egyéni véleményében immáron az addigi eredmények elégtelenségéről és jövőre utaló pesszimizmusáról nyilatkozik. Következik-e ebből, hogy a mai magyar szellemi élettől is oly idegen a filozófia, mint Apáczai korában volt?

Kitörni innen csak úgy lehet, ha egyértelművé tesszük, hogy a magyar filozófia az egyes társadalmi-történelmi szituációkban egymástól igencsak különböző módon kereste és találta meg saját identitását, már csak azért is, mert más és más feltételek és lehetőségek között különböző célokat tűzött ki magának. S itt valóban el kell választani a tulajdonképpeni kutatás szempontjait és módszereit minden más elméletalkotó szemponttól. Semmilyen kutatás nem nélkülözheti azon társadalmi-történelmi körülmények számbavételét, melyek kívül vannak ugyan egy-egy elméleti próbálkozáson, de figyelmen kívül hagyásukkal elvesznének bizonyos motivációk, melyek elméletalakító módon befolyásolták egy-egy teoretikus célkitűzéseit, programját. Hogy ne valami rosszízű vulgáris szociologizálás rémével kelljen szembenézni, egyedül Nietzsche legyen szabad hivatkozni: ő a filozófiai megértést az úgynevezett alkotói morál megértésével azonosította, szerinte a filozófiai foglalatosság helyes irányultsága nem az alkotótól a szövegekig, hanem a szövegektől az alkotó egyéniség felé tart. Valójában meg kellene érteni, miért és hogyan született épp az olvasott szöveg, tehát magát az alkotót kell megérteni — a szövegek segítségével.

A philosophia perennis és a hagyomány

A kutatás és az elméletalkotás elvi megkülönböztetése talán segít helyretenni egy másik standard problémát is: a magyar filozófia hagyományként való értelmezése is felelős abban, hogy létezéséről vitatkozhassunk — hiszen erről is szóltak korábbi diskusszióink. Meglátásom szerint hagyomány és modernség csak látszólagos ellentmondásban állnak egymással, valójában az elméleti folytathatóság lehetőségén meditálunk ilyenkor. A történetiség dimenziójában a filozófiai kultúra múltjának plauzibilis feldolgozása egyszerűen nem azonos annak hagyományszerű felfogásával, így ez megint egy rosszul artikulált felvetés. A kutatás — épp történeti jellegénél fogva — a múlttal foglalkozik. A filozófiában magát a hagyományt nem érdemes és nem is lehet folytatni, a filozófiatörténetben — benne a magyar filozófia történetével — a klasszikusok újraolvasása nem a hagyomány folytatásának igényével történik, a filozófiai gondolatok, eszmék mindenkori hermeneutikája nem a hagyományt folytatja, hanem a gondolatok, eszmék modern erejét fedezi fel. Magát a filozófiatörténetet felejtene el, ha valamilyen rosszul értelmezett korszerűség eszméjére hagyatkozva lemondanánk a klasszikusok, régi szerzők műveinek újraolvasásáról. Csakhogy innen nem lehet kihagyni a magyar szerzőket sem, csak azért, mert saját nemzeti filozófiánkat még mindig egyértelműen elkülönítjük az európai filozófia történetétől — mondván, itt van a mi nemzeti (magyar) filozófiánk, ott pedig maga az igazi filozófiatörténet. Amennyiben a filozófia úgy hagyomány, hogy egyszerűen azonos történeti múltjával, akkor a kutatás témájaként releváns, hiszen eredményeiben identitást teremt, magabiztosan reprezentálja a filozófiát a társadalmi nyilvánosság közegében. A nemzeti filozófia saját kultúrtörténeti közegében kutatható, hagyományként ennyi és nem több.

A filozófia megteremti saját fogalmi világát, kibontakoztatja önmagát, értékalkotó szerepét önmaga erejéből be tudja tölteni. Különösen jó egyébként, ha adottak a műveléséhez szükséges infrastrukturális feltételek és lehetőségek, minél nagyobb a története, annál jobban rá van szorulva úgy az infrastrukturális feltételek meglétére, mint a társadalmi nyilvánosság figyelmére. Mivel a magyar kultúra történetéből mind a mai napig hiányzik a filozófia immanens története, így hiányzik a filozófia kultúrtörténeti szerepének adekvát feldolgozása is. Ám egy ténylegesen lezajlott történelmi folyamat tudományos feldolgozását nem illene összetéveszteni a folytathatóság lényegében kívülről érkező elvi követelésével, majd miután nem könnyen konkretizálható maga a követelés, így legfeljebb ürügyül szolgál magyar filozófia ügy iránt tanúsított fanyalgás kifejezésére. Úgymond: minek vele foglalkozni, ha még folytatni sem lehet?

A *philosophia perennis* és a történeti áttekintés

A *philosophia perennis* eszméje a bölcelet immanens értékeinek artikulálásában is megadja a szükséges szakmai segítséget. Az önmagában és önmagáért művelt filozófia saját identitást teremt, s nem utolsósorban csak magas szintű szellemisége adja meg azt a legitimitást is, melynek birtokában meg tud nyilvánulni a *socialitas*, a közélet minden más akut problémájával kapcsolatosan. A közel húsz éves kutatómunka eredményeinek summázataként ki lehet mondani, hogy a *philosophia perennis* létező hagyomány bölceletünk hazai történetében; jószerivel csak plasztikussá kell tenni a félig-meddig már kimondott téziseket és összefüggéseket. Először is tarthatatlan, hogy egységben láttassunk olyan időszakokat, melyekben teljesen mások voltak a filozófia művelésének kitűzött céljai, s most egyáltalán nem elméleti motivációkról, hanem az alkotói morál motivációiról beszélünk.

Semmi dehonesztáló nincs annak kimondásában, hogy jószerivel egészen az 1867-es magyar-osztrák kiegyezésig a filozófia hazai legitimitációját akarták elérni teoretikusaink, a filozófia művelésének hazai elfogadtatásán fáradoztak. Apáczai logikája magyar, mert magyar nyelven és magyarok számára nyilvánul meg. Hasonlóan motivált minden más filozófiai törekvés a kiegyezésig. Kant magyar követői lényegében lefordítani igyekeztek Kantot — szintén a hazai elfogadtatás jegyében. Ez a motiváció legtisztábban az úgynevezett „egyezményesek” programjában nyilvánul meg, s ellenpólusaként álljon ott az a jellegzetesen kultúrtörténeti érdekesség, ahogyan a magyar irodalom jeles személyiségei Kazinczytól Csokonaiig kacérkodtak a filozófiával. A művelt emberek valahol mégiscsak előbb-utóbb beleütköznek a filozófiai műveltség konkrét ügyeibe. Tegyük még hozzá, hogy a mindig is politizáló magyar irodalom — különösen a nemzeti romantika időszakában — meg tudott nyilvánulni a politikai filozófia közegeiben. Elég legyen Kölcsey, Madách vagy Eötvös neveit említeni. Mindez itt és most csak annyiban érdekes, hogy amikor Bartók intenciójának megfelelően egyszer összeáll a filozófia nemzeti bibliográfiája, akkor ebben a különböző motiváltsággal készült művek egymástól különböző rendszerezésben szerepelnek majd, azaz ne tévesszük össze a filozófia hazai elfogadtatásán, voltaképpen a *philosophia perennis* megteremtésén munkálkodó teoretikusok életműveit más jeles alkotók szimplán kultúrtörténeti érdekességet prezentáló filozófiára utaló megjegyzéseivel. Ott beszéljünk filozófiáról, ahol filozófia van!

Bár a kiegyezés nyomán beinduló országépítő munka jótékony hatásmechanizmusának elég nagy irodalma van, a témánk szempontjából ismételten hangsúlyozni kell, hogy a filozófia művelésének infrastrukturális feltételei ezekben az évtizedekben, a kiegyezéstől a századfordulóig és jóval tovább, egészen 1945-ig tartó időszakban teremtődtek meg. Azaz: az újjászervezett magyar felsőoktatásban ott volt a filozófia, beindult a könyvkiadás, tudományos társaságok és szakfolyóiratok szerveződtek, az Akadémia befogadta a filozófia hazai képviselőit stb. Úgy gondolom, hogy két tézist kellő határozottsággal ki lehet mondani ezzel a viszonylag ismert és elég hosszú időszakkal kapcsolatosan:

- Először is létezett egy sajátos kulturális kontinuitás a kiegyezéstől egészen az 1945-ig tartó időszakban. A trianoni összeomlás bármennyire súlyos nemzeti tragédia, s bármennyire is beszűkültek a magyar nemzet lehetőségei, épp a kulturális-szellemi kontinuitás segített egybetartani a szétesett magyar világot — amennyire ez egyáltalán lehetséges volt. S noha a kisebbségi lét körülményei új eszmék (pl. a transzszilvanizmus) születését indokolták, a filozófiai kultúra folyamatossága nem szakadt meg Trianonnal úgy, ahogyan megszakadt 1945-ben.
- Másodszor pedig az, amit Hanák Tibor „elfelejtett reneszánsznak” nevez, az valójában a *philosophia perennis* világa. A kiegyezéstől a 1945-ig tartó időszakban létezett a *philosophia perennis*, s az önmagában és önmagáért művelt filozófia kihasználván saját meglevő lehetőségeit, képes volt önmagát méltó módon reprezentálni, fontos és maradandó értékű műveket produkálni. Innen az utak valóban elválnak, de egyetlen idetartozó hermeneutikai szövegelemzés, interpretáció sem mulaszthatja el a tényleges alkotói motivációk feltárását, egyszerűen a történeti, eszmetörténeti kutatás és az adott elméleti-hermeneutikai szempontok összhangba hozását. Maga a kutatás csak így tud segíteni abban, hogy a mai filozófia úgy teremtsen meg saját önálló világát, hogy abban szerepe legyen a filozófiai múltunk és jelenünk organikus kapcsolatának. Még egyszer: ne a hagyomány esetleges folytatásáról, hanem filozófiai eszmék modernizálásáról szóljon minden újrakezdés, az ehhez szükséges filozófiai hermeneutika azonban használja fel az eszmetörténeti kutatások eredményeit, mert maga a témakör indokolja e két különböző szempont egymásra találását.

Bármennyire nehezünkre esik, de egyszer el kell majd kezdeni a szocializmus évtizedeinek eszmetörténeti feldolgozását. Elsősorban a történeti szempont következetes érvényesítése követeli, hiszen a modern történelemben ötven év túl hosszú időszak, kihagyhatatlanul hosszú. Ráadásul immáron magunk mögött tudjuk a szocializmus világát, így ötven év eszmetörténetének immanens vizsgálata a kezdet és a vég diszkontinuitás mozzanatainak elemzésével egészítődik ki. Amennyire fontos feltárni 1945 következményét, hiszen a magyar szellemi élet folyamatossága akkor tört meg igazán, annyira fontos lenne a magyar szocializmus eszmetörténetének vizsgálata, saját, megélt világunkban a filozófiai újrakezdés, mert anélkül az elhatárolódás a régi személettől üres maszlag marad. A mai magyar erősen átideologizált és átpolitizált közéleti légkörben, feszült társadalmi viszonyok között a higgadt társadalmeelemző analízisnek nincs igazi lehetősége. S különösen furcsa hatást

váltana ki, ha épp a filozófia a közelmúltban betöltött kulturális szerepének elemzése elsődleges fontosságú feladata lenne, így legalább legyünk túl a célkitűzés megfogalmazásán. Bízva egy olyan időszak eljövételében, amikor politizáló ideológia helyett higgadt és adekvát társadalomanalízissel lehet felvetni a magunk mögött hagyott időszak teljes történetének bármilyen eszmetörténeti s nem habozok kijelenteni: hermeneutikai témáját — ideértve magát a filozófiát is.

A filozófiatörténetnél átfogóbb társadalmi-történelmi dimenzióban számolni kell továbbá azon felismerés paradigmatis követelményeivel, hogy a térség volt szocialista országaiban országoként is különböztek a filozófia kulturális-ideológiai pozíciói, így a magyar viszonyok furcsaságait nem csak a nyugati világban élő honfitársaink, hanem a környező országok magyarságának mindenkorai képviselői is csodálkozva fogadják, hiszen egyáltalán nem biztos, hogy az ő szocializmusukban a filozófia művelése hasonló kondíciókkal folyt annak idején.

Összegezve az eddigieket: Amennyiben a filozófia általános helyzetére, a nyilvánosságban betöltött szerepére, ezen szerep történeti változásaira figyelve történeti egységben akarjuk nyomon követni a *philosophia perennis* lehetőségeit, akkor valójában négy átfogó időszak összefüggéseiről nyilatkozunk. A magyar filozófia első időszakában a teoretikusaink a bölcsélet honosítása érdekében fáradoztak. A kiegyezés lehetővé tette az infrastrukturális feltételek megteremtésével a *philosophia perennis* művelését, s az egészen 1945-ig tartó időszak számos hermeneutikai elemzést igénylő művet, illetve életművet produkált. A szocializmus ötven éve éppúgy része a magyar művelődéstörténetnek, mint a többi, s már csak azért is foglalkozni kell vele, hogy a jelenlegi időszak összes új mozzanata, újszerűsége egyáltalán értelmezhető legyen.

Filozófia a szocializmus időszakában

Ismételten ugyanaz a kérdés. Hogyan reprezentálta magát a filozófia egy erősen ideologikus korban, melynek ideológiája és eszmerendszere önmagában nagyon is közvetetten filozófiai? A filozófiát egy nagyon is bizonytalan érvényességű, de azért kontúrjaiban jól körvonalazható elmélet képviselte, s ha a jelenlevők elfelejtették volna, dialektikus és történelmi materializmusnak neveztük, s mint ilyen, része volt a nagy elméleti egésznek. Az önállóságát veszített filozófia különösen a történelemfilozófiában és az esztétikában tudott méltánylandó teljesítményt produkálni. Továbbá az elméleti összevisszaság ténye akkor is kétségbevonhatatlan marad, ha a marxizmus elméleti egységében olyan respektálásra érdemes hatásmechanizmusok tárhatók fel, melyek befolyásolták ugyan a marxizmus születését, ám ezzel együtt egyetemes filozófiatörténet önmagukban is fontos mozzanatai. A marxizmus felhasználta a 19. század Hegel utáni időszakában körvonalozódó egyetemes tudás eszméjét, s lehetővé vált, hogy a darwinizmustól a pszichoanalízisig önmagában nem-filozófiai elméletek sokasága épüljön be a formálódó elméletbe. A diszciplínák kontúrjainak fellazulása és a hegeli fejlődésezsmény együtt a marxizmus születésének fontos előzményei. A hegeli fejlődésezsmény beépülése a marxizmus ideológiájába, illetve szűkebben a filozófiájába a filozófiatörténet sajátos elvesztését okozta. A marxizmus önmagára hivatkozott, nem filozófiatörténeti, hanem marxizmustörténeti bázisán a „talpára állított Hegel” volt az utolsó filozófus, akire egyáltalán lehetett hivatkozni. Ha már ráállt a talpára. A filozófiai műveltség megszerzésének nem volt integráns része annak történeti szemléletű oktatása, pedig annak idején is szívesebben tanultunk volna Arisztotelészt és Kantot — Engels és Lenin helyett.

Szeretnék pontosítani. A filozófiatörténet épp azért kapott különös jelentőséget a mi szellemi felkészültségünkben annak idején, néhány évtizeddel ezelőtt, mert maga az oktatás nem erről szólt, s különös szellemi izgalmat okozott a hozzáférhető klasszikus szövegek olvasása. Manapság tálcán kínáljuk diákjainknak a filozófiát a maga történetében, csak a nyilvánvaló különbözőség tudatosítása a fontos ebben az összevetésben. Továbbá a marxista filozófia is be volt ágyazódva a maga kultúrtörténeti, sőt szűkítve, filozófiatörténeti közegébe, maga is egy elmélet volt a filozófia világában, még ha ki is akart innen törni. Vele igazi gond az volt, hogy azonosította önmagát a filozófiával, az egyetlen lehetséges, kizárólagos érvényű elmélettel. A marxista filozófia így ideológiává vált, nem egyszerűen egy vagy több életmű egységében manifesztálódó elméletté, hanem átfogó, egyetemes kanonizált gondolkodásmóddá vált azáltal, hogy lényegében nem-filozófiai törekvésekkel egyesült. Ám még a kanonizálásra való erős hajlandósága sem feledtetheti el velünk ugyanennek az irányzatnak szuverén és elméletileg igényes eredményeit. Eredményeitől függetlenül pont azért érdemel itt és most bírálatot, mert annak idején a hegeli fejlődésezsménytől (is) vezérelve fellépett a filozófiai kultúra sokszínűsége ellen, negligálta a filozófiatörténetet, s nem volt képes vagy nem volt hajlandó tudomásul venni, hogy egyáltalán nem önálló, és kifejezetten alárendelt ideológiai szerepének megfelelően viselkedett.

A dolgok jelenlegi állásáról

Az Unió európai bővítése térségünk országainak igazi történelmi perspektívát kínál, valóban új történelmi helyzet teremtetődött. Az úgy általában 17 milliósra becsült magyarság dimenzionális pozíciói nagy általánosságban úgy módosulnak,

hogy a változások igazi jelentőségét utólag, egy bizonyos időperspektívából lehet majd teoretikusan felmérni. Ám még erről a húsz évről is érdemes teoretikus reflexiókat tenni, hogy valamelyest rálátásunk legyen a dolgok jelenlegi állására, bár bizonyos tendenciák most is megfogalmazhatók. A nemzeti kultúra – s benne a filozófiai kultúra – változásaira koncentrálni kell tenni a külpolitikai perspektívák és az ugyancsak döntő belpolitikai változások dinamikus összhangját. A volt kelet-európai szocialista országok az uniós tagság perspektíváinak felmérésével és kihasználásával összhangban vállalták a polgári demokráciát, s elég komoly vita van arról, hogy a piacgazdaság most a liberális avagy a szociális jelzővel meghatározóan érvényesüljön az alapjában véve nemzetállamok keretei között. Megmaradtak a nemzetállam keretei, országonként igencsak különböznek tehát a tényleges perspektívák és lehetőségek, melyek mind kifelé, mind pedig a belső társadalmi viszonyok irányában adtak a nemzeti kultúra és benne a filozófiai kultúra számára. Mint minden más társadalmi tényező, a filozófia társadalmi-kulturális legitimitása is változik, módosul a nyilvánosságban betöltött szerepe. Levezethetően tehát célkitűzései is módosulnak, ám ezen írás csak a magyar nemzet sajátosságaihoz tud igazodni.

A tudomány és a kultúra modern nyilvánosságának elsődleges közege nem maga a politikailag determinált közélet, hanem a szocializáció, s annak szervezett formája, a filozófiára nézve tehát a felsőoktatás. Az oktatás infrastrukturális tényezői nem változtak, viszont a magyar egyetemeken megszólalhatott maga a filozófia. Úgy általában a leendő magyar értelmiség szellemi felkészülésének időszakában elvileg találkozhat a filozófiával, a lehetőség adott. Értelmiségi generációk nőttek fel abban az egyetemeken megszerzett tudásélményben, hogy a filozófiának nevezett marxizmus a társadalom teljes szféráját átító ideológia szellemi kiszolgálója. Személyes élmény: 1990 környékén egyetemi kollégáim a legteljesebb jóindulattal telten kérdezték, hogy akkor innentől kezdve mit is fogunk mi tanítani az egyetemen — ha nem a marxizmust? A kapott válaszon, hogy ti. végre oktathatjuk a filozófiát a maga sokszínűségében, ugyancsak tudtak csodálkozni. A mai diákok legalább nem keverik össze a filozófiát a marxizmussal, a filozófia legitím oktatási anyag, bár kétségtelen, hogy a filozófiai horizont kitágulása nem tette elfogadottá a magyar filozófia tantárgyszerű oktatását. Továbbra is rosszul viszonyulunk saját filozófiai tradícióinkhoz, s a helyzet tovább romlik, ha a modernizációnak nevezett leépítés, visszafejlesztés következtében a filozófia oktatási perspektívái nem bővülnek, hanem éppen hogy beszűkülnek. Márpedig a közeljövő várható tendenciái ezt mutatják.

Mindezzel együtt is a magyar filozófia iránt megnyilvánuló tematikus érdektelenség nem egyszerűen a diákság közömbössége a téma iránt, hanem sokkal inkább a tanároktól, oktatóktól átvett lenézés és közömbösség egyszerű átvétele. Mint ilyen, eredetében kötődik az igazi filozófia (értsd — nem a marxizmus) tanításának és tanulásának intellektuális élményéhez. A filozófia ma történetiségében és diszciplínáira bontva egyaránt magától értetődően vállalható, ebben a közegben bizonyul a magyar filozófia oktatása kétségtelenül létező, akut, megoldásra váró problémának.

Innen kitörni szerintem csak az intenzív kutatások folytatásával és az eredmények összehangolásával, és természetesen a nyilvánosság összes lehetőségének kihasználásával lehet, annak ellenére, hogy minden ilyen program anyagi nehézséggel küszködik. A hatalom mai képviselői jóindulatú közömbösséggel figyelnek minden ilyen és ehhez hasonló vállalkozást, mint ideológia- és politikamentes programot. Rendben van, fiúk, csináljátok csak, — de pénzt nem tudunk adni! Más oldalról azonban látni kell az elektronikus publikálásban rejlő óriási lehetőséget. Valakinek egyszer ki kellene mondani, hogy a szakmai dolgozatok, tanulmányok és monográfiák megjelenése immáron nem függvénye a könyvpiac esetlegességeinek, minden szerző elvileg választhat a nyomtatott és az elektronikus sajtó között, magyarán, ha nincs könyvkiadási lehetősége, még ott az elektronikus publikálás is. Az anyagi nehézségek megoldását nehezíti továbbá, hogy a hatalom jóindulatú közömbössége — a magyar társadalomban feltétlenül — egy nagyon feszült, alapjaiban megosztó politikai-közéleti erőterben érzékelhető. A pénztelenség véleményem szerint ugyanúgy érinti a magyar filozófia minden kutatóját, dolgozzanak államhatárunk bármely oldalán, legfeljebb azon érdemes vitatkozni, hogy mily mértékben akadályoz bennünket vállalt feladataink teljesítésében.

Még mielőtt a finanszírozás részleteit tárgyaló munkaértekezlet szintjére süllyednénk, a filozófia mai helyzetének igazán drámai újszerűségére szeretném felhívni a figyelmet. Jószerivel minden eddigi fejtegetés előkészíteni hivatott a következő gondolati egységet. Mivel a magyar társadalom, illetve a magyar nemzet egészen más történelmi szituációban reprezentálja önmagát, így a kultúránk egészére és benne a filozófiánkra is gyökeresen új kihívások várnak. Évszázadokon át konkrét politikai-gazdasági-ideológiai függésekben éltünk, a magyar nemzet így a világ szemében egy kicsiny szabadságszerető és érte harcoló nép nemzete volt, mely minden nehézség ellenére talpon tudott maradni. Így voltunk érdekesek a világ szemében: 1848-cal, 1956-tal és a gulyáskommunizmusunkkal is. Hogy az uniós tagság milyen új függőségi viszonyokat teremt, ma még nehéz megmondani, de a régi függőségi viszonyok a magunk mögött hagyott időszak meghatározottságai voltak. Következésképp saját identitásunk kap ma új tartalmat, a magyar nemzet is másként reprezentálja magát a világ előtt — akár akarja, akár nem.

Ami a filozófiai kultúrát illeti, a viszonylag egyszerű alapképlet szerint az európai filozófia befogadásán fáradoztak teoretikusaink, még akkor is, ha bizonyos magyar filozófusok egyúttal jelentős szellemi értékek artikulálására is képesek voltak. Ahogy Bartók mondta a régi időkről: filozófusaink voltak, de nem volt filozófiánk. Aztán lett ugyan filozófiánk is, azaz filozófiai közéletünk, de még egyszer mondván, az alkotó befogadás paradigmáján érdemben senki sem tudott változtatni.

Minden bizonnyal az említett függőségi viszonyok is felelőssé tehetőek ezért, hiszen a szellemiség terén is szabadságharcot folytattunk. Semmilyen idegen hatalomnak nem állt az érdekében, hogy a magyar szellemi kultúra erős legyen, tehát a műveléséhez szükséges infrastrukturális feltételek megteremtésével csínján bántak. Manapság a befogadás egyszerűen az elzárkózással azonos, mely elzárkózás többek között a filozófiára nézve is végzetes hatással járna, hiszen immáron semmivel nem lehet indokolni tartózkodásunkat attól, hogy kifelé, az európai, nemzetközi filozófiai élet felé megnyilvánuljunk. Minden eddigi próbálkozásnál határozottabban, és ami még fontosabb: tudatosan vállalt program jegyében és a megváltozott világhelyzet diktátumaként.

A *philosophia perennis* és a nyelv

Bármennyire is szokatlanul hangzik, de mindenekelőtt a magyar nyelv hagyományos zártságának következményein kell valamit enyhíteni. Amíg a filozófia befogadásán volt a hangsúly, addig program lehetett elméletek, eszmék magyar nyelvű megszólaltatása, de a filozófia és nyelviség egyértelmű összekapcsolása manapság biztosan nem vállalható. Annak idején filozófia és a nyelv összekapcsolása értékteremtő program volt Apáczai korától a felvilágosodás és a romantika évtizedein át egészen a századfordulóig és tovább. Böhm rendszeréről is az első értékelő mondat, hogy ez az első magyar nyelvű filozófiai rendszer. Régi dilemma továbbá, hogy a filozófia adekvát művelése megmaradhat-e a magyar nyelv közegében, azaz vagy filozófiát művelünk, s akkor le kell mondani nyelvünkről, vagy pedig megmaradunk nemzeti nyelvünk közegében, s akkor igazán konstruktív mozzanatok sokaságáról mondunk le, lévén, hogy a magyar nyelv zárt, kevesen ismerik.

Am ha van valami eszmetörténeti jelentősége a *philosophia perennis* magyar létezésének, mely létező hagyományhoz ma vissza lehet térni, akkor az épp a nyelviség filozófiai szerepének újragondolása. S ráadásul tisztában kell lennünk azzal is, hogy nem feltétlenül a magyar nyelven megfogalmazott filozófiai tartalmak iránt érdeklődnek azok az elszánt emberek, akik „nehezen megfogható okok miatt” érdeklődést mutatnak a magyar kultúra iránt. A kétnyelvűség, illetve a többnyelvűség propagálásáról beszélek, mint egyetlen lehetőségéről a dilemma megoldására, melyet a korábbi időszakoktól eltérően a modern világ teljes egyértelműséggel megkövetel tőlünk.

A többnyelvűség propagálása újabb sajátos személetbeli gondok tisztázására ad lehetőséget. Egyszerűen történelmietlen úgy analógiát megfogalmazni a filozófia múltja és jelene között, hogy hajdan a latin nyelv, ma az angol nyelv dominanciájával kell szembesülni annak, aki a saját nemzeti nyelvén szeretne a filozófia nevében megnyilatkozni. Több szempontból is. Annak idején a francia, az angol és a német nemzeti nyelvű filozófiák valóban a latin nyelv dominanciájával találták magukat szemben, képesek voltak azonban saját nemzeti nyelvükön megteremteni saját filozófiai kultúrájukat. Minerva baglyának kései repülésének kultúrtörténeti tényéből következik, hogy pl. a filozófia honosítása nem a latin, hanem egy másik nemzeti nyelv (főleg a német) fordításának gondjaival szembesült. Kantot pl. nem latinból, hanem németből kellett lefordítani és értelmezni. Másodsor pedig azért a latin és pl. a mai világhelyzetben oly nagy dominanciával bíró angol nyelv között nem lényegtelen különbség, hogy a latin akkor is holt nyelv volt, amikor nemzeti filozófiák teremtődtek meg saját nyelvi identitásukban, s ma is az. Nincs analógia a latin és az angol nyelv között. Hogy mennyire élő és domináns az angol a mai globális világban, azt a mindennapi élet ezernyi tapasztalata mutatja. Az angol nyelv, pontosabban az angol nyelv változatai azonban élő nyelv marad. Ennyiben mindig is megőríz valamit nemzeti sajátosságaiából, még akkor is, ha a világ különböző térségeiben más és más angolt beszélnek, illetve a világ népeinek kommunikációja egyre intenzívebben angol nyelven zajlik. Minél többen beszélnek, használják anyanyelvként vagy akár a nyelvi kommunikáció eszközeként, annál előbb. Ráadásul mérhetetlen nagyságrendbeli különbség van az angol, illetve a magyar nyelvhasználók tábora között.

De a filozófia világában leegyszerűsödnek a dolgok: két élő, illetve nemzeti nyelv közös szellemi tartalmaira figyelünk. A *philosophia perennisben* eszme és nyelv szembeállításának szellemfilozófiai alapképlete szerint a nyelv formát ad egy filozófiai fogalomnak, méghozzá tartalmat befolyásoló formát, mégsem lehet közömbös az a paradigmikus felismerés, hogy amit Eszmének szokás nevezni, az független a formát adó nyelvtől, különben nem lenne lehetséges semmilyen fordítás. S bár a filozófia világában kétségtelenül óriási fordításbeli, értelmezési gondok adódnak, épp a filozófia képes megnevezni azt a szellemiséget, mely közös platformot szolgáltat az élő nyelvek számára, az egyes nyelveken megadott fogalmak közös elemét. Összegezve az eddigieket: Amíg eleink a filozófia legitimitását akarták elérni a magyar nyelvű filozófia megteremtésével, addig ma a magyar filozófia nemzetközi helyét keressük, s a többnyelvűség vállalása nélkül nem sok lehetőség van a pozícióink javítására.

A *philosophia perennis* és a közéletiség

S végezetül kihagyhatatlan néhány gondolat megfogalmazása a *philosophia perennis* közéleti tartalmairól. A magyar filozófia és a társadalmi-politikai közélet viszonya sohasem volt rendezett, a kozmopolitizmus vádja végigkísérte a filozófia

magyarországi történetét. A magyar szellemi életben a politizáló irodalom jutott domináns szerephez, s a társadalomtudományok (szociológia, politológia) hivatottak adekvát társadalomanalízisre. Ebben a vonatkozásban a *philosophia perennis* eszménye éppenséggel azt az igényt fejezi ki, hogy a filozófia tartsa magát távol a *socialitas* ügyeitől, vitáitól, noha távolságtartó attitűdjéért két oldalról is bírálták. Állítólag ebben áll kozmopolitizmusa, ettől nemzetidegen. Legyen szabad például Erdélyi János vitáira utalni! S a szocializmus idején pedig a két világháború közötti időszak magyar filozófiájára, amikor a legegységelműbben érvényesült a *philosophia perennis*, azt is mondták, hogy így járult hozzá a polgári gondolkodás az elnyomó horthysta rendszer fennmaradásához. Hogy. ti. nem a dolgozók nyomorával foglalkozott, hanem légius térben mozogva Kantot elemzett. Nahát, ez csúnya dolog volt részéről! A történelem érdekes módon ismétli önmagát. A mostani aprópót egy nemrégiben megfogalmazott vélemény adja, mely szerint a magyar filozófia teljesen átpolitizálódott, a szisztematikusan feldolgozására tett kísérlet azért nem tudott az összes eredményével együtt is igazi frontáttörést hozni, mert elzárkózván a közéletiségtől, mindaddig nem akart vagy nem tudott állást foglalni a jelenleg zajló fasizmus-kommunizmus vita tengelyében zajló nemzet-vitában.

Magyarországon ma bármilyen közéleti megnyilvánulás politikai színezet kap, a bizalmatlanság légkörében lehetetlen érdemi diskurzust folytatni akármilyen társadalomelméleti problémáról, hiszen azonnal „jobboldali” vagy „baloldali” minősítést kap minden megnyilvánulás. Az már erős túlzás, hogy egy lehetséges távolságtartó elméleti attitűd kritikát kap azért, mert nem akar részt venni egy sehova nem vezető, rossz ízű közéleti veszekedésben. Nem vita, hanem veszekedés, ha a másik fél „kommunista” vagy „fasiszta” paradigmatisztikus stigmát kap válaszul minden megnyilvánulására. Illene konkrétumokkal igazolni, hogy a magyar filozófia a rendszerváltozás óta teljesen átpolitizálódott. Bizonyító érvek nélkül a levegőben lógó állítás mellett csak egy érv áll: ha minden átpolitizálódott Magyarországon, miért pont a filozófia lenne kivétel? Például azért, mert épp a Kádár-korszak politikai-ideológiai függéseitől akart megszabadulni, saját történelmileg adott értékeinek feltárására irányuló törekvése szellemi függetlenségének garanciáját adta.

Ugyanakkor kétségtelen, hogy a nemzetről évtizedeken át nem lehetett érdemben semmilyen társadalomelméleti vitát folytatni, a Kádár-korszak magát a nemzeti konszenzust tette lehetetlenné a nemzetek felett álló internacionalista ideológiájával. Innen fakadó érvelésével tudta a hajdani magyar, illetve a létező nemzeti filozófiát burzsoának, azaz ellenségnek, és egyúttal színvonalatlannak, azaz kutatásra alkalmatlannak bélyegezni. Megdöbbenő, hogy a mai szabadgondolkodás hívei milyen egyértelműen átvesszik ezt a semmivel nem igazolható, sommás értékelést.

S még súlyosabb felismerés, hogy a megváltozott világhelyzetre való tekintettel hihetetlenül fontos lenne, ha a nemzet modern identitásáról érdemben végre elméleti párbeszéd kezdődne a társadalomtudósok, szakemberek és akár a filozófusok között is. A filozófia ugyanis nem az egyetlen lehetséges narratíva egy lehetséges nemzetvitában. Valami következménye mégiscsak van az önállósult, azaz a filozófiától elszakadt társadalomelméleti diszciplínának egyszerű létezésének. Az eszmék modern világában ennyire nem lehet tág értelemben venni a filozófiát, egybemosni létező diszciplináris különbségeket. Elvileg a politológia hivatott ilyen és ehhez hasonló témafelvetést kezdeményezni, ám a politológia magyarországi szerepvállalása a felvetés sima elmulasztásánál jóval többet produkál. A mai színvonalatlan vitában valóban elsikkad a nemzet-probléma teoretikus felvetésének lehetősége, s nem feltétlenül azért, mert a filozófia hazai képviselői nem állnak elő a nemzet-probléma felvetésének igényes változatával, bár talán meg is tehetnék. Az igazi problémát abban látom, hogy a fiatal politológusok sokasága egyszerűen maga gerjeszti a rosszízű vitát azzal, hogy egyéni karrierszemponctól vezérelten azonnal beáll valamelyik politikai szekértáborba, s innen valamelyik fél álláspontjának hangoztatására használja fel tudását, elfelejtve a politika és politológia elvi különbségét.

Már többször elhangzott, hogy a filozófia megteremti saját szellemiségét, kialakítja saját világát, kulturális, szellemi pozícióit erősíti, ha a *philosophia perennis* eszményének megfelelően viselkedik. Ráadásul semmi értelme nincs annak, hogy bekapcsolódjon egy elképesztően színvonalatlan közéleti vitába, mely a fasizmus-kommunizmus tengelyében képzelni el a nemzetvita mai lehetőségét. A nemzetvitát egyszerűen ki kell ebből a leosztásból emelni. Csak úgy lehet érdemi vitát kezdeményezni, ha a filozófiai narratíva kezdettől elhatárolódik a meglevő narratíváktól, melyek részei a fasizmus-kommunizmus tengelyében zajló ideológiai csatározásoknak. A nemzet modern szerepéről azonban érdemes és szükséges vitát folytatni, globálissá vált világunkban a történelmi nemzet fogalma átértelmeződik. A nemzet új szerepét a mindenkorai teória hivatott tisztázni, a filozófiának ugyanúgy megvan ebben az elméleti tisztázásban a másra át nem hárítható felelőssége, mint ahogy megvan a mondanivalója is. Egy lehetséges nemzetvitában a filozófia akár kezdeményező is lehet. Csak a kezdést nem szabad eltéveszteni, óriási veszéllyel jár egy rossz kezdés: fennáll annak lehetősége, hogy egy elhibázott felvetéssel, vagy kellő következetességgel híján maga is részévé válik az imént bírált hagyománynak. Akkor már jobb, ha el sem kezd.

SOMOS, Róbert : A logikai platonizmus Magyarországon¹

1.

A „logikai platonizmus” megjelölés alatt azt a történetileg Bolzanótól eredő, Fregén, Husserlen át Meinonghoz, Russellhez és a korai Wittgensteinhez kötődő filozófiai hagyományt értjük, amely az igaz vagy hamis igazságértékkel bíró kijelentésekhez az individuális pszichikai tartalmaktól független, objektív és változatlan, meghatározott logikai struktúrájú jelentést rendelt. A kijelentés egy vele párhuzamos, objektív, azaz a megismerőtől független tényállás vonatkozásában igaz vagy hamis. A logikai platonizmus jellegzetessége a 3 osztatú világ fogalma, értve itt a „világ” szó alatt akár a lehetséges világokat és bármilyen struktúráját. A 3 osztat a következő: 1. az elménkben lévő szubjektív képzetek. 2. a tőlünk független, hatásgyakorlás és hatáselszenvedés képességével rendelkező, illetve ekként definiált tapasztalati valóság, 3. gondolatok, amelyek a 2. értelemben vett valóságon kívül állnak, az 1. fiókban található képzetekkel szemben azonban jelentésük és igazságértékük objektív, változatlan és mindenki számára azonos. Az e gondolatok által kifejezett tényállás nem feltétlenül empirikus természetű, sőt, csak másodsorban van egyáltalán köze a tapasztalati világhoz, ezért manapság inkább a „matematikai platonizmus” kifejezés tűnik kurrensebb jelzős szerkezetnek az irányzat megjelölésére.

Hogy ez a tradíció milyen fontossággal bír a jelen bölcséleti törekvések szempontjából, jól mutatja Michael Dummett könyve, *A metafizika logikai alapjai*, amelyben a szerző – többek között – korábbi filozófiatörténeti kutatásainak főhőse, Gottlob Frege platonizmusát próbálja helyettesíteni egy konstruktivista vízióval, mégis, Frege logikáját tekinti a modern analitikus filozófia forrásának.² A Dummett által bírált matematikai platonizmus voltaképpen a fregei klasszikus logika előfeltevése is, amelynek a realizmus-viták szempontjából sarkalatos pontja a kétértékűség elve. Ezt az elvet az összes felsorolt logikai platonista elfogadta. Számos mai vita kapcsolódik e témakörhöz, sőt, a filozófiatörténeti kánon változásának lehetünk tanúi. Ötven évvel ezelőtt senki sem mert volna olyat mondani, hogy Gottlob Frege munkásságához a bölcsélettörténet fordulata kapcsolódott, vagy hogy a Kantot bíráló Bolzano teljesítménye nem marad el a német idealizmus képviselőinek színvonalától, ma azonban az ilyen kijelentések már nem számítanak extravagáns megnyilatkozásoknak.

Úgy tűnik, ezen a ponton a honi filozófiatörténetírás némileg fáziskésésben leledzik, s magam ennek egyik okát a marxista megközelítés máig tartó erős hatásának vélem. Nem szitokszóként használom a „marxizmus”-t, hanem a filozófiai gondolatok olyan redukcionista vizsgálati módját preferálom, amely sokban adósa a hegeli vagy éppen a feuerbach-i filozófiának. E redukcionizmus tehát nem valamiféle csak a marxizmusra jellemző lényegi jegy. E felfogás szerint egy filozófiai gondolat nem annyira önmagában érdekes, mint inkább abból a szempontból, hogy minek a visszatükröződése. Marx és követői módszeresen úgy fejtettek meg bölcséleti gondolatokat, hogy azokat társadalmi viszonyok visszatükröződéseiként értelmezték. A bizonyítás azonban rendre elmaradt – és szükségképpen maradt el – mert e módszer legközelebbi rokona az allegorikus exegézis. Így a közvetlen jelentés mögött föltáruló jelentésszint lehet bár következetes, szépen cizellált, – nézzük csak meg Porphüriosz értekezését arról, hogy a homéroszi *Odüsszeia* ithakai barlanglírása milyen kozmológiai, pszichológiai, démonológiai és teológiai mondanivalóval terhes – tudományos interpretációnak azonban mégsem mondható.

De nézzük meg a minket most érdeklő logikai platonizmus marxista jellemzését. Máig meghatározó pl. az egyébként kiváló és friss szempontokat fölillantó könyv, *A Védáktól Wittgensteinig*³ azon értelmezése, miszerint a „logikai platonizmus ugyan már maga is deprivatizáló, személyiség- és pszichológiaellenes volt.”⁴ A polgári lét azon stádiumát tükrözi ez az áramlat, amelyben „a polgári filozófia még utolsó kísérletet tett az örök értékek, a rend és a biztonság eszményeinek megmentésére.”⁵ „Frege és Russell platonizmusa az 1900-as évek elején visszavonhatatlanul megingott.”⁶ „A logikai platonizmus egyfajta istennélküli vallásos attitűdöt, vallásos ateizmust képvisel.”⁷ De mi köze a katolikus pap Bolzanónak a polgári filozófia utolsó kísérleteihez, és mi köze az ateizmushoz? Miért lenne Russell, ez a felettébb individualista, és a személyiségi jogokért kiálló filozófus személyiség- és pszichológiaellenes, csak azért, mert filozófiai gondolatai szorosan kapcsolódtak a matematika alapkérdéseihöz? Miért járt volna le a logikai platonizmus lemeze a XX. századelőn, ha egyszer máig ható irányzat, és éppenséggel 1910 körül volt virágkorában?⁸ Mitől „ingott meg” a logikai platonizmus? Vajon a logicista program

¹ Elhangzott a Mikes International – Böhm-Bartók Társaság szervezésében megrendezett 2007. évi, 1. Mikes International Philosophiai Symposiumon. („TEENDŐINK A MAGYAR FILOZÓFIA ÜGYÉBEN.”; 2007. szeptember 26-27., Elspeet, Hollandia.)

² M. Dummett: *A metafizika logikai alapjai*. Ford.: Szalai Miklós et al., Szerk. Máté András, Budapest, Osiris Kiadó, 2000, 18.

³ Lendvai L. Ferenc – Nyiri J. Kristóf: *A filozófia rövid története. A Védáktól Wittgensteinig*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1974.

⁴ Id. mű 206.

⁵ U.o.

⁶ Id. mű 211.

⁷ Id. mű 212.

⁸ Néhány fontosabb dátum: Frege, *Logische Untersuchungen* 1918-1923. A. A. Whitehead – B. Russell, *Principia Mathematica* 1910-1913. Meinong *Über Annahmen* második, jelentősen módosított kiadása: 1910.

megingásáról van itt szó, vagy pedig másról? Ezek mind megválaszolatlanul maradó, vagy félmondatokban megválaszolt kérdések, és a rövid válaszok nélkülözik a tudományos bizonyítás apparátusát s annak működtetését.

Valójában az igazi tudományos eljárás az lenne, hogy pontosabb, belső gondolati kritériumait sorolnánk fel a logikai platonizmusnak, föltérképeznénk, a filozófia története során kik és hogyan képviselték ezt az álláspontot, milyen benső, immanens gondolati problémák merülnek fel vele kapcsolatban, milyen rivális beállítódások létezhetnek, azok termékenyebbek-e a platonisztikus felfogásnál stb. Véleményem szerint csak ez után vonhatók be a vizsgálatba az eszmetörténeti összefüggések, azok közvetítésével pedig szociológiai-társadalmi mozzanatok. Ha azonban ezek elmaradnak, akkor megnyílik a királyi út a vadabb interpretációk előtt. Madarász né Zsigmond Anna könyvében már arról ír, Pauler Ákos „... akkor vált a tiszta logika hazai képviselőjévé, amikor ezen irányzat általában már lehanyagolt. Ennek oka a külső és a belső társadalmi tényezőkben, az elmaradottságban és az ideológiai szellemi reakció megújulásának szükségletében keresendő.”⁹ Természetesen nem beszél arról, miért és pontosan mikor is „hanyagolt le” a tiszta logika irányzata. És azután megkoronázza eszmefuttatását: "Pauler filozófiájának platonizmusa nyíltan és bevallottan, pontosan tükrözi a társadalmi viszonyok megváltoztathatatlanságának, örökkévalóságának burzsoá koncepcióját."¹⁰ Azaz, Pauler illetve reprezentatív műve, a *Bevezetés a filozófiába*, „... a maga területén a Horthy-Bethlen konszolidáció ideológiai érdekeinek uralkodó, hivatalos kifejezője volt.”¹¹ Vajon mi is ez a szóban forgó „pontos tükrözés”? Pauler Ákos platonizmusa már 1910 körül kikristályosodott – és tegyük hozzá ismét – ebben az évben éppenséggel *akméjében*, virágkorában volt a logikai platonizmus. Tehát – Pauler már 1910-ben „... a Horthy-Bethlen konszolidáció ideológiai érdekeinek uralkodó, hivatalos kifejezője volt, „... nyíltan és bevallottan, pontosan tükrözi a társadalmi viszonyok megváltoztathatatlanságának, örökkévalóságának burzsoá koncepcióját.” Eszerint Pauler már jó tíz évre előre megelőlegezte a Horthy-korszak ideológiai érdekeinek a kifejezését. És miféle társadalmi viszonyokról beszél Pauler „nyíltan”, amikor ebben az időszakban lelni nála nyomát társadalomfilozófiai tematikának? Nyilván megmosolyogtató ez a felvetés, és ha felhozom, azt mondhatná valaki, hogy árnyékboksz az, amit művelek, mégis, – véleményem szerint – a redukcionista magyarázati mód egyéb típusai hasonlóképpen veszélyesek.

2.

Az ilyen és ehhez hasonló sommás ítéletek károsak, mert megbélyegző jellegüknel fogva lesöpörnek bizonyos bölcséleti áramlatokat a diszkutálható filozófiák területéről, fölösleges energiapocsékolásnak ítélik a szoros értelemben vett fogalmi természetű vizsgálódásokat, és ezzel a filozófiai tevékenységről torz képet adnak.

Ennek megfelelően máig nem történt meg a logikai platonizmus hazai történetének megírása, sőt, még a feltérképezésig sem igen jutottunk el. Néhány gondolat erejéig erre a témára szeretnék kitérni a továbbiakban, majd Pauler Ákos platonizmusát szeretném értékelő formában jellemezni.

Úgy gondolom, a logikai platonizmusnak három hagyománya létezett Magyarországon. Az első, szociológiailag, s részben filozófiai orientáció tekintetében elkülöníthető csoport a BEMBE-kör, Fogarasi Béla, Varjas Sándor és társaik, akik Husserl kezdeményezésére fordultak vissza Bolzanóhoz, ám e visszafordulás csak részleges volt, a neokantiánus és különösen simmeliánus relativizmus mindig része maradt orientációjuknak. Talán még a korán elhunyt Zalai Béla kiforrottságig el nem jutó törekvései mutatják leginkább Husserl vagy Meinong erős hatását, amelyben a platonizmus az egyik, de nem döntő faktor.¹²

Csupán szóbeli hagyomány alapján van tudomásunk erről a tízes évek első felében működő filozófus asztaltársaságról, melynek központi alakja lett volna Zalai. A BEMBE-kör létezéséről Zalai özvegye, Máté Olga fotóművész és Kozma Elza visszaemlékezései alapján Beöthy Ottó a következőket állapítja meg: A "BEMBE" mozaikszó, mely a "Budapesti Első Magyar Bolzano Egyesület" rövidítése. Az asztaltársaság tagjai voltak: Zalai Béla, Fogarasi Béla, Lukács György, Mannheim Károly, Varjas Sándor, Szilasi Vilmos, Kenczler Hugó, Antal Frigyes, Király György, Fenyő Andor, Dienes Pál, Enyvvári Jenő. A BEMBE összejövetelén előre megadott logikai, ismeretelméleti, esztétikai témáról vitakoztak a résztvevők.¹³ A BEMBE mozaikszóval kapcsolatban forgalomban van ugyan egy másik értelmezés is,¹⁴ ám egy meglehetősen kézenfekvő érv szól a Beöthy-féle javaslat mellett, a húszas évek előtti összes, kifejezetten Bolzanóval foglalkozó magyar nyelvű publikáció e tagjainak tollából született, sőt, e rövid

⁹ Madarász né Zsigmond Anna: *A tiszta logika alapkérdései. Pauler Ákos logikája* Budapest, 1965, Akadémiai Kiadó, 47.

¹⁰ Id. mű 48.

¹¹ Id. mű 46.

¹² Erről részletesebben is írtam: „Bernard Bolzano's Influence in Hungary During the First Decades of the 20. Century” In *Vielfalt und Konvergenz. 5. Kongress der Österreichischen Gesellschaft für Philosophie* Hrsg.: Winfried Löffler - Edmund Runggaldier. Verlag Holder-Pichler-Tempsky, Wien 1999, 597-603.

¹³ Beöthy O.: Zalai Béla (1882-1915) – Egy pálya emlékezete. In: Kiss Endre – Nyiri Kristóf szerk.: *Magyar filozófiai gondolkodás a századelőn*. Bp. 1977, 217-218.

¹⁴ Várnai András: „Varga Jenő pályakezde.” In: Kiss E. – Nyiri K. Id. mű 244-247.

írárok feltűnően hasonló módon – talán túlságosan is hasonló módon – polemizálnak Palágyi Menyhértnek a logicizmus ellen felhozott kifogásaival szemben.

A felsorolt filozófusok tehát foglalkoztak Bolzanóval, mindazonáltal e tevékenységük a Husserl-féle újidealizmus és neokantianizmus keretébe illeszthető. Saját filozófiájuk – már akiknél beszélhetünk valóban kiforrott egyéni filozófiai álláspontokról – lényegi szervező eleme mindenesetre nem Bolzano bölcelete volt. Jellemző, hogy a kör vezéregyéniségének tartott Zalai Bélának a műveiben még csak nem is találkozunk Bolzano nevével, míg a többiek által némileg lenézett, mert úgymond nem eredeti koponya, a Göttingenben Husserlt is hallgató Enyvvári maradt e hagyományhoz a leghűségesebb, s Bolzano-érdeklődése nem korlátozódott a *Wissenschaftslehre*-re. Ő azonban a tízes évek végétől könyvtárosi munkája mellett már nem jelentetett meg filozófiai munkákat, és érdeklődése is inkább filológiai természetű volt. Ugyan a Tanácskormány idején vezető pozíciót nyert, később is tagja maradt a Filozófiai Társaság vezetőségének. Említendő Fogarasi Béla kutatási és fordítói tevékenysége Bertrand Russell kapcsán, jóllehet az utóbbi minősége komoly kívánnivalót hagyott maga után.¹⁵ A kör többi tagja is a kommunizmushoz csatlakozott és 1919 után jórészt emigrált.

3.

Egy másik, jószerivel ismeretlennek számító hagyományt jelent a matematikusok által művelt logika. E téren König Gyulát kell megemlíteni, aki posztumusz művében kíván egy filozófiai alapot is tartalmazó, a logika, aritmetika és halmazelmélet számára közös kiindulópontot jelentő teóriát nyújtani.¹⁶ E mű gondolati feldolgozása máig nem történt meg. Fia, a munka kiadója rövid, és a mű matematikai aspektusát előtérbe állító értelmezést nyújt,¹⁷ monográfiája, Szénássy Barna¹⁸ láthatóan nem tud mit kezdeni a matematikán kívüli anyagokkal. Ignác Lilla is csak néhány rövid ismertető jellegű mondatot szentel König logikai munkásságának a szimbolikus logika korai magyar recepciójáról írt tanulmányában.¹⁹ Én sem tudnék egy jó értelmezéssel előállni. Kérdéses lehet, miért vesszük a logikai platonizmus irányzatához tartozó gondolkodónak Königet. Számára ugyanis nem az abszolút igazságérték a kiindulópont, hanem a gondolkodás, mint pszichikai folyamat. Elsőként bevezetett fogalmai az árulkodó módon „szintetikus logika”-nak nevezett diszciplínába „az öntudat élményei.” Mégis, matematikai vonalvezetése, a halmazelmélet Cantornál föllelhető platonikus felfogása a tárgyalás során a későbbiekben előtérbe kerül, így mindenképpen indokolt König valamilyen szintű odakapcsolása a logikai platonizmushoz, még akkor is, ha ez nem egy egyértelmű helyzet. Amit csinál, a Frege előtti törekvésekhez, mindenekelőtt Boole munkásságához kapcsolható. Úgy vélem azonban, rá is illik az, amit Russell Boole kapcsán a látszólag pszichológista kiindulópontokról mond. Boole ugyan gondolkodási folyamatokról beszél, de igazából a gondolatoknak az igaz és hamis volta, s ennek a következtetések során való megőrződése érdeklő.²⁰ König Gyula is gondolkodási élményekről, pontosabban „el nem utasítható élmény”-ről illetve „el nem fogadható élmény”-ről beszél,²¹ de táblázatát lényegében igazságtáblázatként vagy legalábbis a logikai platonizmusra jellemző harmadik szféra táblázataként kell értelmeznünk. Boole-hoz hasonlóan König elmélete sem képes – Frege megoldásával ellentétben – a kijelentések finomszerkezetét kezelni.

¹⁵ Russell: A filozófia alapproblémái. 1996. Lásd a fordító, Bánki Dezső észrevételeit az 1912-es Fogarasi-féle fordításról.

¹⁶ *Neue Grundlagen der Logik, Arithmetik und Mengenlehre*, Lipcse, Verlag von Veit & Comp. 1914.

¹⁷ König Dénes: „König Gyula utolsó művéről” Különlenyomat a *Mathematikai és Fizikai Lapok* XXIII. Évfolyamából, Bp., Franklin, 1914.

¹⁸ Szénássy Barna: *König Gyula*, Bp. Akadémiai Kiadó, 1965.

¹⁹ „A szimbolikus logika magyarországi fogadtatása” In *Megidézett reneszánsz. Hanák Tibor emlékkötet* (Szerk. Veres Ildikó, Miskolc, 2006, 169-184). Az a megállapítása, hogy Könignél érezhető Frege *Begriffsschrift*-jének hatása, szerintem egyértelműen téves, König nem ismeri Freget. A szerző némileg megtévesztően hivatkozik König tanulmányára, amely a *Magyar Filozófiai Társaság Közleményeiben* jelent meg. Ez nem önálló mű, hanem a német nyelvű munka egy fejezete, és mint magyar nyelvű közlemény természetesen, hogy nem gyakorolt nemzetközi hatást.

²⁰ „Téves volt az a feltételezése is, hogy a gondolkodás törvényeivel foglalkozik: az a kérdés, hogy ténylegesen hogyan gondolkodnak az emberek, teljesen érdektelen volt a számára... Könyve valójában a formális logikával foglalkozik, és ez ugyanaz a dolog, mint a matematika.” Russell: „A matematikai és a metafizikusok” In *Miszticizmus és logika*, Bp. Ford.: Márkus György, Bp. 1976. 120. o. A tanulmány 1901-es keltezésű, Russell ekkor még nem ismerte Frege munkásságát, mindenesetre láthatóan elfogadja a logicizmus alapmeggyőződését, amely szerint a logika része a matematika.

²¹ „Az igaz fogalmának formalizálása a szintetikus logikában.” *A Magyar Filozófiai Társaság Közleményei*, 1910. 98.

történő változása is jelzi, hogy igen nehezen követhető ezen a ponton a pauleri gondolatmenet. A fogalom tárgya nem vet fel különösebb nehézségeket. Ez a fogalomtól különböző valami, amiről mintegy szól a fogalom. Lehet az időben térben létező világ darabja, egy ilyen értelemben nem létező matematikai világ alkotóeleme, vagy a filozófia tiszta érvényességvilágának lakója. A fogalom tartalma már problematikusabb. Pauler szerint „... a fogalom tartalma csak azt a mozzanatot jelentheti, ami a *jelentésegységet egy jelentésegységgé teszi*, vagyis képesít arra, hogy a tárgyat épp jelentésegység formájában visszaadja.”³¹ Ez a mozzanat háromféle lehet: 1. evidencia, 2. megfelelő konstruktív alkat, és 3. adottság. E hármasság a tudományok pauleri felosztásának felel meg, amely szerint létezhetnek (tiszta logikai illetve filozófiai fogalmak, matematikai fogalmak, valóságos dolgokra vonatkozó fogalmak). Alexius Meinong elemzésére támaszkodva Pauler arról beszél, hogy „... a fogalom tartalma a fogalom objektívuma, szemben a fogalom objektumával, vagyis a fogalom tartalma annak értelmével azonos, melynek gyökere a jelentés ratiójában van.”³² Pauler még élete vége felé is viaskodik a meinongi objektívum saját rendszerébe történő helyezése kapcsán felmerülő nehézségekkel. Meinong az *Über Annahmen* első kiadásában³³ használja először a terminust a „hogymű” kötőszóval bevezetett mellékmondatok jelentésére vonatkoztatva. Abban a kijelentésben, hogy „Úgy tudom, hogy nem történt rendzavarás” a „hogymű nem történt rendzavarás” egy magasabb rendű ideális tárgy.³⁴ Mivel Paulernél a fogalom gyakran összetett, hisz az ismeretek összefoglalását is reprezentálja, ezért próbálkozik többször is azzal, hogy az objektívumot bevonja a fogalom tanába, holott annak inkább a tételmeletben lenne a helye.³⁵ Pauler a fogalom „tartalma” megjelölés mellett a fogalom „értelme” kifejezést is használja. Ezt azonban meg kell különböztetnünk a „jelentés” fogalmától. Pauler „jelentés”-en a fogalom tartalmának és tárgyának viszonyát érti.³⁶ A jelentés kétféle értelmét különbözteti meg Frege nyomán; a pszichológiai és a logikai, amennyiben a fregei „Sinn” (jelentés) az objektív jelentést nevezi meg, a „Bedeutung” (jelölés) pedig a szubjektív jelentést. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a fregei logika felépítését követné. A „jelentés” fogalma tehát különbözik a hétköznapi jelentés-fogalmunkétól. Viszonyt fejez ki, de nem kapcsolódik semmilyen jelentésadó szellemi aktushoz.

Paulernek a fogalomra vonatkozó további felosztásai hasonlóképpen túlságosan tömörök. Úgy tűnik, egyszerre kíván túl sok problémát megoldani. Ezek között persze nagyon sok termékeny kiindulópontot is tartalmazó kezdeményezés található, pl. arról, hogy a többes fogalmak területe a matematika, amennyiben a halmaz fogalmából ki kell zárni az antinómiákért felelős „minden” fogalmát és az „egyetlen halmazt”, mégis, zavarba ejtő a hangsúlyozott triadikus tagolás és az esetek rövid felsorolása.

Pauler Bolzano és Husserl nyomán az arisztotelészi terminuslogika keretei között mozog; szerinte a kijelentés mindig alanyból és állítmányból áll. A szubjektum és predikátum mint terminus pedig összetett is lehet. Minthogy a predikátumlogikát nem a kijelentéslogika kiterjesztésének fogja fel, ezért is válik szükségessé, hogy a logikai alapelvek megállapítása után a fogalmak vizsgálatával kezdje a vizsgálatát.

A pauleri tételmelet kiindulópontja ítélet és tétel megkülönböztetése. Az ítélet „... egy szubjektív emberi tudatfunkció, melyhez mint ilyenhez a tiszta logikának nincs is köze.”³⁷ A tétel definíciója a következő: az igaz ítélet jelentése. A „jelentés” ebben az értelemben természetesen nem azonos az ítélet szubjektív tudattartalmával, hanem előfeltétele annak. Egy másik megfogalmazásban a tétel egy fennálló reláció szimbóluma.³⁸ Utóbbi megközelítés a korabeli születő szimbolikus logikában vált népszerűvé, és Pauler védelmébe veszi azon ellenvetéssel szemben, miszerint a tételben mindig több van, mint reláció. Mik között áll fenn a reláció a tételben? Pauler szerint a korábbi, pszichologizmusra hajlamos újkori filozófia fogalmak közötti relációnak fogja fel a tételt ill. kijelentést (Descartes, Kant). Valójában már az ítélet esetében is arról van szó, hogy amikor a szubjektumot analizálom, nem a róla alkotott fogalmamat analizálom, hanem a tárgyat, amit a szubjektum-fogalom jelöl. „Például, ha azt mondom: 'ez a ház fehér', akkor a fehérséget nem a házról való fogalmamról mondom ki – mely fogalmat mint mérő szimbólumot magam is meg tudom különböztetni magától a tárgytól – hanem magáról az előttem álló házról.”³⁹ Pauler szerint tehát a fogalom voltaképpen csak jelöli, de nem jelenti tárgyát, a fogalom csak szimbóluma az ismereti tárgynak, de nem zárja magába magát az ismereti tárgyat. Ez a kanti felfogás ellen megszületett álláspont az intencionalitás elvének kettősségéből – miszerint az intencionalitás 1) a lelki jelenségek specifikuma, tehát a lelken belüli szférára korlátozódik 2) tárgyra irányultság - úgy próbál kilépni, hogy azon karakterét szünteti meg az intencionalitásnak, miszerint az mégiscsak a szubjektumon belüli tárgyra irányultság. Így azután Pauler egy olyan következtetésre jut, mely objektivisták törekvéseit leplezetlenül megmutatja: „A tételnek nem lesz csak fogalmi eleme, de egyik

³¹ *Protologika* 27.

³² *Protologika* 28.

³³ Lipcse 1902, Verlag von Ambrosius Barth. Pauler az ettől jelentősen eltérő második kiadást használta.

³⁴ A későbbi logikai irodalom ezt az intenzionális és extenzionális logika különbségként tárgyalja. Az intenzionális logika csak egy jól kiépített extenzionális alapra húzható fel, ami viszont nem állt rendelkezésére sem Meinongnak, sem Paulernek.

³⁵ Meinong a gondolkodáshoz (denken) kapcsolja az objektívumot, míg a tárgyat (Objekte) a képzetaktushoz (Vorstellen). Megközelítőleg a Bolzano-féle „Satz an sich” és a fregei „Gedanke” fogalmának felel meg az objektívum meinongi fogalma, azaz a logikai platonizmus nem létező, ám objektív harmadik szférájáról van szó. Pauler szerint Meinong nem veszi észre, hogy a fogalmaknak is van objektívumuk (*Protologika* 29), ám e kritikái észrevétel céltévesztett.

³⁶ *A fogalom problémája a tiszta logikában*. 33.

³⁷ *Protologika* 56.

³⁸ *Protologika* 58.

³⁹ *Protologika* 52.

eleme maga az objektum is lesz.”⁴⁰ E radikális felfogás rögtön kivételt tesz a matematikai létezőkkel, és egyéb messzemenő következményei is vannak, pl. az egzisztencia-kijelentések és a hontalan tárgyak értelmezése kapcsán.

Három alkotóelemet kell tehát megkülönböztetni a tételben:

1. Alany (S - szubjektum), a reláció szubjektuma,
2. Állítmány (P-predikátum), a reláció terminusa,
3. Vonatkozás (I-implikáció), a reláció fundamentuma.

„Ez alkotórészek közül az *S nem fogalom, de maga a tétel tárgya.*”⁴¹ A P, amelyhez a S viszonylik, már fogalom, mert megvan benne az az elem, amit a fogalom tartalmának nevezünk. Hogy Pauler nem tudja teljesen elszakítani a tételstruktúrát a megismerési aktustól, mutatja, hogy bizonyos szubjektív, relatív karaktert tulajdonít itt a predikátumnak. Aligha lehet azonban eltávolítani a jelentés fogalmából – még ha teljesen lecsupaszítjuk is, és minden szubjektív vonását megszüntetjük – az intencionalitás jegyét. Pauler kitart amellett, hogy bár „... a tétel is tehát [ugyanúgy, - S.R.] mint a fogalom egy sajátos elválaszthatatlan egysége az objektív és szubjektív mozzanatoknak”⁴², a szubjektív mozzanatokot tartalmazó predikátumnak is van objektív jelentése.

A tétel harmadik alkotóeleme a vonatkozás, melyet nem túl szerencsés kifejezéssel „implikáció”-nak nevez Pauler, nyilván azon törekvése jegyében, hogy megkülönböztesse ezt a vonatkozást attól, amit a tradicionális logika „kopulá”-nak nevez. A kopula ugyanis hagyományosan terminusokat kapcsol össze egymással, Pauler viszont csak a predikátumot nevezi terminusnak, a szubjektum egyszerűen helyettesíti a tárgyat. A vonatkozás ezen felfogása összhangban van a szubjektumról és predikátumról mondottakkal, s az arisztotelészi logika azon sajátosságát örökli – szemben a Frege-féle szimbolikus logikával – hogy a szubjektum terjedelme nem lehet üres, tehát a szubjektumnak valamiféle értelemben léteznie kell, s a predikátumnak igazságot kell kifejeznie a szubjektumról.

Számos problémát nem old meg Pauler, amelyeket másutt már kibontottam, itt csak felsorolással jelzem:

1. ragaszkodás az arisztotelészi terminuslogikához.
2. A gondolatok (azaz a harmadik szféra tagjai) igazságához való makacs ragaszkodás.
3. A függvényfogalom jelentősége felismerésének elmulasztása.
4. A szubjektum-fogalom azonosítása a jelöllettel.
5. A kijelentések finomszerkezetének vizsgálatára alkalmatlan rendszer építése.
6. Az alapfogalmak meghatározásának hiányosságai.

Ezek azonban nem triviális ügyek, tehát nem arról van szó, hogy Pauler tehétségtelen lett volna. Korábban is jeleztem, a fő probléma az, hogy Pauler egyszerre kíván egy filozófiailag releváns képet nyújtani az ún. tiszta logikáról, később pedig a tiszta logikáról, és az általa „ideológia”-nak nevezett tárgylemeletről. Ebben a törekvésében számos kortársa osztozott, olyan kiváló filozófusok, akiket ma már jórészt csak a szak-filozófiatörténetírás ismer. A számos alternatív elképzelés közül egyetlen vált termékeny: a fregei logika. Ennek megalkotására vonatkozó célkitűzésről a német logikus maga szól a *Begriffsschrift* bevezetőjében, ami – véleményem szerint – megadja a kulcsot ahhoz, miért lehetett – hosszú évtizedek érdektelensége után – sikeres a fregei logika: „E fogalomírás tehát először is arra szolgál, hogy egy következtetési lánc helyességét a legbiztosabb módon ellenőrizzük, és minden észrevétlen belopódzó előfeltevést kimutassunk, miáltal az utóbbiak eredetük szerint megvizsgálhatók válnak.”⁴³ Még egyértelműbben: „... jelen fogalomírás is egy meghatározott tudományos célokra gigondolt segédeszköz, amelyet nem szabad amiatt elítélni, hogy másra nem alkalmas. Ha ezeknek a céloknak bizonyos mértékben meg is felel, mindazonáltal hiányolható irásomban az új igazságok.”⁴⁴ A kulcs talán az, hogy egy nagyon konkrét, szinte technikai célkitűzés megvalósítása a fogalomírás, amelynek implikációit, további elméleti munkáit Frege évtizedeken keresztül végezte, s később is folytathatóvá, bővíthetővé vált az épület. E processzus azonban éppen ellentéte a hagyományos filozófiai megközelítésnek, amely egy világnézeti és bölcséleti szintézis megalkotása során új, általános filozófiai elmélet megalkotásában érdekelt. Pauler ennek a vízióknak a foglya maradt élete során, ezért markolt túlságosan sokat, de keveset fogott.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ *Protologika* 60.

⁴² Uo.

⁴³ Gottlob Frege: *Logikai vizsgálódások. Válogatott tanulmányok*. Ford.: Máté András, Bp., 2000, Osiris Kiadó, 16.

⁴⁴ Id. mű 17.

VERES, Ildikó : Rendszerfilozófiák: Böhm Károly és Brandenstein Béla¹

„Szomorú napja lesz az emberiségnek, amikor senkinek nem engedik többé, hogy feltegyen olyan kérdéseket, amelyekre nincs válasz.”²

Vagy nem tudjuk a válaszokat — tehetnénk hozzá. Arra, hogy kik és miért nem engednék, most ne kutassuk, bár az emberiség végső kérdéseinek egyike ez is. Inkább arra kérdezzünk rá, mi az, ami ma is még feltehető, illetve fel kell tennünk a problémánkra vonatkozóan?

Kérdések özöne vetődik fel akkor, amikor a címben jelzett kérdéskört átgondoljuk, hiszen az Abszolútum, a szellemi világ működését a szavakkal, az emberi kommunikáció jelenlegi eszközeivel igen nehéz még csak megközelíteni is. Az, amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell wittgensteini tétele épp azt is sugallja, hogy ne kérdezzünk rá olyan szellemi világok működésére, amelyeket csak igen nehezen tudunk megközelíteni, megérteni pedig csak akkor, ha van valami közös mezőnk vele. Napjaink neurológiai- és agykutatása is számtalan ténnyel igazolja, hogy az emberi tudat működésének mechanizmusát mennyire nem ismerjük.

Ha a két gondolkodó szellemi világát megközelítjük, azt kell látnunk, hogy valamilyen síkon egy sajátos közös szellemi mezőben jelen voltak, az Abszolútum „térerejében”. Vagyis a szellemi világgal valamilyen módon kapcsolatot tudtak teremteni, s azt kommunikálható formába tudták rendezni. S hogy milyen eredménnyel, azt az utókor tudja talán igazából értékelni, hiszen itt és most derülhet ki, hogy milyen fogalmi-logikai szinten előlegezték meg az agytevékenység néhány, ma a kutatások által igazolt jelenségét.

Nem részletezem a különböző filozófiai, elméleti hatásokat a két gondolkodónál, inkább olyan, eddig nem kellően értelmezett problémára térek ki, amely közelebb vihet a feltehető kérdések megoldásához.

Mindketten határozott körvonalú bölcséleti rendszert hoznak létre, más-más filozófiai, elméleti háttérből és gyökerekből kiindulva.

Úgy tűnik, hogy a rendszerelméleti nézőpont sok tekintetben segít a két gondolkodó világában újfajta összefüggéseket találni. Mindketten felteszik kérdéseiket az Abszolútumra vonatkozóan, amely a rendszer alfája és omegája, és más, ma is megismerhetetlen és ismeretlen tereumokra, olyanokra, amelyekre jelenlegi tudáshalmazaink alapján sem találjuk a válaszokat. Mindketten sajátos előfeltevésekkel, így az a priori tudást feltéve közelítenek a lét-és ismeretelméleti problémákhoz, annak érdekében, hogy közelebb kerüljenek a szellemi világhoz. A rendszeren belül próbálják feloldani a megoldhatatlant.

Az európai filozófiai tradíció a rendszerek konstruálását gyakran primer metodológiaként használta, bár a rendszerben való gondolkodás nem jelentett mindig rendszeralkotást.

N. Hartmann saját korára vonatkozóan azt fogalmazza meg, hogy a szisztematikus gondolkodásnak nem rendszerjellegűnek, hanem problémacentrikusnak kell lennie, ami nem jelenti azt, hogy rendszertelen, hanem azt, hogy a rendszert nem anticipálja, inkább végeredményként kezeli. A rendszerek a világösszefüggés anticipált sémáját tekintették fundamentális ténynek, ami azt jelentette, hogy a meg nem oldható problémákat elutasították, mivel a zárt konstrukció kereteiben értelmezhetetlennek tűntek. Három mozzanatra utal, ami zavart okoz: „1. a természetes türelmetlenség, hogy mindenáron megoldásokat találjunk, 2. az ösztönös hit, hogy azok a problémák, amelyeket nem tudunk megoldani, filozófiaiag terméketlenek, és 3. a problémák tartalmának felcserélése a problémák tartalmának felállításával, és az elutasíthatatlan kérdések objektív értelmének félreismerése.”³

Az általános rendszerelmélet, a hazai filozófiai gondolkodás egyik igen eredeti egyéniségének, Zalai Bélának és a magyar gyökerekkel bíró Ludwig von Bertalanffy-nak e vonatkozású nézeteit látjuk úgy, hogy megoldási kulcsokat adnak.

Ludwig von Bertalanffy a rendszerfilozófia, a rendszerelmélet és a rendszer-technológia tudományelméleti megalapozásában úttörő szerepet játszott, amellyel a filozófiai rendszerek problémakörében is új utakat nyitott. Azt azonban kevesen tudják, hogy a magyarországi filozófiai gondolkodásban a múlt század első évtizedeiben a korán elhunyt Zalai Béla általános rendszerelméletében már leírta többek között a *funkcionális jelleg* és a *szimbolikusság* jelentőségét, ismerve Cassirer felfogását is. Bertalanffy, bár a magyar szellemi kultúra ismert lehetett számára, nem utal Zalai elsőbbségére e vonatkozásokban, mint ahogy Cassirerről is azt nyilatkozta, hogy nem olvasta, amikor megjelent a „Die Philosophie der symbolischen Formen” című munkát. Bertalanffy meglátása szerint abban a szellemi szituációban a különböző tudományok egymástól függetlenül rámutattak a fejlődés legkülönbözőbb területein az „... akkoriban uralkodó mechanisztikus világgép

¹ Elhangzott a Mikes International — Böhm-Bartók Társaság szervezésében megrendezett 2007. évi, 1. Mikes International Philosophiai Symposiumon. („TEENDŐINK A MAGYAR FILOZÓFIA ÜGYÉBEN.”; 2007. szeptember 26-27., Elspeet, Hollandia.)

² Kenneth E. Boulding: Az általános rendszerelmélet a tudomány csontváza, in. Rendszerelmélet, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1969. 108.

³ N. Hartmann: Nézeteim rendszeres kifejtése in. Lételméleti vizsgálódások, Budapest, Gondolat Kiadó, 1972. 46-47.

hatáira, és új elképzeléseket javasolt/ak/, olyanokat, amelyek – mindegyik a maga módján – az „organizált rendszer” fogalmának központi jelentőséget tulajdonítottak.”⁴ Évtizedekkel később használja a Zalai által már 1910 körül leírt két kulcsfogalmat a valóság szintek értelmezésére: a *rendszer* és a *szimbólumot*.

Nem feladatunk jelen prezentációban az egyes összefüggések elemzésének prioritását tisztázni, itt csupán jelezni kívántuk, hogy a hazai filozófiai kultúrában e vonatkozásokban is jöttek létre európai szintű koncepciók.

Zalai Béla a kolozsvári egyetemen Böhm Károlynál hallgatott filozófiát, s a rendszere nyilvánvalóan ismert volt számára, amely befolyásolhatta elméletének kidolgozását.

A rendszerezést az ember első „kultúrtényének” tartja, akinek először filozófusnak kell lennie ebben az értelemben ahhoz, hogy egyáltalán ember, lehessen, s a reális világesség megalkotása után primitív cselekedeteit végrehajthassa. Nemcsak a cselekvés kényszerű egysége, hanem elsősorban a tudat egysége az eredetileg függetlenül egymás mellett heverő tapasztalatokat egy centrum köré csoportosítja. Az embernek nem lehet nem konstruálni... A rendszerezésnek ez a szükségszerűsége nem ismereti, nem akarati, nem érzelmi. E három momentum mögött teljes intuitív világosságban áll az életnek, vagy — ha a pszichofizikai lényből csak a szellemit akarjuk tekinteni — a tudatnak tényéből gyökerező egységesítő funkciója.”⁵

A *rendszer* értelmezésében egy immanens mértékkel megközelíthető konstrukció, amelyben nem az alkotó elemek rendje az elsődleges, hanem azok összefüggései és funkciói. A tárgyi rendszerezés a metafizikai élmény következtében konstruálódik, s a *tárgyi rendszer*, mint alrendszer, *gondolati elemeit* mint *funkcionálisakat* tételezi a tárgyi elemei mellett. A másodrendű egységek, rendszerek (metafizikai, ismeretelméleti, etikai stb.) az egyes tárgyak tárgyi kvalitásait használják fel, s abból és arra építkeznek.

Alapvetően tehát az ember lényegét tekintve mindenkor először rendszerez, amely létének lényegi eleme, s az ő rendszerező tevékenysége után/következtében konstruálódik a „világ”, ezután jöhet létre bármilyen szinten rendszeralkotás.

Kétfajta filozófiai rendszert különböztet meg: *metafizikait* és *ismeretelméletit*, amelyek meglátása szerint együtt, egy bölcséleti konstrukcióban nem létezhetnek, hiszen az előző *léteztet*, az utóbbi az *érvényességet* teszi központi problémának. Arra nem térünk ki, hogy hogyan jellemzi és hogyan értelmezi ezt az inkompatibilitást, de a problémát alapjaiban egy sajátos szimbólum-értelmezéssel oldja meg, ahol a szimbólum: tett. Mint mondja e vonatkozásban: „Az irány megfordulása itt a fontos: nem mehetünk az abszolúthoz, hát tőle jövünk. Nem lesz birtokunk; de volt birtokunk....Nem *rámutatás* a szimbólum, nem jel, nem jelkép; tett. Valóságalkotás, a valóság forrásától telt vedrekkkel való visszatérés. Egy pillanatig sem lehet mienk a cél; de azt tehetjük vele, amit tehetnénk, ha a mienk lett volna.”⁶

Nem maga a szimbólum fontos tehát, hanem a funkciója, az a tett, amellyel alkotjuk a világot. A metafizikai élmény következtében megalkotott rendszer megközelíti a valóságot, amelyet az ember a tettel birtokába vesz, de a birtoklás következtében, amely egy sajátos benne-és együttlétet jelent, nem lesz képes megismerni. Csak szimbólumokat alkotva, amelyek sajátos tettek, ismeri azt meg. A szimbólum kettős és ellentmondásos jellegű.”⁷

Valójában Zalai tételének lényege tehát: Azzal, hogy belakom és értelmezem a világot, egyszerre a magam számára is teremtem, s azzal, hogy teremtem és értelmezem, egyben jelentést is adok neki, a világnak, a dolgoknak, az összefüggéseknek. Ilyen módon a Nem-En világában meglévő viszonyokat a prioriként feltéve rendezem, és filozófiai nevezett rendszerbe foglalom megfelelő nyelvi szimbólum-közeget találva.

Miként teszi ezt a két magyar filozófus? Miként építenek az Abszolútum vonatkozási pontjaira, annak szimbólumait középpontba helyezve milyen rejtjelekkel közelítenek hozzá?

A továbbiakban alapvetően a következő kérdéskörök várnak megválaszolásra, amelyeket jelen prezentációban csupán felvázolok.⁸

Egyfelől, milyen módon létezhet a fentiek ellenére a böhmi és a brandensteini koncepcióban a metafizika és az ismeretelmélet együtt, illetve egymásban?

Másrészt, hogyan építkezik az Abszolútum az egyes szimbólumokból és az egyes alrendszerekből, illetve a valóság alrendszereiből hogyan következtethetünk vissza az Abszolútum létrendjére? Az Abszolútum rejtjelei / a szimbólumok/miként segítenek a Mindenség és saját életvilágunk megértésében? Miért jelenti a szellem a Mindenség magját mindkét gondolkodónál?

Harmadrészt: értékelméleti vonatkozásokat tekintve az igaz, a jó, a szép hármásának harmoniztikája hogyan működik, milyen emberi habitusokat tételez fel? Miért nem tartható ez az értékharmonia napjainkban még filozófiai szinten sem?

⁴ Ludwig von Bertalanffy: Az organizmikus felfogás a pszichológiában és a biológiában in. ...ám az emberről semmit sem tudunk (Robots, Men and Minds) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991. 12.

⁵ Zalai Béla: Etikai rendszerezés (1910) in: Zalai Béla: A rendszerek általános elmélete, Budapest, Gondolat Kiadó, 1984. 115.

⁶ Uo. 221. A filozófiai rendszerezés problémája c. tanulmányban

⁷ uo.222.

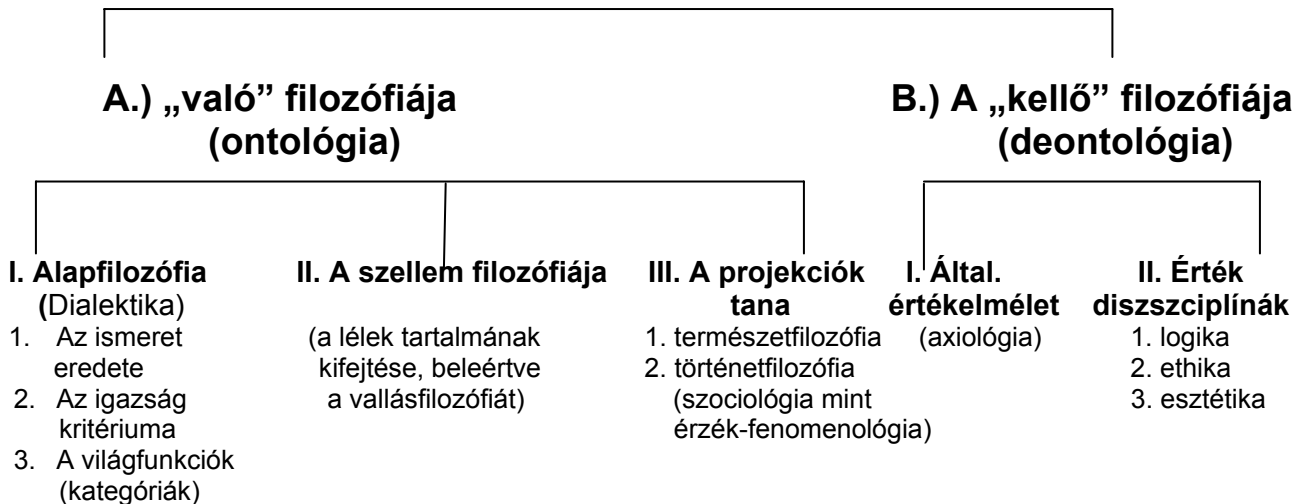
⁸ Részleteiben egy készülő, Brandenstein Béla bölcséletével foglalkozó tanulmányomban elemzem.

Böhm Károly rendszere mint ismeretes a „van” és a „kell” világának kettősségére épül, amely a kanti filozófia kritikai átvétele mellett, sok tekintetben módosítva azt, a sankhya filozófiai rendszer elemeit építette magába. Ily módon egy sajátos kettősségű konstrukcióval állunk szemben, mind a szimbólum-alkotás, mind a rendszer tekintetében.

Az öntét konstruáló, megismerő és értékteremtő tevékenysége, végső fokon egy zárt filozófiai szisztémában értelmeződik, ahol Böhm központi és domináns szerepet szán az Abszolútumnak.

A rendszere végső összeállításban a következő, saját maga által felvázolt ábrában válik szemléletessé:

A filozófia egésze

(ok, tér, idő, tevékenység,
változás szubstancia, erő és
anyag, a szellem
és a cél)

A lételméleti problémák az alapfilozófia kérdéskörébe tartoznak, míg az ismeretelméleti kérdések a szellemfilozófiába és a projekciótanba /ezt nem dolgozta ki külön kötetben/, amennyiben az ember, az öntét tevékenységéről van szó a fichtei értelemben és az upanisadok filozófiájának értelmében.⁹ Böhm megoldotta a *lételmélet és az ismeretelmélet* kompatibilitását egy rendszerben, s ezt az öntét fogalmának és jelentéskörének felvétele biztosította.

Hogyan is? Azzal, hogy a világot teremtem, konstruálok, még nem ismerem meg a szó tényleges értelmében, hanem a konstruálás után, a rendszeralkotás után/közben ismerem meg elemeit. A Zalai által *metafizikainak nevezett élmény* Böhmnél az *öntét* folyamatában értelmeződik annyiban, amennyiben a tárgyi rendszer az öntét projekciója, amely folyamatban a világ, a makrokozmosz minőségeit önmagából konstruálja, projiciálja, majd a megismerési folyamatokban jelentést ad a tárgyknak (szimbólumok létrehozatala). „Megértés és magyarázat, elrendezés és bizonyítás egymáshoz tartoznak. Az első pár ad a világnak értelmességet (Sinn); az értelmesség a dolognak *önbiztonsága*. A második pár, mely az Én akadálytalan belemerülését jelenti, az Énnel a bizonyossága. A teljesen biztos megértés és a bebizonyított magyarázat együttvéve= az Én végleges megvalósultsága, mégpedig öntudatos és végtelenbe terjedő megvalósultsága, az ismerésnek az igazsága. Ezzel a megismerési processus véget ért.”¹⁰ A megismerő funkciók tulajdonképpen világfunkciókká tágulnak, hiszen az Én mindjebb áttöri egyéni korlátait, és Világénné szélesedik, s az Upanisadok tanítása értelmében „én vagyok ő és ő=én”¹¹. Vagyis a világ és az Én struktúrája lényegét tekintve ugyanaz. A folyamat központi eleme a megértés, amely által a megértett kép jelentéssé lesz, s ezt a belső jelentést vetítjük a továbbiakban a reális tárgy helyébe. A gond azonban ott és akkor van, amikor az azonosságtudat nem működik teljes egészében, korlátolt marad, hiszen az okviszony nem oldja meg a világ rejtélyét, mert csak tájékoztató és elrendező érvényessége van.

Az okviszonyban működő indukció után a *bizonyítás* immanens erejével juthatunk közelebb az Atmanhoz, a Világénhez, az Abszolútumhoz. Hiszen, mint ahogy a Katha-upanisad is írja:

⁹ Itt csak jelezzük, hogy Böhm az upanisadok több tanítását magáévá téve dolgozza ki sajátos „öntélméletét”. Lásd erről: Az ember és világa VI: Az esztétikai érték tana, Mikes International, Hága, 2007. Veres Ildikó: Előszó Böhm Károly esztétikai értékelméletéhez, VII-XII

¹⁰ Böhm Károly: Az ember és világa IV. rész A logikai érték tana, Mikes International, Hága, Hollandia 2006. 147.

¹¹ Uo.

„Az érzékeknél nagyobb azok tárgya, azok tárgyánál nagyobb a gondolkozás, a gondolkozásnál nagyobb az értelem, az értelemnél a Világlélek nagyobb.”¹²

A világ alkotása és megismerése tehát, mint folyamat egymás után, egymásban működik.

A kanti, a fichtei rendszerfelfogás kritikai elfogadása mellett, mint jeleztem, az ind filozófiai rendszer több elemét felhasználja úgy, hogy megpróbálja összhangba hozni a két fogalmi hálót. Mivel a kompatibilitás sok esetben nem egyértelmű, ezért több vonatkozásban nehézségekbe ütközik az egyes összefüggések felfejtése, illetve gyakori a hermeneutikai értelemben vett másképp —, illetve félreértetés. Ugyanakkor az ind filozófiában gyakran nem egyértelműen tisztáztak a fogalmak úgy, mint a Szókratész utáni európai filozófiai hagyományban. Többnyire ez is okozza a szövegek többféle értelmezését.

Jelen problémánk, a böhmi rendszer szempontjából, a Világszellem/lélek működése illetve hogyan működése is alapkérdés. Aki vagy ami egyrészt jelenti az upanisadok Atman-ját, másrészt a hegeli értelemben vett Világszellemet. /mint ahogy például etikájában is utal rá/

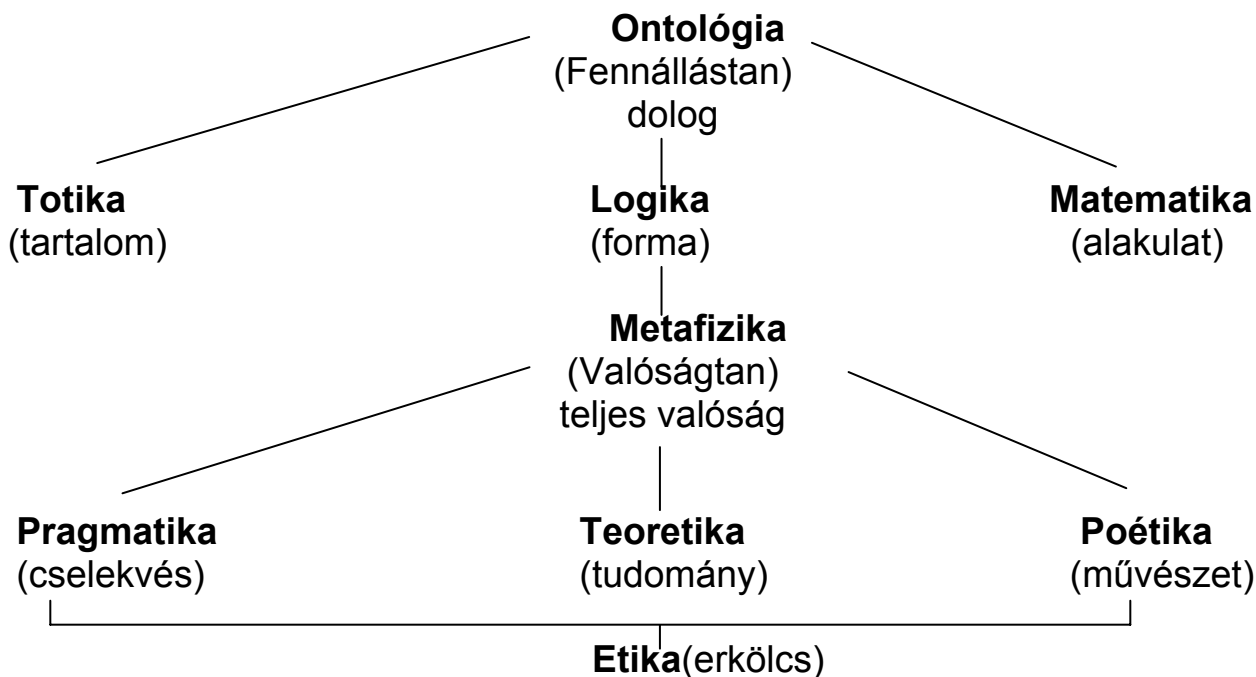
Az upanisadok jellegzetes *átman tana* a hindu vallásbölcselet legjelentősebb szent könyvében, a szanszkrit nyelvű Bhagavad-gítában felemelően lírai módon fogalmazódik meg.

Az upanisadok alaptétele: az emberi én /átman/ azonos a Világlélekkel / szintén átmannak nevezik, ami azonos a brahmannal; a Bhagavad-gítá két fogalomként használja¹³/ Máshol: A „nem-született” Brahman a világlélek, az átman./

Mint fentebb láttuk, Böhm értelmezésében is a kis én és a Nagy Én, a kis lélek és a Nagy lélek, a Mindenség, azonos struktúrájú. Az átman a megismerő és egyben a megismerendő is. Tehát mivel azonos vagyok vele, rám mint kis lélekre is ez vonatkozik. Úgy vagyok megismerő, hogy egyben megismerendő is vagyok. A létélményem összekötődik a megismerés folyamatával.

A filozófiai rendszer tehát azok után állhat össze, miután az öntét folyamatában, mint létélményben felfedezem a Mindenség struktúráját, annak elemeit és betöltött szerepüket, funkciójukat a Világegész fenntartásában. Így a böhmi ontológia szerkezeti elemei és azok összefüggései leképezik az Egészet, és a megismerés domináns folyamatait tartalmazzák. Böhm a nem racionális megismerési folyamatok jó részét háttérbe helyezi, számára az abszolút intelligencia a meghatározó nem csak ontológiájában és ismeretelméletében, hanem értékelméletében, mint „hiányfilozófiában” is. Az intelligencia a priori képességei teszik lehetővé a világ rendezését, és a filozófiai rendszer felépítését az Abszolútum szimbólumainak megoldási lehetőségeit keresve.

Ezek után áttérünk a *Brandenstein Béla* által felépített filozófiai rendszerre, amely a következőképpen vázolható fel:

¹² A Magasztos Szózata – Bhagavad-Gítá, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987. 207.

¹³ Lsd. im.

Brandenstein a visszakövetkeztetést, a reduktív-regresszív módszert választva, amelynek előfeltétele a fenomenológiai „tárgymegrágadás”, jut el az Abszolútum igazolásához a triadikus szemlélet felvételével. A háromszor hármas felosztása a rendszernek a lét, a létezők trinitárius őskatából fakad meglátása szerint. A három „mező” az *anyagilag létező, a másodrangú szellemi létezők és az Abszolútum* egymásra vonatkoztatott létsíkjaiban értelmeződik. „Az első kötet talán legfontosabb eredménye, amely tisztára természetes ésszel, fenomenológiai-tárgyelméleti, tulajdonképpen tehát tapasztalati úton tárható fel, a lét trinitárius őskata. Az eredmény ezért nemcsak filozófiai és teológiai szempontból, hanem a szaktudományok számára is mond valamit. A második fontos eredménynek a sajátos tartalom eddigi hiányzó módszeres és rendszeres filozófiai vizsgálatát tartom: hiszen épp a tartalomtani vizsgálatok vetnek a lét első őshatározmányának lehetőség szerint megkísérelt felderítésével az okság és a létrangok kérdésére is fényt. A harmadik problémakör a sajátos forma mivoltának és bölcséleti kategóriáinak, őshatározmányának alighanem minden eddigi megvoltnál sokkal behatóbb tisztázását tartalmazza. A háromegy logika alap (Gründe) nemcsak a logikai alapelvek ősi kérdését igyekszik, ha lehet, végleg tisztázni, hanem megint rendkívül erős fényt vet a trinitárius létalkatra, ami semmiképp sem három, de nem is egy, hanem épp trinitárius. A létalkat ősi őshatározmányában és viszonyozódékében, valamint a tartalomtani és formai (és a második kötetbeli alakulatban) „alapjainak” szövedékében sikerült — úgy hiszem — kimutatnom, másutt nem található.”¹⁴

Ilyeténképpen a 3x3-as szerkezet meghatározó alapkoordinátái a tartalom, a forma és az alakulat. Rendszere ebből a hármasságból indul és ezek vonatkozásában építkezik.

A világegész, a makrokozmosz rendszerének csúcán az Abszolútum, a Teremtő erő, az Ősvalóság, az Ős-Én áll.

Filozófiai rendszer szerinte nem anticipálható, csak a valóság tényleges szerkezetének reduktív-regresszív elemzése után konstruálható. Azonban a visszakövetkeztetést meg kell előznie a tényleírásnak, amelyhez az egyes szaktudományokra kell alapozni. Elutasítja az ismeretelmélet prioritását, s a kanti és a neokantiánus filozófiában egyaránt rejtett metafizikát vél felfedezni. A filozófiai vizsgálatnak a *létre és annak határozományaira* kell első lépésben irányulnia, s a *megismerés* lehetőségeire és annak határaitra vonatkozó kérdések csak ezután tehetők fel.

Rendszerének a makrokozmoszra / Mindenség/, a mikrokozmoszra /ember/ és az Abszolútumra egyaránt vonatkozó lényegi kérdésköre a *semmi és a valami* összefüggései. Arisztotelészhez, Hegelhez visszatérve jellemzi a *levés* folyamatát, ami a semmit és a létezőt összeköti. A semmi és a valami azonosítása azonban a fennállást értelmében csak úgy fogadható el, hogy *a semmire irányuló gondolat fennáll, de a tárgyi „semmi nem”*. Ez az Abszolútum valóságteremtő erejével is összefügg. Ugyanis az Abszolútum „létereje” tulajdonképpen a Mindenséget teremtő őskor, a létesítő valami. A változó valóság az ősválóság létesítő erejéből, azaz a „semmiből” lesz — mondja¹⁵. Az tehát Brandensteinnél valamilyen formában mégiscsak „valami”, egy sajátos és nem definiált erő, de nem tárgyi konkrétum.

Alapvető a trinitárius létalkat feltételezése a Mindenségben, a létrangok értelmezésében. Így a teremtés folyamatában a létrangok is ezt a hármasságot követik: Az elsőrendű ősválóság /Isten/ megteremtí a másodrangú szellemi lényeket, / a természeti erők és az ember/ és az anyagot.

A Mindenségben működő *természeti okok* és erők szellemi jellegűek tehát, nemcsak az *emberi szellem*. Meglátása szerint a kettő szerkezetileg hasonló a hatóerő vonatkozásait tekintve. Mint mondja: az én ugyanolyan ható tényező az okság elve alapján a természeti és az emberi világban, mint a természeti erők általában, de két vonatkozásban különbözik: egyrészt a „...természeti fejlődés végén a legrugalmasabb működési szabályokat használja.”¹⁶ Vagyis a mindenségben működő más erőkhöz képest az Én belső törvényei nem olyan szigorúan és következetesen működnek.

A másik lényeges eltérés az *emberi szellem kettősségének feltételezése*, amely kapcsán felveszi a kettős illetve a teljes tudat fogalmát.¹⁷ Alapkérdés: Hogyan viszonyul egymáshoz a teljes és a konkrét, itt és most létező emberi tudat? Már maga a kérdésfeltevés is újabb kérdéseket indukál.

Így azt, például, hogy mi az emberi tudat fogalma Brandenstein értelmezésében? Miért kell különállónak feltételeznie?

A magyarázat közel sem egyértelmű. Ugyanis ő feltételezi, hogy a testhez kötött, ezáltal korlátozott „pszichofizikai” emberi tudat, amely által irányított minden fiziológiai-tesztis tevékenységünk, *a teljes tudat által* megalapozott. Amennyiben a teljes tudatot a testiségtől függetlenül működő *élményhalmaznak* tekintjük, a brandensteini értelmezésben, a valamikor átélt élmények nem vesznek el, hanem beleszövődve az én-be, mindig jelen lesznek későbbi életünkben, s mint ilyenek újraélethetőké válnak. Vagyis: A teljes tudatnak ebben a világában működik „... a lélekdinamizmus bonyolulttan egybeszótt alkata. Itt teljes mértékben érvényesül az akarat, az értelem és az érzelem aktivitása.”¹⁸ Mindezek azonban nem a „tudatos tudattal” irányítottak, aktivitásuk független a konkrét tudati tevékenységtől.

¹⁴ *Harnóczyi Erzsébet*: Brandenstein Béla bölcséleti munkája. Katolikus Szemle (Róma), 1968. 2. sz. 184. o.

¹⁵ Brandenstein Béla: *Az ember a mindenségben /továbbiakban:EM/*, Budapest, MTA, 1936.II.334.

¹⁶ Bölcséleti alapvetés Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1935. 252

¹⁷ Ennek részletes kifejtését lásd *Az ember a mindenségben* című bölcséleti antropológiájában és *A teljes tudat, tudatvilágunk lelki alapja* c. tanulmányban Athenaeum, 1930, I-II. füzet, ill. erről: Veres Ildikó: Brandenstein Béla filozófiai antropológiája Magyar Filozófiai Szemle 2006. 1-2 17-38.

¹⁸ im. 308.

Az emberi tudatot, amellyel itt és most létezőnk — mondja Brandenstein — az individuum teljes tudatú része, énje létesíti. Ez tulajdonképpen azt is magába foglalja, hogy az időnek ugyan rabja az emberi tudat, ezzel együtt van egy olyan része az egyénnek, amely sajátos időfelettséggel bír. Ténylegesen a teljes tudat tehát úgy is és akkor is működik, ha nincs róla tudomásunk.

Van tehát az egyénnek a teljes, és van az emberi, konkrét „itt és most” tudata. A teljes tudat egyes mezőinek működése biztosítja, hogy valamilyen módon kapcsolatot tudunk teremteni az Abszolútummal és a szellemi erővel.

Metafizikájában az anyagi-tárgyi világ a harmadik létrang, létsík, amelyre a passzivitás jellemző, hiszen az aktivitás anyagi téren kívül létező erők törvényszerű működésének eredménye.

A három létrang, létsík a három fundamentális determináns hálójában működik. Ezek, mint már említettük a tartalom, a forma és az alakulat. Arra, hogy melyik domináns egy-egy életágban /gyakorlati, elméleti, művészi/ Brandenstein szerint, most nincs módunkban kitérni, mindenesetre az erőteljes spekulativitás jegyében történik e problémának az értelmezése, és még csak igen halvány körvonalai látszanak az oly sokat emlegetett regresszív eljárásnak.

Rendszerében a következetes ragaszkodás a trinitárius jelleghez okozza többek között a spekulatív megoldásokat.

A három életág az Én által teremtett tárgyi-szellemi valóság három fajta konstruálási és megismerési módját jelenti, amelyeket átsző az értékek világa.

Így rendszere ontológia-ismeretelmélet-értékelmélet hármasságát, egymásba-és egymásra épülését jelenti.

Összefoglalva: Mindkét gondolkodó előfeltételez tehát egy tárgyi rendszert, amelyet az Én konstruál, illetve az Én/öntét/ és az Abszolútum teremtő tevékenysége hozza létre azokat a szimbólumokat, jelentésrendszereket, amelyek végső fokon egy sajátos gondolati, filozófiai rendszerbe zárhatók. Első fokon a szimbólumrendszer a nyelv, s ezzel együtt a filozófia.

Böhmnél a filozófia mint a megértés és a rendszerezés tudománya magába foglalja az ontológiát, a Nem-Én azon részét, amely a természet világának tárgyi összefüggéseit jelenti. A Nem-Én struktúrájában a többrétegű jelentést hordozók az értékek világában létrehozott viszonyokban, objektivációkban vannak jelen. Az értékfilozófia mint hiányfilozófia értelmeződik, s mint ilyen a vágyak, a testi, a lelki és a szellemi szükségletek kielégítésének, a becslési processzus folyamatának értelmezésével foglalkozik elsősorban.

Brandensteinnél: a rendszer az Abszolútum által megteremtett másod-és harmadrangú szellemi és tárgyi jellegű világok fenomenológiai elemzéséből kiindulva, visszafele jut el az Abszolútum „létének”, fennállásának igazolásáig.

A másodrendű szellemi világ etikai normáinak és értékeinek teljességéből, amelyek a gyakorlati, a teoretikus és a művészi életágban különböző intenzitással vannak jelen, visszafele jut el a minden „valamire” jellemző determinánsok, határozományok jellemzéséig; a tartalom, a forma és az alakulat hármasságának prioritásáig.

PHILOSOPHIA PERENNIS

In this column one finds four writings, all of which were presented at the philosophical symposium entitled *OUR DUTIES FOR THE CAUSE OF HUNGARIAN PHILOSOPHY* organized between 26-27 September 2007 in Elspeet, the Netherlands by Mikes International. These are the following:

1. **László Gál:** What can be retrieved from the history of logics in Hungarian, especially in Transylvania between the mid 17th and mid 20th century?
2. **Zoltán Mariska:** The possibilities of *philosophia perennis* in the past and nowadays
3. **Róbert Somos:** The logical Platonism in Hungary
4. **Ildikó Veres:** System philosophies: Károly Böhm and Béla Brandenstein

HUNGAROLOGIA

MARCANTONIO, Angela : Nyelvtörténet és magyar őstörténet¹

Először is szeretném megköszönni a meghívást Erdélyi István professzor Úrnak, és Önöknek mindnyájuknak, hogy eljöttek az előadásomra.

Az előadásom első részében újra megerősítem azokat a következtetéseket, amelyekre az uralisztika területén végzett sok éves kutatásaim után eljutottam: vagyis a.) az uráli elmélet nem megalapozott, b.) az uráli nyelvcsalád léte nem egy történelem előtti tény, hanem csak egy elmélet; sőt — inkább csak egy mítosz.

A második részben megvizsgálom, hogy állításaim milyen következményekkel járnak a magyar nyelv és nép eredetével kapcsolatban.

Kezdetnek hadd hívjam fel a figyelmüket a következő vitathatatlan nyelvészeti adatokra:

1. Vessünk egy pillantást a kiosztott lapon² található első táblázatban [I] felsorolt szavakra. Ebben a táblázatban felsoroltam azokat az (állítólag) uráli eredetű szavakat, melyekről egyhangúlag elismerték, hogy előfordulnak az összes uráli nyelvben, és így a magyarban is. Amint láthatjuk, csak tizenhét van belőlük! Ráadásul, nagy részükről azt tartják, hogy megegyeznek más, főleg ázsiai eredetű nyelvekben található hasonló szavakkal — [lásd az észrevételeket a táblázatban].
2. Ezzel ellentétben, a magyarban található török eredetű szavak számát 400-ra becsülik, a mongol eredetűek számát pedig körülbelül 100-ra, és úgy tűnik, hogy vannak a magyarban nagyszámú mandzsu-tunguz eredetű szavak és, az újabb kutatások szerint, hun eredetű szavak is. Ezen kívül, e szavak nagy része úgy tűnik, hogy előfordul az említett nyelvek többségében.
3. Hasonlóan, a legtöbb olyan fonológiai és tipológiai tulajdonság, melyeket tipikusan és kizárólag az uráli nyelvekre jellemzőnek tekintenek, mint például a magánhangzó-harmónia, a tő-magánhangzó váltakozás, a névutók, toldalékok stb., a törökben, vagy a mongolban, vagy a tunguzban megtalálhatóak (nincs idevonatkozó kielégítő információnk a hunra nézve.)
4. Ami a morfológiát illeti, az a néhány morfológiai elem, amelyekről megállapították, hogy az uráli nyelvekre jellemzőek (eset- és ige-ragok, birtokos ragok stb.), szintén megtalálhatók az előbb említett, ázsiai nyelvekben is. Így ezek a morféma nem relevánsak egy, az uráli nyelvek között fennálló, kizárólagos genetikai rokonság bizonyításánál.
5. A magyar morfémaikat illetően ismeretes, hogy nagy részük nem a feltételezett uráli alapnyelvből származik, hanem morfológiai újítások, melyek egyedül a magyarra jellemzőek. És, valójában több közülük a *Halotti beszéd* idejében még csak kialakulófélben volt, amint azt a helyhatározó-ragok kialakulásával kapcsolatos adatok mutatják. Valóban, a szakirodalom által széles körben elismert tény, hogy a magyar nyelv, a (feltételezett) családon belül egyfajta elszigetelt nyelv, mivel gyökeresen eltér mind fonológiai, mind lexikai, mind morfológiai szerkezetét tekintve, a többi uráli nyelvtől, beleértve az állítólag legközelebbi rokonait, a vogult és az osztjákat.

A kutatás ezen állásának ismeretében, nyugodtan feltehetjük a következő kérdést: ha ez így van, akkor miért van az, hogy a magyar nyelvet urálinak és nem töröknek, vagy inkább ázsiai nyelvnek tartják? A hagyományos uráli elmélet keretei között (összhangban a hagyományos történeti nyelvészet számos feltételezésével), kérdéseinkre a válasz a következő:

A magyarban és a többi uráli nyelvekben egyaránt előforduló szavak, morféma, illetve egyéb jellegzetességek (bár nincs sok belőlük) „megfelelések”, vagyis szabályosan és szisztematikusan megfelelnek egymásnak (hangalakban és egyéb vonatkozásban), mivel hasonló szabályos és szisztematikus változásokon mentek keresztül, a feltételezett alapnyelvből kiindulva a végső nyelvekig. Ez annyit jelent, hogy ezek az összefüggések örökölték.

Ezzel ellentétben, a magyar, a török, a mongol és egyéb sztyepei nyelvek közös elemei (bár sokkal több van belőlük) nem igazi „megfelelések”, hanem csak „hasonlóságok”, ami azt jelenti, hogy nem egy

¹ A budapesti ELTE-n, 2007. október 26-án megtartott előadás írott változata.

² Lásd a következő mellékletet: *Marcantonio_Handout.pdf* a Mikes International honlapon. — Mikes International Szerk.

közös forrásból származnak. Így ezek vagy átvett elemek, vagy véletlen egybeesések. Ennélfogva, az ellentmondó, felszínesnek tartott bizonyítékok ellenére, a magyar nyelv az uráli nyelvcsaládhoz tartozik, amely pedig a történeti nyelvészet tudományos módszerei alapján lett megalkotva.

Mind a mai napig gyakran halljuk ezt a választ, bár a modern történeti nyelvészetben belül jól ismert tény, hogy nehéz, sőt időnként lehetetlen az öröklött elemeket az átvettektől (sőt akár a véletlen egybeesésektől) különválasztani, ha csupán a nyelvészeti adatokra hagyatkozunk. Valóban, amint ez mára már dokumentálva van, átvett szavak /elemek hajlamosak (előbb-utóbb) igazodni a befogadó nyelv hangrendszeréhez és általános szerkezetéhez, illetve keresztülmenni ugyanazokon a (többé-kevésbé) szabályos változásokon, melyeken az (állítólag) öröklött elemek keresztülmének. Ez azt eredményezi, hogy az átvett elemek, az alapnyelvi elemekhez viszonyítva, valódi megfeleléseknek tűnhetnek, és ez, a nyelvészek számára nehézséget okoz. Más szóval, a megfelelések félrevezetőek lehetnek, és a hangmegfelelésekkel vissza lehet élni (amint erre Lyle Campbell [1998-ban] rámutatott). Valójában az átvételeket el lehet különíteni, ha már ismerjük a szóban forgó szavak / morfémák eredetét más, független forrásból, vagy ha vannak bármely egyéb utalások, melyek e nehéz feladatnál segítségünkre lehetnek.

A hungarológián belül nemrégiben megfigyelték, hogy sok olyan szó, melyeket (állítólag) a törökből, a mongolból vettünk át, valójában „megfelelés” (legalábbis a szavak néhány hang-komponensét tekintve), és nem hasonlóság, amint azt világosan bemutatja a híres magyar orientalista, Ligeti Lajos átfogó munkája. Lásd a következő idézetet Ligeti ezerkilencszáznyolcvanhatos művéből [1986b:2; Lásd László Gy. 1981 is]:

Az ősmagyar kor végén, az ómagyar kor elején számos esetben ugyanolyan hangtani fejlődés megy végbe, mint magában az átadó csuvasos vagy köztörök nyelvben.

(A kiosztott lapon a második táblázatban [II] láthatunk néhány példát Ligeti művéből.)

Ha így áll a dolog, hogyan különítjük el a magyarban az öröklött elemeket az átvettektől? Mint tudjuk, egyetlen szóban forgó nyelven sem maradtak fenn releváns írásos emlékek. Ezen kívül nincs semmi független bizonyíték, vagyis nyelvészetben kívüli bizonyíték, mely a magyar és egyéb sztyeppe-i törzsek között hosszú ideig fennálló együttélés elméletét alátámasztja, még hozzá egy olyan együttélését, mely egy ilyen kiterjedt átvételt váltott volna ki. Így az egész érvelés nem más, mint egy körkörös érvelés. Mi erre a hagyományos magyarázat?

Az igazat megvallva, nem vagyok biztos abban, hogy van a szakirodalomban egy világosan megfogalmazott válasz erre a kérdésre; szerintem, ez azért van, mert a kérdést ilyen módon nem igazán tették fel. Valójában, a magyar nyelv uráli eredetét, és ennek következtében minden olyan elem átvett természetét, melynek uráli eredete nem ismerhető fel, sosem kérdőjelezték meg azok a kutatók, akik, Ligetihez hasonlóan, ezen a területen dolgoztak. Mindenesetre egy valamiféle rejtett, implicit válasz a következő lehet:

A magyar nyelvben jelen levő török, mongol és tunguz elemek viszonylag késői átvételek, vagyis nem mennek vissza az uráli / finnugor időkre, hanem csak az úgynevezett „honfoglalás előtti időszakra”. Tehát, ezek a, hogy úgy mondjam, ’sztyeppe-i’ elemek a harmadik-ötödik században kerültek a magyar nyelvbe, a honfoglalás előtti vándorlások, és más sztyeppe-i népekkel való intenzív kontaktus következtében. Ezek az átvételek aztán, az együttélés hosszú ideje alatt, többé-kevésbé asszimilálódtak az ő/ómagyar nyelv hangrendszeréhez (amint várható volt), még hozzá olyan mértékben, hogy a magyar nyelv sok közös „konvergens hangtani” fejlődést mutat fel az átadó, nem-rokon nyelvekkel.

Bár ez elvileg egy hihető magyarázat, az alternatív magyarázat, vagyis az „öröklődés” is lehetséges. Két okból kifolyólag:

- először is, mint már említettem, nincs független bizonyíték, amely az intenzív érintkezésre vonatkozó elméletet alátámasztaná;
- másodsorban, a nyelvészek gyakran képtelenek megtalálni a feltételezett átvételek pontos forrását és idejét, mivel legtöbbször nincsenek kritériumok, adatok vagy utalások, melyek segíthetnék őket e feladatnál.

Ennélfogva, például, talán lehetetlen megállapítani, hogy a magyar nyelvben található sztyeppe-i elemek — török vagy mongol eredetűek, és ha török eredetűek lennének, akkor melyik török nyelvjárásból (csuvas vagy köztörök) erednek. Csakugyan, nemrégiben több tudós kétségbe vonta a hagyományos, mind a mai napig elterjedt nézetet, miszerint a török (és egyéb sztyeppe-i) nyelvből származó jövevény-szavaknak meg lehet állapítani a pontos forrását és átvételi idejét, és, ennek következtében ezek áttekinthetően és szabályosan osztályozhatóak. Például Róna-Tas [(1988a:755 & 1988b)] a következő láthatóan ellentmondásos módon összegzi a problémát:

Minden kétséget kizáróan a magyarok, a honfoglalás előtti időkben, nem csak csuvas típusú török nyelvekből vettek át szavakat. Hogy azok vajon oguz vagy kipcsak típusúak, nehéz lenne megmondani [...] A magyarban található ... török jövevényszavak egy része, végeredményben nem török eredetű.

Hasonlóképpen, egyéb tudósok hangsúlyozták, hogy nincs elég fonetikai / fonológiai (vagy egyéb) kritérium, melyek alapján az átvétel pontos forrása és ideje megállapítható lenne. Úgy hiszik, hogy a legrégebbi török jövevényszavak nagy része, beleértve bolgár-török elemeket is, sokkal öregebb annál, mint ahogy általában feltételezik. Ahogy Golden [(1990b:244)] fogalmazza:

E bolgár török jövevényszavak nagy része — semleges azon jellegzetességek tekintetében, amelyek lehetővé tennék számunkra, hogy osztályozzuk őket. Sőt, némelyikük esetében, csak annyit mondhatunk, hogy — altaji eredetűek.

Bárczi Géza [(1958: 66 & 72)] ezt a gondolatot folytatva megfigyelte, hogy számos jövevényszó már akkor kerülhetett be a magyar nyelvbe, mikor a magyarok még az uráli területen éltek, sőt akár még annál is korábban (amint azt már Németh Gyula feltételezte). Mindazonáltal a kronológiai kritérium nem minden esetben megbízható, mivel a különböző sztyeppei nyelveket összekötő, csekély számú, világos izoglosszák kialakulása geográfiai közelségre is visszavezethető lehet. Például a magyar, a csuvas és a mongol *err*-t összekötő izoglossza a köztörök *zé*-vel szemben, 2 módon értelmezhető:

- a) az átvétel nagyon korai, ős-török / török előtti időre mehet vissza.
- b) az átvétel sokkal később következhetett be, a honfoglalás előtti időkben, mely esetben egy meghatározott török nyelvre vezethető vissza: a csuvasra.

Ez a nyelvészeti helyzet pedig egyáltalán nem meglepő, vagy ellentmondásos: az ebben a térségben található nagy változatosság és változékonyság, a fonológiai, lexikai és morfológiai izoglosszák keveredése megfelel a várakozásnak. Ennek megfelelően, arra a kérdésre, hogy el tudjuk-e különíteni a magyar nyelvben az átvett elemeket az öröklöttektől, és ha igen, akkor hogyan, a helyes válasz a következő:

legtöbb esetben nem igazán tudunk különbséget tenni.

E tény tudatában pedig még erőteljesebben felmerül a kérdés, hogy akkor a magyar nyelvet miért uráli nyelvként tartják számon és miért nem „ázsiai” nyelvként. A következőkben kifejtem a kutatásaim alapján megfogalmazódott válaszomat erre a kérdésre.

Amint Önök valószínűleg tudják, a magyar mint ázsiai nyelv tézise, nagyon is népszerű volt és vetekedett az uráli eredet tézisével a tizenkilencedik század végén, amikor is a két szembenálló tábor között zajló, intenzív tudományos vita, az „ugor-török háború” eredményeképpen, az uráli elmélet érvényesült. Azonban, a legtöbb tudós nem ismerheti, hacsak nem olvasta az „ugor-török háború” eredeti dokumentumait (melyek főleg magyarul íródtak), a következő, a szakirodalomban sem igazán említett tényeket:

1. A vita tárgya egyáltalán nem az volt, hogy vajon a magyar az ugor (értsd: finnugor) vagy az altaji családhoz tartozik. Valójában, akkoriban az összes tudós, beleértve Budenz is, az ugor tábor vezetőjét, egyetlen széles eurázsiai család, az altaji család létezésében hitt. Budenz szerint az altaji család a következő ágakból áll: 1) török-mandzsú-tunguz-mongol; 2) ugor nyelvek 3) szamojéd.
2. Így a vita a körül forgott, hogy a magyar, mely szilárdan a széles altaji családba tartozik, azon belül a török vagy ugor ágba sorolandó be; más szóval a kérdés egyszerűen csak egy további osztályozás volt, a kétségbe nem vont altaji családon belüli besorolás.
3. Az ugor tábor nyerte meg a tudományos vitát. Azonban a győzelem nem a precíz, tudományos érvelésnek és a tábor által (állítólag) előterjesztett megbízható adatoknak köszönhető, ahogyan a szakirodalomban áll. Épp ellenkezőleg: az ugor tábor a történelmi és politikai körülmények következtében nyert, amint ez az akkori közoktatásügyi miniszter, Trefort Ágoston nyilatkozatából kitűnik (idézet a kiosztott lapon). Ezen a ponton érdemes megjegyezni, hogy a vitát különben sem lehetett volna csupán tudományos, nyelvészeti érveléssel eldönteni akkor sem, ha nem lett volna semmiféle politikai, kulturális vagy társadalmi nyomás, mivel mint említettem, ebben a zűrzavaros nyelvi régióban nagyon nehéz a releváns elemeket világosan osztályozni, illetve alapnyelveket rekonstruálni. Nem is beszélve a történelmi nyelvészet akkoriban frissen megalkotott módszereinek és eljárás módjainak, szegényes, bizonytalan állapotáról.
4. Ahogy gyökeret vert az az elmélet, miszerint a magyar az altaji nyelvcsalád ugor ágához tartozik, ezzel párhuzamosan lassan megjelent egy másik elmélet, az altaji nyelvcsalád török-mandzsú-tunguz-mongol ágának osztályozására.

Lassanként kialakult az az általános felfogás, miszerint ezek a, hogy úgy mondjam, „fennmaradó” nyelvek, egy eltérő, teljesen független nyelvcsaládot alkotnak, amely történetesen az „altaji” elnevezést megörökölte.

Így hát nem csoda, hogy manapság az altajisztika tudósainak többsége, illetve az uralisztika tudósainak egy része eljutott arra a felismerésre, hogy nem létezik olyan, hogy altaji vagy uráli nyelvcsalád, ahogy azt hagyományosan elképzelték; és itt az ideje, hogy elvessük ezeket az alaptalan és elmaradott modelleket.

Ami az én személyes álláspontomat illeti az uráli elmélettel kapcsolatban, amint Önök tudják, munkáimban amellet érveltem, hogy az teljesen alaptalan, és azóta törekszem minél világosabban bemutatni, hogy ez miért van így. (Az érvelésem vázlatát megtalálható a kiosztott lapon). Ezért, idő hiányában nem fogok most erről beszélni. Ehelyett inkább megvizsgálom, hogy az uráli elmélet érvénytelenségére vonatkozó állításaim, milyen következményekkel járhatnak a magyar nyelv és nép őstörténetével kapcsolatban. Mégis, mielőtt bármiféle kézenfekvő következtetést levonnánk, figyelembe kell vennünk az alábbi pontokban felsorolt tényezőket:

1. Mivel a történeti nyelvészet nem az őstörténet-kutatás egy ága, eredményeit kétségbe lehet, illetve indokolt esetben kétségbe kell vonni. Valójában, ha e tudományágak egyes adatai ellentmondanak az (uralkodó) nyelvészeti modell eredményeinek, ezekről őszintén be kell számolnunk, ahelyett, hogy „kiigazítanánk” őket oly módon, hogy a nyelvészeti modellel összhangban legyenek.
2. Az (ügynevezett) uráli népek eredetével kapcsolatban ma már jól ismert tény, hogy a rendelkezésünkre álló régészeti, történelmi és genetikai adatok — még ha szűkösek is — ellentmondanak az uráli elméletnek.
3. Ami a magyar törzsek eredetét illeti, köztudott, hogy őket a korabeli források egyhangúlag török / sztyeppei népekként emlegetik és tartják számon. Ez az adat pedig összhangban van a következőkkel: a.) a modern régészeti és antropológiai kutatásokkal, melyek szerint ezek a népek (annak ellenére, hogy a nyelvészeti modell szerint finnugor nyelvet beszéltek) tipikusan sztyeppei / nomád népeknek tűnnek életmódjuk minden egyéb vonatkozása alapján (lásd Erdélyi I-t 2005). b.) összhangban van azzal a nagy hatással, amelyet a sztyeppei nyelvek gyakoroltak a magyar nyelvre.

Ezzel magyarázhatók a számos és eddig eredménytelen kísérletek „a kör négyesítésére” arra az ellentmondásos képre vonatkozóan, melyet egyrészt a standard nyelvészeti modell, másrészt a tényleges nyelvészeti és nyelvészetén kívüli adatok alapján kapunk.

Így tehát a hosszú ideje tartó dilemma a magyar nyelv és nép eredetével kapcsolatban a következő:

- a korai magyar törzsek sztyeppei népek voltak, akik a (nem uráli) nyelvüket lecserélték egy urálira, miközben megtartották nomád életformájukat, vagy pedig
- uráli népek voltak, akik az eredeti uráli életformájukat — nomád életformára váltották, miközben nyelvüket megtartották.

Rengeteg spekulációnak voltunk tanúi a fenti dilemma tételeinek igazolására vagy visszautasítására [(lásd Ligeti L. 1986)]. Azonban a valóság az, hogy nincs mód ellenőrizni vagy megcáfolni egyik feltételezést sem, ennek következtében ezek mindig is spekulációk maradnak. Érdekes módon (az „ugor-török háború” óta) egyetlen tudós sem vette figyelembe a fennmaradó, logikus, világos alternatívát:

- a magyar törzsek nem egy uráli nép voltak, és nem uráli nyelvet beszéltek, hanem egy sztyeppei / nomád nép voltak, és egy „sztyeppei” nyelvet beszéltek, vagyis egy olyan nyelvet, mely sok tekintetben hasonlít a többi, korabeli sztyeppei nyelvre / nyelvjárásra.

Ez az interpretáció nem kíván meg semmiféle, nem igazolható nyelv- vagy életmód-váltást, illetve összhangban van azzal a ténnyel is, hogy nincs semmi olyan bizonyíték, amely alapján a hagyományos uráli alapnyelv illetve közösség vagy a hagyományos altaji alapnyelv, illetve közösség létezését feltételezhetnénk.

Így arra a következtetésre jutok, hogy a tudósok eddig azért nem voltak képesek megoldani a fent említett dilemmát, mert rossz a kérdés, amelyet feltesznek maguknak. Más szóval, megpróbálták (természetesen jóhiszeműen) a rendelkezésre álló adatokat úgy „igazítani”, hogy összhangban legyenek az uráli elmélettel, ahelyett, hogy elfogadták volna azokat úgy, ahogy vannak. Azt javaslom, hogy a nyelvészek (és más tudósok) a következőt tegyék, ha szeretnének előrehaladni ezen a területen:

1. Fogadják el az adatokat, úgy ahogy vannak;
2. Utasítsák el az uráli és altaji alapnyelvek mostanra elévült és félrevezető koncepcióját;

3. Rajzolják meg az izoglosszákat, melyek összekötik az „eurázsiai nyelvi régió” különböző nyelveit — beleértve a magyart is — anélkül, hogy azt remélnék, hogy képesek lesznek elkülöníteni az átvett elemeket, illetve rekonstruálni alapnyelveket;
4. Hagyjanak fel egy precíz ősmagyar nyelv keresésével, amit a hagyományos családfa modell megkövetel, mivel az „egy-eredet, egy-ősnelv koncepció” önmagában nem alkalmazható ebben a nyelvi régióban.

Ha így teszünk, akkor felismerjük, hogy a rendelkezésre álló, nyelvészeti és nyelvészetén kívüli adatok alapján, úgy tűnik, hogy, következetesen, abba az irányba mutatnak, hogy a magyar — egy „alapvetően belső-ázsiai eredetű keveréknyelv”. Ez a konklúzió pedig összhangban van azzal, amit mi történelmi tényként kezelünk a magyarok etnikai eredetét illetően; vagyis, hogy a honfoglaló magyarok egyáltalán nem alkottak egy koherens, tiszta etnikai csoportot (főleg nem egy uráli etnikai csoportot), hanem — különböző eurázsiai etnikai csoportok keverékei, túlnyomóan sztyepei beütéssel. Ezen a ponton örülök, hogy más tudósok is ugyanerre a következtetésre jutottak, bár más volt a kiindulópontjuk és szakterületük. Például a következő idézet Bálint Csanától [(2006:294-5)], véleményem szerint tökéletesen és hűen ábrázolja a magyar nép és nyelv eredetének helyzetét:

A kora középkori sztyepei eredetű népek ethnogenezise azonban nem képzelhető el egyetlen és egyenes vonal formájában, ami ..... egy teoretikus “ős-ősnép”-nél kezdődne, amelyiknek nyelve hipotetikus voltát a nyelv-történetben az egyes szavak előtt álló csillag(ok) jelzi(k) [.....]. Nem szükségszerű, hogy a különféle eredetű jövevény-szavak csakis az adott területre lokalizált néppel való “kapcsolat”-révén, kerültek volna a magyar nyelvbe, hanem valójában az ősmagyarokba beolvadt népcsoportok emlékei.

(teljes idézet a kiosztott lapon).

Konklúzió: Így következőképp foglalnám össze következtetéseimet és javaslataimat az előrehaladás érdekében.

- A modell-váltás mostanra esedékessé vált: a magyar nyelvet nem lenne szabad továbbra is uráli nyelvként osztályozni, hanem egy meghatározó belső-ázsiai komponenssel rendelkező, eurázsiai keverék-nyelvként kellene kezelni.
- Ennek megfelelően a magyar őstörténetet is, amint azt hagyományosan rekonstruálták, újra kellene vizsgálni.
- A magyar őstörténetet újra kell vizsgálni és újra kell írni, és ezúttal nem csak a nyelvészeti adatokra támaszkodva, hanem a nyelvészet és a többi érintett humán tudomány, vizsgálataim szerint egymásnak többé már nem-ellentmondó, közös eredményeire alapozva.
- A nyelvészeknek pedig (beleértve a turkológusokat, a mongolistákat stb.) koncentrálniuk kellene a magyar nyelv különböző nyelvi komponenseinek, különböző szálainak feltérképezésére, és amennyiben lehetséges, e komponensek terjedelmének és mélységének leírására és mennyiségi meghatározására.

Köszönöm figyelmüket!

Bálint Cs. 2006. Az ethnosz a kora középkorban. (A kutatás lehetőségei és korlátai). *Századok: A magyar történelmi társulat folyóirata* 2/140: 295-346.

Bárcei, G. 1958. *A magyar szókinccs eredete*. Egyetemi magyar nyelvészeti füzetek. Budapest: Tankönyvkiadó. [2nd edition].

Campbell, L. 1998. *Historical Linguistics: an Introduction*. Edinburgh University Press.

Erdélyi, I. 2005. A magyarság eredetéről és őshazájáról. *Hungarian Studies* II: 4-20.

Golden, P. B. 1990. The peoples of the Russian forest belt. In D. Sinor (ed). *The Cambridge History of Early Inner Asia*. CUP. 229-253.

László Gy. 1981. Őstörténetünk. Egy régész gondolatai néppé válásunkról. Budapest: Tankönyvkiadó

Ligeti L. 1986a. Az uráli magyar őshaza. In L. Ligeti (szerk.), *A magyarság őstörténete*. Akadémiai Kiadó [Reprint Sorozata]. 36-70.

Ligeti, L. 1986b. A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Róna-Tas, A. 1988a. Turkic influence on the Uralic languages. In D. Sinor (ed.). *The Uralic Languages*. Leiden: Brill. 742-780.

Róna-Tas, A. 1988b. Ethnogenese und Staatsgründung. Die türkische Komponente in der Ethnogenese des Ungartums. *Studien zur Ethnogenese* 2: 120-138. Rheinisch-Westfälische Akademie der Wissenschaften. Abh. 78. Westdeutscher Verlag.

MARCANTONIO, Angela : Historical linguistics and the pre-history of Hungarian¹

First of all, I wish to express my thanks to Prof. Erdélyi István for this kind invitation and to you all for being here this afternoon.

In the first part of this talk I am going to reaffirm the conclusions I came to after years of research in the field of Uralic (U) studies, that is: a) the U theory is unfounded, and b): the existence of a U language family is not a 'pre-historical fact', but only a theory; actually — I would say — a myth. In the second part, I shall explore the consequences these claims of mine may have on the issue of the origin of the Hungarian language and peoples.

1. To start with, let me draw your attention to the following, undisputable linguistic data:

1. The words reported in Table (I), from Marcantonio (2002: 150-1; see the handout²). In this table I have listed all the words of (supposed) U origin, which have been unanimously recognized as having being more or less safely reconstructed and as occurring in *all* the U language, and therefore also in Hungarian. As one can see, they are only 17! Not only, many of these 17 words have been claimed to be equivalent to similar words present in other languages, mainly languages of Asiatic origin (see explanation & comments in Table (I));
2. In striking contrast to this, the words of Turkic origin in Hungarian are reckoned to be in the order of 400/500; those of Mongolian origin in the order of 100; there appear to be a good amount of words of Manchu-Tungusic origin too, and, according to more recent research, of Hunnic origin. Furthermore, a good percentage of these words appear to occur in many of the above mentioned languages;
3. Similarly, most of the phonological and typological features considered to be typical and exclusive of the U languages, such as vowel harmony, consonant / vowel gradation, post-positions, suffixes, nominalized subordinate sentences, etc., are also shared with Turkic, and /or Mongolian and/or Tungusic (there appear to be not satisfactory information at this regard from Hunnic).
4. As to morphology, the few morphological elements identified as common to most U languages, and therefore reconstructed as proto-U (including case endings, verbal endings, possessive endings, etc.), are, once again, mostly shared also with the above mentioned, Asiatic languages. Thus, these morphemes are not relevant for the purpose of proving the existence of an exclusive, genetic correlation among the U languages.
5. With specific regard to the Hungarian morphemes, it is a well known fact that the great majority of them are not inherited from the assumed proto-U; instead they are morphological 'innovations' unique to Hungarian. And, in fact, several of them are clearly still in the process of forming at the time of the *Halotti beszéd*, as shown by the data relating to the formation of some local case endings. Actually, it is widely recognized within the specialist literature that Hungarian is a sort of an 'isolate' within the (assumed) family, since it is 'radically different' (as Abondolo (1987:185) puts it) in its phonological, lexical and morphological structure from the other U languages, including the supposedly closest relatives, Vogul and Ostyak.

This being the actual state of the art, one may reasonably ask the following: if this is the case, why is Hungarian classified as U (and therefore assumed to be derived from proto-U), rather than — say — as a Turkic, or, better, as an Asiatic language? The answer given to this question within the framework of the traditional U theory (in line with several assumptions embedded within historical linguistics) is as follows:

The words, the morphemes and the other features shared by Hungarian and the other U languages (however much not a great number) are 'correspondences', that is: they correspond to each other (in sound shapes and other respects) regularly and systematically, having undergone (more or less) regular and systematic changes from the assumed proto-language to the end-languages. This means that these correlations are inherited. On the contrary, the elements shared by Hungarian and Turkic, Mongolian and other languages of the steppe (however much a great number) are not really correspondences, but only 'similarities', which means that they cannot have been inherited from a common source. Therefore, they must be either 'borrowed' elements, or 'chance resemblances'. Hence, despite 'superficial' evidence to the contrary, Hungarian belongs indeed to the U language family, which, in turn, has been well establish through the scientific methods of historical linguistics.

¹ Talk held at the University of Budapest ELTE; 26th October 2007.

² The handout entitled: *Marcantonio_Handout.pdf* can be found on the Mikes International website. — Ed. Mikes International.

This reply is still often provided nowadays, even if within the framework of modern historical linguistics it is well known that it can be very difficult, actually, at times impossible, to distinguish inherited from borrowed elements (and even chance resemblances), on the basis of linguistic data, linguistic clues only. In fact, as is now well documented, borrowed words tend to adapt (sooner or later) to the sound patterns and general structure of the receiving language and/or undergo the same (more or less) regular changes as the (supposedly) original, inherited words. This means that the borrowed elements may correlate to original, inherited elements like proper ‘correspondences’, and this can create difficulties for the linguists. In other words, correspondences can be misleading, and “sound correspondences can be misused” (as pointed out by Campbell (1998:234)). In fact borrowing can be easily individuated if we know already the origin of the words /morphemes in question from other, independent sources, or if there are records available which help us to trace back the development of a given element, or any other clues that can assist in this hard task. And, in fact, also within the framework of Hungarian studies it has been recently widely observed that many of the words supposedly borrowed from Turkic, Mongolian and Tungusic are actually ‘correspondences’ (at least in some of the component sounds of the word), rather than ‘similarities’, as clearly demonstrated by the detailed and comprehensive work by the famous Hungarian Orientalist L. Ligeti. Consider for example the following quote from Ligeti (1986b:2):

Az ősmagyar kor végén, az ómagyar kor elején számos esetben ugyanolyan hangtani fejlődés megy végbe, mint magában az átadó csuvasos vagy köztörök nyelvben. [‘at the end of the proto-Hungarian period / beginning of the Old Hungarian period in many instances the same sound developments were implemented as [those implemented] in the donor languages: Chuvash and Common Turkic].

(See some examples of Chuvash /Common Turkic / Hungarian sound developments in Table (II) in the handout). This being the case, how do we individuate and tell apart inherited from borrowed elements within Hungarian? As we know, there are no relevant documents in any of the languages involved. Neither is there any ‘independent’ item of evidence, that is, extra-linguistic evidence, to support the thesis of the long period of ‘symbiosis’ between the *magyar* tribes and the other tribes from the Eurasiatic steppe, symbiosis that would have triggered such a pervasive level of borrowing. Thus, the whole argument is already, in itself, a circular argument. How is all this then traditionally justified?

To be honest, I am not quite sure whether there is in the literature a clearly spelled answer to this question; this is because, I suppose, the question itself has hardly ever been posed in these terms. In fact, the U origin of Hungarian and, therefore, the borrowed nature of any other element of non recognizable U origin, have never been called into question by those scholars who, like Ligeti, worked in this field. In any case, a kind of hidden, implicit answer appears to be as follows:

The Turkic, Mongolian and Manchu-Tungusic elements present in Hungarian are relatively late loans, that is: they are loans that do not go back to U / Finno-Ugric or Ugric times, but only to the so-called ‘pre-conquest’ period. Thus, these ‘steppe’ elements — so to say — entered Hungarian during those 3 - 5 centuries of pre-conquest migrations and intense contacts with the various tribes of the steppe. These loans then, in the course of this extensive period of cohabitation, have been more or less assimilated into the sound pattern of proto- / Old Hungarian (as expected), at the point that Hungarian shares several ‘convergent sound developments [“konvergens hangtani fejlődést”]’ with the donor, not-related Turkic, Mongolian languages, etc.

Although this is a plausible explanation in principle, the alternative explanation, that is ‘inheritance’ (and even ‘chance resemblances’), is equally plausible too, for two reasons: first, as mentioned, there is no independent testimony to support the thesis that there have been intense contacts among the tribes in question; second, linguists are often faced with the difficulty of being unable to trace back the precise source and timing of the (supposedly) borrowed elements, due to the lack of the relevant criteria and clues that could help them in this task. Thus, for example, it may be impossible to ascertain whether the ‘steppe’ elements present in Hungarian are of Turkic origin, or Mongolian origin, and, if of Turkic origin, from which specific Turkic dialect (Chuvash type or Common-Turkic type) these elements might have been borrowed. As a matter of fact, in recent years several scholars have challenged the conventional, still widely held view that the loan words from Turkic, Mongolian etc. can be traced back to their precise source and entrance time, and be accordingly classified in a clear-cut, orderly manner. So for example, Róna-Tas (1988a:755) summarizes the issue through the following inconclusive and self-contradictory way:

Beyond doubt the Hungarians borrowed words in pre-Conquest times also from Turkic languages not of the Chuvash type. Whether they were of the Oghuz or the Kipchak type is very difficult to say. [...]. Some of the pre-Conquest **Turkic loanwords** in Hungarian are ultimately of **non-Turkic origin**. [bold is mine]

Similarly, other scholars have emphasized that there are not sufficient phonetic / phonological (or other types of) criteria on the basis of which the precise source and timing of the borrowing can be pinned down. Thus, they suspect that many of the (oldest) Turkic loan words, including Bulgar-Turkic elements, may be much older than generally assumed. As Golden (1990: 244) puts it:

Many of these “Bulghar” Turkic loanwords are **neutral** in terms of those characteristics which would permit us to classify them within Turkic. Indeed, with regard to some of them we may only say that they are **Altaic** [bold is mine].

Bárcezi (1958: 66 & 72), following the same line of reasoning, has observed that several loans could have entered Hungarian already at the time when the Hungarians were still living in the Uralic region, or even before (as already proposed by Németh Gy. through his idea of an Eurasiatic language chain). In other words, even those few phonological criteria that, in principle, could be of assistance in tracing back the origin of loans in this area, that is, those few, more or less clear-cut isoglosses that join together several steppe languages, may be misleading, or, in any case, not decisive. For example, the frequently mentioned isogloss: Hungarian, Chuvash and Mongolian *r* vs. Common Turkic *z* could indicate two equally possible alternatives: a) the loaning could go back to very old, Pre/Proto-Turkic times; b) the loaning could have originated much later, in the ‘pre-conquest’ times, in which case it would derive from a specific Turkic language: Chuvash. This linguistic situation, in turn, is not at all surprising, or contradictory: the high level of variation and instability in this area, the fuzzy intermingling of (phonological, lexical and morphological) isoglosses is only to be expected. Thus, the correct answer to the question of whether and how do we distinguish borrowed from inherited elements in Hungarian is as follows:

We really cannot make such a distinction in most cases.

This fact, in turn, begs the question of why is then Hungarian classified as a U, rather than, say, as an ‘Asiatic’ language, in an even more compelling way. In what follows, I shall suggest an answer to this question, an answer based on my own research.

2. As you all probably know, the thesis that Hungarian was indeed an Asiatic language was alive and healthy, and in competition with the thesis of the U origin, until the end of the 19th century, when, as a consequence of an intense academic debate between the opposite camps, the ‘ugor-török háború’, the U theory prevailed. However, what most scholars cannot know, unless they have read the original records of the ‘ugor-török háború’ (mostly written in Hungarian), are the following facts, hardly ever reported in text books or even in the specialist literature:

1. The terms of the dispute were not at all whether Hungarian belonged to the ‘Ugric’ (read: ‘Finno-Ugric’) family or the Altaic family (that is, the family to which Turkic, Mongolian and Manchu-Tunguz traditionally belong). In fact, all the scholars of that time, including Budenz, the leading figure of the Ugric camp, believed in the existence of one single, ‘wide Eurasiatic family’, called ‘Altaic’. According to Budenz, this Altaic family encompasses the following sub-branches: 1) Turkic-Manchu-Tunguz-Mongolian; 2) the ‘Ugric’ languages; 3) Samoyed. Thus, the dispute revolved simply around the question of whether Hungarian, whilst *firmly belonging to the wide Altaic family*, were to be included within the Turkic sub-branch or the Ugric sub-branch of Altaic. In other words, the issue was simply one of sub-classification, one of internal sub-branching of the undisputed Altaic family.
2. The Ugric camp won the academic debate. However, this victory was not prompted by the rigorous, scientific argumentations and reliable data allegedly put forward by this camp — as widely reported in the literature. On the contrary, the Ugric camp won because of historical and political circumstances, as amply demonstrated by the famous declaration by the minister of education — Ágoston Trefort (as reported in Table (III) in the handout). At this point it is interesting to observe that this debate could have not been resolved through purely academic, linguistic argumentations in any case — even if there had not been any political / cultural / social pressure whatsoever — because, as discussed above, in this intricate linguistic area it is hard to achieve a clear-cut classification of the relevant elements and/or reconstruct proto-languages. Not to count the poor level of the general linguistic knowledge at the time, and the equally poor, uncertain status of the newly created methods and procedures of historical linguistics. Indeed, anyone who might want to take the trouble of reading the original literature will realize that neither camp was able to, and could have not to prove anything, as actually observed and openly recognized at the time by Budenz himself.
3. As the concept that Hungarian belonged to the Ugric (that is, Finno-Ugric / Uralic) sub-branch of Altaic took hold, another concept slowly arose in parallel to account for the classification of the ‘Turkic-Manchu-Tunguz-Mongolian’ sub-branch of Altaic. By default, it came to be believed that these ‘left over’ languages — so to say — formed a totally different, unrelated language family, which, as it happens, inherited the labeling ‘Altaic’.

This being the case, it is not surprising that nowadays most scholars of Altaic studies, as well as several scholars of U studies, have come to realize that there is no such a thing as the Altaic family, or the U family, as traditionally conceived, and it is now time to reject these unfounded and out-of-date models of interpretations.

3. As to my personal evaluation of the U theory, in my work I have argued that it is, indeed, totally unfounded, and I have been at pain to try to show why and how this is the case. Therefore, due to the lack of time, I will not touch upon this topic at all on this occasion. Instead, I shall explore what impact my claim that the U theory is unfounded might have on the reconstruction of the pre-history of the Hungarian language and peoples. However, before drawing any plausible conclusion, the following factors, as listed in the points (1)-(3) below, need to be taken into account:

1. Since historical linguistics is not a branch of pre-history, its results can, and if appropriate, have to be called into question. If possible, the linguistic model has to be confronted with the results of archaeological, anthropological and genetic research. Actually, if data are found from these disciplines that appear to contradict the predictions of the (prevailing) linguistic model, these should be reported faithfully, instead of being ‘accommodated’ so as to match this model;
2. With regard to the origin of the (so-called) U populations, it is now a well-known fact that the data available from archaeology, history, anthropology and genetics — however much scanty — do contradict the predictions of the traditional U theory;
3. As to the origin of the early *magyar* tribes, it is well-known that they are unanimously considered and referred to by their contemporary sources as Turkic / steppe tribes. This datum is in turn consistent with the following: a) the results of modern archaeological and anthropological research, according to which these tribes (despite speaking a F-U language, according to the linguistic model) appear to be, indeed, typical steppe / nomadic populations in all other aspects of their life; b) the massive influence of the Turkic and other steppe languages onto the Hungarian language — as against, admittedly, the rather flimsy nature of the (alleged) U component (as discussed above).

Hence, the numerous and thus far fruitless attempts to square the circle of the inconsistent picture we get from the standard linguistic model on the one hand, and from the actual linguistic data as well as the extra-linguistic data on the other. Thus, the long-standing dilemma regarding the origin of the Hungarian language and peoples is:

- Were the early *magyar* tribes steppe populations (with a predominant Turkic component, perhaps), who switched their original, non-U language for a U one, while maintaining their own nomadic way of life? or,
- Were they U populations, who switched instead their original, U way of life for a nomadic one, whilst preserving their language?

A host of speculations have been proposed to justify and/or rebuke either of these items of the dilemma (see Ligeti 1986a). However, the reality is that there is no way to verify or falsify either of these two basic assumptions; therefore they are deemed to remain pure and simple speculations. Interestingly enough, no scholar (since the time of the ‘Finno-Ugric battle’) has ever taken into consideration the remaining, logical and obvious alternative:

- The early *magyar* tribes were **not** a U population and did **not** speak a U language. They were instead a steppe / nomadic population, and did speak a ‘steppe’ language — so to say — a language for several aspects similar indeed to the other, contemporary steppe languages / dialects, such as Turkic, Mongolian, Tungusic, and, possibly, Hunnic. This interpretation does not require any unverifiable swap of language or of lifestyle, and fits in well also with the fact that there is no evidence to postulate the existence of either the traditional U proto-language / community or the traditional Altaic proto-language / community.

Thus, I shall conclude that scholars thus far have not been able to solve the above reported dilemma because they have been asking themselves the wrong questions. In other words, they have attempted (in totally good faith, of course) to ‘adjust’ the available data in order for them to fit the predictions of the U theory, instead of taking them at their face-value. This being the case, I shall suggest that what linguists (and other scholars) could fruitfully do to make progress in the field is as follows:

1. To take the data at their face value, indeed;
2. To dismiss the now out-of-date and misleading concepts of the U and Altaic proto-languages;

3. To draw the isoglosses which join together the various languages of the ‘Eurasian linguistic area’ — including Hungarian — without expecting to be able to tell apart borrowed from inherited elements and/or to reconstruct proto-languages;
4. To abandon the search for a ‘unique / precise’ proto-language of Hungarian, as required by the traditional family tree model — the concept of a unique origin / a unique proto-language being in itself simply inapplicable in this linguistic area.

If we did so, we would realize that the linguistic and extra-linguistic data available do consistently suggest the following classification / origin for Hungarian: ‘a mixed language of basic Inner Asian origin’. This conclusion is in turn coherent with what we understand to be a historical fact with regard to the ethnic nature of the early magyar tribes who settled in the Carpathian basin, that is: the ‘*honfoglaló magyars*’ [the occupying *magyars*] were not at all a coherent, ‘pure’ ethnic group (let alone a U ethnic group!); on the contrary, they were an articulated mixture of various Eurasian ethnic groups, with a predominant steppe component. At this point I am glad to realize that other scholars have come to the same conclusions as mine, although departing from a different angle and expertise. For example, Bálint Cs., in my opinion, brilliantly and most faithfully pictures the situation of the origin of the Hungarian peoples and language. I believe it is therefore worth reporting Bálint’s (2006: 294-5) relevant passage in its full length:

Minthogy pedig a magyar nyelv kétségkívül a finnugor nyelvcsaládba tartozik, ezért ..... egyértelműnek tűnt, hogy a magyar ethnogenezis egyetlen szálból áll, mely a finnugor, sőt, uráli őshazától a mába vezet és minden más, az ezen „ősnép”-et ért hatást, kapcsolat, esetleges ethnikai keveredés a „jövevényszavak” kategóriájába sorolással megoldható. A magyar ethnogenezist egyedül időbeli és nem (részben) térbeli folyamatnak tekintették, annak lefolyását a nyelvtörténet — az abszolút kronológiát illetően sokszorosan is csak kikövetkeztetett — periódusaiban vélték megragadhatni. A különféle őshaza-elméletekben az ősmagyarokat azért „vándoroltatták” ide-oda hatalmas régiókon keresztül ..., hogy a teoretikus ősnép az adott korszakba sorolt jövevényszavakat (ótörök, alán, bolgár-török) a feltételezett átdától „átvehesse”. A kora középkori steppei eredetű népek ethnogenezise azonban nem képzelhető el egyetlen és egyenes vonal formájában, ami valahol egy elképzelt „ethnogenetikai nulla pontban”, egy teoretikus „ősnép”-nél kezdődne, amelynek nyelve hipotetikus voltát a nyelvtörténetben az egyes szavak előtt álló csillag(ok) jelzi(k), majd pedig azon nép „kialakulása” az általunk — egy ugyancsak tetszésünk szerint — kijelölt időpontig (akár a máig) tart. Nem szükségszerű, hogy a különféle eredetű jövevényszavak csakis az adott területre lokalizált néppel való „kapcsolat” révén kerültek volna a magyar nyelvbe, hanem valójában az ősmagyarokba beolvadt népcsoportok emlékei. Azért lehetséges az, hogy nem az ide-odavándorló ősmagyarok egymást követő „őshazái” állnak tehát előttünk (amint ezt a magyar őstörténetkutatás az 1950-es évekig gondolta), hanem sokkal inkább a beolvadó vagy szavakat átadó szállásterületei. Népünk honfoglalás előtti formálódása különféle ethnikumok csatlakozásainak, „beolvadás”-ainak sorából áll — ezért az ethnogenezis végtelenül szövevényes, számtalan fonálból gombolyítható. [...]. A majdani honfoglalók kialakulásának mérlegelésénél mindenképpen számolni kell azzal a forrással, amelyik egyben az első biztos említése a magyaroknak: a 839 körül az Aldunánál csatázó csapataikat háromféle néppel (Ungaroi, Unnoi, Tourkoi) illetve a krónikás.

Conclusion. Thus, I can summarize my conclusions and suggestions for possible ways forward in the field as follows:

- a) a change in paradigm is now overdue: Hungarian should not any longer be classified as a Uralic language, but as a mixed, Eurasian language, with a predominant Inner-Asia component;
- b) accordingly, the Hungarian prehistory, as traditionally reconstructed thus far, should be revisited too;
- c) the Hungarian prehistory should be revisited and re-written not on the basis of the results drawn from linguistic research only, but on the basis of the joint, and, according to my analysis, no-longer contradictory results as attained within linguistics and the other humanistic disciplines involved;
- d) as to linguists (including turkologists, mongolists, etc.), they could concentrate on drawing the map of the various linguistic components, the various threads the Hungarian language consists of, and, if possible, on describing and quantifying the extent and the depth of these various components.

Bibliography

- Abondolo, D. 1987. Hungarian. In B. Comrie (ed.), *The major Languages of Eastern Europe*. London: Croom Helm.
- Bálint Cs. 2006. Az ethnosz a kora középkorban. (A kutatás lehetőségei és korlátai). *Századok: A magyar történelmi társulat folyóirata* 2/140: 295-346.
- Bárczi, G. 1958. *A magyar szókincs eredete*. Egyetemi magyar nyelvészeti füzetek. Budapest: Tankönyvkiadó. [2nd edition].
- Campbell, L. 1998. *Historical Linguistics: an Introduction*. Edinburgh University Press.
- Erdélyi, I. 2005. A magyarság eredetéről és őshazájáról. *Hungarian Studies* II: 4-20.
- Golden, P. B. 1990. The peoples of the Russian forest belt. In D. Sinor (ed). *The Cambridge History of Early Inner Asia*. CUP. 229-253.
- László Gy. 1981. Őstörténetünk. Egy régész gondolatai néppé válásunkról. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Ligeti L. 1986a. Az uráli magyar őshaza. In L. Ligeti (szerk.), *A magyarság őstörténete*. Akadémiai Kiadó [Reprint Sorozata]. 36-70.
- Ligeti, L. 1986b. A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Marcantonio, A. 2002. *The Uralic Language Family*. Facts, Myth and Statistics. Oxford /Boston: Blackwell.
- Marcantonio, A. 2006. *A történelmi nyelvészet és a magyar nyelv eredete*. Angela Marcantonio válogatott tanulmányai. Budapest: Hun-idea.
- Róna-Tas, A. 1988a. Turkic influence on the Uralic languages. In D. Sinor (ed.). *The Uralic Languages*. Leiden: Brill.742-780.
- Róna-Tas, A. 1988b. Ethnogenese und Staatsgründung. Die türkische Komponente in der Ethnogenese des Ungartums. *Studien zur Ethnogenese* 2: 120-138. Rheinisch-Westfälische Akademie der Wissenschaften. Abh. 78. Westdeutscher Verlag.

OBRUSÁNSZKY, Borbála : Andaság és komaság

Az esküdt testvériséget, vagyis a vérszerződést — amikor is két vagy több ember, akik nem rokonok, a vérük összeolvasztása által testvérré, ezáltal rokonná fogadja egymást — a tudományos szakirodalom a műrokonság egyik formájaként sorolta be. A szakirodalom számos kifejezést használ ennek megnevezésére: általános néprajzi megnevezésére a műrokonság kifejezést terjedt el, de a vérszerződés, a testvérré fogadás elnevezése is sokszor felbukkan a publikációkban. Tanulmányomban — az egyszerűség kedvéért — a vérszerződés kifejezést fogom használni.

A vérszerződés megkötése elsődlegesen a nem vérrokon személyek vérrokonná válásának szertartása volt. Az ősi társadalmakban a vérségi kapcsolat jelentette a társadalomszerveződés alapját. Magáról a vérszerződés kialakulásáról nem alkothatunk képet, hiszen a korai időszakról nem állnak rendelkezésünkre írásos dokumentumok. Valószínűsíthető azonban, hogy ezt a már bevált szövetségi formát alkalmazhatták a törzsi szerveződés időszakában a törzsek közti baráti viszony megerősítésére, amikor a törzs vezetője egy másik, idegen törzsi vezetővel lépett szövetségre. Amikor a törzsszövetségi rendszer egy magasabb szintre jutott, akkor az önként szövetséget kötő, egyenrangú törzsek a vérszerződés megkötése által hozták létre a nomád birodalmat, amelynek szóbeli alkotmányát a vérszerződés esküjében szabályozták. Ennek betartása kötelező volt az összes szövetséget létrehozó fél — tehát a maguk élére választott uralkodó és a törzsek — számára.

A lovas nomád népek társadalmi kapcsolataiban tehát az egyik legfontosabb szövetségi forma volt a vérszerződés, amelyet két vagy több, társadalmilag egyenrangú fél kötött. A szerződéseknak a fennmaradt írásos és számos szóbeli szövege alapján több célja volt: katonai szövetség, nemzetségek, törzsszövetségek egyesítése, vagy egy még fontosabb szerveződési forma, a nomád állam létrehozása. Mivel a nomádok megállapodásaikat szóban kötötték, esküszövegeiket csak jóval később, mások — vagy az írásbeliség széles körű elterjedése után maguk — örökítették meg. A vérszerződés szövege szóban hagyományozódott egyik nemzedékről a másikra. Ezek a szövegek az eurázsiai lovas nomád törzseknél hasonló elemeket tartalmaznak: idegen vagy belső források nagyjából hasonlóan írják le a különféle szerződési formákat és a szertartást is, amelynek hagyománya számos nomád vagy nomádból letelepedetté vált nép körében mindmáig elevenen él.

Az eurázsiai vérszerződések vizsgálata jelenleg nem tartozik a kiemelt fontosságú kutatási témák közé az orientalisztikában, ezért csupán néhány külföldi publikáció jelent meg. Hiányzik az összefoglaló monográfia vagy a teljességre

törekvő tanulmány. Hasonló a helyzet a magyar vérszerződés és a műrokonság vizsgálatával is: míg az elmúlt három évszázad magyar tudósai a vérszerződésről latin és magyar nyelven számos írást jelentettek meg, amelyekben a vérszerződés államszervezésben betöltött szerepét bizonyították, addig az utóbbi évtizedekben nem született újszerű értelmezés a vérszerződéssel kapcsolatban, sőt a megjelent tanulmányok meglehetősen korlátozottan, minimális forráselemzéssel vizsgálják ezt a témát. A korábbi tudósokkal ellentétben az elmúlt évtizedekben sokan megkérdőjelezték az Anonymus által megörökített vérszerződés szövegét, annak ellenére, hogy hasonló esküszöveget számos nomád népnél megtalálhatunk. Úgy vélem, a vérszerződési eskük összehasonlító vizsgálata jobban érthetővé teszi a magyar vérszerződési eskü szövegét és annak mélyebb értelmét.

A vérszerződés elnevezésére az eurázsiai lovas nomád népek az *ant*, *and* szót használják, amelyet az etimológiai szótárak eskünek értelmeznek. A szó első említése az írott emlékekben már a türk korszaktól megtalálható, s a szó általánosan elterjedt Eurázsia-szerte.¹ A Zamárdiban feltárt avar temető egyik övfeliratán *ant* alakkal találkozunk, amelyet Harmatta János eskünek fordított. Ez és néhány türk felirat megcáfolja Wang Kuo-wei kínai kutató korábbi állítását, mely szerint az *and*, *ant* szó a kitaj nyelvből ered, s jelentése: barát.²

A mongolisztikában először B. J. Vladimircov írt részletes elemzést a mongol társadalomszerveződésről. Ebben az andaságot, vagyis a törzsi vezetők baráti szövetségét a törzsi kapcsolatok egyik fontos elemének tartotta.³ Henry Serruys két publikációban foglalkozott a nomádok esküvési szokásaival, s kiemelte a vérszerződési eskü fontosságát. A Kalka Dzsirum mongol törvénykönyvvel kapcsolatban többféle esküformát jegyzett fel, s ezek mindegyikét szimbolikus aktusnak vélte. Ezek között szerepel a vérszerződés is. Serruys hétféle esküvési módot sorolt fel: nyilat törtek ketté, vért vettek egymás ujjából, elsétáltak egy félbevágott kutya két része között, vért ittak és nyilat ástak a földbe, nyilat tartottak nyelvükhöz vagy homlokukhoz, kardot emeltek fejükhöz, vagy megcsókolták a fegyvert.⁴ Ezek közül néhány szertartás máig élő hagyomány a mongol népek között, másokkal pedig számos nyugati forrásban és útleírásban találkozhatunk, de azok a nomádok szertartásait csupán mint a barbárság némely szokását írták le, sokszor nem utaltak valódi értelmükre, pedig például a vérivás fontos szerepet töltött be a vérszerződési hagyományban. Serruys megfigyelte, hogy mindegyik eskünél szerepelt egy közös átkozóformula, miszerint aki a fogadalmat megszegi, legyen átkozott.⁵

Afujico Isono japán kutató a mongol andaság elemzésével foglalkozott. A mongol kori kínai feljegyzésű krónikák alapján arra a megállapításra jutott, hogy az andaság valójában katonai szövetségekötés volt. Mongóliában a mongol nomád társadalmat legalaposabban D. Gongor tanulmányozta, aki Vladimircov orosz kutató kutatásai eredményét fejlesztette tovább. Gongor főleg a korai és a mongol kori forrásanyagot dolgozta fel, s az andaságot a törzsek közti szövetségek egyik fontos alakítójának nevezte. Ő már foglalkozott az *nada*–*kuda* viszonyral, amikor a vérszerződést kötő felek házassági kapcsolattal is megerősítették a megkötött szövetséget. D. Cedev — Gongor kutatásait folytatva — a mongol hősmondákban is megtalálta az ősi vérszerződési szertartás továbbélését, bár ezek a későbbi szövetségek leginkább katonai jellegűek voltak, kialakulásuk idején ugyanis a mongol törzsek szinte állandó harcban álltak egymással. Az eposzokban fellelhető szertartások a korábban is működött ősi ceremónia alapján mentek végbe. D. Enhceceg történész a XIV–XVII. századi mongol történelem számos írásos forrásanyagát tanulmányozva baráti szerződéseket fedezett fel mongol törzsek, valamint mongol törzsi vezetők és mandzsu előkelők között. Ezek elnevezésére már nemcsak a régi vérszerződési formulát (*anda bololtso*) használták, hanem az *urag barilda* kifejezést is, amelynek első nyomai már a XIV. századi Jüan-kori feliratokon megjelentek. Jelentésében a két kifejezés hasonló tartalmú, csak az *anda* helyére az *urag*, vagyis a nemzetség lépett. A szertartás és az eskü jellege azonban megegyezik az ősi vérszerződéssel. Tanulmányában maga Enhceceg is utal e szerződések ősi voltára.⁶

Mongol oldalról a vérszerződést még nem dolgozták fel teljesen néprajzi szempontból. Az elmúlt három évtizedben G. Batnaszan és Sz. Colmon az arhangáji terepmunkájukról közösen írt tanulmányukban napjainkig élő hagyományként írják le az ősi vérszerződés intézményét.⁷ A tanulmányban röviden megemlítik a szkíta vérszerződési elemeket, de főleg mongol kori forrásanyaggal dolgoztak. A vérszerződés mongol részről való feldolgozatlanságának az volt az oka, hogy az 1990 előtti mongol pártvezetés nem nézte jó szemmel az ősi társadalomszerveződési elemek lejegyzését. A megjelent tanulmány legfőbb

¹ Clauson, G.: *An Etymological dictionary of pre-thirteen-century Turkish*. Oxford, 1972. Doerfer, G.: *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen I–III*. Wiesbaden, 1965, II., 128. l.

² Liao-si. *The history of the Chinese Society Liao*. Szerkesztette: Karl Wittfogel és Feng Hszia Cheng. Philadelphia, 1949, 111. l.

³ Vladimircov, B. J.: *Obszhtvennii sztrov mongolov*. Leningrád, 1934.

⁴ Serruys, H.: *Oath in the Qalqa jirum*. In: *Oriens Extremus*, 1972, 131–141.

⁵ Uo.

⁶ Enhceceg, D.: *Mongolcsuudin ündesniy eb negdlijn aszuudal (XIV–XVII. zuun)*. In: *Mongol ulsin tör, erh zuin tuuhen ulamdzslal, sinecslelijn zarim aszuudal*. Ulánbátor, 2001, 105. l.

⁷ Colmon, Sz., Batnaszan, G.: *Mongolcsuudin and, andlah josni tuhai*. In: *Tüühin sudlal*. Tom. XIV. Fas. 3. 24–34. l.

érdeme ama tény megerősítése volt, hogy a mongóliai vidéki pásztoroknál folyamatosan élő hagyomány az ősi szertartás. A török népek közül a kazakok, illetve az anatóliai törökök között szintén találtam példát ennek továbbéléséről.

A magyar vérszerződéssel több tanulmány, monográfia is foglalkozott. A kezdetek a XVIII. századra nyúlnak vissza, amikor Cornides Dániel latin nyelvű értekezést írt a magyarok régi vallásáról. Ebben megemlékezett a magyar vérszerződésről, s összevetette az antik forrásokban meglevő egyéb nomád népek vérszerződéseivel. A későbbiekben több összehasonlító elemzés jelent meg a magyar tudományos életben, s jóformán mindegyik összevetette a többi antik író által lejegyzett vérszerződési mintával, s azokat hasonlónak találta. A magyar történészek egyetértettek abban, hogy a vérszerződés a magyar állam megalakításának fő eleme volt. Egyedül Vámbéry Ármin turkológus vélte úgy, hogy az eurázsiai vérszerződési rítusnak nincs köze az Anonymus által leírtakhoz. Ugyanakkor ellentmondott magának azzal, hogy kiemelte: minden nomád szövetség egyben vérszerződés is.⁸ Ipolyi Arnold *Magyar Mitológia* című művében is megemlíti a vérszerződést, véráldomás néven. Hóman Bálint, majd később László Gyula is kiemelte a vérszerződés fontosságát az államszerveződésben. Az ilyen jellegű, átfogó összehasonlító vizsgálat mintegy két évszázadig élt a magyar történelemtudományban. Az elmúlt évtizedekben megjelent, vérszerződéssel foglalkozó publikációk azonban végtelenül leegyszerűsítik a kutatást, módszereikben a vérszerződést nem átfogó módon és széles körű jelentéstartalommal együtt vizsgálják, hanem csupán két-három könnyen hozzáférhető forrást felhasználnak fel, mint Anonymust és Bíborbanszületett Konstantint, így a következtetések sem lehetnek pontosak, sőt magát a vérszerződés megkötésének fontosságát és a szertartásosság lényegét sem értik meg. A jelenlegi történettudomány képviselői nem is tartják államszerveződési elemnek a vérszerződést, mint korábbi tudósaink.

A vérszerződésről, illetve azok fajtáival manapság főleg a néprajztudomány foglalkozik. A *Magyar Néprajz* című nagy monográfia *Társadalom* című nyolcadik kötete részletesen elemzi a műrokonság fajtáit, többek között a vérszerződést. A kötetben megtalálhatjuk a szertartással kapcsolatos népszokásokat, sőt megtudhatjuk, hogy a székelyek között, ám a Dunántúlon és a palócoknál is megőrződött a vérrel megpecsételt barátság szokása, s hasonlóan megy végbe, mint az Anonymus által megörökített vérszerződési szertartás. Béres Csaba a magyar mesevilágban fellelhető műrokonsági formákat kutatta. Megállapította, hogy népmeséinkben megőrződött a vérszerződés ősi rítusa, s ezt cikkében több példával is igazolta. Tanulmánya végén azt állítja, hogy „a komaság esetében a vértestvérség ősi barátsági viszonya él tovább”.⁹ A komaság és a vérszerződés kapcsolatát írja le Tárkány Szűcs Ernő jogi népszokásokat összefoglaló könyvében. A szerző példaként Zalát és Somogyot emeli ki, ahol a lányok is sírig tartó testvért választottak maguknak, mátkatálat küldtek egymásnak, vagy komálás útján barátságot kötöttek.¹⁰ A komaság intézménye, sőt maga a koma szó is napjainkig használatos a magyarság mindennapi életében, ezzel a szerző a vérszerződésnek a magyarságon belül való továbbélését igazolta. Tárkány Szűcs Ernő kiemeli, hogy a testvérré fogadás vagy a régi magyar jogban atyafiúvá fogadás 1877-ig általánosan elfogadott jogi aktus volt, eltörlése után pedig hagyományként tovább élt.

(Szerződési formák a forrásokban) Az ókori antik szerzők közül elsőként Hérodotosz emlékezett meg arról, hogyan kötnek a szkíták szövetséget. A szerző tömören leírja a vérszerződés elemeit: az eskütevők megszurják magukat, vagy kis sebet vágnak testükön törrel, s vérüket egy nagy agyagcsészében borral elkeverik. A csészébe ekkor kardot, nyílvezzőt, harci bárdot és lándzsát mártanak, majd a szerződő felek elmondják az esküformát és megisszák a vért.¹¹ A dél-oroszországi szkíta leleteken a szkíta kézművesek meg is örökítették a szertartást, így a külső történeti forráson kívül „belső” forrás is bizonyítja létezését. A Hérodotosz által megörökített szertartási elemek mindmáig megfigyelhetők a lovas nomád népek esküdt testvériségi szokásaiban. Az antik szerzők közül Pomponius Mela és Solinus könyvében is található feljegyzés a szkíták vérszerződéséről. Ezek Hérodotoszhoz hasonlóan örökítik meg a szkíták eme szokását. Sima Csien ókori kínai történész *Si Csi* című történeti munkájában megemlíti a vérszerződési szokást, amellyel a wusunok és a kínaiak a hunok ellen szövetségnek: „A wusunok, félvén a hun támadástól, ajándékkal követeket küldtek a Han-udvarhoz, s megkötötték a testvériségi szövetséget.”¹²

Hazánkban a Zamárdi melletti avar temetőben talált övcsaton egy rovásírásos karcolást találtak a régészek, amelynek feliratát Harmatta János fejtette meg. Eszerint az övön szereplő felirat a következőt mondja: „Esküt teljesíts, barátot, élelmet,

⁸ Vámbéry, Á.: A magyarság eredete és gyarapodása. Gondolat, Budapest, 1989, 176. l.

⁹ Béres, Cs.: A műrokonság a magyar népmesében. Műveltség és hagyomány. Studia Ethnologia Hungariae et Centralis ac Orientalis Europae III., Budapest, 1961, 182. l.

¹⁰ Tárkány Szűcs, E.: Magyar jogi népszokások. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981, 496. l.

¹¹ Hérodotosz: A görög-perzsa háború. Osiris, Budapest, 1997, IV. 70. l.

¹² Shih Chi 123. In: Watson, B.: Records of the Grand Historian of China. Translated from the Shih Chi of ssu-ma Ch'ien. II. London–New York, 1961, 274. l.

zsákmányt gyarapíts!”¹³ Ez a mondat tömören összefoglalja a vérszerződést kötő felek feladatait. Az avarok különleges esküvéséről egy külső forrás, Menander Protector a következőt jegyezte fel: „Ő [Baján] azonban kivonta kardját, s avar szokás szerint megesküdt: átkot mondott saját magára és az egész avar népre, ha a rómaiak ellen mesterkedve tervezné a Száva-híd építését. Kardtól vesszen el akkor maga és az avarok egész törzse, a magasságos ég és az égben lakó isten küldjön le tüzet rájuk, körös-körül hegyek és erdők zuhanjanak rájuk és a Száva folyó föléjük áradva borítsa el őket.”¹⁴ Paulus Diaconus, valamint Theophanész megjegyzi, hogy az avarok és a longobárdok „örök” szövetségre léptek egymással. Theophanész még azt is tudni vélte, hogy ezt írásba foglalták.¹⁵

A Tuva területén talált rovásírásos begrei sztélé nyugati oldalán rövid utalás található a vérszerződésre. Ott az anta szót használják az esküdt testvériségre. A Malov által publikált feliratban a következő szöveg található: „Elváltam idegenben saját rokonaimtól és számtalan barátomtól. Elváltam töledek, én jó társaim.”¹⁶

A török nyelvet beszélő ujugurokról két kínai dinasztikus forrás, a *Chiu T'ang-shu* és a *Hsin T'ang-shu* is beszámol. Eszerint az ujugurok a kínaiakkal katonai szövetségüket erősítették meg. 762-ben a Tang uralkodó és Tengli kán kötött testvéri esküt,¹⁷ majd 765-ben a *Hsin T'ang-shu* leírja a jellegzetes nomád testvérré fogadási szertartást. „Akkor Tzu-i megfogta borát és Ho fő kormányzót kérte meg, hogy kössék meg a megállapodást és igyanak rá. Tzu-i azt mondta: »Éljen sokáig a Tang uralkodó! Éljen sokáig az ujugur kagán is! Legyen a két ország hadvezéreinek, minisztereinek is hasonló köszöntője! Ha bárki megszegi ezt az egyezményt, azt öljk meg, s egész nemzetségét mészárolják le!« Amikor ezeket a barbár főminiszter, Mo-tu mo-ho-tan, Tun és mások meghallották, elment a bátorságuk, s amikor a bor hozzájuk ért, azonnal azt mondták: »Változatlanul esküt teszünk kegyelmednek.«”¹⁸

A Belső-Ázsiát az ujugurok után uraló kitajok dinasztikus évkönyvükben, a *Liao-siben* feljegyezték néhány testvérré fogadási szertartást. A 905-ös bejegyzésnél az áll, hogy két barát kicserélte köntösét és lovát, s megegyeztek abban, hogy testvérek lesznek.¹⁹ A 983-as bejegyzésnél említik azt a szertartást, amelyben az uralkodó és egyik barátja kicserélték ijukat, nyilukat, nyergüket és lovukat, tehát a nomád harcosok legfontosabb kellékeit.²⁰

A hét vezető magyar törzs a IX. század második felében kötött vérszerződést, ennek szövegét Anonymus krónikájában jegyezték le. Eszerint: „Ameddig csak az ő életük, sőt utódaik is tart, mindig Álmos vezér ivadékaiból lesz a vezérük. ... Ami jószágot csak fáradaimaik árán szerezhettek, mindegyiküknek része legyen abban... Azok a fejedelmi személyek, akik a tulajdon szabad akaratukból választották Álmost urukká, sem ők maguk, sem fiaik soha, semmi esetre ki ne essenek a vezéri tanácsból és az ország tisztségeiből. ... Hogyha valaki utódaik közül hűtlen lenne a vezér személyéhez, vagy egyenlenséget szítana a vezér és rokonai között, a bűnösnek vére omoljon, amint az ő vérük omlott az esküben, melyet Álmos vezérnek tettek. ... Hogyha valaki Álmos vezér és a többi fejedelmi személyek utódai közül az esküvel kötött megállapodásokat meg akarná szegni, örök átok sújtsa.”²¹ Anonymus nemcsak ezt az egy vérszerződést írja le, hanem az Etelközből való kivonuláskor azt is lejegyzí, hogy Árpádöt később is megerősítették a fejedelmi tisztségében. Theotmar salzburgi érsek IX. János pápához írt levelében szintén egy ősi vérszerződési esküvési módra utal: „Az említett szlávok azzal vádoltak bennünket, hogy mi a magyarokkal megsértettük a katolikus vallást, s kutyára vagy farkasra és más istentelen és pogány dolgokra esküt tettünk és békét kötöttünk velük...”²² A fent említett Henry Serruys orientalista a kutyára vagy farkasra való esküvést is a vérszerződés egyik fajtájának tartotta. Hasonló szertartást örökített meg Joinville a kunok vérszerződéséről: „A kunok vízzel hígított bort öntöttek egy nagy ezüstedénybe, sebet ejtve magukon, saját vérüket hozzávegyítették; ugyanezt tette az egyezés érdekében a görög császár is, udvarának előkelőivel együtt, majd mindkét fél kölcsönösen ivott a vérből, s a kunok megesküdték, hogy ezentúl a görögökkel vértestvérségben élnek.”²³ Joinville még hozzáteszi, hogy a kunok még hoztak egy kutyát, karddal leszárták és apróra koncolták, mutatván, hogy így pusztuljanak azok, akik az imént megkötött szerződést megszegik.

¹³ Harmatta, J.: A Zamárdi avar nagyszíjvég rovásírásos és szogd feliratai. In: Somogyi múzeumok közleményei. Kaposvár, 1996, 107–112. l.

¹⁴ Moravcsik, Gy. (szerk.): Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 47. l.

¹⁵ Uo. 33–34. l.

¹⁶ Malov, S. E.: Jeniszenszkaja pizmennosztij Tjurkov. Moszkva, 1952, 31. l. 7–8. sor. A szövegben kétszer is szerepel az anta szó.

¹⁷ Chiu T'ang-shu. 195. 6. a. 762. év. In: Mackerras, C.: The Uighur empire. According to the T'ang Dynastic Histories. Canberra, 1972, 72. l.

¹⁸ Hsin T'ang-shu. 217. A. 6. b. 765. év. In: Mackerras, C.: The Uighur empire. According to the T'ang Dynastic Histories. Canberra, 1972, 81. l.

¹⁹ Liao-si. The history of the Chinese Society Liao, 239. l.

²⁰ Uo. 261. l.

²¹ Anonymus: Gesta Hungarorum. Fordította: Veszprémy László és Pais Dénes. Helikon, Budapest, 1975, 5. l.

²² Győrffy, Gy. (szerk.): A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Gondolat, 1986. 220. l.

²³ Diószegi, V. (szerk.): Az ősi magyar hitvilág. Gondolat, 1971, 32. l.

A XIII. században íródott *A mongolok titkos története* című forrásműben szintén megtaláljuk a vérszerződés, vagyis az andaság szertartásait. Temüdzsin, vagyis a későbbi Dzsingisz kán meglátogatta apja egykori fogadott testvérét, Tooril kánt, ajándékba elvitte neki a nászajándékba kapott cobolykötöst, s a vérszerződés felújítását kérte tőle. Tooril, akinek elrabolták a feleségét, megesküdött, hogy nemcsak az asszonyt szerzi vissza, hanem Temüdzsin szétszóródott népét is újraegyesíti, s ezt az ígéretét be is váltotta.²⁴ Egykoron ugyanis Temüdzsin apja, Jiszügej ugyanígy segítette a trónjáról letaszított Toorilt. A kereit kán esküje verses formában maradt fenn:

„Fekete coboly dakuért
Féktelen felbomlott néped
Fürgén összeterelem.
Szép coboly dakuért
Szétszaladt néped
Szerbe-számba szedem néked.”²⁵

A fenti esküszövegekből kitűnik, hogy az eurázsiai lovas nomád népeknél létezett egy általánosan elfogadott testvérré fogadási szertartás, amely több száz éven keresztül meghatározta a nomád társadalom baráti kapcsolatait. Később a krónikában utalnak Temüdzsin apja és Tooril egykori szövetségére.

Néhány vérszerződési eskünél az állatáldozat is nagyon fontos szerepet játszott. Számos mongol törzs a XII. század végén szembeszállt Dzsingisz kán haderejével, s megpróbáltak törzsszövetséget létrehozni ellene. A törzsek Dzsingisz kán egykori andáját, Dzsamukát választották meg vezérül. Ezek a törzsek szintén vérszerződést kötöttek. *A mongolok titkos története* erről így tudósít: „Levágtak egy csődört meg egy kancát, s esküvel pecsételték meg a szövetséget.”²⁶ A mandzsu korban összeállított törvénygyűjtemény megemlíti a mongolok esküvési módját. Abban az szerepel, hogy a vérszerződési eskü szertartása előtt levágtak egy fehér lovat és egy fekete bikát, amelyeket az Égnek és a Földnek ajánlottak. A forrást idéző Henry Serruys erről azt állapította meg, hogy hasonló szertartás volt Dzsamuka megválasztásakor is.²⁷

(A szerződő felek feladatai) A vérszerződés olyan ősi megállapodás volt, amely jogokat és köteleességeket írt elő a felek között. A szerződést kötők jóformán minden esküben fogadalmat tettek, amelyben felsorolták, miért jött létre a szövetség, mit fogad meg az egyik és a másik fél. A szóban megkötött szerződést vérrel pecsételték meg, általában egymás véreből ittak. Az eskü végén egy átokformula állt, amely kimondta, pusztuljon el az, aki megszegi a szövetséget. A mongolok titkos története az andaságot úgy magyarázza, hogy a szerződő felek kölcsönös feladata volt a közös ellenséget legyőzni, egymás elrabolt javait visszaszerezni, s a zsákmányon megosztani.²⁸ Aki ezeknek nem tesz eleget, az megszegi a szerződést. Az esküt ebben a forrásban verses formában mondták el. A forrásból az is kiderül, hogy az esküt megszegőket megölték, de úgy, hogy ne folyjon vérük.

A vérszerződés — a rendelkezésre álló források alapján — egyrészt védelmi szövetséget hozott létre a pusztai törzsek között, másrészt viszont az államalakítás fő szervezőereje lett azáltal, hogy az egyenrangú törzsi vezetők egymással szövetséget kötöttek, s néhány esetben közös akarral vezetőt is választottak. Ez utóbbit legjobban a mongol forrásban figyelhetjük meg.

A szóban megkötött szerződés szociális védelmet nyújtott a szerződő felek utódai számára. Ez a fajta gondoskodás segítette Temüdzsinnek is törzsei egyesítésében.²⁹ Amikor a kiskorú gyermek apja korai halála után árván maradt, s az apja által egyesített népcsoportok elhagyták, Temüdzsin testvéreivel és anyjával támasz nélkül maradt. Temüdzsin esküdt barátságok kötésével próbálta apja egykori hatalmát visszaállítani: barátságot kötött Boorcsubal, akivel közösen visszaszerezték az ellopott lovakat, majd elment apja egykori andájához, hogy segítséget kérjen népe visszaszerzéséhez. Ekkor a kereit Tooril kán és

²⁴ *A mongolok titkos története*. Fordította: Ligeti Lajos. Gondolat, 1962, 96. l.

²⁵ Uo. 96. l. A verset fordította: Képes Géza.

²⁶ Uo. 141. l. Az eskü szóra szintén az anda kifejezést használják.

²⁷ Serruys, H. i. m. 290. l.

²⁸ *A mongolok titkos története*, 117. l.

²⁹ Uo. 178. l.

Temüdzsin felújították a régebbi esküt, s a kereit uralkodó segítséget ígért. Temüdzsin Ong kán fiával is barátságot kötött, a mongol forrásban ugyanis andájának emlegeti Szengümöt.³⁰

1189-ben Dzsingisz a hozzá csatlakozó törzsek kánnak választották. Akkor esküt kötöttek, s a kán megjutalmazta a hozzá hű andáit, a közös gyűlésen pedig megosztották a fejedelmi tisztségeket.³¹ A másik, ennél meghatározóbb erejű szerződés 1206-ban volt, amikor Dzsingisz kánt szövetségesei ismét megválasztották mint a mongol népeket egyesítő uralkodót. A mongol történeti adatok szerint a nagy kánt nyolcvan andája emelte trónra, a hosszú belháború idején ugyanis ennyi törzsi vezetővel kötött Dzsingisz kán baráti szövetséget, s azokat a birodalom megalakítása után állami tisztségek adásával meg is jutalmazta.³²

Dzsingisz kán egyre több mongol törzset egyesített uralma alatt. Néhány, még független mongol törzs vezetői önállóságuk megóvása érdekében közös akarattal összegyűltek, egyesültek, s uralkodót választottak, hogy szembe tudjanak szállni a túlerővel. A mongol történelem szerint a Dzsingisz kán ellen harcoló törzsek kétszer is törzsszövetséget hoztak létre, s a résztvevő törzsek vérszerződést kötöttek egymással. Az elsőről már röviden esett szó. Dzsamuka, Dzsingisz hűtlenné vált andája Dzsingisz kán ellen törzsszövetséget hozott létre. Az egyenlő rangú, független jogállású törzsek Dzsamukát közösen uralkodójukká választották. A megörökített kánválasztás szertartása hasonlóan zajlott le, mint a magyar törzseknél: „Mindezek a törzsek az Alkuj-bulag forrásánál összegyűltek, hogy a Dzsadszirat nembeli Dzsamukát kánjukká tegyék. Levágtak egy csődört meg egy kancát, s esküvel pecsételték meg a szövetséget. Ezután elvonultak az Ergüne folyó mentén lefelé, s a sziget széles kiugrójánál, ott, ahol a Ken folyó az Ergünébe torkollik, Dzsamukát gürkán, azaz egyetemes kán rangra emelték.”³³

Egy másik törzsszövetség 1202-ben jött létre az egykor kiemelkedő mongóliai törzsek között, akik a hamag mongoloktól súlyos vereséget szenvedtek. Ezek vezetői voltak a najmanok, a merkitek, a dörbenek, a tatárok és az ojrátok. Ők is közös uralkodót választottak.³⁴

A XII. század végén a mongol törzsek közötti harcokban az eskü újbóli megerősítésére is sor került: Tooril kán hűsége bizonyítékeként hüvelykujját megvágta, néhány csepp vérért nyírfakéreg tartóba helyezte és elküldte Temüdzsinnek. Azt üzenté andájának, hogy aki megszegi fogadalmát, az halállal lakoljon.³⁵ Itt is megfigyelhető az említett szokás, vagyis az esküszegőnek halál volt a sorsa. Valóban, a vérszerződések többségében létezik egy átokformula, amely arra utal, hogy mi történjék azzal, aki megszegi esküjét. A vérrel kötött megállapodás nem volt felbontható megtorlás nélkül, ennek megakadályozására elátkozták, halált és pusztulást mondtak arra, aki esküszegővé válik. Erre számos példát találunk az említett forrásokban.

A vérszerződés nemcsak az állam egységét segítette elő, hanem megvédte a törzsi vezetők érdekeit az uralkodó egyeduralmi törekvéseivel szemben, megakadályozva, hogy az uralkodó teljhatalomra tegyen szert. A mongol és a magyar történelemben egyaránt megfigyelhető, hogy az andák által trónra emelt uralkodó, Álmos vagy Árpád, avagy maga Dzsingisz kán nem volt korlátlan hatalmú egyeduralkodó, hiszen az egész közösséget érintő ügyekben — háború, közigazgatási reformok, törvénykönyvek módosítása stb. — a nemesek gyűlésével, az országgyűléssel közösen döntöttek.

Számos magyar történész a XIX. század végén, vagy a XX. század elején úgy gondolta, hogy a vérszerződés a magyar történelmi alkotmányának alapja. Eszerint a törzsek közti szerződés révén egy olyan „pusztai” alkotmány jött létre, amelyben szabályozták az államot alkotó törzsek jogait és kötelelességeit. Míg a hazai történészeink az eurázsiai vérszerződések tartalmát és keletkezési idejét elfogadják, addig az Anonymus által lejegyzett vérszerződést szinte állandó kritika éri. Terplán Zoltán vitatja, hogy ez államalapító szerződés volt, arra hivatkozva, hogy azt nem idegen, hanem magyar törzsek kötötték meg.³⁶ Ez a megállapítás azonban nem állja meg a helyét, hiszen akkoriban nem volt annyira fontos egy-egy nemzetség vagy törzs nyelvi hovatartozása, legalábbis erről a kritériumról egyetlen forrás sem számol be. A nemzetekben való gondolkozás egyébként sem korabeli nomád törzsi felfogás, hanem a szerző részéről történeti anakronizmus. A korabeli történeti forrásokban nincs semmilyen adat azzal kapcsolatban, hogy a szövetséget megkötő magyar törzsek milyen nyelven beszéltek, homogének voltak-e, vagy egyáltalán a törzsek magyar nyelven beszéltek-e, illetve előzőleg milyen kapcsolatban álltak egymással, honnan származtak pontosan. A magyarok társadalomszerveződéséről Biborbanszületett Konstantin kifejezetten kiemelte, hogy előtte a magyarok, vagyis a türkök felett vajdák álltak, s nem volt egységes törzsszövetségi szervezetük.³⁷

³⁰ Uo. 181. l.

³¹ Uo. 123–125. l.

³² Uo. 202. l.

³³ Uo. 141. l.

³⁴ Rasid-ad-din: Jami 'u't-tawarikh. I–III. Harvard University, 1998. II. rész, 2. fejezet, 3. része, 183. l.

³⁵ A mongolok titkos története, 178. l.

³⁶ Terplán, Z.: Az etelközi fejedelemválasztás és vérszerződés kérdéseiről. Századok, 1996/3–4., 969–978. l.

³⁷ Moravcsik, Gy. i. m. 43. l.

Bár a magyar történeti forrásokban Anonymus után nem jegyezték le ismét a vérszerződés szertartását, azért találunk utalásokat az esküvés fontosságáról. Szent István király első törvénykönyvében a hatalmasok közül való esküszegőket kézlevágással vagy ötven tinó megfizetésével, a közrendűeket szintén kézlevágással vagy tizenkét tinó megfizetésével büntette.³⁸ A korai Árpád-kori történetekben az esküvésnek fontos szerepe volt, a történeti krónikákban többször is előfordul ez a szó. A források azonban nem írták le, hogyan tettek esküt a magyar király környezetében, ezért a kutatás számára ezek az adatok nem értelmezhetők. A forrásokból annyi viszont kiderül, hogy az esküvés fontos szerepet játszott királyaink és az országvezetők történetében, sőt az Anonymus által leírt vérszerződés pontjainak betartatása mindenestre nyomom követhető az Árpád-kori történeti forrásokban. Amikor az uralkodó az őt trónra emelő törzsi vezetők leszármazottai, a későbbi királyi tanács tagjai nélkül kormányzott, s az ország tisztségeire idegeneket nevezett ki, azt a magyar előkelők számon kérték az uralkodótól. Orseolo Péter országlása idején a magyar nagyurak tiltakoztak kormányzása ellen, többször fordultak az uralkodóhoz, ám miután ő sorra visszautasította őket, az ország vezetésében szerepet játszó vezetők gyűlést hívtak össze, amelyen István vejét, Aba Sámuel emelték trónra. Miután jelöltjük nem volt érdemes bizalmukra, közösen úgy határoztak, hogy Vazul fiait hívják meg a trónra.³⁹ Hasonló eset történt II. András idejében, amikor annak idegen felesége, Gertrúd magyarok helyett idegeneket nevezett ki az ország élére. Valószínűleg a magyar király és az őt trónra emelő nemesek közötti kapcsolatot egy megállapodás szabályozta, hiszen az említett események nem a véletlen művei. Az egyik lehetséges megoldás, hogy a két fél viszonyát íratlan szabályként a vérszerződés pontjai szabályozták, olyannyira, hogy az 1222-es Aranybullában törvénnyé emelt ellenállási jog eredete valószínűleg a vérszerződésre nyúlik vissza.⁴⁰ Bár az ellenállási jog eredetéről nincs teljesen elfogadott álláspont, tanulmányom pedig nem ezzel kíván foglalkozni, mindenestre érdemes megfontolni, hogy az vajon külső hatásra alakult-e ki, avagy a középkori erős és független magyar királyi hatalomnak volt szüksége a törvényhozásban távoli, teljesen ismeretlen külföldi minták beültetésére.

(Anda-kuda viszony: házasság és vérszerződés) A nomád társadalomban a szerződő felek a vér kiontása mellett házassági kapcsolattal is megerősíthették a megkötött szövetséget, ami kétszeres zálogot jelentett a felek számára. A belső és a külső források olyan bonyolult szövetségi rendszerről számolnak be, amelyben a nomád népek a vérszerződés és a házasság kombinációját együttesen alkalmazták. Ezt mongol terminológiával anda-kuda kapcsolatnak nevezhetjük, amely többszöri szoros köteléket teremtett a szerződő felek között. Erre a szövetségre viszonylag kevés forrásadat van, főleg a mongol korból valók a leírások, egyrészt a birodalomgyesítő harcokkal kapcsolatban, másrészt a Jüan-dinasztia idejéről. A rendelkezésre álló források beszámolnak ugyan az anda-kuda viszonyról, de nem említik meg a kettős szövetség keletkezésének okát.

A mongolok titkos történetében erre a fajta szövetségre szolgál példaként Jiszügej baatar és Daj Szecsen esete. Jiszügej kudának nevezi leendő nászát, a mongolok értelmezésében ez azt mutatja, hogy korábban is megvolt a szoros kapcsolat a két törzs — a bordzsiginok és az ongirátok — között. Ezt erősíti meg az az adat, amely szerint Dzsingisz kán az ongirátok vezetőjével, Terge Emellel a vérszerződést házassági kapcsolat révén is megerősítette.⁴¹ Dzsingisz kán felújította apja és a kereit Ong kán közt hajdanán kötött vérszerződést, s ezt a kapcsolatot házassággal akarta szorosabbra fűzni, ezért Dzsingisz kán Dzsocsi fia számára megkérte Ong kán lánya, Csaur-beki kezét, s Szengüm, Ong kán fia számára felajánlotta Kodzsín-bekit.⁴² A kereitek azonban visszautasították az ajánlatot, így a korábbi szövetségesek között megromlott a viszony. A XIII. század elején Dzsingisz kán birodalomgyesítő harcai során szövetséget kötött az öngüt Alakus teginnel, aki megkapta azt a jogot, hogy az Arany Nemzetségből nőülvehessen. A nagy kán és az öngüt uralkodó tehát anda-kuda viszonyt létesített.⁴³ Rasid-ad-din megemlíti, hogy Dzsingisz kán az ojrátokkal hasonló szövetséget kötött.⁴⁴

A Jüan-kori feliratokon a káni családdal házassági kapcsolatba került főemberek emléket állítottak maguknak, amelyben megörökítik azon kiváltságukat, hogy a káni családdal, vagyis az Arany Nemzetséggel anda-kuda viszonyt létesíthettek.

(Megszólítások) A nomád társadalomban nagyon fontos a társadalmi rangnak és a kornak kijáró megszólítások helyes használata. A feljebbvalókat, a családtagot és az idős embereket különösen megbecsülték, nekik a legudvariasabb megszólítás

³⁸ Szent István I. törvénykönyve. 17. §.

³⁹ Képes Krónika. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986, 81. l.

⁴⁰ Tallós Emil előadása. Pécsi Tudományegyetem. Ázsia Napok, 2000. május 1–3.

⁴¹ Ld. Altan Tobcsi. Höhhot, 1983, 81. l. 1. szövegmagyarázat.

⁴² A mongolok titkos története, 165. l.

⁴³ Egami, N.: The Mongol Empire and Christendom. Tokió, 2000, 13. l.

⁴⁴ Rasid-ad-din, i. m. II. rész, 2. fejezet, 2. rész, 55. l.

járt ki. A fiatalabbak az idősebb férfiakat bátynak, a nőket nővérnek szólították. Ezek a megszólítási formák máig használatban vannak a mongol társadalomban. Ebbe a rendszerbe jól beleilleszkedett a vérszerződést megkötők megszólítása, ahol a felek egymással továbbra is tiszteleti szavakat használtak, betartva a korhoz járó megszólítást. A fiatalabb általában bátynak vagy apának szólította az idősebbet. Az idősebb öcsnek vagy fiának hívta esküdt testvérét. Az anda-kuda viszonyt létesítőknél, miként azt Jiszügejnél látjuk, a kuda megszólítás is jellemző volt.

A legnagyobb sértésnek a megfelelő megszólítás be nem tartása számított, ami *A mongolok titkos története* szerint akkor történt meg, amikor valamelyik fél megszegte esküjét. Amikor Ong kán megszegte esküjét, Dzsingisz kánt öcsnek szólította.⁴⁵ Egyébként a források tanúsága szerint atyjaként szólította az uralkodót.⁴⁶

(*Jelenlegi hagyományok*) Az egykori nomád birodalmak leszármazottainál a vérszerződés szokása napjainkig eleven, igaz, csak az úgynevezett kis csoportos vérszerződést illetően, hiszen manapság már nincs szükség a nomád állam újbóli megteremtésére. A vérszerződés különböző változatai a barátság megerősítésére vagy megpecsételésére szolgálnak. A szertartásban már nem a vér kiöntése, hanem ajándékok cseréje dominál.

A mongol népek között a vérszerződésre a régi anda kifejezést használják, miként a kazakok is. Az anatóliai törökök folklórában is találkozhatunk a vérszerződéssel; náluk a barátság megerősítésének több formája is él. Egyik az úgynevezett kirvelik, amelyben két család között nem vérségi alapon jön létre szoros baráti kapcsolat. A másik fajta az ahret testvériség, amely az örök barátságot fogadó nők között jön létre Anatóliában. Piotr Borawski és Aleksander Dubianski rámutatott arra, hogy a lengyelországi tatárok között is fennmaradt ez a szó, azonos jelentéssel, de ott csak férfiakra vonatkozik. A legfontosabb az úgynevezett vértestvérség, törökül kan kardeşi. Barthos Júlia Hakan Aydemir adatközlő alapján írta le, miként zajlik ez a szertartás: „A jó barátok, serdülő fiúk megvágják csuklójukat, megízlelik egymás véré, majd összefenek a két sebet, hogy keveredjen a vér. Örökké tartó testvéri fogadalmat tesznek.”

A magyar vérszerződés némely elemét a népi hagyomány a komaság⁴⁷ intézményében őrizte meg, ahogyan az Béres Csaba tanulmányából is kiderül. A magyar néprajzi kutatás a Palócföldön, Dél-Dunántúlon és Moldvában a barátság megerősítésének változatos formáit gyűjtötte össze.⁴⁸ A komaság a néprajzkutatók szerint — a mongol andasághoz hasonlóan — nem rokoni kapcsolatokon alapuló barátság, amely két azonos társadalmi csoportba tartozó, azonos nemű emberek között köttetik. A néprajzosok a komaság intézményét a középkor korai szakaszára datálják. Lévainé Gábor Judit szerint a komaság visszamutat a primitív népek ősi szokására, a testvérré fogadásra.⁴⁹ A magyar hagyományokban egyaránt létezik férfi, illetve női komaság, a szokás ősi meglétére utaló módon, amikor még a nomád jog szerint a nők egyenrangúak voltak a férfival. A komák gyermekkorukban együtt játszanak — csakúgy, mint egykor a két anda, Dzsingisz kán és Dzsamuka —, majd a későbbiekben is fenntartják barátságukat, s egymás legjobb támaszai lesznek. A Dunántúlon és a palócoknál, de a moldvai csángóknál is szokásos, hogy a lányok egy jeles vallási ünnep idején ünnepélyesen megpecsételik barátságukat. Ez történt a mongol történelemben az említett andákkal is: nagykorukban újra szövetséget kötöttek egymással. A magyar hagyományokban a húsvéthétfőt követő napokban, leginkább kedden a komák ünnepélyesen megajándékozták egymást: komatálat vittek vagy küldtek egymásnak. A húsvétot követő hetet a komálás heteként is emlegették. Más napokon, mint Nagyboldogasszony napján is végbemehetett a testvérré fogadási szertartás.⁵⁰ A feljegyzések szerint a komák házasságkötés után sem szakították meg egymással a kapcsolatot, sőt az addigi barátságot megerősítették azzal, hogy komájuk lett gyermekük keresztszüloje. A palócoknál a lánykomák férjei is komának hívják egymást. A komaság további érdekessége, hogy a barátság öröklődhet, vagyis a komák gyermekei szintén komának hívják egymást.⁵¹

A mongol népek ősi andasági szokásukat, sőt magát az anda szót is — kis változtatással — megőrizték. Miután az állam megalapítása után az ősi jogszokás már elveszítette eredeti, társadalomszervező jellegét, a későbbiekben csak kisebb közösségek kapcsolatában töltött be szerepet. A vér kiöntését ezért a mongolok ajándékozással cserélték fel: az andák piros kantáros lovat ajándékoznak egymásnak, ahol a kantár színe utal őseik egykori „véres” szokásaira. Arhangáj megyében hét ember a nyeregtagaró felett hüvelykujját vörös fonállal betekerte, s úgy kötöttek kötött testvéri szövetséget.⁵² A hetes szám

⁴⁵ *A mongolok titkos története*, 180. l.

⁴⁶ Rasid-ad-din, i. m. II. rész, 2. fejezet, 2. része, 174. l.

⁴⁷ A koma szó „kuma” alakban található meg az anatóliai törökök között, ahol a női fogadott testvériségre alkalmazzák.

⁴⁸ Magyar Néprajz 8. Társadalom. In: Nagy Varga, V.: *A testvérré fogadás intézménye*. Budapest, 2000, 532. l.

⁴⁹ Lévainé, G. J.: *Komatál. A barátságkötés és ennek változatai az énekes népszokások között*. Ethnographia, 1963, 230–259. l.

⁵⁰ A bukovinai székelyeknél a fiatalok ekkor kötnek vérszerződést. A szertartás szinte megegyezik a belső-ázsiai lovas nomád népekével.

⁵¹ Magyar Néprajzi Lexikon 3. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 247. l.

⁵² Tuuhin sudlal. 1979. Tom. XIV. Fasc. 3. 32. l.

Otgoni Pürev sámánkutató szerint az uralkodóválasztás mágikus száma volt. A mongol mitológiában az égi eredetű, kiválasztott kánnak az Ég Hét Istene, a Göncölszekér ad erőt. A Göncölszekér legendájában szerepel, hogy valaha azok heten, akik egymással testvéri szövetségre léptek, jó tetteket vittek véghez, majd istenekké lettek. Az ő erejük száll át a közös erővel megválasztott földi uralkodóra is. Az első mongol eredetű kánságban, a szienpi államban többször is előfordul a hetes szám; 532-ben a hét vezető nemzetség urai kerek nemezen ülve választották meg uralkodójukat. Az ősök szellemének tartott áldozati szertartásban is a hetes szám dominál. Pincsbén, a mai Datong közelében 405-ben egy négyszög alakú sziklaszirtet emeltek, ahová hét faembert állítottak fel. A sámánasszony a szertartáskor a kán nemzetségének hét emberét hívta oda, akik az Égnek felajánlott pálinkát tartották kezükben. A mai Datong várostól nyugatra, „hét fányi terület messzeségben”, a hegyek mellett egy „Ősök templomát” emeltek, amely köré hétszer hét, vagyis negyvenkilenc faembert állítottak. Ezek mellett folytak az állatáldozatok minden év negyedik hónap 4-én. 1206-ban szintén hét ember emelte trónra Dzsingisz kánt. A Jüan-dinasztia egyik uralkodóját, Hajszan Hölögöt is heten választották meg.⁵³

Potanine orosz kutató a XIX. század hetvenes éveiben tett nagy utazást a belső-ázsiai területeken. Az Ordoszon keresztül is áthaladt, ahol megörökítette az ott élő vérszerződési hagyományt: „Az Ordoszban elterjedt szokás a szövetség létrehozása, a testvérré fogadás (andalahu). Rendszerint a barátságot három, öt, hét, kilenc vagy ennél több ember köti meg, néha páros számban is. A szertartás alatt megölnek egy birkát, megsütik vajban, megeszik, majd pálinkát isznak rá. Előtte az öregek jelenlétében kinyilvánítják kívánságaikat, barátságot kötnek, majd az öregek kikérdezik őket, s jóváhagyják a szövetséget. Utána füstölőt gyújtanak a burkanok előtt, s ursant csinálnak, azután áldoznak az isteneknek. A barátsági társadalmat andalasi ulusnak hívják, régen az ulusokból az idősebbet ahának, a fiatalabbat gyének hívták. Néha a szertartás abból állt, hogy megmosták arcukat és kezüket egy ezüstből készült edényben. Utoljára az öcs mossa meg magát, ő önti ki a vizet, s megkapja az ezüstöt. A szertartás idején kínai szavakkal elmondják: »Yu ma tunge chi yu chyan tunge si hua«, ami azt jelenti: „ha lesz lovunk, együtt megyünk, ha lesz pénzünk, azt megfélezzük”. Egyidejűleg a barátok számos csoportból is állhatnak, ezért egy ember nem kevesebb, mint tíz barátságot is felhalmozhat, mint nálunk Ocsir szolga, akinek saját szavai szerint tizennégy andája van. Máshol előfordulhat akár száz anda is. Ez a szokás nagy kulturális szervezőerőt képvisel. Az andák számára meg van tiltva, hogy haragudjanak egymásra vagy veszekedjenek. A káromkodást el kell viselni, ha az anda megszegi a szerződést. Mindent, ami az embernek van, meg kell osztania az andájával, számára nincs elutasítás. Az andáknak meg kell osztaniuk a legelőterületet, s a csatában akár meg is kell halniuk egymásért. A szabályok betartását a báty kíséri figyelemmel. Ez a szertartás a nők között is megtörténhet, s ritkábban férfi és nő között is. Amikor két meny veszekszik, az idősek azt tanácsolják nekik, hogy tartsák be az andasági szokásokat. Ha két, egymással nem barátkozó lány vagy asszony testvérré fogadja egymást, utána törekednek, hogy megegyezés jöjjön közöttük létre. Különösen sok szövetséget kötöttek az Ordoszban a muzulmán felkelés idején.”⁵⁴ Ebben az ordoszi leírásban fontos elemek figyelhetők meg, vagyis amíg a vérszerződés régen a nomád állam kialakulásában játszott szerepet, később kulturális szervezőerőt képviselt.

A mandzsu korban⁵⁵ a mongóliai betyárok — vagy ahogyan a helyiek hívták őket, a szajin erszek — barátságukat, szövetségüket szintén ősi módon, vérszerződéssel pecsételték meg. Az ország több megyéjében a mai napig hallhatók olyan betyártörténetek, amelyekben szó esik a vérszerződésről. A betyárok általában a vidék szent helyein vagy a közeli közhalmoknál (obó) tettek esküt.⁵⁶ A mongol betyáriródalom két kiemelten fontos, szentként tisztelt hegyet tart számon, ahol esküt is kötöttek: az egyik a Silin bogd hegy, a másik a Szutai hegy.⁵⁷

⁵³ Pürev, O.: Mongol böögijn sasin. Ulánbátor, 2002, 160. l.

⁵⁴ Potanine, G. N.: Tangutsko-tibetskaja okraina Kitaja i Central'naja Mongolija. Vol. I.; Otgonbaatar, N.: Mongolin niigmin deh bicsil buleg. Szajin erszin tuhai aszuudal. Diplomamunka. Mongol Állami Egyetem, Ulánbátor, 2003. 118. l.

⁵⁵ XVIII–XIX. század.

⁵⁶ Gobi-Altaj megyében a Szuutai hegy melletti obónál hallottam betyáresküőről 2002-ben. N. Otgonbaatar pedig diplomamunkájában a Silin bogd hegynél jegyzett fel hasonló szertartást.

⁵⁷ A Silin bogd hegy Mongólia délkeleti határvidékén áll, Szühbátor megyében, a Szutai hegy pedig Gobi-Altaj megyében.

OBRUSÁNSZKY, Borbála : *Anda and koma*

The Hungarian brotherhood alliance and its connection with the Mongolian *anda* custom

The earliest known Hungarian chronicler, Anonymus or P. Master, recorded in the 13th century the ancient history of the Hungarians. In his chronicles he noted the existence of a special blood-alliance among the seven leading Hungarian tribes¹, whose customs were unknown in Western-Europe in the Middle-Ages, and which shows important similarities with the brotherhood contract of the nomadic civilization in the Eurasian steppe. The oath itself served not only an alliance, but could also constitute the establishment of a nomadic state, as among Mongolian tribes at the end of the 12th century. In my view this type of alliance was the first constitution of the nomadic state.

Only the above-mentioned chronicle refers to the Hungarian tribe alliance, in which the seven leading tribes concluded an eternal alliance with each other and divided social duties amongst themselves. According to this source, the independent tribes elected as their leader by common consent Álmos, who was himself the chieftain of the Magyar tribe. The tribes further determined the duties both for the prince and for the other “signatories”. As the nomadic peoples, like the Hungarians, concluded verbal oaths, all points of this contract remained only in oral form. With the spread of written culture towards the end of the 12th century, Anonymus recorded this ethno-genesis and the foundations of the state.

Some Hungarian historians believe that the text of the oath was invented by Anonymus, seeing how it was recorded 400 years after the alliance was concluded. On the other hand, in nomadic culture the origins of leading tribesmen are always preserved very accurately even in oral form, which is likely to have been the case with the brotherhood alliance. The ceremony and customs described by Anonymus resemble those of the Scythes as recorded by Herodotus, or of the *anda* alliance which existed among the Mongols. Comparing all of these texts, it appears that the ceremony documented by Anonymus was one establishing a state among the Hungarian people, who occupied the Eurasian steppes since ancient times.

The great Greek historian Herodotus wrote a history of the known world, in which he described the history and lifestyle of the Scythes, the first Eurasian nomadic people surrounding the Mediterranean-sea. Included in this history was an account of the establishment of a brotherhood alliance,² which was identical to that of the Hungarians and the Mongols.

Let us now investigate the social connection with the nomadic Mongols, who established the largest empire in the world in the beginning of the 13th century.

Some Mongolian-speaking tribes had previously established an empire in Northern China in the 10th century, known as the Khitai or Liao Empire. A considerable amount of information about this empire is available to us, through the dynastic chronicle *Liao Si*. This chronicle documents some ancient customs, including the brotherhood alliance: in 905, it is recorded that two friends exchanged horses and gowns and agreed to become brothers;³ in 983 it is recorded that the king and one friend ceremonially exchanged their arrows, bows, saddles and horses, the primary tools of the nomadic warrior.⁴

The Mongolian tribes or peoples were unified by Chinggis Khaan in the 13th century, with the creation of the Mongolian Empire. The deeds of the Great Emperor, documented in the same century, include details of brotherhood alliances among tribe leaders sharing equal rights. From these records, it is clear that a complicated system of alliances had developed in the society of the steppe. We can even go so far as to say that the conclusion of an alliance with the leader of another tribe was of crucial importance in the political life of the steppe. The most important brotherhood alliance was agreed between Yisugei Bagatur of the Khamag Mongols and Tooril Khan of the Kereits. This alliance was inherited by their descendants, as described in the Mongolian chronicle.⁵

The death of Yisugei Bagatur left his son, Temujin, as an orphan. Temujin wished to recover the power exercised by his father over the various tribes. He first concluded brotherhood alliances with his friends, beginning with Boorchu, with whom he recovered horses that he had lost to thieves.⁶ Later, when Temujin’s wife Borte was kidnapped by the Merkits, Temujin turned to Tooril for help. He offered Tooril the gift of a black sable fur, and asked him for assistance in getting back his wife.

¹ Anonymus, 4.

² Hérodotos. IV.70.

³ Liao-si. p.239.

⁴ Liao-si. p.261.

⁵ MNT.150.

⁶ MNT.96.

Tooril Khan of the Kereits confirmed the brotherhood alliance that he had concluded with Yisugei, and gave an oath to recover Temujin's wife and even his scattered people.⁷

The *Secret History of the Mongols* describes the *anda* custom as one by which the two parties to the agreement shared the obligation to help one another in fighting common enemies, and in recovering stolen goods.⁸ Such a contract served as a military alliance on the one hand, and on the other hand as an organizing element for the state, as the contract was concluded between people sharing equal rights. In some cases the two parties elected a single leader, who founded a super-tribal organization. In some cases the alliance established a social net, as well, since following the death of the husband of the family an orphaned son could turn to his father's *anda*.

In Hungarian history we can see that the seven tribal leaders united their tribes into a single state on the occasion when they elected Álmos as a leading prince above them. But the prince did not enjoy absolute rule, as the oath establishing the alliance between the seven tribes indicated that the state should be governed collectively. According to the historical chronicle:

... As long as they and their descendants remain alive, they shall always elect their leader from among the offspring of the chieftain Álmos... Those goods, which they have assembled together, shall be divided equally... Those princes who elected Álmos by their own consent shall never enter the chieftains' council or any other state office, and nor shall their sons either. If any of the descendants should betray the prince or stir up strife between the chieftain and his relatives, may blood fall on them, as the leaders' blood fell in the oath taken to the chieftain Álmos... Should anyone from among the family of Álmos or his offspring wish to break this oath, may they be cursed for eternity!⁹

The oath of the Hungarian tribes regulated the election of the emperor and the duties of the tribal leaders. Looking at the various Eurasian brotherhood alliances, we can see that the oath and the ceremony always contained the same elements. According to historical sources the Scythes, Hungarians and Mongols would all cut their fingers or arms, and pour their blood into a vessel at the time of the oath; afterwards all participants would drink commonly from this vessel. Such a ceremony signified that the blood of the allied parties had been united, creating a mutual bond which would be inherited by their descendants.

I have found two instances of the election of princes by the Mongols similar to that conducted by the Hungarians. The first occurred in 1189, when Chinggis Khan was elected prince by the united tribes, who concluded alliance and agreed to share the administration of the state.¹⁰ Some years later, the tribes fighting against Chinggis concluded an alliance and elected as prince Jamuka, the *anda* of Chinggis Khan. The ceremony paralleled that of the Hungarians:

...these tribes gathered in the spring of Alkui-bulag in order to elect Jamuka. They killed one stallion and a mare and they sealed their alliance with an oath. Afterwards they moved to beneath the Ergüne-river, and the wide edge of the island, where the Ken river flows into the Ergüne, and Jamuka was elected Gur-khan.¹¹

The other, more significant alliance was constituted in 1206, when Chinggis Khan was elected above the allied princes, as the Great Emperor of the United Mongols.

According to Mongolian historical data, the Khagan was elected by 80 *andas*. These were rewarded by the great king, as we can see in the *Secret History of the Mongols*.¹²

In my opinion, the blood-alliance contributed not only to the unification of the nomadic state, but also protected the "democratic system", because the oath ensured that the emperor could not attempt absolute rule without rousing the anger of the tribal chieftains. We can see from the Hungarian and Mongolian examples that the emperor was not an autocrat, as the most important questions of society – war or peace, new laws, reforms, etc. – were always discussed by the assembly of chieftains or military leaders, who governed by consensus. Thus the Mongolian assembly was known as the first "eye", or agreement.

⁷ L. 6th note.

⁸ MNT 117.

⁹ Anonymus, 6.

¹⁰ MNT.123-125.

¹¹ MNT 141.

¹² MNT.202.

In Hungarian history we cannot find the text of any other oath, but we can find records of how important the oath itself was. The first law promulgated by the first Hungarian king, St. Stephen, states that if the mighty break their oath they are to be punished by having their hand cut off, or by paying a fine of 50 steer, whereas if other, free men do so they are also to be punished by having their hand cut off, or by paying a fine of 12 steer.¹³

There are no historical sources which make direct mention of the articles of the blood alliance, but there is some indirect evidence.

When the king begins to rule without the descendants of the tribal chieftains or without his advisory council, and when the king appoints foreigners to important offices, he is resisted by the great officers. The best example of this can be seen when after the death of King Stephen, his cousin Orseolo Peter from Venice inherited the kingdom according to Stephen's wishes. When he began to appoint foreigners, he was opposed by the Hungarian nobles. When the king continued to ignore their voices, the nobles convoked an assembly whereby they dethroned Peter and they elected Stephen's son-in-law, Aba Sámuel, as ruler of the kingdom. But as Aba Sámuel was unable to rule, the assembly of nobles elected a new king from among the former king's clan.¹⁴

In my opinion the association between king and nobles has regulated the oath of the blood alliance for centuries. When the nobles and the king concluded a new law named the "Golden Bull" in 1222, they included a very unique chapter, the "right of resistance". According to this item the nobles had the right to resist the king without punishment if the king broke the ancient laws. This article may have been derived from the oath of brotherhood.¹⁵

Elements of the Hungarian blood alliance have been preserved until recent times in the folk tradition. Older people still call their close friends "koma". According to ethnographers, the institution of the *koma* is similar to the *anda*, as a form of relationship between non-blood relatives who come from the same social group. There are *koma* friendships between men and women as well. *Komas* play together from childhood, as did Temujin and Jamuka, and remain friends throughout their adulthood, helping one another in times of need. In some parts of Hungary *komas* reconfirm their bond during religious holidays. As we can see in the Mongolian chronicle, childhood *andas* like Chinggis and Jamuka reconfirm their alliance once they reach adulthood.¹⁶

Komas exchange a type of *koma* "vessel" in spring, during the Easter holiday, or in summer, on the day of Mary (August 16).¹⁷ According to Mongolian custom, the exchanging of gifts occurred at the lunar New Year.

After marriage *komas* do not break the connection with one other, but rather serve as god-parents for each other's children. In the northern part of Hungary the husbands of women *koma* call each other *koma* as well. A further interesting point is that the friendship is inherited by their children, who also call each other *koma*.

Similarly, the Mongolian people have preserved the ancient *anda* custom; the name *anda* itself also remains in use. Following the establishment of the nomadic state, the ancient custom changed, losing its function of social organization. The *anda* had a less important role in society, but retained their friendship connection. Eventually they gave up the custom of spilling blood, in favor of other forms of expression of their friendship: the Mongolian *andas* exchange horses, at which time they use a red bridle, where the red color refers to the ancient blood ceremony. The *andas* sometimes climb a hill and take their oath by an *obo*, particularly in the Altai region or in Sukhbaatar country.¹⁸

Bibliography

Hungarian language:

- 1, Magyar Néprajzi Lexikon. 3. Főszerkesztő: Ortutay Gyula. Bp, 1980.
- 2, Mongolok Titkos Története. Fordította: Ligeti Lajos. Gondolat, 1962.
- 3, Anonymus: Gesta Hungarorum. Fordította: Veszprémy László és Pais Dénes. Budapest, 1975.
- 4, Hérodotosz: Görög-perzsa háború. Fordította: Muraközi Gyula. Osirisz, 1997.
- 5, Képes Krónika. Fordította: Bellus Ibolya. Budapest, 1986.
- 6, Corpus Juris Hungarici. (CD kiadás). Budapest, 2000.

¹³ First law of St. Stephan. 17§. In: Corpus Iuris Hungarici.

¹⁴ Képes Chronicle. 75.

¹⁵ Aranybulla. In: Corpus Juris Hungarici.

¹⁶ MNT.116.

¹⁷ Magyar Néprajzi Lexikon. Vol. 3.p.247.

¹⁸ According to my collection from 2002. summer. In the Altai mountains above Altan Shiree hill there is a big obo, where they do the *anda* ceremony. Declared by: Baasanjav, driver, Dzavhan country, Uliastai sum

7, Magyar Néprajz. 8. Társadalom. Budapest, 2000. Főszerkesztő: Paládi-Kovács Attila. In: Nagy Varga Vera: A testvérré fogadás intézménye. pp.532-535.

8, Lévainé Gábor Judit: Komatál. A barátságkötés és ennek változatai az énekes népszokások között. Ethnographia. 1963. pp. 230-259.

Russian language:

1, G.N. Potanin: Tangutsko-Tibetskaya okraina Kitaya i Central'naya Mongoliya. St.Peterburg, 1893. Vol. I.

2, Б.Я. Владимирцов: Общественный строй Монголов. Москва-Ленинград, 1934.

3, Рашид-ад-дин: Сборный летописей. I-III. Москва, 1946.

English language:

1, Henry Serruys: Oath in the Qalqa jirum. P. 131. In: Oriens Extremus, 1972. pp. 131-141.

2, Liao-si. The history of the Chinese Society Liao. Edited by Karl Wittfogel és Feng Hszia Cheng. Philadelphia, 1949.

Mongolian language:

1. Х.Нямбуу : Хүндэтгэл дээд хөх Монголын төрийн ёсон. Өндөрхаан, 1992.

2. Ч. Далай : Монголын түүх. (1260-1368) УБ.1992.

3. Ч. Далай : Монголын түүх. Их Монгол улс. 1206-1260. УБ.1994.

4. Ч. Далай : Хамаг Монгол улс. УБ. 1996.

5. Ж. Болдбаатар- Д. Лүндээжацан : Монгол улсын төр, эрх зүйн түүхэн уламжлал. УБ. 1997.

6. Д. Гонгор : Халх товчоон. I-II. УБ, 1970-1978.

7. Монгол ёс, заншил. Их тайлбар толь. Эмхэтгэгч : Ч. Арьяасүрэн, Х. Нямбуу. УБ. 1992.

TÓTH, Alfréd : Sumerian and its closest relatives

0. Introduction

In this contribution I will try to show the genetic affinities of Sumerian and its closest relatives. This attempt is fully based on my own writings listed in the bibliography at the end. The model presented here is explicitly meant as an alternative for long-distance genetic linguistics, since for Nostratic and Na-Dene macrofamilies there is neither historical nor archaeological evidence. In addition, it is senseless to go back at least 14'000 years, i.e. in a time about which we do not even know how far language evolution had already proceeded. And most of all, macrofamilies are reconstructions of reconstructions and thus like simple reconstructions based on a logical vicious circle.

As I have pointed out in former publications, I am convinced that the two big languages of Mesopotamia – Sumerian and Akkadian — did not die suddenly (as generally assumed), but spread out when first the Sumerians had to emigrate because of the intruding Akkadians since about the 27th century B.C. and after the Akkadians by the invading Hittites since about the 17th century B.C. It is not by chance that the Hyksos movement started also in the 17th century B.C. and the Sea People's wars in the 13/12th century and thus at the time when the Ugarits took over Mesopotamia.

While the Sumerians spread out almost over the whole world and we thus find Sumerian traces in most language families around the globe, the Akkadian language was carried by the Amorites to Canaan since the 15th century B.C. and by the closely related Rhaetians to Northern Italy and the Swiss Grisons since the 12th century B.C., but Akkadian seems to have left no traces in other languages. Where Akkadian roots are to be found in other languages, the respective words had already been borrowed by the Sumerians and thus had become part of the Sumerian language.

1. Sumerian + another language (family)

The comparisons of Sumerian with other languages made in “Etymological Dictionary of Hungarian”, in “Hungarian Mesopotamian Dictionary” and in other books and articles can be summarized with the following percentages indicating the respective genetic affiliations:

Hungarian (100%) > Chinese (61%) > Indo-European (58.3%) > Turkish (55%) > Mongolian (54%) > Tibeto-Burman (ca. 50%) > Egyptian (36.7%) > Dravidian (36%) > Munda (33%) > Etruscan (31%, 14% of which with Hunnic cognates) > Hebrew (28%) > Uralic (24.5%) > Japanese (23%) > Basque (16%) > Penutian (14%) > Mayan (11%) > Bantu (8%) > Caucasian (7%) > Austronesian (incl. Mon Khmer, Australian and Tasmanian) (3%) > Vietnamese (2%).

2. Semitic and Indo-European

The “Indogermanisches etymologisches Wörterbuch” of Pokorny (1959) contains 2222 roots and there can be reconstructed 2923 Proto-Semitic roots (Militarev 2006). Therefore, the 1030 common Semitic-Indo-European roots of Brunner (1969) share 46% with Indo-European and 35% with Semitic and thus almost exactly as many cognates like my comparison of Sumerian-Hungarian-Indo-European-Semitic in EDH-4, namely 33.4%. This strongly points for a Sumerian presence also in both the Indo-European and the Semitic languages and thus supports the theory that probably most of the European substrate originates from Sumerian on the one side and from Akkadian via Rhaetic on the other side.

3. Finno-Ugric, Uralic and Altaic

While the first comparative Finno-Ugric dictionary (Budenz 1873-81) contains 996 cognates, the first Uralic dictionary (Lakó/Rédei 1967ss.) has 677 and the most recent Uralic dictionary (Rédei 1986ss.) 1874 cognates and thus almost three times as many etymologies as the former dictionary compiled by the same author hardly twenty years ago. On the other side, the first Altaic dictionary, including Korean but excluding Japanese (Starostin/Dybo/Mudrak 2003) has 2800 roots. From Kazár (1980) we get in addition 594 Japanese-Uralic word-equations. The comparative Tibeto-Burman dictionary of Peiros and Starostin (1996) has 2637 roots and thus about as many as the Altaic dictionary. Therefore, the question arises, why Lakó-Rédei (1967ss.) has only about a quarter of common Uralic roots. Because the Uralic languages were so primitive or because they do not form a language family?

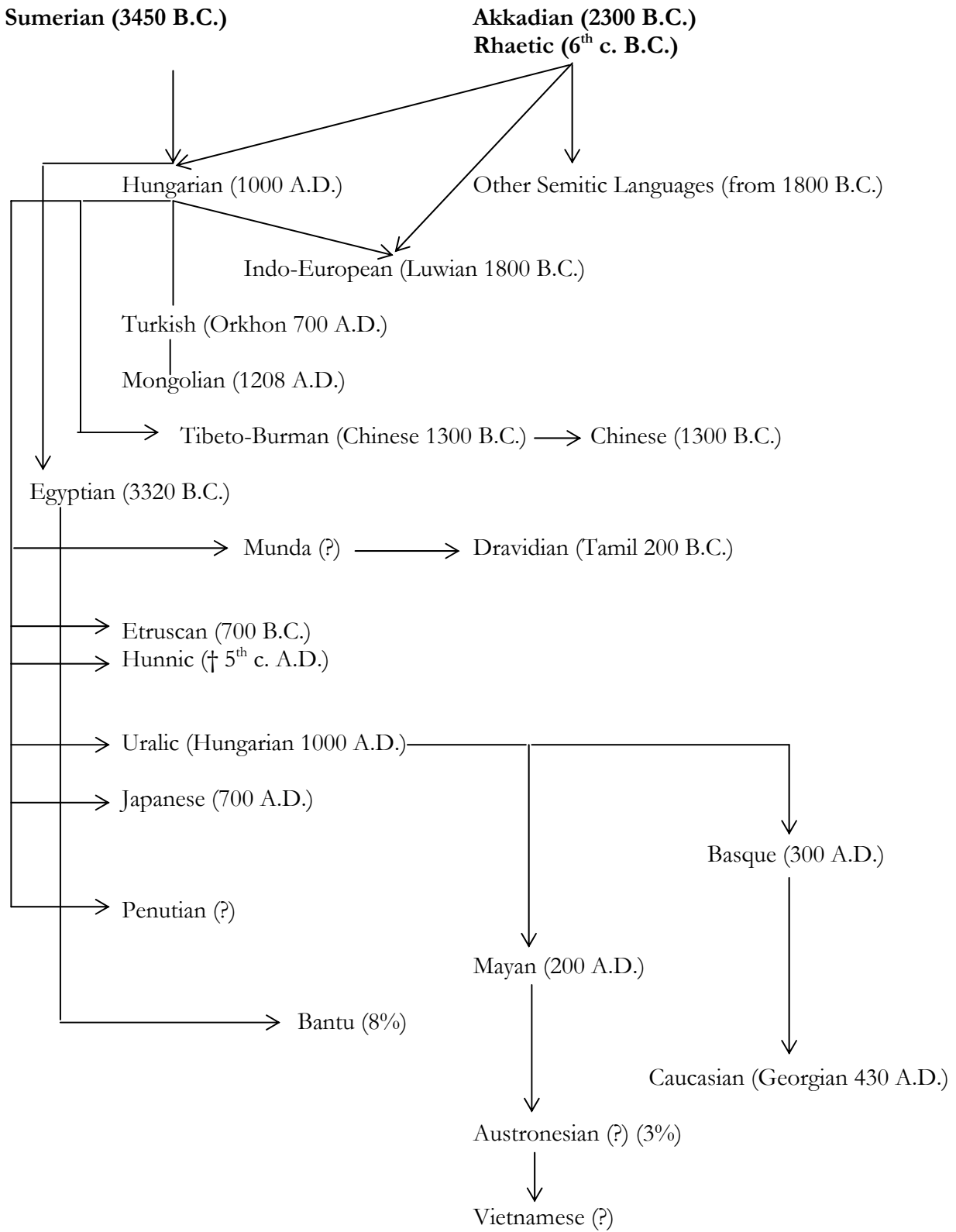
4. Nostratic, Na-Dene and other macrofamilies

Bomhard/Kerns (1994) contains 601 Nostratic etymologies (including Sumerian, Etruscan, but excluding Sino-Tibetan). Ruhlen (1994) shows 324 Na-Dene etymologies. Greenberg (2000) presents 437 Eurasiatic roots, whereby he considers Indo-European, Uralic, Altaic, Japanese, Korean, Ainu, and Paleo-Siberian. Ruhlen (1994) also listed 58 Nostratic/Eurasiatic-Amerind etymologies.

5. Language evolution tree

In the following I present a tree-like model with the first written accounts for each language (family) indicated in parenthesis. There are only such languages and families mentioned that have been treated in my former studies and thus the tree is “incomplete”. The tree indicates from the left to the right the genetic distance away from Sumerian and Akkadian/Rhaetic and from top to bottom the percentage of shared cognates between the languages according to the introduction above.

As pointed out in the introduction, the “starting point” of this tree is about 3450 B.C. when the first Sumerian writings appear and not decades of thousands of years B.C. While it has been proven in the past that the calculations based on the Swadesh list do not give appropriate times frames for the dissolution of languages, one can easily see already from the introduction that the percentage of affiliation between Sumerian and an other language diminishes more or less with increasing geographical distance from Mesopotamia. This turns the tree from top to the bottom almost into a geographical word-map.

6. Bibliography

- Bomhard, Allan R./Kerns, John C., The Nostratic Macrofamily. Berlin and New York 1994
- Brunner, Linus, Die gemeinsamen Wurzeln des semitischen und indogermanischen Wortschatzes. Berne and Munich 1969
- Brunner, Linus, Sprache und Ortsnamen der Räter. In: *Helvetia archaeologica* 18, 1987, p. 46-55
- Brunner, Linus and Tóth, Alfréd, Die rätische Sprache enträtselt. St. Gallen 1987
- Budenz, József, Magyar-Ugor összehasonlító szótár. Budapest 1873-81, Reprint Bloomington 1966 under the title “A Comparative Dictionary of the Finno-Ugric Elements in the Hungarian Vocabulary”
- Greenberg, Joseph H., Indo-European and Its Closest Relatives. 2 vols. Stanford 2000
- Kazár, Lajos, Japanese-Uralic Language Comparison. Hamburg 1980
- Lakó, György/Rédei, Károly, A magyar szókészlet finnugor elemei. 3 vols. Budapest 1967-78
- Pokorny, Julius, Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch. Bern 1959
- Militarev, Alexander, Semitic Etymology. 2006 <http://starling.rinet.ru/cgi-bin/response.cgi?root=config&morpho=0&basename=\data\semham\semet&first=1>
- Peiros, Iliia/Starostin, Sergej, A Comparative Vocabulary of Five Sino-Tibetan Languages. 6 fascicles. Melbourne 1996
- Rédei, Károly, Uralisches Etymologisches Wörterbuch. 3 vols. Budapest 1986ss.
- Ruhlen, Merrit, On the Origin of Languages. Stanford 1994
- Starostin, Sergei/Dybo, Anna/Mudrak, Oleg, Etymological Dictionary of the Altaic Languages. 3 vols. Leiden and Boston 2003
- Tóth, Alfréd, “Die rätische Sprache enträtselt”. Eine kritische Stellungnahme zu Andrea Schortas Buchbesprechung. In: *Bündner Monatsblatt* 1988-6, p. 386-395
- Tóth, Alfréd, *Miscellanea Etymologiae Hungaricae*. In: *Mikes International*. Magyar szellemi fórum 7, Jan. 2007, p. 62-63
- Tóth, Alfréd, Rätisch und Etruskisch: Zu einer Neubestimmung ihres Verhältnisses. In: *Anthropos* 102, 2007, p. 224-230
- Tóth, Alfréd, Überlegungen zu einer relativen Chronologie der rätischen Sprache. In: *Zeitschrift für Sprache und Sprachen* 35, 2007, p. 15-32
- Tóth, Alfréd, Is there a Finno-Ugric or Uralic language family? In: Obrusánszky, Borbála (ed.), *A magyarság eredetének nyelvészeti kérdései*. Sfântu-Gheorghe 2007, p. 161-181
- Tóth, Alfréd, *Etymological Dictionary of Hungarian*. 5 vols. The Hague 2007
- Tóth, Alfréd, *Hungarian-Mesopotamian Dictionary*. The Hague 2007
- Tóth, Alfréd, *Hungaro-Raetica*. 2 vols. The Hague 2007
- Tóth, Alfréd and Brunner, Linus, *Rhaetic: An Extinct Semitic Language in Central Europe*. The Hague 2007
- Tóth, Alfréd, Etruscan-Hungarian word equations. In: *Zeitschrift für Sprache und Sprachen* 36, 2007, p. 38-65
- Tóth, Alfréd, The common Sumerian-Hungarian substrate in Vietnamese (Annamese). In: *Mikes International*. 7, July 2007, pp. 43-48
- Tóth, Alfréd, The common Mesopotamian substrate of Hungarian and Basque. The Hague 2007
- Tóth, Alfréd, Hungarian and Eskimo-Aleut with Paleo-Siberian Cognates. The Hague 2007
- Tóth, Alfréd, Hunnic-Hungarian Etymological Word List. The Hague 2007
- Tóth, Alfréd, The origins of the Rhaetians. In: *Anthropos* 103, 2008 (forthcoming)
- Tóth, Alfréd, *Etruscans, Huns and Hungarians*. The Hague 2007

TÓTH, Alfréd : The origin of the Rhaetians

1. Towards a relative chronology of the Rhaetic language

The existence of the Rhaetians and their language, Rhaetic, although known since the first mentioning of the Rhaetic wine in Cato (234-149 B.C.), *de rustica*, fragm. 364 (Schönberger) = fragm. 8 (Jordan), and especially Pliny XVIII, 172 who tells us that the Rhaetic name for the plow with wheels was “ploum”, has not been deciphered correctly until 1982, when the Swiss linguist Professor Linus Brunner (1909-1987) published the first readings of the Rhaetic inscriptions (Brunner 1981). In a long series of articles (a few important ones are listed in the bibliography), Brunner proved that Rhaetic was an Eastern Semitic language, most closely related to Akkadian, but also showing roots and grammatical features that are only known in Western Semitic languages, mostly in Arabic and Hebrew. Brunner also found 1 Ugaritic, 1 Phoenician, 1 Hittite and a few other words of Indo-European origin (Tóth and Brunner 2007, p. 104ss.). In Tóth and Brunner (2007) and in a few recent articles (Tóth 2007b, etc.), I have assembled the additional information we have gotten about Rhaetic and the origin of the Rhaetians in the past twenty years. I will sum them up here briefly:

1. Initial Akkadian *w-* that has disappeared at about the time of King Hammurabi (1792-1750), cf. Brockelmann (1908, p. 139). But we find it preserved in the Rhaetic inscription PNAKE VITAMU LAKHE “I have asked you for help, Vitam(m)u)” (PID 196; Brunner and Tóth 1987, p. 61; Tóth and Brunner 2007, p. 68) in VITAMU, the name of an Assyrian death-ghost which appears in Akkadian as Etem(mu), Itammu. Since this Rhaetic inscription was found on a granite boulder close to Vadena/Pfatten in South Tyrol (Italy), this proves that the Rhaetians must have left their Mesopotamian homeland before Akkadian *w-* > *ø-*, i.e. before the end of the 18th century B.C.
2. Rhaetic must have been spoken in an area where Sumerians lived. This is proved by a Sumerian word in the Rhaetic inscription KALIP IST AL[U] PHUPER SUKH “Goddess Estu, I have brought white clothes” (Mancini 17, Tóth and Brunner 2007, p. 89), where PHUPER < Sumerian *babbar* (1109x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. *babbar2* “(to be) white” (> Hungarian *bíbor* “purple, scarlet”, originally “shining”), and this can only have been in Babylonia, i.e. in the South of Mesopotamia.
3. The about 200 Rhaetic inscriptions, only a few dozens of them are readable and which have been found in Switzerland, Italy, Austria and Southern Germany, are written in a runic alphabet usually called “Northern Etruscan Alphabet” because the Etruscans used the same runes (as the Venetians and a few other ancient Alpine people did). But these runes show striking similarities to the Germanic runes on the one side and to the Hungarian (Székely) runes of Transylvania on the other side. A few of these Székely runes are already present on some of the Tartarian Tablets that were excavated in 1876 in today’s Rumania and later dated using C14 method from the middle of the 6th millennium B.C (Badiny 2001, p. 186). Labat and Zakar (1976) proved that these early Székely runes were most probably the basis from which the cuneiform writing originated at the beginning of the 4th millennium B.C. In 1963, Vlassa proved that the motives showing up on the Tartarian Tablets are identical with Sumerian motives from Uruk Warka IV (ca. 3500-3200 B.C.) and Jemdet-Nasr (ca. 3100-2900 B.C.) cultures. It thus seems that the Rhaetians took over their Runic alphabet from the ancestors of the Székelys, who must have emigrated to Mesopotamia in order to form the Sumerian people some time between the 6th and the 4th millennium B.C. This points to a much closer relationship between the Sumerians and the Rhaetians than between the Sumerians and the Akkadians, since otherwise the Rhaetians would without doubt have adopted the cuneiform writing instead of the Runic alphabet.

2. The linguistic landscape of early Mesopotamia

Officially, it is assumed that the Semitic influence in Mesopotamia did not start before the 26th century B.C. (the oldest Akkadian texts are, however, only from the 24th century B.C., cf. Ungnad and Matouš 1969, p.4). It is also assumed that Sumerian has ceased to be a spoken language already at the end of the 3rd millennium B.C (Edzard 2003, p. 5). But acclaimed researchers like Lieberman (1977, p. 20) assume that it was still spoken in Old Babylonian time, i.e. between 1728 and 1686 B.C. Also the fact that we do not only find Sumerian borrowings in Akkadian, but also Akkadian borrowings in Sumerian, supports Lieberman’s thesis, although also a language that is only used for writing can still adopt loanwords (cf. e.g. the German loanwords in Medieval Latin).

But already Hruška opposed against the idea of the Semites as late-comers in Mesopotamia: “Das einfache und bereits verbreitete Bild der altmesopotamischen Geschichte, nach dem zwischen Euphrat und Tigris zuerst die Sumerer und später Semiten regierten, ist durch die neuen Ausgrabungen in Abu Šalabīkh und Tell Mardīkh erheblich verändert worden. Die Semiten haben von Anfang an in der Kultur und im Staatswesen des alten Vorderasien entscheidend mitgewirkt” (Hruška 1979, p. 337s.). It is thus not true, that “the Mesopotamian plain was not conducive to a great variety of languages, as against Iran, Anatolia or the Caucasus which, until our days, has been a veritable language museum” (Edzard 2003, p. 4). It follows that the oldest testified Semites in Mesopotamia, the Akkadians, may have been there already long before the 26th century B.C.

Between 2500 and 2230 B.C., the Amorites, after a long period of famine, emigrated from their native North African (Egyptian and Arabic) homeland to Mesopotamia (Paton 1901, p. 25). Mesopotamia with its two big rivers Euphrates and Tigris is vast and rich in fertile land, so people who had to emigrate found there a new homeland. It is thus only natural that such a prosperous landscape had attracted people of many different tongues. The Amorites spoke Amoritic, a dialect of Akkadian found on tablets dating from 1800-1750 B.C. showing many Northwest Semitic forms and constructions (cf. Streck 2000; Gelb 1980). The Amorites were semi-nomads first in the Middle Euphrates area and gradually became sedentary. They then penetrated deep into Sumeria and were believed to be one of the causes of the downfall of the 3rd dynasty of Ur (ca. 2112-2004 B.C.). During the Ur III period (2100-2000 B.C.), the Amorites formed an identifiable ethnic component along with Sumerians and Akkadians. Between about 2000 and 1800 B.C. they covered both Syria and Mesopotamia with a multitude of small principalities and cities. Almost all of the local kings in Babylonia (such as the already mentioned Hammurabi) belonged to this stock. One of their capitals was Mari, obviously derived from their name which appears as Martu in Sumerian and as Amurru in Akkadian and whose commonly assumed meaning is “westerner”. Farther west, the Amorites’ political center was Salab (Aleppo). In that area, as well as in Palestine, the newcomers were thoroughly mixed with the Hurrians.

The Hurrians or Hurrites settled in the 3rd and 2nd millennium B.C. in the South of the Lake Van. From there they expanded to Mesopotamia, Asia Minor, Syria, Egypt and Palestine. Their language that is now considered “a language of their own” (Edzard 2003, p. 4), was earlier compared to Urartian and believed to be, under Phrygian influence, an ancestor language of Armenian (Diakonoff 1971). The Hurrians soon acclimatized to the Sumerian-Akkadian culture and played an important role in mediating this culture to the Hittites. The Hurrians seem to be the first people to use the horse in wars.

Between 1900 and 1600 B.C. the Indo-European Hittites penetrated Mesopotamia, and their invasion spelled the end of the Old Babylonian Empire.

During the 12th century B.C., the Semitic Aramaeans began to settle in great numbers in Mesopotamia and Anatolia. As Akkadian was used in the early and middle 2nd millennium B.C. as lingua franca in Mesopotamia, at the end of the 2nd millennium Aramaic came to be spoken throughout the Mediterranean coastal area of the Levant and spread east of the Tigris. Although Hurrian words are not testified in Rhaetic – perhaps due to the very small number of inscriptions –, yet because we have at least one clear Hittite word in the Rhaetic inscription PID 192; Brunner and Tóth (1987, p. 63), Tóth and Brunner (2007, p. 68) and no Aramaic word at all, the Rhaetians must have left their Mesopotamian homeland between 1900 and the 12th century B.C., i.e. after the arrival of the Hittites and before the arrival of the Aramaeans in Mesopotamia.

It is interesting that the obviously mixed language that the Rhaetians spoke: Akkadian with West-Semitic elements, was not only similar to the language of the Amorites (Streck 2000) but also to a few other languages that show similarly Eastern and Western Semitic elements, but all of them are based on Akkadian. Rainey (1996, p. 31) mentions for example: “The Taanach letters, dating from LB I, i.e. the mid-fifteenth century B.C., share the same Old Babylonian traits and lack of Middle Babylonian traits as the Amarna letters from Canaan. They also have a strong West Semitic flavor, especially in the verbal usages”. The Amarna letters that were found in 1887 by a peasant woman in Amarna, situated between Memphis and Luxor in Egypt, are next to the Amoritic language the best known documents of a Semitic language that is based on Akkadian but shows strong influence from West Semitic languages. The Amarna letters were written around the middle of the 14th century B.C. by kings and vassals of Babylonia, Assyria, Hatti and Mitanni to Pharaoh Amenophis III and his son Amenophis IV (Akhenaton) (Knudtzon 1907-09; Izre’el 1991, 1998).

While the status of Amoritic as an own Semitic language is accepted since the thorough study of Streck (2000), the linguistic status of the Amarna and Taanach letters and some other documents is mostly assumed to be that of a “mixed” or pidginized language (e.g. by Izre’el 1998, the leading expert in “Canaanite-Akkadian”). Moreover, the language of the Amarna letters is considered to be an ancestor of Canaanite, a Western Semitic language closely related to Hebrew. Since the Arabic words in Rhaetic are overwhelmingly greater in number than the Hebrew ones, Rhaetic cannot have been a language that was related to

the language or “dialect” of the Amarna or the Tanaach letters. Moreover, there is no relationship between Rhaetic and Canaanite. Therefore, Rhaetic must have been either a language of its own or Amoritic.

3. The Rhaetic and Amoritic languages

In the 17th century B.C., the Amorites took part of the Hyksos movement and conquered Egypt in 1648 B.C. Since the Amorites originated according to Paton (1901) also in Egypt, their campaign can be interpreted historically as a re-conquest of their ancient homeland. As a matter of fact, the Amorites were even the leaders of the Hyksos who were formed by various groups of Semitic people from Mesopotamia, Canaan and the today’s Syrian-Libanese coast. This may point to the fact that the Amorites must have had contact to the so-called Pre-Canaanites, the bearers of the language of the Amarna and Tanaach letters, when they were in Mesopotamia. In about 1540 B.C. the Amorites and the rest of the Hyksos were chased out of Egypt by Pharaoh Ahmose. We can date this event exactly because the battle that took place was engraved in two steles one of which is almost completely conserved and is one of the earliest proofs of the presence of the horse in Egypt. Since obviously the Hurrians used the horse first, it must have been introduced to the Amorites already in Mesopotamia, which points to Amoritic-Hurrian linguistic contacts, although we have no written records about them. After the Hyksos time the Amorites wandered to Canaan, where they appear in the bible (Moses V 7, 1s.). In the Levant they built their state Amurru that was occasionally independent and under Hittite or Egyptian rule.

To the Northern African origin of the Amorites points also that they were represented on the Egyptian monuments with fair skin, light hair, blue eyes, curved or hooked noses and of great stature. They were fierce tribal clansmen who forced themselves into lands they needed to graze their herds. Though herdsmen, the Amorites were not peaceful pastoralists. They twice conquered Babylonia (at the end of the 3rd and the beginning of the 1st millennium). The decline of the Sumerian language in Mesopotamia was the time of their most famous incursions, so that the Amorites and not, as usually assumed, the Akkadians may have been responsible for the emigration of the Sumerians (or the death of the Sumerian language, as most scholars assume). At first the Amorites were merely a regular irritant to the Ur III empire, but eventually they undermined it to such an extent that the position of last king Ibbi-Sin (2028-2004 B.C.) was weakened to the point that his subjects were able to overthrow his rule. “In der altbabylonischen Zeit sind die Amurriter eine der bedeutendsten historischen Grössen” (Streck 2004, p. 350).

This double habit of the Amorites – at the same time farmers and conquerors – remembers most strongly to the description of the Rhaetians that we owe to Publius Annius Florus (ca. 70-ca. 140 A.D.) and Cassius Dio Cocceianus (ca. 165-229 A.D.). In his “Roman History”, Cassius Dio writes: “The Raeti, who dwell between Noricum and Gaul, near the Tridentine Alps which adjoin Italy, were overrunning a large part of the neighbouring territory of Gaul and carrying off plunder even from Italy; and they were harassing such of the Romans or their allies as travelled through their country. Now these acts of theirs seemed to be about what was to be expected of nations which had not accepted terms of peace; but they went further and destroyed all the males among their captives, not only those who had already come into the world, but also those who were still in the woman’s wombs, the sex of whom discovered by some means of divination”.

Given the many parallels between the Rhaetians and the Amorites – their languages which were Akkadian-based, but with strong West-Semitic influence, their close ethnical and linguistic affiliation to the Akkadians, their common status as farmers and brutal conquerors - leads us to the question if they are not one and the same people. At least the Sumerian name of the Amorites – Martu (whose etymology is debated, cf. Streck 2000) – could be interpreted as Ma-rtu (the Sumerian “spelling” Ma-rtu is due to the two cuneiform signs used), and in “rtu” could be the same root that is in Akkadian re’itu “shepherdess” (“ is unknown in Sumerian) that gave the Rhaetians’ main-goddess Ritu/Reitu and the Rhaetians themselves their name. Both phonetically and semantically, this interpretation fits both to the Rhaetians and the Amorites. But then, what is the first part Ma-? In the Rhaetic inscription PID 225, Brunner and Tóth (1987, p. 55), Tóth and Brunner (2007, p. 72) we read: RITI EM[U] “Ritu, mother”. Ritu is also often called “queen” or “goddess”, and EM, UM are the Rhaetic words for “mother”. Could this be the word that forms the first part of Martu? If so, then the name of the Amorites would be theophoric, meaning “(people/followers of) Mother Ritu”, whereby “mother” stands for “queen” or “goddess”.

May the new interpretation that I gave for the name of the Amorites be debatable, the linguistic facts that parallel strongly the Amoritic and the Rhaetic language are not. Both languages share the following features (Streck 2000):

1. The usual Semitic imperfect-perfect distinction includes a 3rd-person suffix –a (unlike Akkadian and Hebrew). This suffix is also present in Rhaetic: TUKINUA “you have been faithful” (PID 209; Bravi 82; Brunner and Tóth 1987, p. 65; Tóth

- and Brunner 2007, p. 69) < Akkadian *kānum* “to be honest, to be true” and *RAKINUA* “you have hoped” (PID 233; Bravi 206; Brunner and Tóth 1987, p. 65; Tóth and Brunner 2007, p. 74) < Arabic *rakina al* “to trust in”.
2. Both Amoritic and Rhaetic had a verb-form with geminate second consonant, cf. Mancini 28; Bravi 97; Brunner and Tóth (1987, p. 65); Tóth and Brunner (2007, p. 81): *ESIUNNE* “heal (Imp. pl. m./f.)” < Akkadian *asū* “physician”, Arabic *’asā*, *’āsā* “to heal”.
  3. The 1st-person perfect both in Amoritic and in Rhaetic is in *-ti* (sg.) and *-nu* (pl.) as in the Canaanite languages, cf. Mancini 111; Bravi 252; Brunner and Tóth (1987, p. 57); Tóth and Brunner (2007, p. 86): *PHAKATI* < Akkadian *paqādu* “to look after”, Hebrew *pāqad* “to visit”, *SAKATI* < Arabic *saḥā* “to be generous”.
  4. Streck (2000, p. 106) mentions the Amoritic verb *naḥālu* “überaignen (to make sth. over to sb., to transfer)” as typical for Amoritic, but it shows also up on the Rhaetic inscription PID 221; Brunner and Tóth (1987, p. 54), Tóth and Brunner (2007, p. 81): *RITAM NEHELANU* “We have given Ritu a gift” < Arabic *naḥalu* “to give as a gift”. Another lexical parallel between the 198 Amoritic and the less than half so many Rhaetic words that we know for sure is Amoritic *ḡuru* “Felsen (rock, boulder)” (Streck 2000, p. 117) that shows up in the Rhaetic river name of the Grisons Plessur “rock-river” < Hebrew *peleg* “river” + Hebrew *ḡūr* “rock” (with typical Semitic compound structure; Tóth and Brunner 2007, p. 123), while the other languages have *ṭ* instead of *ḡ* in the word for “rock” that is, however, also testified in the village name of the Grisons Maladers, old *Maladirs* < Semitic prefix *ma* + Arabic *’alā ṭūr* “on the hill” (Tóth and Brunner 2007, p. 120). The double existence of Semitic *ḡūr* and *ṭūr* “rock” in the Rhaetic language is an amazing proof of the mixed character of this language.
  5. The diphthong *ay* is preserved both in Amoritic and in Rhaetic: PID 244; Brunner and Tóth (1987, p. 63); Tóth and Brunner (2007, p. 76): *KAIAN* “blacksmith” < Arabic *qain* “id.”, Mancini 105; Bravi 257; Brunner and Tóth (1987, p. 58), Tóth and Brunner (2007, p. 84): *KHAIS* “canvas” < Arabic *ḥaiš* “id.”.

Besides these agreements of Amoritic and Rhaetic in all important points, we find, however, three features in which the two languages may disagree:

1. In Rhaetic, *w* does not change > *y* in verbs as it does in Amoritic (Streck 2000, p. 128): Mancini 18; Bravi 87; Brunner, in: *Helvetia Archaeologica* 16-1985, p. 66; Tóth and Brunner (2007, p. 79): *VATHANU* (for **VAKANU*) “we are suffering” < Arab. *waḡi’a* “to suffer”.
2. In Rhaetic, *ā* very often > *i* (*ī*?)/*e* (*ē*?), while it stands in Amoritic, cf. Mancini 24; Bravi 93; Brunner and Tóth (1987, p. 93), Tóth and Brunner (2007, p. 80): *ERIKIANU* < Akkadian *arākum* “to be long”, Mancini 225; Brunner and Tóth (1987, p. 55), Tóth and Brunner (2007, p. 72) and passim: *ETINU*, *ETINE* < Arabic *’aṭū* “to give”. However, according to Streck (2000, p. 170) there are no sure testimonies for the sound-change *ā* > *ō* that used to be believed as typical for Amoritic. It does not appear in Rhaetic, either.
3. An important difference between Rhaetic and Amoritic is the Rhaetic syncope (Tóth 2007a), cf. Bravi 85; Brunner and Tóth (1987, p. 60); Tóth and Brunner (2007, p. 78): *APNU* “let get rotten” < Arabic *’afina* “to get rotten, to decay”, Mancini 110; Brunner and Tóth (1987, p. 60), Tóth and Brunner (2007, p. 85): *ELVA* “god” < Hebrew *elōah* “id.”, Bravi 83; Brunner and Tóth (1987, p. 58), Tóth and Brunner (2007, p. 78): *LA SBABI* “don’t dry out” < Akkadian *šabābu* “id.”, PID 238; Brunner, in: *Bündner Monatsblatt* 7/8-1982, p. 163; Tóth and Brunner (2007, p. 75s.): *KNUSE* “gather!” < Hebr. *kānas* “to assemble” (same syncope in “*Kneseth*”). Brunner (pers. comm., 1987) assumed back-jumping of the accent to the first syllable. His assumption seems to be right, since the Rhaetic syncope still works as substrate in Rhetoromance, the successor-language of Rhaetic (cf. Tóth 2007a, p. 227s.).

The Rhaetic-Amoritic differences 6. and 8. can be due to the fact, that Amoritic is preserved in cuneiform, while Rhaetic is preserved in runic writing. And in the “North-Etruscan alphabet”, there is no sign for “y”, so point no. 6 can be dropped. Since the cuneiform-signs are syllabic, while the runic-signs are not, syncope could not or not easily have been expressed if it existed in Amoritic like it could be shown in Rhaetic, thus, point no. 8 can be dropped, too. What concerns point no. 7, the Rhaetic transgression *ā* > *e/i* may be a sound-change that happened only after the Rhaetians had left Mesopotamia. Since the oldest Rhaetic inscriptions dates from approximately the 6th century B.C. and the texts in which the Amoritic names show up are from the 18th century B.C., there are 12 centuries between these languages.

3. Conclusion

The Rhaetic and the Amoritic language agree in 5-7 of 6-9 important phonetical, morphological and lexical features that separate both languages either from Akkadian or from the West-Semitic languages or both from East- and West-Semitic. Since Rhaetians and Amorites correspond also in their social, cultural and ethnical habits, I dare uttering the assumption that both people are one and the same. I speculate that after the Amorites were expelled from Egypt which they conquered after having left their Mesopotamian homeland, only a part of them wandered to Canaan, but an other part stayed for about one century in the Mediterranean. This remaining group of Amorites may have taken part of the Sea-Peoples' wars in the 13th-12th centuries, since they had already proved their military experience during the Hyksos storms. With the Sea-People they may have reached Italy, where the arrival and settling of many Sea-people are testified. Possibly the Amorites wandered northwards and were first expelled by the Etruscans from Tuscany as they were expelled later, in the 4th century B.C., by the Celts who entered the plain of the river Po (Aigner Foresti 1992, p. 77) and went even more to the north where much later their inscription were found. Their name "Amorites" could have easily shortened to "Rites" and, with adaptation of the Greek ending –es to the corresponding Latin ending –i, to *Riti, *Reiti, *Raeti. The first two formes are testified as name of the Rhaetians' main goddess.

4. Bibliography¹

- Aigner Foresti, Luciana (ed.), *Etrusker nördlich von Etrurien*. Wien 1992
- Badiny, Jós Ferenc, *Igaz történelmük vezérfonala Árpádig*. Budapest 2001
- Bravi, Ferruccio, *La lingua dei Reti*. 2 vols., Bolzano 1980/81
- Brockelmann, Carl, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen*. Vol. I. Berlin 1908
- Brunner, Linus: *Rediscovering the Raetic Language*. In: ESOP 9, 1981, no. 212, pp. 56-61
- Brunner, Linus, *Rhaetic Inscriptions*: In: ESOP 10, 1982, no. 229, pp. 9-12
- Brunner, Linus, *Die rätische Sprache entziffert*. In: Bündner Monatsblatt 7/8-1982
- Brunner, Linus, *Languae rhétique – languae sémitique*. In: Méditerranée 8, 1982, pp. 3-4
- Brunner, Linus, *Rhaetic inscriptions in the Tyrol*. In: ESOP 10, 1982, no. 234, pp. 45-57
- Brunner, Linus, *Entzifferung der rätischen Inschrift von Schuls*. In: Helvetia Archaeologica 14/1983-53, pp. 3-13
- Brunner, Linus, *Was lehren uns rätische Namen?* In: Bündner Monatsblatt 3/4, 1983, pp. 75-78
- Brunner, Linus, *Toponymie de la Rhétie comme source historique et culturelle*. In: Méditerranée 12, 1983, pp. 8-10
- Brunner, Linus, *Rätische Inschrift von Wartau*. In: St. Galler Tagblatt, 16.12.1983
- Brunner, Linus, *Das rätische Heidentum*. In: Bündner Monatsblatt 1/2-1984, pp. 20-26
- Brunner, Linus, *Das Reich der Fanes*. Unpubl. manuscript, dated 20.5.1985
- Brunner, Linus, *Gedanken zu den "Dolomiten sagen" von Karl Felix Wolff*. Unpubl. manuscript, dated 22.5.1985
- Brunner, Linus, *Newly identified Raetic inscriptions*. In: ESOP 13, 1985, no. 312, pp. 14-21
- Brunner, Linus, *Rätische Gefäss- und Votivinschriften*. In: Helvetia Archaeologica 16/1985-62, pp. 63-71
- Brunner, Linus, *Weitere rätische Namen in Südtirol*. Unpubl. manuscript, dated 2.8.1985
- Brunner, Linus, *Die Sprache der Räter*. In: Bündner Jahrbuch 1986, pp. 1-7
- Brunner, Linus: *Unsere ältesten Orts- und Flurnamen sind arabisch-babylonischen Ursprungs*. In: Terra Plana 1987-3, pp. 20-22
- Brunner, Linus: *Die rätische Sprache*. In: St. Galler Tagblatt 5.10.1987
- Brunner, Linus: *Sprache und Ortsnamen der Räter*. In: Helvetia Archaeologica 18, 1987, Nr. 70, pp. 46-55
- Brunner, Linus, *The method in deciphering and explaining unknown languages*. In: ESOP 16, 1987, p. 22
- Brunner, Linus and Tóth, Alfred, *Die rätische Sprache – enträtselt*. Sprache und Sprachgeschichte der Räter. St. Gallen 1987
- Diakonoff, I.M., *Hurrisch und Urartäisch*. München 1971
- Edzard, Dietz Otto, *Sumerian Grammar*. Leiden and Boston 2003
- Gelb, Ignace, *Computer-aided analysis of Amorite*. Chicago 1980
- Hruška, Rez. of: Gostony, Colman, *Dictionnaire d'étymologie sumérienne* (Paris 1975). In: Orientalistische Literaturzeitung 74, 1979, p. 336-338

¹ "ESOP" is the abbreviation for: Epigraphical Society of America Occasional Publications.

- Izre'el, Shlomo, Amurru Akkadian. 2 vols. Atlanta 1991
- Izre'el, Shlomo, Canaano-Akkadian. München 1998
- Knudtzon, Jørgen Alexander, Die El-Amarna-Tafeln. 2 vols. Berlin 1907-09, Reprint Aalen 1964
- Labat, René and Zakar, András, A sumér és akkád ékjelekről. Garfield, N.J. 1976
- Lieberman, Stephen J., The Sumerian Loanwords in Old-Babylonian Akkadian. Cambridge, Mass. 1977
- Mancini, Alberto, Iscrizioni etrusche. In: Studi Etruschi 43, 1975, pp. 249-306
- Paton, Lewis Bayles, the Early History of Syria and Palestine. New York 1901
- PID = Whatmough, Joshua, The Prae-Italic Dialects of Italy. Vol. II. Cambridge, Mass. 1933
- Streck, Michael P., Das amurritische Onomastikon der altbabylonischen Zeit. Vol. I. Münster 2000
- Rainey, Anson F. Canaanite in the Amarna Tablets: A Linguistic Analysis of the Mixed Dialect Used by Scribes from Canaan. 4 vols. Leiden 1996
- Tóth, Alfréd: "Die rätische Sprache – enträtselt". Eine kritische Stellungnahme zu Andrea Schortas Buchbesprechung. In: Bündner Monatsblatt 1988-6, pp. 386-395
- Tóth, Alfréd: Rez. von: Andrea Schorta, Wie der Berg zu seinem Namen kam (Chur 1988). In: Bündner Monatsblatt 1989-5, pp. 367-371
- Tóth, Alfréd: Rätoromanische Fischbezeichnungen und die Rekonstruktion der rätischen Sprache. In: Bündner Monatsblatt 1991-3, pp. 198-209
- Tóth, Alfréd/Pult, Irmgard: Das vorrömische Graubünden aus sprachlicher und molekularbiologischer Sicht. Unpubl. Lecture at the "1st Raetic Academy" Zuoz, Engadine (16.-22.10.1999), held on 18.10.1999
- Tóth, Alfréd, Überlegungen zu einer relativen Chronologie der rätischen Sprache. To appear in: Zeitschrift für Sprache und Sprachen 35, 2007 (= Tóth 2007a)
- Tóth, Alfréd, Rätisch und Etruskisch: zu einer Neubestimmung ihres Verhältnisses. In: Anthropos 102, 2007, pp. 224-230 (= Tóth 2007b)
- Tóth, Alfréd, Newly Identified Raetic Inscriptions. In: ESOP 25, 2007
- Tóth, Alfréd, The name of the Raetic goddess Ritu and its etymology. In: ESOP 25, 2007
- Tóth, Alfréd, The Raetic Inscriptions: First edition With Translation and Bibliography. In: ESOP 25, 2007
- Tóth, Alfréd, Introduction to researching the Raetic language. In: ESOP 25, 2007
- Tóth, Alfréd, The method of internal combination and the reconstruction of Raetic. In: ESOP 25, Tóth, Tóth, Alfréd, Die kleinasiatische Herkunft der "Frauen aus Fanos". In: Der Märchenspiegel 36/2, 2007
- Tóth, Alfréd, Hungarian-Mesopotamian Dictionary (HMD). The Hague 2007
- Tóth, Alfréd and Brunner, Linus (†), Rhaetic: A Semitic Language in Central Europe. The Hague 2007
- Tóth, Alfréd, Hungaro-Rhaetica I. The Hague 2007
- Tóth, Alfréd, Hungaro-Rhaetica II. The Hague 2007
- Tóth, Alfréd, Introduction into Sumerian-Rhaetic research. In: Tóth, Alfréd, Hungaro-Rhaetica II. The Hague 2007
- Tóth, Alfréd, When did the Sumerians leave Mesopotamia? In: Tóth, Alfréd, Hungaro-Rhaetica II. The Hague 2007
- Tóth, Alfréd, Sumerian kab, Akkadian/Rhaetic kappu(m) "wing of a horse bit", Hungarian gebe "worn out horse" and gép "horse-driven machine". In: Tóth, Alfréd, Hungaro-Rhaetica II. The Hague 2007
- Ungnad, Arthur and Matouš, Lubor, Grammatik des Akkadischen. 5th ed. München 1969
- Vlassa, Nicolae, Chronology of the neolithic in Transylvania, in the light of the Tartaria settlement's stratigraphy. In: Dacia 7, 1963, pp. 485-495

CIVILIZÁCIÓS KITEKINTŐ — CIVILIZATIONAL OUTLOOK

OBRUSÁNSZKY, Borbála : Kína világörökség terve

A kelet-kínai Anhui tartományi hivatalnokok szeretnék egyik különleges településüket felterjeszteni az UNESCO Világörökségi listára. A Huang shan hegység mellett lévő Nanxi (Nanhszi) falu ezer éves különleges építészeti örökséggel rendelkezik. Jelenleg mintegy 160 család 700 tagja él ott. Érdekesség, hogy mindenki a Jin (Csin) nevet viseli. A hagyomány szerint a falu akkor kapta sajátos arculatát, amikor békeszerető, a harcot elvető hun törzsek telepedtek le ott. A helyiek szerint ők a neves hun herceg, Rasidan és kíséretének utódai.

Nanxi faluval immár második hun kulturális örökséget terjesztenének fel a rangos nemzetközi szervezet elé. Ismeretes, hogy 2004-ben a kínai hatóságok már megkezdték a déli hunok fővárosát, a Kr.u. 5. században épült Tongwanchenget is felkészíteni arra, hogy elnyerje a nemzetközi címet. Ez arra utal, hogy a számunkra vadnak és barbárnak kikiáltott népcsoport fejlett és különleges kultúrát hozott létre Kína egyes részein.

Hosszú út

A történeti feljegyzések igazat adnak a helyiek hagyományának. A krónikák megörökítették azt, hogy 875-884 között kitört Huang Chao féle parasztlázadásban jelentős számú pusztai harcos szolgált. Ezek között lehettek a Kínában élő déli hunok utódai is. A magát uralkodónak kikiáltó parasztzvezér több éves küzdelme hozzájárult ahhoz, hogy a Tang-dinasztia 907-ben végleg összeomoljon. Akkoriban azok a hun maradványok, akik nem akartak részt venni tovább a lázadásban, elköltöztek Kína keleti részébe, ahol a Huang shan vonulatai védelmet nyújtottak számukra. Ott, a mai Nanxi faluban felépítették házaikat és kis részben megőrizték sajátos életmódjukat, kultúrájukat. Bár a házak és a középületek külsőleg kínai hatást mutatnak, azért a belső térben inkább a harcias nomádok kedvelt motívumait – lovas jelenetek, vadászat, pásztor életmód – tárja elénk. Azok inkább azt jelzik, hogy nem helyi földművesekről, hanem bevándorlókról van szó. Jelenleg a faluban háromszáz ház őrződött meg jó állapotban, ezek lehetnek azok a kincsek, melyeket érdemes lenne az utókor számára megőrizni.

Tervek

Sajnos, az ezer éves periódus folyamán a lakosság jelentősen lecsökkent, míg a 14-17 században négyezren éltek a faluban, addig mára csak hétszázan maradtak. Éppen ezért próbálják a helyi hatóságok megőrizni ezt az ősi kincset, és arra számítanak, hogy a turista forgalomból származó bevételből felújítanák a települést.

Egyéb hun falvak?

A hír hallatára Guo Quan (Kuo Cs'üan) a Nankingi Egyetem professzora azt nyilatkozta a china.org kínai híroldalnak, hogy hun eredetű falvak más, két szomszédos tartományban is vannak. Szerinte tíznél is több település található a déli Jiangsi (Csiangsi) és Zhejiang (Csecsiang) tartományokban. Azt viszont Guo elismerte, hogy építészetileg mindenképpen az Anhui-ban lévő Nanxi falu a legjelentősebb, így joggal pályázhat a nemzetközi elismerésre.

SEGESVÁRY, Viktor : Two Clear-cut Cases of Civilizational Differences

Recently there were two clear-cut cases of civilizational differences which again underlined the importance of taking into consideration such deep-rooted variations in human life.

The *first* of these occurrences revealing a serious flaw in European approaches to other civilizations is the case of a French charity organization, *L'Arche de Zoé* or *Zoé's Arc*, well publicized in the international press. Zoé's Arc joined the ever-increasing group of nongovernmental or charity organizations, which are involved in attenuating the humanitarian crisis in Sudan's Darfur region. This French association intended to take care of Darfur's orphans, victims of the decades long civil war between the Arab rulers of Sudan, professing the Islamic religion, and the various African tribes, belonging to the Christian faith, which live since centuries in the south of the country, called Darfur. The team of Zoé's Arc found 103 of such orphans (instead of the hundreds expected to be found) and prepared to evacuate them by air to France. However, advised by some French groups, the Government of Chad stopped the plane before taking off and arrested the 14 persons involved — six members of Zoé's Arc, three French journalists, the Belgian captain of the charter plane and four Spanish stewardesses accusing them of kidnapping the children from their families.

In their endeavor Zoé's Arc's representatives apparently had recourse to several doubtful means to find and assemble orphans and did not respect the rules governing the activities of such an enterprise. It seems that the children are not orphans, but taken away from their families, perhaps not even in Darfur, but in the Eastern region of Chad, around Abéché. Whether they promised the families a better future for their children or paid them for taking the children away is not yet known. The organization pretended that the children are sick, exhausted and undernourished; therefore they need a special care to be given in the dispensaries established by the charity group, but the children destined to be evacuated to Europe were in good health and well nourished, visible even on the photos published by the press. According to the testimony of a doctor who stayed in Darfur for two weeks the families and the Chadian authorities were never told about an eventual evacuation (it was forbidden for the staff to pronounce this word), the real aim of Zoé's Arc's activities was to be hidden. In France, many 'welcoming families' were identified to receive one of the orphans from Darfur; these families had to pay between 2,000 and 3,000 euros to the organization. According to Zoé's Arc's promises, the checks were to be cashed only on delivery of a child; however several were drawn immediately. Some press reports also pretend that Zoé's Arc already proceeded with an evacuation of 74 children and, consequently, the authorities of Chad conduct an investigation in this respect.

What shows in this event the clear-cut civilizational difference? What are the humanitarian and charity groups ignoring? The answer is simple: *in African societies there is no orphan because the 'great family' (as distinguished from the Western nuclear family) and the smaller communities — such as the village communities — obligatorily adopt and take care of the child who was left without parents.* In the West, in contrast, orphans are less and less adopted by families and communities, therefore, the state or charitable associations have to take over responsibility for them. This basic fact was very rarely mentioned in Western publications because even the media — organs of information — are totally ignoring traditions and customs in other civilizations.

I experienced myself in a different field how strong the social cohesion and solidarity are in Africa. In the second half of the 1980s Nigeria expelled about one million Ghanaian workers because of ethnic clashes and other cultural differences with the autochthonous population. They were forcibly returned to their country of origin. Despite this enormous shock for a people of no more than 16 million, no social and economic troubles followed because the 'great families' and Ghanaian village communities absorbed the home comers sharing with them the little what they had.

The *second* case of clear-cut civilizational differences is the state of Islamic banking in the age of 'sub prime' crisis of Western financial markets. *Islamic banks do not experience any crunch as a result of the disaster at the US 'sub prime' housing market precisely because there are Islamic: The Islamic law, or Shariah, prohibits the payment or receipt of interest, but admits profit sharing through investment (except in business like tobacco, alcohol or gambling); thus, no Islamic bank could be involved in this dubious business practice.*

As a result of economic globalization more and more banking institutions in Muslim countries adopt Western methods in their financial dealings, if they are not against the prohibitions of the Shariah. These methods are, of course, very different from one country to another, and no agreement exists between leading scholars as to what may be considered Shariah-compliant banking as distinguished from the usual Western practices. Just to illustrate the growth of Islamic banking, Islamic banks are also multiplying in Western Europe, especially in the United Kingdom, and serve the growing immigrant Muslim communities. Iran, with a population of 71 million, where only Shariah-compliant banking is admitted, disposes the largest financial assets, around US\$ 155 billion. In contrast to Iran, in Saudi Arabia and Malaysia banks and insurance companies can offer conventional financial products as well. What is really stunning if one looks at countries ranked in accordance of financial assets held by Islamic banks, is that the United Kingdom, a non-Muslim country, occupies the 10th place with US\$ 10.4 billion

in Shariah-compliant assets. This is explained, however, by the fact that the Islamic banking arm of one of the greatest banks of the world, the Hong Kong Shanghai Banking Corporation-Amanah, holding US\$ 9.7 billion in such assets, has its headquarters in London.

Nonetheless, the fact remains that Islamic banks are saved from the treacherous waters of the consequences of objectionable Western financial practices because they must respect the rules set by the religion of their clients. Is this civilizational difference appreciated by the Western public? Not, because the public is ignorant of such differences.

Két új példáját találhatjuk korunkban alapvető civilizációs különbségeknek. Az egyiket a Noé bárkája nevű francia humanitárius szervezet által kirobbantott botrány idézte fel, melyről a nemzetközi sajtó hosszú jelentéseket közölt. Ez a segélyszervezet árva gyermekeket óhajtott kimenekíteni Szudán darfuri tartományából átadva őket, megfelelő anyagi ellenszolgáltatásért, befogadó családoknak. A csádi hatóságok ezért emberrablási eljárást indítottak a szervezet képviselői ellen. A legfontosabb szempontot azonban mindenki elfeledte: azt, hogy az afrikai társadalmakban nincs árva, mert a szülők nélkül maradt gyermekeket a 'nagy család' vagy a falusi és egyéb kisebb közösségek fogadják be, s nincs szükség sem az állam, sem társadalmi szervezetek közbelépésére. A másik eset az iszlám törvénye, a Shariah, szabályait követő, ún. Iszlám bankokra vonatkozik. Ezeket a bankokat éppen azért, mert nem kölcsönözhetnek pénzt kamatra és csak olyan beruházásokat tehetnek, amelyekben ők és ügyfeleik megosztják a rizikót, egyáltalán nem fenyegette az a mély válság, mely az utóbbi hónapokban megrázta a nyugati pénzügyi piacokat olyan ingatlankötvények forgalmazásának következtében, melyek kamatai és tőkéje teljesen behajthatatlanok.

MAGYAR ÉLET ÉS KULTÚRA WORLD-WIDE

HUNGARIAN LIFE AND CULTURE WORLD-WIDE

PILLERNÉ TIRCKA, Éva : Portugália/Brazília — Ausztria és Magyarország uralkodó házainak családi kapcsolata¹

Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord
(1754-1838)

Klemens Wenzel Lothar von Metternich-Winneburg
(1773-1859)

Európa hatalmasságai 1814 szeptemberére összehívtak egy kongresszust Bécsben, hogy a napóleoni háború után újrarendezzék Európát. A Kongresszus 10 hónapig tartott, 1815 júliusában fejeződött be. Két nagyhatalmú kancellár volt a főszereplő: az osztrák Metternich és a francia Talleyrand. Többek közt a kis portugál királysággal is foglalkozott a Kongresszus, amely országnak nagy érdekessége főleg abban állt, hogy egy hatalmas és valószínűleg igen értékes, gazdag kolóniával rendelkezett.

A Kongresszus alatt Talleyrand magához hívatta a portugál követet és azt üzentte a 27. portugál királynak, Dom João VI.-nak (1767-1826), hogy emelje fel a brazil kolóniát Portugália és Algarve mellé és legyen ez a három tartomány egy Egyesült Portugál Királyság. 1815-ben meg is született a három portugál országnak az egyesülése.

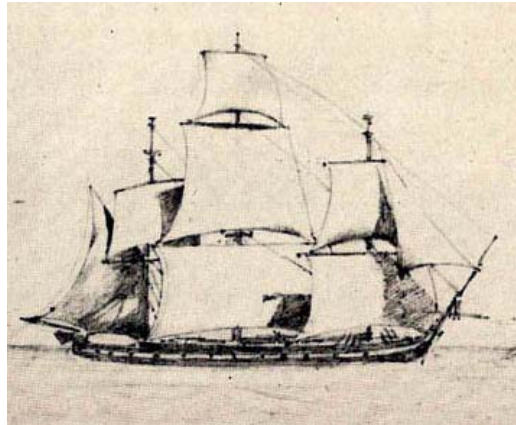
Metternich kancellárnak azonban még további tervei is voltak Portugáliával, illetve Brazíliával. Úgy gondolta, hogy Ausztriának jó volna egy ilyen hatalmas és valószínűleg dúsgazdag természeti kincseken ülő, beláthatatlan gazdasági potenciával rendelkező és még kiaknázatlan országgal szorosabb kapcsolatba kerülni, és ugyanakkor Brazíliát a nagyon erős angol befolyás alól is kikaparintani. Mindezt mivel lehetne legjobban elérni? *Természetesen egy házassággal.*

A Habsburg-háznak mindig voltak kiházasítandó hercegnői, és lám-lám, Portugáliának volt egy házasulandó Uralkodó Hercege (Príncipe Regente). Az édesapák, mármint I. Ferenc osztrák császár és magyar király és Dom João VI. portugál király egyetértettek a tervvel. Utóbbi már maga is gondolkodott azon, hogy jó volna Európa egyik nagyobb, fényesebb uralkodó

¹ Eredetileg megjelent az *Argentínai Magyar Hírlapban* [III. évf. 27. sz. 2007. JÚNIUS (LXXVIII. évf. 15.833. sz.)], <http://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=674>.

családjához tartozni, és hogy ez talán a Habsburg- ház lehetne, Európa egyik legrégebb és legtekintélyesebb családja - tehát az ajánlat a kis Portugáliának álomszerű volt.

A formalitások nagyon hamar megtörténtek: a hozomány megtárgyalása, a leánykérés, és végül a házasságkötés *per procura* Bécsben. A 20 éves Habsburg Leopoldina Josepha Carolina főhercegnő hajóra szállt és elindult új élete felé, hogy találkozzon 19 éves vőlegényével, a Bragança- Bourbon-házból származó Péter (Dom Pedro) trónörökös herceggel és új hazájával, Brazíliával. 84 napos hajóút után fut be a nászflotta Rio de Janeiro kikötőjébe.

Leopoldina az *Austria*-n utazott jó széllel
Brazília felé

Leopoldina boldog! - ezt írja Mária Lujzának, kedvenc testvérenek, Napóleon özvegyének. Már azt gondolta - írja -, hogy pártában marad, és lám, egy jóképű egzotikus trónörökös herceg lesz a férje! Dom Pedrót már egy miniatűr festményen látta és nagyon megtetszett neki. Aztán mindig is vágyott Amerikát megismerni!

Leopoldina hatalmas kísérettel érkezik, ahogy az gazdag uralkodóházak leszármazottaihoz illik. **Hat magyar nemesből álló testőrgárda kíséri**, Gróf Pálffy Miklós parancsnokkal. Továbbá számtalan komorna, komornyik, szakács, 81 hatalmas láda, ami kitesz mintegy 7.500 kg-t. Ezen túl 24 kocsi, 118 ló. E felett maga Metternich is nemtetszését fejezi ki, a hajóskapitány pedig nagyon méltatlankodik...

Leopoldina egy évszázados uralkodóház neveltje, tudja, hogy mik a feladatai, kötelességei. Már portugál nyelvtudással érkezik, úgy, hogy a brazil fogadóbizottság üdvözlőbeszédét hibátlan portugálsággal válaszolja meg.

Az öreg portugál király, Dom João VI. nagy örömmel és valódi atyai szeretettel várta jövendőbeli menyét. Szépen berendezett lakosztályába belépve, Leopoldina legelőször saját édesapja, I. Ferenc császár mellszobrát pillantja meg, majd belelapozva a melléhelyezett albumba, családjának képeit találja, amelyet Dom João VI. a mellszoborral együtt rendelt meg Bécsben. A meghatódott menyasszony hirtelenjében kezét csókol apósának. „Fiam boldogsága engem is határtalan boldogsággal tölt el” – e szavakkal öleli magához szeretettel előkelő menyét az öreg király.

A jövendő braziliai uralkodónő igen művelt, sokoldalú egyéniség. Különösen a természettudományokhoz vonzódik. Európából tudósokat hoz magával: Carl Friedrich Philipp von Martius bajor botanikust, Spix bajor zoológust, Mikán és Pohl botanikai egyetemi tanárokat Prágából, 3 festőt és rajzművészt, köztük a neves francia Jean-Baptiste Debrét és Thomas Ender, aki egész úton rajzol, és végül mintegy 700 rajzzal indul vissza Bécsbe, hogy Leopoldina új hazáját rokonainak bemutassa. Szintén Leopoldinával érkeznek Belvedere és Schönbrunn udvari főkertésze és Schüh Rókus udvari könyvtáros és ásványszakértő, akinek felesége a magyar Bors Cecília. Utólag, amikor Leopoldina már valamelyest körülnézett új hazájában, apjától „Lieber Papa” megszólítással hat erdélyi csődört kér, mert írja, be kell itt indítani sürgősen a nemes lovak tenyésztését... Leopoldina igen jó lovas volt.

Nos, és a „jóképű egzotikus herceg”, Dom Pedro? Tehetséges ifjú, még zenei tehetsége is van - az egyik brazil nemzeti dal az ő szerzeménye -, de eddig egész más legényéletet élt: ez a nőtől elkényeztetett fiatalember nem volt monogámiára berendezkedve. A házasság azért előírásosan beindul. Dom Pedro – köztudomású kicsapongásai mellett – pontosan felismeri Leopoldinában a jó politikai érzéket, szaktudást. Politikai kérdésekben mindig elsőnek felesége véleményét kéri ki. A történészek érdekes meglátása: míg Dom Pedro Portugáliában született, portugál trónörökös is, érzelmileg még kötődik az európai hazájához. Ugyanakkor Leopoldina semmit nem érez Portugália irányában, ő mégis tiszta szívből brazil lesz, és erre az

érzelemre építi fel élete új szakaszát. A brazil főurak ezt rögtön fölmérik és nagy tisztelettel néznek fel rá. A nép, ösztönösen, nagyon hamar megszereti új uralkodóját.

Leopoldina szellemiséget és kultúrát hozott át magával Európából. De nemsokára körülnézve, más tennivalót is talál: már osztrák menyé érkezése előtt, Dom João VI. hozatott be német bevándorlókat. Leopoldina azonban jónak látja kézbevenni és jobban megszerveztetni a németajkú, tehát a német, svájci és osztrák bevándorlás ügyét. Úgy képzelte, hogy a bevándorló szabad német parasztság gondolkodása és igényei új irányt adnak majd a brazíliai földbirtoklásnak, földművelésnek. Leopoldina terve őszinte visszhangra talál a haladó szellemű brazil államférfiakban. A rabszolgatartás lehetetlensége már a levegőben van, és a hatalmas nagybirtokok megművelése más megoldást kívánt. – A rabszolga-felszabadítás ugyan még több évtized belső harcot idézett elő, de már most indul meg az uralkodónő kezdeményezésére a németajkúak nagyon jól megszervezett bevándorlása és az ország területén a legjobb vidékekre való elhelyezése.

1822-ben Brazília kikiáltotta függetlenségét Portugáliától. Ennek az előkészítésében Leopoldinának legalább annyi munkája és érdeme volt, mint az akkori legnagyobb brazil politikusnak, az univerzálzseni José Bonifácio de Andradenak.

Habsburg Leopoldina Josepha Carolina osztrák főhercegnő, első brazil császárné 6 gyermeket szült Brazíliának: 4 lányt és két fiút. Az elsőszülött fiú még csecsemőkorában meghalt és a hatodiknak született fiú lett a trónörökös, aki később Dom Pedro II. néven kerül a brazil császári trónra.

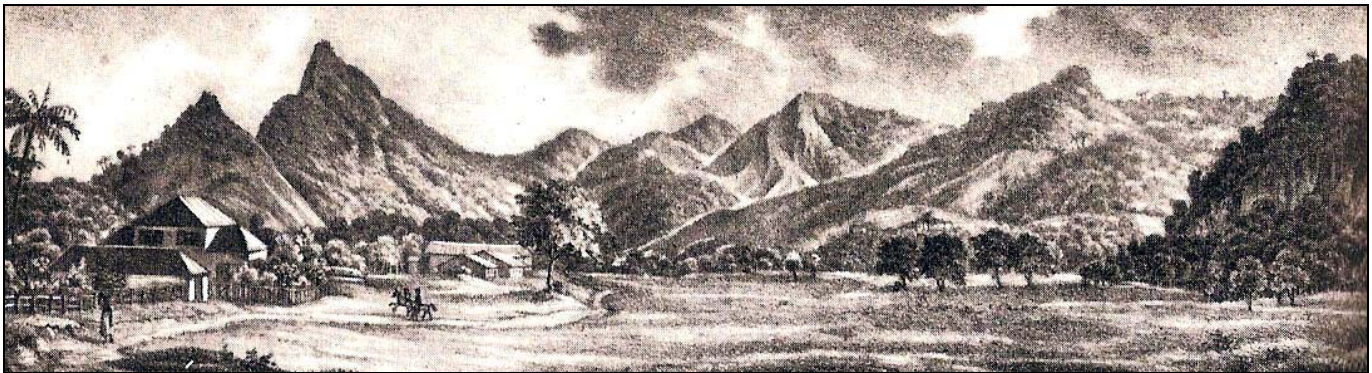
Leopoldina 1826-ban, 29 éves korában meghal Rio de Janeiróban. Holttestét később átszállítják São Paulóba, ahol az első brazil császári házaspár az ipirangai mauzóleumban alussza örök álmát.

Leopoldina gyermekeivel: Maria da Glória, Januária, Paula és Francisca. Ölében II. Péter, a második brazil császár

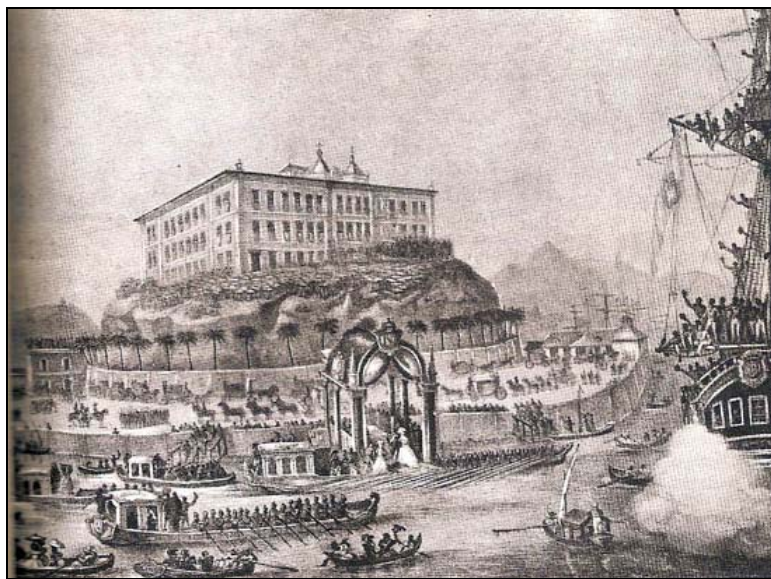

PILLERNÉ TIRCKA, Éva : Magyarok a brazil történelemben¹

A Laranjeiras és a Corcovado csúcs múltbeli tájképe

Történelmi krónikánkban most visszaugrunk 1817-be, Habsburg Leopoldina főhercegnő a Rio de Janeiro-i kikötőben történt partralépéséhez. A főhercegi menyasszonyt - az etikett követelménye szerint - egy hattagú testőrgárda kísérte. Ez a gárda **6 magyar főnemesből állt, parancsnokuk Gróf Pálffy Miklós testőrkapitány**. Gróf Pálffy (1797-1830) az egyik legrégebbi magyar nemesi család leszármazottja. Eredetüket egészen a X. századig, Géza fejedelem idejéig vezetik vissza. Ebből a nemesi családból 1760-tól kezdve mindig szolgált Pálffy. Akkor alapította meg a Magyar Nemes Testőrgárdát Mária Terézia császárnő, fia József (a későbbi „kalapos” király) esküvője alkalmából. Mindjárt az első parancsnok gróf Pálffy Lipót (1716-1773) volt, de aztán jöttek Esterházyak és mások. A Leopoldinát kísérő Pálffy Miklós a 9. Miklós volt a családban.

Leopoldina és kísérete érkezése Rio de Janeiróba

A magyar testőrgárda pazar kivitelű magyar egyenruhát viselt – gondolom ez elkápráztatta a kikötőben várakozókat. Ez azonban nem őrizte meg őket attól, hogy a tudatlan és ügyetlen szervezők a magyar nemesekből álló testőrgárdát egy olyan

¹ Eredetileg megjelent az *Argentínai Magyar Hírlapban* [III. évf. 31. sz. 2007. OKTÓBER (LXXVIII. évf. 15.837. sz.)], <http://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=674>.

házban szállásolták el, ami teljesen üres volt! A vendégek ezen kissé csodálkozhattak, de aztán már másnap egy hotelt kerestek maguknak, ahová átköltöztek, és a továbbiakban rendes ágyakban aludtak...

Ahogy már a júniusi cikkben említettem, Leopoldinát számos neves európai tudós kísérte, akik a brazil természettudományokat megalapozták az ország természetes kincseinek feltárásával, majd a kor legkomolyabb tudományos leírásával és leltározásával.

Rögtön érkezésük után a tudósok belevetették magukat munkájukba. Nem riadtak vissza a hosszú, fáradtságos és nem egészen veszélytelen úttól, amelyet lóháton kellett megtenniök Rio de Janeirótól São Paulóig. Gróf Pálffy Miklós is velük tartott. A magyar főnemest kíváncsisága az új, ismeretlen földrész iránt szintén nyeregbe ültette.

Ma az út Riótól São Paulóig nyílegyenes országúton 400 km, amit buszon 6 óra alatt lehet megtenni. Dehát a tudósokból és kísérőikből álló lelkes csapat valamikor csak megérkezett. Már útközben a vidéket nézegetve egyik ámulatból a másikba estek. Egy tudós azonban nem álmélkodni jön egy felfedezendő vidékre, hanem feljegyezni, lerajzolni, megismerni. A következő 3 év alatt beutazták Brazília nagy részét fel Goiásig, majd a São Francisco folyó mentén és az Amazonas egy részén dolgoztak. Ezen a felfedező, feltáró úton születnek meg az első tudományos feljegyzések Brazília növény- és állatvilágáról a nagyszerű szakemberek tollából és rajzok, festmények a tájakról, emberekről és kunyhóikról.

Itt és most kezd meg munkáját **Johann Baptist von Spix** bajor zoológus. 350 madarat, 85 emlőst, 116 halat és 2700 rovarot gyűjt össze. Brazíliai útjáról otthon két könyvet is ír: *Reise in Brasilien* és *Brasilien in seiner Entwicklung, seit der Entdeckung bis auf unsere Zeit*. (*Utazás Braziliában és Brazília fejlődése a felfedezésétől napjainkig*)

Karl F. Ph. von Martius
(1794-1868)

Johann B. von Spix
(1781-1826)

És szintén itt kezd meg első jegyzeteit a szintén bajor **Karl Friederich Philipp von Martius** ami aztán hatalmas, 40 kötetes, több mint húszezer oldalas életműve lesz: a *Flora Brasiliensis*, 22.767 növény leírásával. Ennek összeállításán 28 éven át dolgozott, és mai napig is a brazil botanikának a legfontosabb alpmunkáját képezi.

A 24 éves Martius a hercegnő meghívására és kíséretében érkezett. Rögtön elkápráztatja a csodálatos trópusi világ. Minden képzeletét felülmúlja, lenyűgözi, és megihletti benne az író. Igen jól ír, Goethével is levelezett. Ékes latin nyelvű leírásában nemcsak a szorosan vett tudományos anyagot rögzíti, de megpróbálja ecsetelni a misztikus amazonasi ősvadont a kereszténység legöregebb fatörzseivel, a végtelen lapályokon a barátságatlan tüskés kaktuszokat, a folyóvölgyekben a fenséges pálmákat, a sűrűn bozótos rétségek göcsörtös, össze-vissza ágas-bogas korcsfáit és ahogy azokból a hangyász jóízűen lakmározik, majd délebbre a lankás, szelíd mezőkön az évszázados araukária fenyőerdőket. Mindezt egy és ugyanazon országban, Braziliában...

Martius természetesen indiánokkal is találkozik. Antropológiai adatokkal bővíti jegyzeteit. Különböző törzsek kultúrájáról ír, tupi nyelven is megnevezi a gyűjtött növényeiből azokat, amelyeket az indiánok ismernek. Valahogy kikérdezi őket - mert

hiszen közös nyelvük nincs - a növények gyógyhatásáról, és feljegyzi magának, hogy ebben valószínűleg nagy gazdagság rejlik. *Adatok Amerika etnográfijához és nyelvészetéhez* című írása azonban nem terjedelmes. Ez nem az ő témája. Csak a jövő kutatók érdeklődését, kíváncsiságát akarja felébreszteni.

Bororó indián fejdíszét készíti

A Braziliában előforduló népcsoport-keveredések már jobban ki vannak vizsgálva és dolgozva. Íme a mai felállítás:

A fehér + fekete keverék neve **mulato** (mulatt)

A fehér + indián = **caboclo** (*ejtsd kabokló* - magyar fordításban rézbőrű)

A fekete + mulatt (tehát a fekete és fehér+fekete keverék = **cafuzo** (*kafózó*, nem szerepel a magyar szótárban).

Eddig a klasszikus keveredések. De manapság már használják a **pardo** (szürke) szót is, a már keverékkel keveredett+keverék, többedik generáció utáni keveredésből születettek. Vagy: **nissei**-t a már Braziliában született japánra. Most már egy csomó új tudományos elnevezést is ki kellene találni, mert van itt már annyiféle bevándorló, és mindenki beházasodik a barátságos brazil családokba. Egyelőre népi „becenevek” vannak: **japorongó**, minden vágottszemű keleti. Az első generációs arab, kis boltos a **turco** (*turkó*, vagyis török), és a meggazdagodott elegáns arab a **libanés** (*libanéz*, libanoni).

Martius 6500 növényvel hajózik vissza Európába, és ott 65 munkatársával állítják össze a nagy művet. Európában több tudóst kiválaszt és meghív, hogy segítsenek a nagy művet összeállítani.

Munkatársai között találjuk **Kanitz Ágostot** (1843-1896), Erdély szülöttét, aki 52 oldallal és 11 tablóval járul hozzá a nagy költséggel kiadott Martius műhöz. Kanitz a *Flora Brasiliensis* számára a Haloragaceák, Campanulaceák, Lobeliaceák és a Haynaldia nevű mocsári fű családjait dolgozza fel és 90. füzetében egyes egyedeket szépen le is rajzol.

Kanitz Nagykörösön és Temesvárott járt iskolába és az egyetemet Bécsben végezte. Dél-Amerikában sohasem járt, de ami abban az időben szokásos volt, külföldi nagy herbáriumokban kutat. Londonban egy ázsiai expedíció növényeit, majd Széchenyi Béla kínai expedíciójának növényeit tanulmányozza és dolgozza fel a szentpétervári herbáriumok összehasonlító anyagának vizsgálása alapján. 1867-ben titkára a párizsi nemzetközi növénytan kongresszusnak, 1871-ben a firenzei nemzetközi kertészeti kiállításon a zsűri titkára, 1884-ben a szentpétervári nemzetközi kertészeti kiállításon szintén zsűritag. Ezt a munkáját a cár III. osztályú Szent Anna renddel tünteti ki. 1869-től, két évvel az Osztrák-Magyar kiegyezés után a magyaróvári gazdasági akadémia természetrajz tanára, ahol először tanít magyar nyelven. 1872-ben a kolozsvári egyetem növénytan tanára. 1877-ben megalapítja a Magyar Növénytan Lapokat, az első magyar botanikai szaklapot, hogy a **botanikának magyar nyelven való művelését** elősegítse. További írásbeli munkái: *Általános Növénytan, Növényrendszerek*.

Kanitz Ágostot alma matere több ízben választja meg dékánnak és rektornak. 1880-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lesz, 1872-ben a római Accademia dei Licei levelező, majd rendes tagjává választja.

Martius tudta, hogy kit kell Magyarországon munkatársnak meghívnia! És így Kanitz Ágost is hozzájárult a *Flora Brasiliensis* hatalmas műhöz, amit még ma is lapozgatnak.

Teaültetvény

Gyémántmosás

SEGESVÁRY, Viktor : A Genfi Magyar Egyesület 'hőskora'

(1957 – 1958)

Történelmet írni lehetetlen, ha az írónak semmiféle írásbeli anyag nem áll rendelkezésére, mint naplók, jegyzőkönyvek, és más dokumentumok, hiszen ötven év eltelte után az emlékezetben bízni nem lehet. A Genfi Magyar Egyesület első esztendeivel kapcsolatban tudtommal ez a helyzet, s így egy különleges, mára már elfeledett probléma megemlézése után, ezeknek az első éveknek három nagy eseményét fogom felidézni.

Ezeket az első éveket az Egyesület 'hőskorának' nevezem azért, mert még mindenben 1956-os dicsőséges Forradalmunkhoz, annak leveréséhez és a Kádár rendszer (sokszor elfelejtett) pusztító és gyilkos politikájához kapcsolódott. Ez volt az új életben való lassú beleszokás időszaka, amikor azonban még minden idegszálunkkal az otthonhoz fűződünk. Ezért az Egyesület egyik fő célja volt, hogy nemzeti ünnepeinket méltó módon megünnepelje a genfi magyar közösség.

A különleges probléma az akkori magyar közösség belső ellentéteire vonatkozik. Ma a nyugati emigráció köreiből a megosztódás az 56-osok és a későbbi emigránsok között van. Úgy is mondhatnánk, egyrészt azok között, akik a kommunizmust (és nemcsak a sztálinizmust), beleértve a Kádár János által fémjelzett zsarnokság és gulyás kommunizmus időszakát is, a legszigorúbban elítélik és e korszakot a nemzet élete letragikusabb fázisának tartják; valamint azok között, akik mindkettőt, de különösképpen a Forradalmat követő több mint három évtizedet, megértően kezelik és sok bűnét el akarják felejteni, vagy tagadni.

Az Egyesület első éveiben a megosztódás más téren nyilvánult meg. Az 56-os menekültek előtt a magyar emigránsok több hulláma érkezett a városba, s a két csoport között igen nagy különbségek voltak. Ezek viszont a legjobban az 56-osok és a

királypárti emigránsok között éleződtek ki. Egy nagy részében fiatal, véres forradalomból jövő, diákokból, munkásokból és alkalmazottakból álló tömbbel szemben álltak az 'öregurak,' a maguk már idejét múlt retorikájával és nézeteivel. Az elsőként élt a magukkal hozott elkeseredett lelkesedés, a második csoport nyugodt, anyagilag megalapozott, polgári életet élt, elmerülve a múlt mitológiájába. A kettő között nekem kellett közvetíteni. Ez a helyzet sokszor robbanásig feszült volt, s jól emlékszem olyan esetekre, amikor egyesületi összejöveteleken az 56-os fiatalok egyre jobban felháborodtak a másik oldal csökönyösségén, s majdnem megverték őket.

A három esemény közül, amelyekre fel akarom hívni a figyelmet, a *Nagy Imre és csoportjának kivégzését* követő hatalmas tiltakozó tüntetés volt Bernben. Ezt a tüntetést a svájci közélet magyarbarát személyiségei rendezték, mint Walter Hofer és Peter Sager professzorok, s joggal elvárták, hogy a magyar emigráció azon nagy számban vegyen részt. Genfből 10-15 gépkocsival vonult a magyarság a tüntetésre, én Mészáros Béláékkal mentem. Az esti tüntetés égő fáklyákkal, fegyelmezett menetben, hallatlanul impozáns volt, melyen a szónokok beszéde mellett csak a felhangzó magyar Himnusz lehetett hallani a mártírokra emlékező csendben. Két nappal a tüntetés után, behívtak a genfi rendőrségre, ahol szövetségi detektívek kérdeztek ki, hogyan történt az egész, és jóindulatúan figyelmeztettek, hogy nekünk, mint politikai menekülteknek, nem szabad politikával foglalkoznunk. Erre azt feleltem, hogy mi ezt jól tudjuk, de nem mi rendeztük a tüntetést, s emellett ez nem egy politikai aktus volt, hanem az embertelen, bosszúálló kegyetlenség ellen való tiltakozás.

Másodszor az 1957-ben, Bécsben tartott, kommunisták által rendezett *Világifjúsági Fesztiválról* szeretnék szólni. A svájci ifjúsági szervezetek egy része elhatározta, hogy egy szabotázs akciót indít a Fesztiválon. Genfben ennek szervezője Claude Moppert volt, akinek a menekült magyar diákok igen sokat köszönhetnek. Ő kért fel egy pár magyar diákot — Ágoston Istvánt, Kukorelly Pált, November Andrást és másokat, közöttük engem is, hogy vegyünk részt a svájci csoport tevékenységében, mint egy nem létező nemzetközi hírügynökség kiküldöttei. Bécsben töltöttünk több mint egy hetet, családotknál voltunk elszállásolva, s rengeteg megtévesztő propagandaanyagunk volt, amit a svájci szervezetek előre elkészítettek. A Fesztivál sajtóirodája igazolványaink alapján mindnyájunkat akkreditált, s így szabad bemenetelünk volt minden rendezvényre. Egyrészt olyan propaganda füzetecskéket osztottunk szét, amelyek először az ideológiai vonalat látszottak képviselni, csak később derült ki, hogy lényegük egészen másról szól. Ezek elsősorban a fejlődő országokból jövő delegátusok kezébe igyekeztünk eljuttatni. Emellett sikerrel meg tudtuk zavarni a Fesztivál gyakorlati szervezését; például, megváltoztatva a fontos személyek vagy nagyobb csoportok szállítására vonatkozó utasításokat, rosszul irányítottuk az autókat és buszokat, így a járművekre várakozóknak órákat kellett várni, s néha el is ment a kedvük egy programon való részt vételtől. Több nyugat-európai ország fiataljai voltak jelen hasonló céllal, és az akció sikerrel járt, mert a Világifjúsági Szervezet többé nem próbált Nyugat-európában fesztivált rendezni, Finnország kivételével, mely akkor még nem tartozott valójában a Nyugathoz.

A harmadik eseményt a genfi Egyesület kezdeményezte, ha jól emlékszem 1958-ban. Meg akartuk akadályozni, hogy a magyar kormány képviselőit a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (BIT) évi nagygyűlése akkreditálja, vagyis a Kádár által fémjelzett Magyarország legitimitását elismerje. Erre az alkalomra segítségünkre jöttek Genfbe látogatva, Kéthly Anna, Nagy Imre kormányának egyetlen külföldön levő, tehát szabad minisztere (aki a kormány hozzájárulásával vett részt a Szocialista Internacionálé ülésén) és Király Béla, a forradalmi Nemzetőrség főparancsnoka, aki, mielőtt az Egyesült Államokba emigrált volna, Angliában élt. A genfi magyarság részéről Padányi Gulyás Béla, volt kisgazdapárti képviselő, a new yorki Magyar Nemzeti Bizottmány tagja, és jómagam vettünk részt ebben az akcióban, az egész helyi magyarság támogatását élvezve. Amikor a döntés ideje eljött, szorongva ültünk mind a négyen a gyűlésterem látogatóknak szánt emeleti soraiban, s egymást megölelve nagy tapsban törtünk ki, amikor a nagygyűlés visszautasította a magyar delegátusok elismerését.

SEPSISZÉKI NAGY, Balázs : Magyar erdei iskola Erdélyben

A 2001-ben Sepsiszentgyörgyön bejegyzett, erdélyi magyar értelmiségiek által létrehozott **JUNIPERUS (Boróka) Környezetvédő és Hagyományörző Egyesület** a Csíki-havasokban, a festői Úz-völgyében fekvő Csinódon erdei iskola építésébe kezdett. Magyarországi, ausztráliai és kanadai magyaroknak köszönhetően az egyesület telkén **eddig egy** 6 x 5 m alapterületű faházat **sikerült felépítenünk**. A pénzforrások elapadása miatt sajnos az épületet belülről nem sikerült elkészítenünk, hiányzik a vakolat, a padló, a kályha és **nincs kialakítva a tetőtér meg a fürdőszoba, nincs bevezetve a villany meg a víz, hiányzik a csatorna, nincsenek bútorok, fekvőhelyek**. Ilyen körülmények ellenére 2006-ban már szerveztünk egy honismereti és környezetvédelmi tábor, melynek résztvevői sátrakban laktak.

Terveink szerint az erdei iskolaépület befejezése után tábori konyhaként és előadóként, tetőtere a meghívott előadók elszállásolására lenne kihasználva. Amikor nem lesznek táborok, vendégházként hasznosítanánk. Ezen kívül tavasztól őszig a telken **két magyar jurta lesz felállítva**, melyekben a táborozó gyerekek, fiatalok laktának. Ezen kívül egy szabadtéri előadások tartására alkalmas **filagória** építését is tervezzük.

Egy hetes-tíz napos táborainkkal **céljaink** a következők:

- magyar gyerekeknek egy nemzeti öntudatot erősítő honismereti és néprajzi képzést nyújtani
- természetbarát és környezetvédő szemléletet kialakítani
- anyanyelvi ismeretek átadása, fejlesztése — elsősorban nyugat-európai, tengerentúli és moldvai csángó gyerekek, fiatalok számára

A működőképes táborhely kialakításához **még 13.000,-** euro szükséges. Arra kérünk minden kedves külföldön élő magyart, hogy lehetőségei szerint járuljon hozzá a megkezdett táborhely kialakításának befejezéséhez.

Köszönettel:

Nagy Balázs, a Juniperus Egyesület elnöke

Sepsiszentgyörgy, 2007. szeptember

RO 520085 Sf. Gheorghe – Sepsiszentgyörgy, Str. Sporturilor 6. Bl. 15/A/8.

Telefon: 00-40-724/502297 (mobil) vagy 00-40-367/408492 (fix)

E-mail: sepsiszeki@yahoo.com

Az erdei iskola és környezete

One of the buildings and environment

Szabadtéri előadás

Our first camp

Befejezetlen épület

The unfinished building

SEPSISZÉKI NAGY, Balázs : Juniperus Environment and Heritage Protection Association

520085 Sf. Gheorghe – Sepsiszentgyörgy, St. Sporturilor 6. Bl. 15/A/8. Romania
Tel.: 00-40-0724/502297, 00-40-367/408492
E-mail: sepsiszeki@yahoo.com

Csinód
Shire of Harghita
September 2007

The Juniperus Environment and Heritage Protection Association is registered with the Sepsiszentgyörgy Courts under the registration number of 57/2001.

A primary objective of the Association is to establish a unique educational facility on the Csiki-mountains of Transylvania; as yet such no facility exists in this part of the world. The establishment will seek – in the first instance – to provide Hungarian-Transylvanian students with training and education in subjects related to the protection of the natural environmental and cultural heritage. In addition it is also planned to provide camping opportunities to students to study Hungarian language, folk-art and Hungarian culture.

The association owns a picturesque real estate at Csinód – 25 kilometers from the city of Csikszereda (Miercurea Ciuc). The envisaged educational facility is to be built on this property. The completion of the architectural design was sponsored by Veszprém County Council.

The footprint of the proposed three buildings is 60 m² each with a total floor area of 180 m². The buildings will contain a kitchen, bathrooms, bedrooms and space for studies. The facility will be able to accommodate 25 guests at any one time. The official opening is anticipated to take place in 2008.

At times when there are no students staying at the facility, the Association will seek to operate the building as a tourist resort. The revenue generated from these activities will be used partly to finance the maintenance of the resort and partly to subsidize the attendance of needy students.

Until now one building has been built (a few pictures of that are to be found on the previous page). However, its inner fittings (bathroom, furniture, and kitchen) is still missing because of the lack of a sum of **13,000 euros**. According to current budgeting the cost of the three buildings is 25.000 euro. It is planned to finance the project by way of grants and donations. The name of each and every contributor will be displayed on a specially designed board in the foyer of one of the buildings. To personal contributors of substantial amounts the Association will offer the use of a guestroom for private holidays.

All contributions will be most appreciated.

Sincerely yours
Balázs Nagy
Chairman
Juniperus Association

Sepsiszentgyörgy , September 2007

ÉLŐ TÖRTÉNELEM

CSEH, Zsigmond : 1956: Kihűlő tűzhányó egy következmények nélküli országban¹

1956. október 21-én — az is egy vasárnap volt —, körülbelül ebben az időben, szüleimmel és családi besúgónkkal ebédeztünk keszthelyi házuk konyhájában. Bizonyára furcsának hangzik a „családi besúgó” megnevezés. Általában azt hívtuk annak, aki rendszerint zsarolással kikényszerített megbízása után, könnyekkel a szemében kérte besúgottját: ne mondjatok semmi olyat előttem, melyről jelentenem kell. Édesanyám türelmetlenül várta, hogy felhörpintse utolsó pohár borát, hogy az ajtó bezárása után kihozzuk Orion rádiókat a konyhába és a Szabad Európa adón izgatottan hallgassuk a Budapestről szóló híreket. Akkor még úgy gondoltuk, hogy a Szabad Európa a leghitelesebb hírszolgálat.

Az elmúlt ötven évben október 23-át a Nyugat-Európába menekült magyar menekültek mindenhol az eseményhez méltóan megünnepelték. Erről a dobogóról is már több neves történész és politikus elemezte és méltatta a forradalom emlékét, nemzetközi hatását és sorolta fel az eseményeket. Nem lévén történész sem politikus, én csak a saját szememmel látott és általam megélt események tükrében igyekszem — mozaikszerűen — felvázolni az 1956 októberéhez vezető utat. Arról is említést teszek, hogy a szemmel látható társadalmi és politikai megosztottságok milyen erővonalak mellett léptek fel, változtak meg vagy tűntek el az évek folyamán. Elbeszélésem hitelességének elkerülhetetlen feltétele, hogy saját, személyes életutam eseményein keresztül számoljak be az elmúlt hetven év változó társadalmi hangulatáról. A történet arról szól, hogy én, és a hozzám hasonló egyszerű emberek, hogyan éltük meg és át azt a nem mindennapi, nehéz és kegyetlen korszakot.

Amint említettem, szentanúja és résztvevője voltam az eseményeknek, és ez a tény időben is behatárolja mondanivalómat: 1930. április 27.-től, születésem napjától a mai napig bezárólag. Április 27.-én, vasárnap reggel 5 órakor láttam meg a napvilágot. Édesanyám elbeszélése szerint első napomat sírással töltöttem. Már akkor sem szerettem, ha korán reggel felébresztettek. Édesapám kezdő iparos-kereskedő vállalkozó volt. A gólya Hévíz-Szentandrás, szüleim albérleti szobájában tett le, melynek berendezése egy ágyból, egy szekrényből, egy mosdóból, egy asztalból és két székből állt. Személyes befolyásomra a berendezés egy bölcsővel is bővült. Ennyiből állt szüleim összes vagyona akkor.

Az első, nagyon éles emlékeim körülbelül 1935-re nyúlnak vissza. Milyenek is látta egy ötéves kisfiú a körülötte nyugdős világot abban az időben? A válaszom erre az, hogy: nagyszerűnek. Akkora már édesapámnak vállalkozása sikeresre fordult, és a 29-30-as világválság utáni gazdasági fellendülés következtében saját háza, üzlete a fürdőtelepen, autója, lovai, személyezte volt. Az 1930-as években Hévíz-Szentandrás már Európa-szerte ismert fürdőhely, Festetics György herceg tulajdona volt. Talán itt említhetem meg az egyetlen társadalmi törésvonalat, melyet abban az időben észleltem: a megkülönböztetést a nagy- és közép-birtokos arisztokrácia és a többiek között. De hát ez így volt már ezer éve és ez a társadalmi hierarchia nem szült gyűlöletet.

Magyarországot már akkor is a „hárommillió koldus” országának nevezték, de én közülük eggyel sem találkoztam Hévízen. Az 1919-es, Kun Béla nevével jelzett vörös terror, majd az azt követő megtorlás emléke kifakult az emberek emlékeiből. Gyermekkorunk ezideig felhőtlen és boldog volt. Nyáron a falu összes velem egykorú sráca nap mint nap önfeledten játszott, mezítláb. Akkor úgy tűnt, hogy ez az idillikus állapot örökké fog tartani.

Most pedig ugorjunk öt évet előre. 1940-ben kezdtem el középiskolai tanulmányaimat a keszthelyi premontrei gimnáziumban. 1935-től 1940-ig a helyzet gyökeresen megváltozott. 1939-ben megszületett az első zsidótörvény. Ez zsidó vallású osztálytársaimat még nem érintette. 1940-ben, a Bécsi Egyezmény alapján, a Trianoni Békeszerződés eredményeként elveszített területek egy részét visszacsatolták Magyarországhoz. Ezt a döntést a magyar társadalom igazságosnak találta és nagy megelégedéssel fogadta. Azonban a baljós történelmi események felgyorsultak, és a politikai irányvonal megváltozása a lakosság nagy részét aggodalommal töltötte el az ország jövőjét illetően.

Magyarország belépett a második világháborúba, édesapámat behívták tartalékos honvédeknek, a szovjet harctérre került, megsebesült, majd a Magyar Honvédség második hadtestének utolsó kórházvonatján hazaszállították. Az alakulatánál szolgált többi bajtársa — kivétel nélkül — hősi halált halt. A magyar fasiszták egyre erősebb és komolyabb politikai tényezővé váltak az országban. A legrettenetesebb évünk 1944 volt, amikor is júniusban felállították a keszthelyi gettót, majd ősszel az oda összezsúfolt keszthelyi zsidó családokat elhurcolták. 1944 decemberében — karácsony előtt pár nappal —, a keszthelyi főtérre a nyilasok szemünk láttára végeztek ki két katonaszökevényt, akiket napokon keresztül, lámpaoszlopokhoz kötözve és a nagy hidegben csonttá fagyva, elretentő példaként otthagytak. Ez egy életre szóló traumát jelentett számunkra.

¹ 2007. október 21-én, a Genfi Magyar Egyesület ünnepélyén megtartott előadás. — Mikes International Szerk.

A háború nálunk 1945 áprilisában ért véget a ma már ismert és kimondható, a szovjet katonák által elkövetett atrocitásoktól kisérvé. Az akkori töménytelen problémák és a szovjet megszálló csapatok jelenléte ellenére is, a magyar társadalom nagy elvárásokkal tekintett a békésebb és boldogabb jövő felé. Megindult a háború által okozott károk helyreállítása, beindult a gazdasági, kulturális és társadalmi élet. Történtek kísérletek arra is, hogy az ország szembenézzen az elmúlt évtized tragédiáinak okaival és következményeivel. Lezajlottak a fellelhető háborús bűnösök pereit, végrehajtották az igazolási eljárásokat, megjelent az új pénz, a forint, lezajlott a földosztás, de ugyanakkor feltűnt egy meghatározhatatlan, bujkáló félelem is az ország lakosságában. Ne felejtjük el, hogy a szovjet csapatok ekkor még mindig Magyarországon tartózkodtak, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság pedig nem avatkozott be a szovjet hadsereg semmilyen belpolitikai jellegű intézkedésébe. Ennek segítségével a Magyar Kommunista Párt megkezdte földalatti munkáját a hatalom törvénytelen megszerzésére. Ezzel lerakta az 56-os forradalomhoz vezető egyenes út legelső alapkövét is.

Megosztott volt-e a magyar társadalom akkor? A válasz: igen. Mindazokat, akik a kommunista hatalomátvétel ellen emelték fel szavukat vagy igyekeztek valamit tenni ennek érdekében, fasisztának vagy kizsákmányolónak bélyegezte a sajtó, és a legtöbb esetben fizikailag is megsemmisítették. A média már akkor is a baloldali, úgynevezett „elit” ellenőrzése alatt működött. A társadalom, — csakúgy, mint a fasiszta uralom kezdetén —, elindult a két részre osztódás felé: csak az elnyomók változtak meg és az elnyomottak száma szaporodott.

1948. június 6.-án érettségiztem, majd közvetlen utána a Budapesti Műszaki Egyetem gépészmérnöki karán tettem sikeres felvételi vizsgát. De előtte tanúja is lettem egy nagyon fontos történelmi eseménynek: az 1947-es választások kommunista, kék-cédulás epizódjának. Azt hiszem, érdeklődésre számíthat, ha ezt elmondom. Ez is egy vasárnap történt. Egyik barátom édesapjának két teherautója volt. A két járművet vasárnap reggel háromnegyed hétre rendelték a keszthelyi Kommunista Párt székháza elé, mely az előtt a Nyilaskeresztes párt székháza volt. Barátom édesapját viszont előző nap műtötték vakbéllel a kórházban. Így fia engem kért meg, hogy apját helyettesítsem. Akkor már rendelkeztem mindenféle motoros járműre érvényes jogosítvánnyal, s így másnap reggel én jelentem meg az egyik teherautóval a kijelölt helyen. A gépkocsin 40 kék inges és piros nyakkendő „elvtársat” szállítottam. A csoport vezetője és helyettese a vezetőfülkében, mellettem foglalt helyet. Utasaim több mint húsz Zala megyei faluban adták le szavazatukat a Magyar Kommunista Pártra, kék cédulájukkal. Ez biztosította a „fordulat évét”, a magyar kommunistáknak a hatalom törvényesnek álcázott átvételét, mely alapvető mérföldköve lett az 1956. októbere felé vezető útnak.

Még egy másik fontos dolog történt velem 1948 nyarán. Egyik reggel arra ébredtem, hogy minden megváltozott körülöttem. Kiderült, hogy egyik napról a másikra a munkásosztály ellenségévé váltam. Ezt akkor nagyon nehéz volt megértenem, mert úgy éreztem, hogy az előző életemhez képest semmit sem változtam. De valaki nevem mellé és több ezer hozzám hasonlóan a neve mellé egy X-et biggyesztett. Ezek a számtalan X-ek megannyi macskakővé váltak az 56-hoz vezető úton — és számomra súlyos következményekkel jártak. 1948 szeptemberében, amikor megjelentem Budapesten, hogy egyetemi tanulmányaimat megkezdjem — ekkor édesapám már a kistarcsai internálótáborban végezte ideológiai átképzését — a Műegyetem MADISZ (Magyar Demokrata Ifjúsági Szövetség) irodájában közölték velem, hogy ösztinteség hiánya miatt az ország összes egyeteméről és főiskolájáról kitiltottak. Az ösztinteségem hiányát abban lelték, hogy önéletrajzomban nem vallottam be édesapám kizsákmányoló mivoltát. Emiatt a jövőben kizárólag csak fizikai munkát vállalhattam. Így lettem a Csepeli Vasbeton Gyárápító Vállalat segédmunkása. A munkásosztály ellenségéből a munkásosztály részévé váltam, a munkásosztály fellegvárában Csepelen, a már nem Weiss Manfréd, de még nem Rákosi Művekben. Nemde egy csodálatos metamorfózis?

Az első munkanapom hajnalán szorongva zötyögtem ki Csepelre a HÉV-vel, azon tűnődve, hogyan fogad majd új környezetem. Gyülekezőhelyünk egy átalakított régi óvóhely volt. Az átalakítás abból állt, hogy két hosszú asztalt raktak az óvóhely közepére padokkal, a sarokba pedig egy szénrel fűthető tábori kályhát helyeztek. A plafonról egy égő lógott le és a helységben kellemes kávészag terjengett. Két idősebb munkásnő osztogatta bögrében a cukros cikória kávé a dolgozóknak. Engem a főpallér fogadott és rögtön a „Vörös Zászló” brigádba osztott be „culáger”-nak. A brigádban négy kőműves, egy, kezdetleges felvonószerkezetet működtető munkás és nyolc segédmunkás dolgozott. Fogadtatásom meglepő volt. „Jó reggelt szaki!” mondták kórusban, és ezek után semmiféle kérdést nem tettek fel. Viszont az inkább zongorázáshoz, mint maltercipeléshez szokott kezeimet nézegették, gyanakodva. Amint később kiderült, azt gondolták, hogy én egy besúgó, „téglá”, vagyok és a feladatomban az lenne, hogy a hangulatokról jelentést írjak az összekötőmnak, akit úgy általában csak „malter”-nek neveztek maguk között.

Bevallom őszintén, hogy hangulatokról igenis írtam jelentést. Tegnapelőtt. És önök, akik most írásomat olvassák az elsők, akik erről tudomást szereznek. Nos, az én szememben a csepeli dolgozók kitűnőre vizsgáltak. Nagyon sokan tanulhatnak emberi méltóságukból, hihetetlen szolidaritásukból és őszinteségükből, melyet az akkoriban úgynevezett „deklaszált” elemek felé tanúsítottak.

A munkások hangulata Csepelen teljesen más volt, mint amiről az akkori újságokban olvasni lehetett. Politikai véleményüket nyíltan hangoztatni ők sem merték, de amikor már mindenki mindent a helyére tett, a csepeli kiskocsmában,

fröccsözés közben kitárultak a szívek és megoldódtak a nyelvek. Nagyon sokat tanultam tőlük, olyan dolgokat, amiket az iskolákban nem oktattak. Távozásomkor a „Vörös Zászló” brigád vacsorára hívott meg egy Üllői úti kiskocsmába. Ez a búcsúest hozzá tartozik életem felejthetetlen emlékeihez. Két kőművesünk a négyből erdélyi származású volt és amikor a székegy himnusz éneklésére kaptak kedvet, házi besúgónk megjegyezte: „Énekeljétek el nyugodtan, én úgyis botfűlű vagyok”.

A munkásosztály után sorsom a parasztság problémáinak megismerésére adott lehetőséget. 1949 végétől visszatértem Keszthelyre, ahol protekcióval a Dél-dunántúli Áramszolgáltató Vállalatnál helyezkedtem el. A főmérnök gépkocsivezetője lettem, aki a Zala megyei kis faluk villamosítását irányította. Végigjártuk Göcsej eldugott kis falvait, naponta több órát várakoztam, vagy egy kocsmában, vagy egy hűs fa alatt. Hála kommunikációs adottságaimnak, nagyon sok parasztemberrel beszélgettem és hallgattam végig keserű panaszait. Pedig akkor még a mezőgazdaság kollektivizálása, az 1945-ben szétosztott földek visszavétele nem indult be teljes erővel. De már akkor is egy disznó engedély nélküli levágásáért tulajdonosa többéves börtönbüntetést kaphatott. A villanyáram bevezetésének természetesen mindenki örült, mert akkor még a petróleum viszonylag drága volt és gyakran csak a feketepiacon lehetett kapni. A parasztság — az ideológia szerint a munkásosztály szövetségese —, az új, úgynevezett „népi demokratikus” rendszerhez fűződő illúzióját már akkor teljesen elveszítette. Az 1945-ös földosztáskor elképzelt jövő-képeiket látták összeomlani, amikor birtokukat, jószágaikat, termelőeszközeiket a szövetkezeteknek kellett önkéntesen felajánlaniuk.

Úgy érezték, hogy a régi rendszer földesurait és intézőit felváltó tszcs elnökök, akik rendszerint nem élvezték a falvak bizalmát, csak állandóan a kommunista hatalomhoz való hűségüket igyekeztek bizonygatni és a kulákoknak nevezett gazdákat kismizmizni, nem voltak képesek egy modernebb, belterjes mezőgazdasági egység irányítására. A göcseji falvak hangulatát rendkívül szomorúnak találtam.

Ezek után sorsom egy másik lehetőséget adott arra, hogy hazám problémáit más szemszögből is megismerhessem. 1950 októberében ugyanis behívtak katonai szolgálatra. A nevem mellé biggyesztett „X” következtében munkaszolgálatra kellett volna bevonulnom. Tévedésből viszont fegyveres alakulathoz hívtak be. Úgy látszik, valaki valahol az „X” betűt nem másolta át a nevem mellé valamelyik listára. Mindenesetre aggodalommal töltött el az a tudat, hogy rövidesen a proletárdiktatúra egyik erőszakszervezetének — a néphadseregnek —, leszek egyik egyenruhába öltöztetett tagja. A marhavagonban, melyben az akkor még ismeretlen cél felé szállítottak bennünket, egymást mustrálgattuk. Az nyilvánvaló volt, hogy az előző éjszaka valamennyien alaposan elbűcsúztattuk civil életünket. Végül is a vadonatúj Tolnataházi-i laktanyában állomásozó páncélos zászlóaljnál kötöttünk ki. Az épületek készen voltak, de a belső utak még nem. Így nyakig sárosan érkezünk meg a számunkra kijelölt körletekbe. Még aznap beöltöztünk — és ez most nem egy vicc —, sokan két jobb- vagy ballábas csizmát kaptak, melyeket már a II. világháborúban is kimustráltak.

Egymással nagyon kevés szót váltottunk, hiszen a kor szellemének megfelelően, mindenki félt mindenkitől. Másnap megtörténtek a beosztások, melyre az elég hideg októberi reggelen az alakuló téren került sor.

Parancsnokunk, főhadnagyi rangban, egy zalai parasztfiú volt, aki még a háború elején a jutasi tiszthelyettesképző iskolán végzett és a második világháborút a Dontól az osztrák határig egy páncélosban harcolta végig. Harsány hangon tette fel a kérdést a felsorakoztatott újoncnak: „Kinek van gépkocsiveetői jogosítványa?”. Öten jelentkezünk. Elsőnek egy traktoros fiú, aki Zetor traktoron kívül más gépjárművet még nem vezetett. Én negyediként kerültem sorra és katonásan jelentettem, hogy minden gépjárműre érvényes jogosítvánnyal rendelkezem. Erre ő azt mondta, „Fiam, te nem beszélsz zalai tájszólással!” Megkérdeztem, hogy ez mennyiben befolyásolhatja gépjárművezetői jártasságomat? Ha a szemével ölni tudott volna, most nem írhatnám ezt a dolgozatot. Én lettem a gépkocsiveetője, később személyes titkára majd bizalmasa. Utoljára 1953 nyarán találkoztam vele. Akkor már őrnagyi rangban egy páncélos ezred parancsnoka volt. Találkozásunk után két hónapra letartóztatták, halálra ítélték és azonnal kivégezték.

Pár hónap után katonatársaimmal is jobban megismerkedtem. Akkor már osztályoztuk egymást, tudtuk, kik előtt szabad beszélni kényes témákról és kikkel nem. Az alakulatnál a tisztí kart is beleértve két érettségizett katona szolgált: az egyik katonaorvosunk volt, szülész-nőgyógyász képesítéssel, a másik jómagam. Nagyon hamar összebarátkoztunk, ő volt az, aki első fogamat kihúzta, melynek következtében három hetet pihenhettem a marcali kórház intenzív osztályán. Ettől kezdve úgy érezte, hogy nagyon sokkal tartozik nekem. Pár hónap alatt rádöbbenem arra, hogy néphadseregünk akkori állapotában országunkat még a Vatikán svájci gárdájával szemben sem tudná megvédeni. Legfőbb igyekezetünk mindig az volt, hogyan tudjuk a parancsokat kijátszani, mert ugye azokat megtagadni nem lehetett.

Hároméves katonai szolgálatom alatt újonnan szerzett barátaimmal igyekeztünk maximális szórakozási lehetőséget biztosítani saját magunknak, miközben szidtuk Titót, a láncos kutyát. Ebben természetesen a tisztikar járt élen. Kulturális fejlődésemet azonban bizonyítja az, hogy a három év alatt elolvastam a „Csendes Dont” és Marx Tőkéjét (tőkérről akkor csak olvasni, de azt birtokolni nem lehetett). Megtanultam tangóharmonikázni és néhány mozgalmi induló szövegét is, de főleg azt, hogy a tudat határozza meg a léte. Vagy talán fordítva?

1953 márciusában jelent meg Farkas Mihály vezérezredes parancsa, mely a hadseregben szolgáló érettségizett kiskatonákat fegyvernemeik tartalékos tisztí iskoláira vezényelte. A béketábor országai akkor éppen a harmadik világháborúra készülődtek.

Én a páncélos tartalékos műszaki tiszt iskolára kerültem Budapestre. A páncélos szertár a Csángó utcában volt. Az iskolát feljavított ellátás, nagyobb éberség és nagyon sok színházlátogatás jellemezte. Ugyanis ha a Honvéd Színház valamelyik előadásán nem volt telt ház, a kiskatonákat a színházba vezényelték. Előzőleg csak a csizmák és a körmök tisztaságát ellenőrizték. Így Cyrano de Bergerac-ot hatszor láttam Pécsi Sándorral illetőleg Várkonyi Zoltánnal a címszerepben.

1953 júniusában ismét egy fontos történelmi esemény szemtanúja lehettem. Egy vasárnap reggel teherautókon a parlament elé szállítottak bennünket. Alakulataink közvetlenül az épület mellé emelt pódium előtt helyezkedtek el, mögöttünk pedig a szintén kivezényelt civilek foglaltak helyet. Rövidesen megjelentek „pártunk és kormányunk” nagyjai: Rákosi Mátyás, legfőbb elvtárs, Farkas Mihály, Gerő Ernő és a többiek. Ekkor és ott hangzott el Nagy Imre híres beszéde, melyben többek között bejelentette az internáló táborok megszüntetését és azt is, hogy a parasztok kiléphetnek a termelészövetkezetekből, ha úgy akarják. E bejelentéseket dörgedelmes tapsvihár követte, elsősorban a kivezényelt katonák soraiból. Farkas Mihály vezérezredes elvtárs, aki körülbelül 15 méter távolságra volt tőlem, vérvörös arccal magyarázott valamit Rákosinak, aki egyik lábáról a másikra himbáldozott idegességében. A feszültség tapintható volt, a társadalmi robbanás igénye már ott lógott a levegőben. Pedig még három évre voltunk 56 októberétől.

A hadseregben három hónappal később buktam le, amikor is megtalálták a nevem mellől eltűnt „X” betűt, lefokoztak szakaszvezetőből honvéddé, és csak csodával határos módon úsztam meg ezt a három, hosszú évig tartott kalandot. Katonatársaim, akik közül nem eggyel örökké tartó barátságot kötöttem, szomorúan és irigykedve néztek utánam, amikor fából készült katonaládámmal a kezemben, kísétáltam a Tököli úti laktanya kapuján. Hátranézni nem mertem attól félve, hogy esetleg egy fekete Humber gyártmányú gépkocsi megáll mellettem és kék parolis ávosok beletuszkolnak, majd elhurcolnak az Andrássy út 60 valamelyik kijárat nélküli pincéjébe. De ez nem történt meg.

Ma is úgy gondolom, hogy az akkori csengőfrászos világban az egyenruha sokunkat megvédett a proletárdiktatúra keselyűi elől és bizonyos fokig mindentől a vörös terror legkegyetlenebb három évében. Az is bizonyossá vált bennem, hogy ez a hadsereg sohasem nem fog fegyvert emelni honfitársaira bármiféle politikai konfliktus esetén. Ezt bizonyította is a forradalom idején.

Leszerelésem után és mielőtt még veszélyes munkakerülővé nyilváníthatott volna a helyi pártszervezet, felvettek — protekcióval —, a Keszthelyi Autóközlekedési Vállalathoz autóbusz sofőrnek. Fizetésem havi 748 forint volt. Többezer utast szállítottam Zala és Veszprém megye útvonalain és kénytelen-kelletlen hallgattam panaszaikat a megállók között. Egyre inkább úgy éreztem, hogy valaminek történni kell, mert a nép, véleményem szerint, tűrőképességének legvégső határához érkezett. Ekkor már 1956-ot irtunk.

Tavasszal nagy árvíz pusztított az országban, mely csak növelte a már úgyszólván szélén lévő gazdasági helyzet válságát és a lakosság elkeseredését. Nagy Imre házi őrizetben volt, de a reformkommunisták által vezetett, egyre inkább nyilvánossá váló viták hatására a munkásság és a vidék lakossága is növekvő bátorsággal kezdte kritizálni a párt intézkedéseit. Rákosi végül is kegyvesztett lett Moszkvában, helyét Gerő Ernő, a hídverő vette át. Rajk László és kivégzett társainak rehabilitása már megtörtént, ünnepélyes temetésüket a kommunista párt központi bizottsága október 6-án, szombaton rendezte, arcátlanul összemossa az aradi vértanúk megemlékezésének napjával, mely a magyarok számára mindig fontos nemzeti ünnep volt.

Nemsokkal a temetés lezajlása után diáktüntetés kezdődött a Batthyány szobornál, melyen jobb és baloldali csoportok vettek részt, de követeléseik hasonlóak voltak: szűnjék meg a terror, a félelem és a személyi kultusz. A tömeg pedig skandálta: „Hol vannak a gyilkosok!?” Hasonló spontán tüntetés pár nappal előbb még elképzelhetetlennek tűnt. Ezen a tüntetésen mindkét unokanövérém részt vett és e történetet az ő elbeszélésük alapján mondtam el. 17 nappal később a rádiónál eldőrdültek az ÁVÓ fegyverei és az ország lángba borult. Az akkor kezdődött események folytatása ismert. A forradalom, — melyet én Keszthelyen éltem meg —, győzött és az addig megfélemlített, elnyomott nemzetet ismét egységbe kovácsolta. Az ország pár napig feledhetetlen eufóriában élt. Aztán az újonnan Magyarországra irányított szovjet csapatok 1956. november 4-én, vasárnap hajnalban megkezdték álnok támadásukat a szabadságharcosok ellen. A forradalom által előtérbe sodort Nagy Imrében felülkerekedett a nemzeti érzés és drámai beszédében a nyugati hatalmak segítségét kérte. Hiába!

November közepétől megkezdődött a forradalmárok kiáramlása az akkor még nyitott osztrák határon. Én november 23-án hagytam el az országot és Svájcba december 2-án érkeztem meg, többszáz társammal együtt.

Most pedig néhány szó a forradalom utóéletéről a genfi emigrációban. A Genfben érkezett 56-os menekültek száma 600-800 személyre becsülhető, ebből az ösztöndíjas diákok száma 92 volt. 1957-ben alakultak meg a különböző társadalmi szervezetek. Elsőnek a Genfi Magyar Diákok és Főiskolások szervezete jött létre, a St. Gallen-ben létrejött és már akkor működő UFHS (Union of Free Hungarian Students) tagegyesületként. Akkortájt a szabad világban körülbelül 8000 magyar egyetemista és főiskolás tanult.

Ezt követte a Genfi Magyar Katolikus Misszió megalakulása 1957. júniusában. Az első ülésen én is jelen voltam és, mint orgonista és a tanács tagja, 2006-ig vettem részt a hitközség munkájában. A tanács első elnöke dr. Gombó István, berni magyar ex-nagykövet volt, akinek a Genfben érkezett katolikus magyarok nagyon sokat köszönhetnek.

A Református Presbitérium is akkoriban kezdte meg működését a St. Léger kápolnában. A Hungária Sport Egyesület futballcsapatuk a svájci bajnokság harmadik osztályban már 1957-ben jó eredménnyel szerepelt. Létrejött a Genfi Magyar Egyesület is Segesváry Viktor elnöklete alatt. Ugyancsak ebben az évben nyílt meg Jacot des Combes Viktor jogász és Tóth Béla nyugalmazott nemzetközi tisztviselő kezdeményezésére a Genfi Magyar Ház, étteremmel és társalkodóval felszerelve.

Később, dr. Luka László szervezésében, beindultak a „Dies Academicus”-nak nevezett kommunista ellenes irányú kollokviumok, ismert nemzetközi résztvevőkkel. Kindernay István a Genfi Magyar Club-ot alapította meg, mely éveken keresztül a genfi magyar kulturális élet központja volt. Szabó Zoltán megteremtette a Genfi Magyar Könyvtárt, mely több mint harminc ezer könyvet tartalmaz és több magyar szervezetnek ad otthont. Az elszakított területeken élő magyar testvéreink megsegítését célzó szándékkal Benczédi Pál létre hozta az SOS Erdély szervezet genfi tagozatát, Zabolai Csekme Éva pedig a Pro Kárpátalja Munkacsoportot.

A magyarországi, úgynevezett rendszerváltás után megalakult, Mercz László elnökletével, a Magyar Demokrata Forum (MDF) genfi barátainak köre, melyből a jelenlegi Genfi Magyar Egyesület származik. Megkezdte működését a Sík Sándor cserkészcsapat Teleki Natasa és a Stúdió Kodály Erdélyi Klára vezetésével. Megkezdődött a Pannónia Táncsoport működése is, Koncsek Zsolt irányításával.

Az emigráns magyar közösség 1990-ig megőrizte az 1956 októberében kovácsolódott egységét. A felsorolt szervezetek egymással szoros kapcsolatban működtek. Mindegyikük kiindulópontja és célja is hasonló volt: ötvenhat szellemében küzdeni hazánk felszabadításáért és összefogni a genfi magyar emigrációt.

A legfontosabb összefogó erőt a katolikus és református egyházak jelentették, de e szerepüket az úgynevezett rendszerváltás után fokozatosan elveszítették. 1990-et követően a genfi magyar emigráció struktúrája is átalakult. A hivatalosan itt tartózkodó magyarok végre felfedezhették az emigránsokat, szervezeteink megnyíltak előttük, a Magyar Misszió szintén kitért a kapuit előttünk.

Az óhazában elindult és egyre növekvő politikai és társadalmi megosztottság szép lassan hozzánk is begyűrűzött, de nálunk nem fajult gyűlöletté, az árok még nem tágult szakadékká. Viszont az, ami hazánkban egy idő óta történik, optimizmusra nem ad okot. Elsősorban az 2006. októberében Budapesten történt eseményekre utalok: a forradalom 50-ik évfordulóján — a demokratikusan megválasztott kormány miniszterelnökének utasítására — azonosíthatatlan egyenruhások a tömegbe löttek és számos honpolgárt súlyosan bántalmaztak.

A média nagy része a tömeget — csakúgy, mint 1956-ban, csöcseléknek nevezte. Ez a nemzetközileg regisztrált botrány beírta magát hazánk történelmének gyászkönyvébe. Miért fordulhatott elő ilyen intézkedés a mai Magyarországon? Azért, mert a Kádár rendszer látszólagos bukása után — nem úgy, mint a második világháború végén —, a felelősök elszámoltatása és elítélése nem történt meg. Az Alkotmányban lefektetett, 1956. októberére vonatkozó előírásokat a jelenlegi kormány nem tartja be. A forradalom és szabadságharc emléke manapság, mint egy kihűlő tűzhányó, feledésre ítéltetett a kommunista ifjúsági szövetség egykori vezetőinek következménymentesnek remélt országlása következtében. De a felelősségre vonás időpontját halogatni ugyan lehet, elkerülni azonban nem. A tűzhányók újra életre kelhetnek!

Az ország a szakadék mélyéről csak az egész nemzet összefogásával tud majd kiutat találni. De ehhez az is szükséges, hogy az elmúlt fél évszázad alatt ejtett sebek begyógyítását a hatalmon lévő politikai erők legfontosabb prioritásuknak tekintsék. **ARRA KÉREK MINDENKIT, AZÉRT IMÁDKOZZANAK, — KI-KI SAJÁT ISTENÉHEZ —, HOGY HAZÁNKAT ERRE A FELEMELKEDŐ ÚTRA VEZESSE!**

Most pedig — befejezésül — Tollas Tibor „Október 23” című verséből idézem az utolsó sorokat:

*„Szabadság, szívjuk sugarad.
Sötétből tárul ki a szívünk:
Nyíló virág a föld felett.
A szolgaságból fényt derítünk,
Fegyver nélkül is győztesek.”*

~ ~ ~ ~ ~

FRIGYESY, Ágnes : Nagypám sorsa

„Könnyezők, süketek, bénák, vakok,
 elesettek és félig-halottak,
 néma társaim, kínozott magyarok,
 a győzteseknek sokan daloltak,
 én nektek írok, szavatok vagyok.—,
 (Várkonyi: Én nektek írok)

A második világháború előtti történelemre a kommunista diktatúra hosszú évtizedekre rányomta a hallgatás, torzítás, és elhallgatás vastag, sötét leplét. Hiába érkezett — kissé váratlanul — a rendszerváltozás, vagy ahogy sokan mondják, csak némi változás, a világháború előtti történelmet — sok tekintetben — továbbra is homály fedi. A személyes családi emlékekről: felfelé ívelő, majd a magasban kettétört emberi sorsokról, tragédiákról ma is alig hallunk. Szüleink, nagyszüleink szívében, lelkében — ha még élnek —, az egykori „illyési” zsarnokság bénító félelme. A régi emlékek titkainak, mozzanatainak többségét továbbra is az albumok mélye őrzi. Egy-két fotó azonban végre „mesél” a múltról...

Két fénykép él az emlékezetemben: az egyik Nagypám fiatalkori képe. Fotelban ül, megfoghatatlan elegancia lengi körül, tervek, megvalósítandó álmok és a jövőbe vetett optimista bizalom árad a tekintetéből. Akkor még nem tudhatta, milyen sors vár rá. A másik felvételen — anyai Nagyszüleim — mint ifjú pár bevonulása látható a *kecskeméti* Nagytemplomba 1939. március 14-én. Nagypám zöld színű attilában, nagyanyám karcsú, sudár alakjával karol törvényszéki bíró apjába. Dismagyar, földig érő ruhája selyemből, brokátból, és halasi csipkéből készült, a kötényt arany süjtással díszítették. Az ifjú pár és a vendégek 14 hintón érkeztek a híros város főterére, mely esküvőn részt vettek az akkori közélet kiválóságai. Mint például gróf *Stomm Marcell*, Nagypám násznagya, akinek — mint ismeretes — később a fronton lefagyott mindkét lába. Nagyanyám mesélte: mikor *Stomm Marcell* meglátogatta a családot, mindig csokor virággal köszöntötte őt. Nagyanyám rendkívüli szépségét ma is emlegetik kortársai. Az ifjú pár ragyogó életút előtt állt. Kassára mentek nászútra, hat gyermekről álmodoztak, ám a történelem közbeszólt...

Hogy megértsük Nagypám, *Várkonyi László* későbbi sorsát, ugorjunk életének indulásához. *Temesváron* született 1907. augusztus 23-án. Családi gyökereit *Mátyás királyig* vezette vissza. Egy *Sánta* nevű lovas közkatona előd mentette meg *Mátyás király* életét a felé vágató tatárok elől 1467-ben. A *Vásonkeői* nemesi előnév és a *Várkony* községről elnevezett *Várkonyi* név innen származtatható.

„Költő vagyok, csak költő semmi más. Minden más csak muszáj, megalkuvás” — írta egyik versében 1935-ben. Költői ambíciói már ifjú korában feltűntek, s ha 1924-ben nem éri őt súlyos atrocitás Temesvár egyik elhagyott parkjában, talán sosem lesz katona. „Emlékeztetőjében így írt erről: „*Mint VII. gimnazista tanuló, egy elhagyott parkban négy regátbeli (Ó-Románia) főiskolás körülvevett. Piarista sapkámot fejemről letépvé, gumibotokkal összeverték, több bordám megrepedt. Ekkor elhatároztam, nem maradok tovább Temesváron, hanem kiszököm Szentésre, ahol anyám és nővérem már több éve repatriáltakként éltek, mert a megszálló (román) hatóságok nyolc napon belül elhagyni kényszerítették őket otthonukból.*”

Az igazságtalan trianoni határmódosítás tehát beleszólt a *Várkonyi-Párvány* család életébe. Édesanyjától és nővérétől elszakítva, továbbtanult a temesvári Piarista Gimnázium konviktusában, mint kredenciális diák. A parkban másodszer találkozott a trianoni tragédia következményeivel: most a román sovinizmussal. Nagypám 17 évesen ekkor apja sírjához ment, nagybátyjával együtt, s ott megfogadta: Magyarországon katonai pályára lép, hogy valamikor a visszakérülő megszállt területekre magyar katonaként vonuljon be. Tiszta, nemes hitét — emlékszem — fiatal lányként is csodáltam.

Így került 1926-ban a *Verbőczy* gimnáziumba, ahol leérettségizett, majd felvételizett a *Ludovika Akadémiára*. 1930-ban avatták hadnaggyá. Noha sok verse elveszett vagy elkobozták a későbbiekben — mivel több példányban írta műveit, majd minden korszakról maradt írása. A Ludovikás társairól így írt 1944-ben: „*Fiatal fiúk még, de mind talpig férfi, / ha vállalni kellett a veszélyt és a bajt! / Arcukon még anyjuk puha csókja égett, / de nem ismerték ők a panaszt vagy a jajt!*”

Később jelentkezett a vezérkari Akadémiára, ahová negyven jelentkező közül őt is felvették. 1937-ben került *Kecskemétre*, mint vezérkari próbaszolgalatos főhadnagy. Itt ismerkedett meg Nagymamámmal, *Orbán Erzsébettel*, s kötődtek örök hűséget egymással 1939. március idusán. A törvényszéki bíró lánya, aki *Felvidékről*, *Gömör-megyéből*, az *alsóvályi* kúriából került

Kecskemétre, szintén pontosan tudta, sőt átérezte, mit jelent a trianoni tragédia, a szülőföld elvesztése. Megértette hát társát, aki akkor már a katonai pálya felfelé ívelő szakaszában járt.

1940-1944 között Nagyapám a *Honvédelmi Minisztérium* Légügyi főcsoport főnökség Elvi- és Szervezési Osztályának beosztottja, majd osztályvezetője lett. Ebben az időben megmentette két zsidó származású barátját a gettóba zárás és a munkaszolgálat teljesítése alól. Idézzük megint őt: „*Steiner József. rep. ezredest, mint zsidó származású nyug. állományú tisztet úgy mentettem meg a zsidótörvények zaklatása alól, hogy behívtam osztályomhoz, tényleges szolgálatra. Kértem, mindig egyenruhában járjon, s tartsa magánál állandóan azt a katonai igazolványt, amivel elláttam, s ami igazolta tényleges katonai szolgálatát. 1944. március 14-én engem a frontra vezényeltek, de Steiner József ezredes ezideig semmilyen bántódást nem szenvedett származása miatt. 1946-ban Steiner ezredes levelet írt nekem, melyben közölte, ő lett a MASZOVLET (Magyar-Szovjet Légítársaság) vezérigazgatója, s a múltban neki tett szolgálataimért hálás köszönetet mondva, felajánlotta, ha szükségessé válna, mindenkor rendelkezésemre áll és felajánlja segítségét.*”

Steiner levelét később a Nagyapám ellen indított első koncepció per kapcsán az egyik házkutatásánál elvitték. Nagyapám ellen indított második koncepció pernél Steiner ismét felajánlotta segítségét, mint tanú, ám a Népbíróság — dacára a védőügyvéd kérésének — nem idézte be őt. Ugyanebben az időben Nagyapám *Dr. Füredi András*, budapesti zsidó származású ügyvédnek is segítségére sietett. Amikor megtudta, hogy Füreedit munkaszolgálatosként Szombathelyre vitték — felesége telefonált —, azonnal intézkedett és *Dr. Füredi Andrást* Budapestre, a Légügyi Parancsnokságra rendelte, ahol ellátta őt egy igazolvánnyal, mindaddig, míg a *Svéd követség* mentesítését megszervezte. Nagyapám a frontról hazatérve tudta meg egy közös barátjától, hogy *Dr. Füredi nyilas járőr* áldozata lett. A svéd menlevelében bízva, kiült a Duna korzó egyik kávéházának teraszára. Ott egy nyilas járőr igazoltatta, s miközben a menlevelet szétépte, őt elvitte...

Nagyapám felfelé ívelő katonai pályája végetért a II. világháború befejeztével. A frontról hazatérő vezérkari főnököt a nyilas vezetőség leváltotta. 1945. májusában *Németországba, Mettenbe* került, majd amerikai-francia hadifogolytáborba hurcolták *Mailly-le Camp*-ba. 1946-os hadifogságából hazatérve érte — véleményem szerint — a harmadik óriási trauma. (Első: Trianon, második: a sovinizmussal való találkozás). *Kecskeméti utcai*, három szoba hallos otthonát, mint „*elhagyott javat*” kiutalták másnak. Ottmaradt a lakás bútora, teljes katonai, polgári ruhatára, és a számára oly fontos íróasztala az irodalmi munkásságával együtt. Mivel a későbbi, „*belső száműzetésben*” töltött évtizedek ideje alatt sokat mesélt gyermekeinek és unokáinak, s jegyzeteket is készített. Feljegyzéséből tudjuk, akit beutaltak Budapesten a *Kecskeméti utcai* lakásába, nem volt más, mint a később világhírűvé vált *Szent-Györgyi Albert* professzor. „*Tudás és jellem ütközése*” címen írt Nagyapám az eseményről. Idézzük megint őt: „Mikor a szovjet csapatok Budapestet elfoglalták és túlhaladtak rajta, a család az élelmezési nehézségek miatt *Várkonyi László* apósához, *Kecskemétre* leköltözött. A budapesti lakás kulcsait a család *Neumann* nevű szomszédnak adta át megőrzésre. *Várkonyi László* édesanyja néhány hónap múlva *Kecskemétről* felutazott Budapestre, hogy fia lakását és annak állapotát megtekintse. Nagy meglepetésére az ajtón fia névtáblája mellett *Szent-Györgyi Albert* nevű cédulácskát is talált. Becsöngetve fia lakásába, mely nagyméretű három szoba hallos lakás volt, két hölgy fogadta. Az édesanya bemutatkozott és közölte, szeretné fia lakását megtekinteni. A két hölgy teljesen ellenségesen csak a hallban fogadta, és közölte, itt semmi idegen bútor nincs. Az anya ekkor a hallban egy kis asztalkán álló szép nagy rádióra mutatva közölte a két hölgygel, ezt a rádiót, melynek tetején beépített lemezjátszó van, ő vette volt a fiának, a rádió alatt lévő matyóhimzéses fekete posztót ő saját kezűleg hímezte. Ez a darab (a rádió és a posztóalátét) tehát feltétlenül a fiáé, ezért meg szeretné nézni a többi szobát is: a többi bútor, valamint dísz tárgy (ezüst tálcák stb.) valamint fia könyvtára, íróasztala és a benne lévő fontos iratokkal mi van. A két hölgy egyike kikiáltott a konyhába a cselédnek, hogy jöjjön be, és azt kérdezte tőle: — Mondja *Julis*, amikor a professzor urat beutalták ebbe a lakásba, itt voltak-e bútorok? A cseléd válasza: Igen. A nagyságos úr az úriszobát átvitette a *Nemzeti Múzeumba*. A hálószobát és az ebédlőt valamelyik barátjához vitték el a rakodók.”

S hogy tudjuk, milyen íróasztal került a *Nemzeti Múzeumba*, *Szent-Györgyi* professzor akkori dolgozó szobájába, megint idézzük Nagyapámat: „Az úriszoba nagyon híres műbútorasztalos kiállításra került mintabútora volt, a hatalmas könyvszekrényen az íróasztalon, a rekamién és a négy fa fotelen összesen tízezer finom csipkeszerű intarzia berakás volt... A két hölgy az édesanyját nem engedte be a többi szobába, hanem a cseléd válaszára azt mondták: — Nézzen utána a *Nemzeti Múzeumban*, ha a fia bútorait keresi!...”

Nem tudom, dédanyám bemelegkedhetett-e abban az időben a *Nemzeti Múzeumba*, Nagyapám pedig — biztosan tudom —, nem nézhetett utána bútorainak, hisz két koncepció per vádlottjaként börtönök és kitelepítés várt rá. De hogy Nagyapám mennyire szerette Édesanyját, akit „*Őszömnnek*” nevezett őszülő haja miatt, álljon itt egy róla szóló vers (Anyám szemeiben a könnyek) néhány sora, melyet már halála után, 1972-ben írt: „Mikor a bilincs csuklómra kattant/ és a pribékek megragadtak,/ anyám térdei reszketni kezdtek/ és a föld felé húzta/ — az elgyengült, kialvó testet/ az embertelen fájdalom, — nem esett össze,— állt!/ Ne lássa azt a gyilkos Hatalom,/ hogy meg lehet törni,/ a Lét hordozóját, egy Anyát!/ Testét már csak lelke tartotta, nem az izmai./ Amíg látom, s a pribékek látják,— nem akart összecsucsklani... Torkában a hang halk jajjá törött,/

kiszakadt a lélek tilalma alól,/ de csak mikor a börtön ajtaja/ becsapódott mögöttem,/ akkor hullott teste a földre,—/ eszmélet nélkül, összetörönten!//

Most már így látom örökre/ anyám alakját, arcát, szemeit,—/ Ő lehunyta mindörökre,—/ csak emlékezetem őrzi/ a szikrázó, gyémánt gyöngy sorokat,/ csorgó könnyeit, amint peregnék/ a kinzott arc mély ráncaiban/...

És hány anyának arcát látom/ ebben az egyetlen arcban,—/ hány millió anya lelke/ vérzett így iszonyú harcban,—/ hány millió anya térde/ remegett meg s csuklott össze/ halál-hírű táviratokra,/ igaztalan ítéletekre,/ hány anyának állt meg a szíve/ bosszú-szülte vádiratokra?!!” A költői kérdésre tudjuk-e ma a választ?

A diktatúra fél a „szellem emberé” től. Természetrájza szerint: ha csak lehet, a gondolkodó értelmiségit megfosztja hazájától, otthonától, vagyonától, majd családjától, végül hivatásától. Ártalmatlanná tétele után — az áldozat persze gondolkodni még tud —, tehát veszélyes, ezért állandó megfigyelés alatt tartandó! Ezt a módszert alkalmazták Nagyapámmal szemben is. A trianoni döntés megfosztotta szülőföldjétől, — szeretett nővére, *Valéria*, aki *Lyka Károly* egyik legtehetségesebb festő növendéke volt, hat hónapot töltött vagonokban, majd fiatalon tüdőbajban meghalt —, Budapesten elorozták otthonát és vagyonát, a börtön és kitelepítés évei alatt elszakították feleségétől és három gyermekétől, végül pedig hivatásától, hisz eltiltották minden szellemi munkától.

Miután budapesti lakásába nem mehetett be, hátizsákkal hazatért Kecskemétre. Ott szőlőmunkásként, trágyahordással kereste kenyerét. 1946 őszén a nyomozó hatóság váratlanul elfogta és Budapestre szállította az első, a *Mindszenty* pert megelőző, a *Független Kisgazdapárt* szétverését célzó ún. *Magyar Testvéri Közösség* elleni koncepció perben Nagyapámat egy évi fogházra ítélték. A Budapesti Népbíróság 1947. április 16. napján bűnösnek ítélte: „a demokratikus államrend és demokratikus köztársaság megdöntésére irányuló mozgalom feljelentése kötelezettségének elmulasztása miatti vétségben.” Az egy évi fogház mellé hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásának három évi felfüggesztésére ítélte. A Fővárosi Bíróság az ítéletet semmisnek mondta ki 1990. júliusában.

Ma már tudjuk, a Magyar Testvéri Közösség ellen *Rákosi Mátyás* konstruált koncepció per, a Magyar Kommunista Párt vezére 1947 elején, „a Magyar Köztársaság megdöntésére irányuló államellenes összeesküvés vádjával.” — A hazug vádak ürügyek voltak a kommunista diktatúra megszerzéséhez, mert a szovjet katonai megszállás ellenére is a bölcs és bátor nemzet 83 százalékban a polgári demokráciára szavazott.” — mondta parlamenti felszólalásban *Horváth János* országgyűlési képviselő 2002. július 9-én.

Nagyapám még börtönben ült!!!, amikor a Magyar Népköztársaság nevében a Budapesti Népbíróság körözést adott ki ellene, s 1949. évi február 21. napján a vádlott távollétében (a vádlott a Markó utcai börtönben ült!!!) megtartott nyilvános főtárgyaláson a következő ítéletet hozta: „háborús bűntett miatt” Várkonyi Lászlót „öt évben megállapított kényszermunkára, mint főbüntetésre, vagyonelkobzásra, állás és nyugdíjvesztésre, valamint politikai jogai gyakorlatának tíz évi felfüggesztésére, mint mellékbüntetésre ítélte.”

Nagyapám a rendszerváltozáskor levélben — törvényességi óvással — fordult *Dr. Solt Pálhoz*, a *Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága* elnökéhez és kérte a „törvénysértő” és „megalapozatlan” ítéletek megsemmisítését. Mint írja, a „háborús bűntettet 1942-ben követtem el, egy öt oldalas politikai helyzetértékelés megírásával.” A helyzetértékelés, mely okot adott Nagyapám tönkretételére, természetesen a rendszerváltozásra eltűnt az iratanyagok közül!

De idézzük tovább Nagyapám levelét: „1950. IV. 13-án „találnak” meg, s veszik be géppisztolyos rohammal az ismert Kecskemét, Trombita u. 8. sz. alatti lakásnak azt a szobáját, ahol feleségemmel és gyermekeimmel éltem. Meggyőződésem, hogy az „ütemezés” nem volt véletlen, az is a koncepció részét képezte...”

Nagyapám jelenlétében megtartott második tárgyaláson az első ítélet megállapításait hatályon kívül helyezték, mivel „Várkonyi László cselekménye (öt oldalas tanulmány. Szerző megjegyzése) nem alkalmas a hatalom megszerzésére való segítségnyújtásra...” A vádirat megállapítja, hogy az „Emlékirat” csupán két példányban készült, egyébként pedig faji gyűlöletre való utalást nem tartalmaz, és németellenes tendenciájú.” Mindezek alapján az öt év kényszermunkát mint főbüntetést egy év és hat havi börtönre változtatták. „Az, hogy ezek után az 1 év hat hónap mit büntet, nem derül ki az ítéletből” — írta Solt Pálnak írt levelében Nagyapám. Ennek ellenére — Nagyapám fellebbezésére — a Legfelsőbb Bíróság 1950. X. 25-én megtartott tárgyaláson a legelső tárgyalás vádjait megerősítette és a főbüntetést *három* évre emelte.

A *márianosztrai* börtönének után az *ikladi* kitelepítés következett. A kényszerlakhelyen — ahová családja természetesen nem követhette őt —, *kőművesként* dolgoztatták. Az egy évig tartó kitelepítés feloldása után Kecskemétre hazakerült és *vasbetonszerelőként* kereshette kenyerét nyugdíjba meneteléig. Itt jegyzem meg: választhatta volna a könnyebb sorsot is, ha beáll a Néphadseregbe, vagy adandó alkalommal Nyugatra távozik. Ő azonban soha nem akarta elhagyni hazáját, mert mint mondta: Ha minden magyar elmegy, ki marad itthon?

A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának Elnökségi Tanácsa Budapesten, 1992. év november hó 16. napján megtartott nyilvános ülésen meghozta a következő határozatot: Nagypám ellen hozott ítéletet „törvénysértőnek” mondta ki, az ítéleteket hatályon kívül helyezte, a „háborús bűntett miatt emelt vád alól” felmentette.

A rendszerváltozás első honvédelmi minisztere, *Für Lajos* pedig Várkonyi László t. őrnagyot 1991. március 15-én előléptette tartalékos alezredessé. Vagyis elmondhatjuk: még életében rehabilitálták. A belső száműzetés évtizedeit, az elrabolt hazáját, otthonát és vagyonát, valamint derékba tört pályáját azonban soha nem adhatták vissza neki. Belső emigrációs éveiről „*Így ülök ma*” című versében írt: „Így ülök ma, parancsolt csendben,/ elsorvasztó, nagy némaságban,/ de tépett hazámért,/ szenvedő népemért,/ soha nem múltó, égő aggodásban, / én Várkonyi László, a rab!”

Nagypámhoz a gimnáziumi évektől kezdődően rendszeresen jártam. Mindenről mesélt, csak a börtönbéli atrocitásokról nem. Azt csupán versbe foglalta, s hogy mit tapasztalhatott a fogházakban: *Vádollak és ítélekem* című verse sejteti.

Tragikus életútja természetszerűen rávetült családja sorsára is. Felesége a TEFU-ban, mint sofőr kereste kenyerét. Soha nem panaszkodott, pedig a sors más feladatra predesztinálta. Nagypám egyik Ikladon született verse végére ezt írta: „*Feleségemnek, aki minden börtönnél súlyosabb sorsot visel.*”

1972-ben tartották az utolsó házkutatást Nagypámnál. Szerencsére a családnak ekkor már szólt egy jóakaró, aki jelezte, mi várható néhány nap múlva. Nagyanyám és anyám ekkor — riadalmukban — több verset elégettek és elhurcoltak más, védett helyre. A nyomozók nem találtak semmit. Anyámat azonban a házkutatás napján behívatta az iskola igazgatója, ahol tanított és közölte vele: Keressen magának új állást! Anyám nem látva az összefüggéseket, bátran kijelentette: — Maga már rég nem lesz igazgató, amikor én még ebben az iskolában tanítani fogok. Hozzáteszem: abban az iskolában, melynek nagymúltú igazgatója volt anyám nagybátyja, vitéz *Orbán Nándor*. Mivel Nagypámnál semmit nem találtak, másnap anyámtól elnézést kért az iskola igazgatója.

Nagypám mindvégig megőrizte emberségét. A gyűlöletet, noha vele szemben alkalmazták, nem ismerte. Megható verset írt sors-társaihoz 1954-ben, ikladi kitelepítése idején: „Könnyezők, süketek, bénák, vakok, / elesettek és félig-halottak, / néma társaim, kínzott magyarok, / a győzteseknek sokan daloltak, / én nektek írok, szavatok vagyok.”

Hat szonettjének egyikében, a „Börtön” mesterszonettben tragikus pontossággal írja le lét-helyzetét: „Csak szám vagyok, nincs múltam, sem jövőm, / családom, vágyam, sem akaratom.”

Halálának utolsó pillanatáig küzdött tehetsége felmutatása érdekében. Pártbizottságokkal, „vonalas” szerkesztőségekkel levelezett, noha pontosan tudta: a „kiadásra beadott munkák az Aczél György vezetett párt ellenőrzés letiltása folytán nem vált lehetségessé”.

Kecskemét város 600 éves fennállásának alkalmából egy Kecskeméten játszódó drámájával és „Kecskemét” című szonettkoszorújával pályadíjat nyert. A jelíges pályaművet azonban — miután kiderült, ki a szerző —, nem mutathatták be a kecskeméti színházban. Sőt, csak a szonettkoszorút említették pályamunkaként az eredményhirdetéskor.

Illyés Gyulának is elküldte verseit, aki a „*XX. század magyar katona költőjeként*” üdvözölte. *Horváth János* irodalomtörténész tehetséges költőnek és drámaírónak ismerte el. A kibontakozás azonban lehetetlen volt számára. Néha még az Unoka is úgy érzi, mintha követné sorsát! A családja számára leírt Emlékeztetőben, amit 1992-ben már velem gépeltetett rossz látása miatt, ezt állapította meg: „*Fentiek alapján világossá válik, hogy semmilyen bűn elkövetése mellett, hatalmas büntetésekkel tették tönkre az életemet.*”

Szellemi hagyatékaként hagyta ránk 540 versét, három drámáját és hat szonettkoszorúját, valamint prózai munkáit. Munkásságának értékelése, felfedezése még előttünk áll! *Szijártó István* irodalomtörténész, e cikk szerzőjének főiskolai magyar tanára olvasta a „*Fegyverek rabszolgái*” című Várkonyi drámát. Már az *Eötvös Kollégium* igazgatójaként írta 1984-ben az alábbi értékelő sorokat: „*Várkonyi drámáját jó lenne színpadon látnunk, s lehetővé kellene tenni, hogy nyomtatásban többen olvassák, s ne beavatottak szűk köre döntse el, hogy van-e közönségigény az ilyen művek bemutatására. A drámáról szívesen írok részletes lektori jelentést.*”

Hátha megérjük, mi unokák és gyermekek ezt a szent időt!

*Várkonyi László***Vádollak és ítélek**

*Én nem felejttem el s meg nem bocsájtom,
 hogy akasztott embert arcul ütöttél
 és pimaszul, gyáván, égbekiáltón,
 kékült ajka közé szivart helyeztél!*

*Én nem felejttem el, hogy a védtelen
 s állapotos asszony méhébe rúgtál
 és sikolyra nyílt szájába, hirtelen,
 fullasztó, rongyból gyúrt gombócot dugtál!*

*Én meg nem bocsájtom, hogy gumibottal
 emberi testeket roncsokká vertél
 s cellákban új rabot, félig halottal
 –iszonyatos érvként– egybekevertél!*

*Én nem felejttem el, hogy téli fagyban,
 jeges folyosókon meztelen álltunk,
 mert bárgyú, eltorzult, beteg agyadban
 mindinkább félelmes vádlókká váltunk!*

*Én meg nem bocsájtom, hogy tudatlanul
 ítélni mertél emberek felett
 és halálba küldtél – vizsgálatlanul –
 harminc ezüstpénzért, bűnöst, büntelent!*

*Én nem felejttem el, s meg nem bocsájtom,
 hogy rabszolgává lett egész nemzetem!
 A mindenségbe is belekiáltom
 bűnödöt: Vádollak és ítélek!*

K.(ecskemét, 1962. IV. 14.

LIVING HISTORY

In this column one finds two writings that reveal personal memories of Hungarians on recent history. The first was presented by Zsigmond Cseh on the 21 October 2007 at the festive meeting of the Hungarian Association of Geneva to commemorate the Hungarian revolution and Independence War of 1956. In his speech Mr. Cseh presented the audience with a personal view of the more than last half century of turbulent Hungarian history.

The second writing is signed by Ágnes Frigyesy. In this brief biographical writing she tells the story of her grandfather, a former army officer, who before World War II was looking at a very promising career and decent life. Due to the capricious turns of history he became — like many other Hungarians — the victim of the Communist regime, deprived of practically everything. In this very moving remembrance Ms. Frigyesy highlights the strong moral character of her grandfather, namely that despite all the inhuman treating of that insane regime, her grandfather could maintain his humanity.

KÖNYVAJÁNLÓ — BOOK REVIEW

OBRUSÁNSZKY, Borbála : Négy égtájon barbár csillag ragyog

Hiánypótló forráskiadvány első kötete látott napvilágot a hunok történetével kapcsolatban. Csornai Katalin: *Négy égtájon barbár csillag ragyog* — *Az ázsiai hunok a kínai forrásokban* című kiadvány a László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület (www.lgye.hu) kiadásában jelent meg, amelyben a kínai forrásokban található részleteket, adatokat olvashatunk a hunokról. A négy kötetesre tervezett forráskiadvány első kötetében végigkövethetjük a hunok legkorábbi történetét egészen a Kr.u. 1. század elejéig, míg a későbbi könyvek a későbbi kínai krónikák (Han shu, Hou Hans hu, stb.) feljegyzéseit tartalmazzák, egészen az 5. századig, ameddig önálló hun dinasztiák léteztek a mai Kína területén.

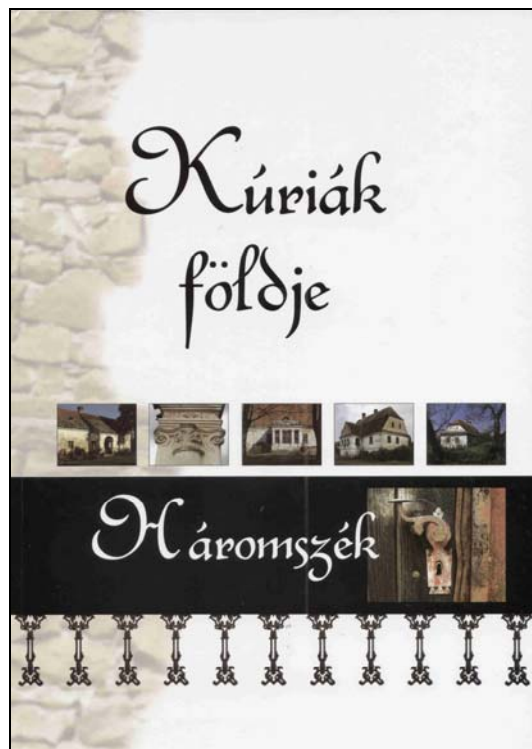
A kötetben szereplő forrásrészletek bemutatják a legelső pusztai állam kialakulásának történetét, a hun törzsek egyesülését és szétválását, olvashatunk különleges államszervezetükről és kultúrájukról, amely máig nyomot hagyott Eurázsiai népeinek anyagi és szellemi műveltségében.

A nemzetközi tudományos életben az elmúlt évtizedektől kezdve fokozódó érdeklődés mutatkozik a hunok története iránt, több szakcikkben és nagy nemzetközi konferenciákon jelentősen átértékelték a pusztai népek, így a hunok történeti szerepét. Ezek alapján elmondható, hogy a hunok fejlett és önálló civilizációt teremtettek az eurázsiai sztyeppéken, amelyből a szomszédos népek — kínaiak, de az európai népek — is tanultak, főleg a harcászati technológiában, fémművességben, államszervezésben. A forráskiadványból azt is láthatjuk, hogy a kínaiak sokszor elismerően szóltak félelmetes északi szomszédjaikról, és mindig pontos adatokat rögzítettek velük kapcsolatban. Ezért a most megjelent kiadvány a hunok iránt érdeklődő kutatók, de az érdeklődő hobbikutatók számára egyaránt elsőrendű forrásanyag lehet.

A kötet külön érdeme az, hogy a fordító, Csornai Katalin sinológus gigyűjtötte és a könyv végén listába rendezte a forrásokban szereplő hun eredetű szavakat, amelyeket a kínaiak érdemesnek tartottak lejegyezni, ezek között vannak földrajzi nevek, méltóságnevek, személynevek, de használati eszközök elnevezése is szerepel bennük. Érdekes, hogy ez a lista kiegészíti a belső-mongol Ucsiraltu hun szavait. A kötethez előszót és a kínai történeti források magyarázatot Salát Gergely, az ELTE Kelet-ázsiai Tanszékének munkatársa írta.

SEPSISZÉKI NAGY, Balázs : Kúriák földje — Háromszék

Kúriák földje

Háromszék

Sepsiszentgyörgy 2005.
ISBN 973-0-04160-1

Ön e kötet fellapozásával a kúriák földjére lépett. Sajátos társadalomtörténeti okok miatt székelyföldi viszonylatban Háromszéken épült a legtöbb kismemesi udvarház, s habár a 20. század folyamán közel félszáz végérvényesen eltűnt közülük, e tájegység még mindig felbecsülhetetlen értékű, és alig ismert épített örökséget őriz. Az érzékelhető pusztulás ellenére megyénkben olyan települések vannak, mint Bikfalva vagy Csernáton, ahol az udvarházak száma meghaladja a tízet.

Ez év márciusa és októbere között a Kovászna Megyei Művelődési Központ munkatársaiként (Kolumbán Hanna és Nagy Balázs), valamint a Keöpeczi Sebestyén József Műemlékvédő Társaság tagjaiként (Hlavathy Izabella és Hlavathy Károly) azzal a szándékkal jártuk be a megyét, hogy felmérjük a meglévő kúriák és kastélyok jelenlegi állapotát. A megismerésen túl, célunk az épített örökségünk rejtőzködő gyöngyszemeire való figyelemraterelés és a pusztulóban lévő épületállomány megmentéséért történő cselekvés.

Kutatásunk kezdetekor a kúriajegyzékünkben alig száz épület szerepelt, amely mára 164 tételre duzzadt. A kötet végén közzétett jegyzékünk 58 település kúriáit és kastélyait tartalmazza. Mivel a kutatást nem tekintjük lezártnak, ezért a jegyzék még további épületekkel bővíthet. A számba vett épületek közül 57 országos műemlék, további 23 megyei védeltséget élvez. Tapasztalatunk szerint sok esetben önmagában ez a státus nem nyújt az épületnek védelmet. Példa erre a szemerjai Serestéj kúria vagy az aldobolyi Hollaky kúria jelenlegi állapota. Az általunk számba vett épületeknek közel egyharmada rossz állapotban van vagy felújításra szorul. Jó pár közülük, mint például a hosszú ideje lakatlan dálnoki Bokor Simon kúria vagy a szörcei Hadnagy kúria, menthetetlennek tűnik. Lehet, hogy ezekről az épületekről mi készítettük az utolsó felvételeket. A lakott épületek között is sok a felújításra szoruló, de tulajdonosaik anyagi helyzete még az állagmegóvást sem teszi lehetővé. A pusztulási folyamattal ellentétben reményt keltő, hogy egykor kismemizett főúri családok ifjú sarjai hazatértek az ősi fészkekbe és merész álmokat kezdenek megvalósítani. Szép példáit láthattuk a lassú, de szakszerű megújulásnak Miklósváron a Kálnoky kastély és Torján az Apor kúria esetében. Az 1989-es rendszerváltozás után több épület új gazdára lelt, másokat romosodó vagy felújított állapotukban eladásra kínálnak. Így lesz egy bárói lakból luxusüdülő és művelődési központ, vagy egy tájba olvadó öreg kúriából vendégcsalogató panzió. Sajnos az új tulajdonosok nem mindig értékelik műemlékként a megszerzett kincset, régi ajtókat és ablakokat cserélnek ki, vakolat-díszeket semmisítenek meg, önkényesen belső- meg külső alakításokat végeznek az épületeken, ezzel csorbítva annak méltóságát és eszmei értékét.

Terjedelmi okok miatt nem vállalkozhatunk az általunk megismert valamennyi épület bemutatására, közülük választottunk ki 66 kúriát és 9 kastélyt. Tájégségenkénti válogatásunkkal a teljes épületállománynak a valós helyzetét kívánjuk bemutatni.

Kezdetben csak fotóalbum megjelentetésére gondoltunk, de a kúriák és kastélyok világát kiválóan ismerő kutatókkal való sikeres együttműködés eredményeként ez a kötet több lett, mint fényképes leltár. A bemutatott épületekről különböző szakterületeken tevékenykedő szerzők készítettek leírásokat, ezért stiláris szempontból ez a munka „eklektikusnak” nevezhető. Kónya Ádám több évtizedes kúriakutatási eredményeit összegzi a bevezető tanulmányban, a kézdiszéki részt Haszmann Pál kúriákról szóló ízes történetei teszik olvasmányosabbá. A leírások értékét nagyban növelik a mellékelt épület-alaprajzok.

A kúriák csodálatos világának feltárása kezdeti lépése lehet egy védelmüket szolgáló mozgalom elindításának. A megismerést követően kötelességünk megőrizni a múltunk részét képező kincseinket! Érdeklükben nem várhatunk országos döntésekre, megyei szinten szükséges kúriavédő tervet kidolgozni és alkalmazni. Az épületek többségét idegenforgalmi látványosságként kellene népszerűsíteni, jó párat közülük a megyei művelődési életbe lehetne bevonni.

Ezt a könyvet annak reményében bocsátjuk útjára, hogy az általunk megismert épületeket majd unokáink is látni fogják.

Sepsiszentgyörgy, 2005. október

SEPSISZÉKI NAGY, Balázs : Ținutul conacelor¹

Dintre toate ținuturile secuiești, județul Covasna este pământul pe care s-au ridicat cele mai multe conace. Condiții socio-istoric specifice au făcut ca astăzi să putem vorbi despre județul Covasna ca despre un adevărat Ținut al conacelor. Pe teritoriul unor localități, Bicfalău și Cernat de pildă, călătorul poate descoperi chiar peste zece conace.

Este vorba de edificii strâns legate de identitatea așezărilor secuiești, dar care, paradoxal, sânt foarte puțin cercetate. Construcții care zac abandonate în uitare, motiv pentru care multe dintre ele au ajuns în paragină. Albumul de față și-a propus să șteargă praful de pe această pagină extrem de importantă din istoria ținutului Trei Scaune / Háromszék: am mers pe urmele fiecărui conac, indiferent de starea lui actuală, și i-am consemnat identitatea prin imagini și cuvinte. Calitatea de document a Albumului nostru este asigurată de semnăturile unor colaboratori cu autoritate în domeniu, cu ajutorul cărora am reușit a scoate lumină valoarea istorică și arhitectonică a castelelor și conacelor din Trei Scaune.

Documentația pentru alcătuirea Albumului a fost realizată, în perioada martie-octombrie 2005, de doi referenți ai Centrului de Cultură al Județului Covasna — instituție care a obținut fondurile financiare pentru publicarea volumului în condiții grafice excepționale. Este vorba de artistul fotograf Kolombán Hanna și etnograful Nagy Balázs. Cum volumul reface identitatea a vreo 70 de clădiri din 53 de localități covăsnene (din cele aproape 200 de conace identificate și inventariate la sfârșitul cărții), această performanță n-ar fi fost posibilă fără sprijinul prețios al colaboratorilor noștri: Hlavathy Izabella — consilier pe probleme de monumente istorice la Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național a Județului Covasna — și Hlavathy Károly, artist fotograf (ambii, membrii ai Asociației Keöpeczi Sebestyén József).

Grație descrierilor care însoțesc documentele foto despre castelele și conacele din Trei Scaune, volumul depășește condiția de simplu Album. Cercetarea acestor edificii nu se termină, însă, odată cu apariția prezentului volum. Dimpotrivă, lucrarea noastră se dorește a fi doar începutul unui program complex de cercetare, care să extindă și să aprofundeze tema.

Documentele foto incluse în volum depun mărturie despre starea actuală a castelelor și conacelor, multe dintre aceste clădiri aflându-se într-o stare avansată de degradare. Unele par a fi de nerecuperat, din cauza faptului că s-a produs surparea chiar a fundamentelor care asigură refacerea clădirilor. Este încurajator faptul că există și cazuri fericite, ca acela al conacului Séra din Ilieni, care prin anii 1990 a fost renovat și a primit o nouă destinație; sau cazul conacului de la Micloșoara, care a beneficiat de lucrări de renovare și restaurare complexe și profesioniste.

Albumul nostru conține, așadar, un tablou cu lumini și umbre — un tablou însă extrem de expresiv, din care se reține datoria pe care o avem față de patrimoniul construit: să nu mai amânăm gestul/efortul de recuperare și conservare a castelelor și conacelor din Trei Scaune, altfel va fi prea târziu și urmașii noștri vor afla despre această moștenire de neprețuit doar din cărți sau albume!

¹ Tradus de Nina Țințar.

SEPSISZÉKI NAGY, Balázs : Land of mansions¹

Rimmed by the Eastern Carpathians, the region of Three Chairs named Kovászna County since 1968, lies in the South-East nook of Transylvania. On this territory populated mostly by Hungarians now too, was formed the earliest civilian society in Székelyland. Due to specific socio-historical reasons, Three Chairs is the location of the majority of noble family mansions and therefore it is rightly called "the land of mansions". In some localities like Bikfalva and Csernát, the number of country-seats exceeds ten. On the other hand, because of the sparse presence of aristocracy, there are considerably fewer palaces in our county.

Though the mansions and palaces are valuable and various parts of our architectural heritage, their present condition is unfortunately deplorable. Most buildings are uninhabited, so they are getting more and more uncared for. Others are populated by elderly people on low incomes, incapable of protecting the substance of the buildings they own.

In the time of communist dictatorship, all the palaces and the great extent of mansions got nationalized. In some fortunate cases these buildings housed cultural or social institutions; others were plundered and declined to granaries. In those times more than thirty mansions disappeared for good.

After 1989 great part of the remaining buildings were given back to their rightful owners, many of whom failing to restore their desolated legacies since then. Naturally, there are instances of ex-owners coming home from abroad in order to fulfill their daring dream of renewing the ruined buildings in professional manner. A large number of buildings have found new owners over the past decade, having been turned into comfortable family homes or guest-houses.

All over Three Chairs region there are approximately two hundred mansions and palaces. Take this album a memento to take these into account and draw attention to them. The photographs appeared here have been selected from 200 pieces made by the authors between March and October 2005. Our work is a kind of inventory which may be considered the starting point for further research and a treasure-saving movement to follow. We are hopeful that in the near future we will succeed in handling the salvage of the decaying buildings more efficiently. Besides, we will manage to show the world the pearls of our architectural heritage.

---

¹ Translated by Fazekas Ágnes.

GEOSTRATÉGIAI & VILÁGGAZDASÁGI KÖNYVSZEMLE
—
GEOSTRATEGICAL & WORLD ECONOMIC BOOK REVIEW

MARÁCZ, László : Ethnicity in Cluj-Napoca (Kolozsvár, Klausenburg)¹

***NATIONALIST POLITICS
AND EVERYDAY ETHNICITY
IN A TRANSYLVANIAN TOWN***

**Rogers Brubaker
Margit Feischmidt, John Fox, Liana Grancea**

Princeton University Press
Princeton and Oxford

2006

ISBN-13: 978-0-691-12834-4
ISBN-10: 0-691-12834-0

The fat volume *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town* is a historical and socio-political analysis of the ethnic relations in the West-Romanian town Cluj-Napoca. Cluj-Napoca lies in the multi-ethnic Transylvanian region that has been inhabited from earlier times by Romanians, Hungarians, Germans, Jews and Gypsies. Although several ethnic groups in different towns and areas of Transylvania are being referred to in the study, it concentrates on the most important city of the region, i.e. Cluj-Napoca (Kolozsvár, Klausenburg) and it only discusses intensively the relation between Hungarians and Romanians.

Nationalist Politics is the result of fieldwork sessions that have been undertaken between 1995 and 2001 in Cluj by a research-team consisting of four persons led by the American sociologist Rogers Brubaker who is affiliated to the University of Los Angeles. Next to Brubaker the American John Fox, the Hungarian Margit Feischmidt and the Romanian Liana Grancea participated in the research-project. Feischmidt and Grancea lived a large part of their lives in Cluj and are familiar with the Hungarian and Romanian communities of the town. The very fact that these researchers have a lot of contacts in this town and know the Hungarian and Romanian languages of the town, certainly leads to a deeper insight in the cultural differences between the two communities.

The argumentation is supported by a lot of data and is easy to read. The study consists of two parts. In the first part a historical overview is presented of modern nationalism in the eastern part of Central-Europe. The authors who have had training in sociology, anthropology and communication sciences clearly explain that the concept of the homogeneous nation-state is the source of all nationalist evil in this part of Europe where from earlier times different ethnic groups lived together in peaceful co-existence.

The town of Cluj has changed already four times ownership in the last hundred years. Until 1920 it belonged to the Austro-Hungarian Empire, in the period between 1920 and 1941 it was attached to Greater-Romania, between 1941 and 1945 it

¹ Originally published in the Dutch periodical *ABLAK* in Dutch (January 2007.). — Ed. Mikes International.

was part of Greater Hungary and from 1945 on it belongs to Romania. In all of these states, it has been attempted to nationalize Cluj, this means to embed the town social-culturally and ethnically into the concept of a homogeneous nation-state.

The last census demonstrated that the percentage of the Hungarians in town has dropped below the twenty percent. Hence, we can clearly speak of a Hungarian minority and a Romanian majority. The authors reject an analysis in terms of generalizations like „the” Hungarians and „the” Romanians. According to them, an analysis in terms of ethnicity provides more insight if categories like „Hungarian” and „Romanian” are so-called „container categories” that does not include all the members of a specific community. This recognizes more individual differences and explains why nationalist politician of the type Gheorghe Funar who was for twelve years from 1992 until 2004 major of the city was able to manipulate the ethnic categories Hungarian and Romanian and to profit from this politically without being able to mobilize all the Hungarian and Romanians inhabitants of the town.

This approach to ethnicity results into interesting observations in the second part of the volume which focuses on everyday ethnicity in Cluj. To gain deeper insight, ordinary people, Hungarians and Romanians, living in the town are being interviewed. Their opinion is being asked of topics that are directly related to everyday ethnicity like language-choice, the mixing of Hungarians and Romanians, for example in mixed marriages, migration and local nationalist politics.

The ethnically determined behavior of Hungarians and Romanians in the town depends largely on the asymmetry that Hungarians form a minority and Romanians are a majority. Almost all the Hungarian inhabitants of Cluj are bilingual Hungarian and Romanian, most Romanians are unilingual Romanian. The latter only speak Romanian. Hungarians in a mixed setting are able to switch their language. Hence, it might happen that Romanians feel excluded from the conversation. Only Hungarians however suffer from „policing”, the phenomenon that when Hungarians speak Hungarian in the public space they are being corrected by Romanian co-inhabitants that they should speak the official language of the state, i.e. Romanian.

Chapter nine describes the Hungarian world in Cluj (Kolozsvar, Klausenburg). According to the authors, Hungarian ethnicity is not connected to a specific section of the town. Rather the Hungarian world is not an enclave but rather a set of institutional „islands” like schools, churches, companies, associations and media that form a network. The central pivot of this system is the system of Hungarian schools in Cluj (Kolozsvar, Klausenburg). Circa 85 percent of the Hungarian children in Cluj start their school career at a Hungarian elementary school. The school contacts are very important in order to maintain and reproduce the Hungarian community in Cluj. From the research it appears that most Hungarian business partners are former classmates or old friends from school. From this perspective it can be perfectly understood why Hungarian interest-organizations in Cluj have been demanding the return of the Hungarian schools that have forcefully been merged with the Romanian schools in town during the Ceausescu-era.

The research concludes with the question whether the Hungarian community in Cluj will be able to survive in the age of the European Union. Almost for one hundred years the demographic figures of the Hungarian community develop into the wrong direction. From 1910 on the percentage of the Hungarians in Cluj has dropped from 85 percent to 19 percent as registered at the latest census in 2002. Because of this, almost in hundred years the Romanians have become the majority population in the town. According to the authors, this demographic trend will lead sooner or the later to the disappearance of the Hungarians from Cluj. The biggest threats are not coming from the drive to nationalize the public domain as Funar has attempted but are coming from developments from within the Hungarian world, like migration to Hungary and mixed marriages which is affecting already a quarter of the Hungarians in Cluj. In such cases the children choose quite often the Romanian ethnicity.

MARÁCZ, László : Az etnikailag vegyes Kolozsvar¹

A vaskos tanulmánykötet *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town* (Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban) történeti és szociál-politikai elemzése a nyugat-romániai Kolozsvar városában uralkodó etnikai viszonyoknak. Kolozsvar a több-etnikumú Erdély térségében fekszik, amit hagyományosan románok, magyarok, németek, zsidók és cigányok lakják. Attól eltekintve, hogy a tanulmányban szó esik különböző etnikai térségekről és városokról, a főhangsúly Kolozsvaron, mint a térség legfontosabb városán van. A kötet behatóan csak a magyar-román etnikai viszonyt foglalkozik.

Nationalist Politics több terepvizsgálati szemlének eredménye. Ezeket a terep kutatásokat egy négytagú kutatócsoport végezte 1995 és 2001 között Kolozsvaron, a Los-angelesi egyetemen tanító szociológus amerikai Rogers Brubaker vezetésével. Brubaker mellett résztvettek a kutatásban az amerikai John Fox, a magyar Margit Feischmidt és a román Liana Grancea. Feischmidt és Grancea életük nagy részét Kolozsvaron töltötték, ismerik a város magyar, illetve román közösségét. Az a tény,

¹ Eredetileg megjelent Hollandiában az *ABLAK* című holland nyelvű periodika 2007. januári számában. — Mikes Internatioanl Szerk.

hogyan ezek a kutatók sok kapcsolattal rendelkeznek a városban és a város két nyelvét, a magyart és románul jól ismerik, azt eredményezte, hogy az olvasó a két közösség kulturális különbségeiről mélyebb betekintést kap.

A könyvet sok tény támasztja alá és könnyen olvasható. A tanulmánykötet két részből áll. Az első rész a kelet-európai modern nacionalizmus áttekintését tartalmazza. A szerzők, akik szociológiai, néprajzi és kommunikációs tudással rendelkeznek világosan megmagyarázzák, hogy az egységes nemzetállam koncepciója minden nacionalista bajnak forrása olyan térségben, ahol különböző etnikai közösségek hagyományosan békésen éltek egymás mellett.

Kolozsvár az elmúlt száz év alatt négyszer cserélt gazdát. 1920-ig a város az Osztrák-Magyar Monarchia része, 1920 és 1941 között Nagy-Romániához tartozik, 1941-től 1945-ig Nagy-Magyarországhoz csatolták vissza és 1945-től Romániához tartozik. Mindezen államokban megpróbálták Kolozsvárt beépíteni az egységes nemzetállamba. Az utolsó 2002-es népszámlálás szerint a magyarság része a lakosság húsz százaléka alá esett és így magyar kisebbségről, illetve román többségről beszélhetünk. A szerzők azonban elutasítanak olyan elemzést, amiben olyan általánosító fogalmak, mint „a” magyarok, illetve „a” románok döntő szerepet játszanak. Szerintük inkább olyan elemzés ad igazi betekintést, amelyben az olyan kategóriákat mint „magyar”, illetve „román”, inkább „konténerkonceptiók”, amelyek nem érvényesek a közösség összes tagjára. Ez jobban figyelembeveszi az egyéni különbségeket és magyarázatot ad arra, hogy az olyan nacionalista politikusok, mint Gheorghe Funar, aki tizenkét évig — 1992-től 2004-ig Kolozsvár polgármestere volt, hogyan tudta az etnikai kategóriákat — a magyart és románul — manipulálni, és ebből politikai tőkét kovácsolni anélkül, hogy ez mozgósította volna a város összes magyarját, illetve románját.

Az etnikai állapotnak ez a megközelítése sok értékes megállapításhoz vezet a kötet második részében. E rész inkább Kolozsvár mindennapi életéről szól. Erről úgy tudunk meg többet, hogy a város hétköznapi magyar, román lakosa is szót kap, interjúk formájában. Az interjúalanyok véleményét kérdezik azokról a témákról, amelyek szorosan kapcsolódnak a mindennapi etnikai élethez, úm. nyelvhasználat, a magyarok és románok vegyülése például vegyesházasságokban, elvándorlás és a helyi nacionalista politika.

A magyarok és románok etnikailag meghatározott viselkedése a városban nagy részben összefügg azzal, hogy a magyarok kisebbségben vannak, a románok viszont többségben. Kolozsvár majdnem minden magyar lakosa kétnyelvű: magyar-román; a város legtöbb román lakosa egynyelvű, csak románul beszél. Emiatt magyarok egyes társaságban képesek nyelvet váltani, ami odavezethet, hogy a románok kirekesztetve érzik magukat. De csak magyarok vannak kitéve az ún. „rendőrködésnek”. Ez az a jelenség, hogy magyarokra, ha magyarul beszélnek Kolozsvár közterületein, román városársaik rájuk szólnak, hogy nem beszélnek az ország hivatalos nyelvét, a románul.

A kilencedik fejezet leírja a kolozsvári magyar világot. A szerzők szerint a magyar etnikum nem kötődik a város egy bizonyos negyedéhez. A magyar világ nem egy földrajzi egység, hanem inkább egy halmaz intézeti „szigetből” áll, mint iskolák, egyházak, vállalatok, egyesületek és médiák, melyek egységes rendszer alkotnak. A rendszer központi tengelye a város magyar iskolái. A magyar gyerekeknek 85 százaléka az iskolai pályafutását a magyar általános iskolában kezdi. Az iskolai kapcsolatok nagyon fontosak arra nézve, hogy fennmaradjon, illetve újratemetődjön a kolozsvári magyar közösség. A kutatásból kiderül, hogy a legtöbb magyar üzlettársa régi osztálytárs vagy iskolai ismerős. Ebből a szempontból teljesen érthető, hogy a magyar érdekcsoportok miért hadakoztak a magyar iskolák visszaadásáért, miután ezeket a Ceaușescu rendszerben a város román iskoláival való egyesülésre kényszerítették.

Végül a tanulmánykötet arra a kérdésre keres választ, hogy a kolozsvári magyar közösség az EU-korszakban fenn fog-e maradni. Már száz éve a magyar népességi mutatók rossz irányba mutatnak. A város magyar lakossága 1910-től 85 százalékról visszaesett 19 százalékra, ez az utolsó 2002-es népszámlálási adat. Így a románok száz év alatt a városban többségbe kerültek. Ez a népességi trend előbb vagy utóbb azt fogja eredményezni, hogy eltűnik a magyarság Kolozsvárról a kötet kutatói szerint. A szerzők szerint a magyar közösségre nézve a legnagyobb veszélyt nem a közélet nacionalizálásában látják, ahogy Funar ezt megpróbálta, hanem olyan folyamatokban, amelyek a magyar közösséget belülről veszélyeztetik, úm. elvándorlás Magyarországra és a román-magyar vegyes házasságok, amelynek a kolozsvári magyar közösség már egynegyede ki van téve. Ilyenkor a gyerekek gyakran a román etnikumhoz csapódnak.

MARÁCZ, László : Roemeense en Hongaarse etniciteit in Cluj¹

De lijvige studie ‘*Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*’ is een historische en sociaal-politieke analyse van de etnische verhoudingen in de West-Roemeense stad Cluj-Napoca (Hongaars Kolozsvár, Duits Klausenburg). Cluj-Napoca ligt in de multi-etnische landsstreek Transsylvanië die van oudsher bewoond wordt door Roemenen, Hongaren, Duitsers, joden en zigeuners. Hoewel verschillende etniciteiten in steden en regio’s van Transsylvanië in

¹ Oorspronkelijk verschenen in ABLAK (januari 2007.) — Red. Mikes International.

de studie ter sprake komen, ligt de focus op de belangrijkste stad van de landsstreek, Cluj-Napoca en worden eigenlijk alleen de verhoudingen tussen Roemenen en Hongaren indringend geanalyseerd. *Nationalist Politics* is het resultaat van vele veldwerkessies die tussen 1995 en 2001 in Cluj ondernomen zijn door een vierkoppig onderzoeksteam onder leiding van de Amerikaanse socioloog Rogers Brubaker die verbonden is aan UCLA. Naast Brubaker participeerden in het onderzoek de Amerikaan John Fox, de Hongaarse Margit Feischmidt en de Roemeense Liana Grancea. Feischmidt en Grancea hebben een belangrijk deel van hun leven in Cluj gewoond en kennen de Hongaarse respectievelijk Roemeense gemeenschap van de stad. Het feit dat deze onderzoekers ingangen hebben in de verschillende gemeenschappen en de twee talen van stad Hongaars en Roemeens beheersen, leidt ontegenzeggelijk tot een dieper inzicht in de culturele verschillen tussen de beide gemeenschappen.

De studie die met veel feiten onderbouwd is en prettig leest, bestaat uit twee delen. In het eerste deel wordt een historisch overzicht gegeven van het moderne nationalisme in het oostelijk deel van Centraal-Europa. De auteurs die getraind zijn in de sociologie, antropologie en de communicatie-wetenschappen leggen helder uit dat het concept van de homogene natie-staat de bron van alle ellende is in een deel van Europa waar van oudsher verschillen etniciteiten met elkaar samenleven. De stad Cluj is in zo'n honderd jaar tijd vier keer van eigenaar gewisseld – tot 1920 Hongaarse deel van de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie; van 1920 tot 1941 Groot-Roemenië; 1941-1945 Groot-Hongarije en vanaf 1945 tot op heden Roemenië. In al deze staten heeft men geprobeerd om Cluj te nationaliseren dat wil zeggen sociaal-cultureel en etnisch in het concept van de homogene natie-staat in te passen. Bij de laatste volkstelling is het aandeel van de Hongaren in de stad geslonken tot onder het twintig procent en is er derhalve duidelijk sprake van een Hongaarse minderheid en een Roemeense meerderheid. De auteurs wijzen echter een analyse in generaliserende termen van 'de' Hongaren en 'de' Roemenen van de hand. Volgens hen biedt een analyse van etniciteit meer inzicht, indien de categorieën 'Hongaar' en 'Roemeen' een 'container' concept zijn waar niet alle leden van een gemeenschap aan hoeven te voldoen. Dit laat meer individuele verscheidenheid toe en verklaart waarom nationalistische politici van het type Gheorghe Funar die twaalf jaar lang van 1992-2004 burgemeester van Cluj was de etnische categorieën Hongaar en Roemeen kunnen bespelen, manipuleren en er politiek gewin uit kunnen putten zonder dat dit direct leidde tot de mobilisatie van alle Hongaren of Roemenen in de stad. Deze benadering van het onderwerp etniciteit levert interessante observaties en resultaten op in het tweede deel dat gaat over het verschijnsel van alledaagse etniciteit in Cluj. Om hierover meer te weten te komen worden gewone inwoners van de stad, Hongaren en Roemenen, geïnterviewd. Deze worden gevraagd hun mening te geven over onderwerpen die direct met alledaagse etniciteit te maken hebben, zoals de taalkeuze in een multi-etnische setting; het mixen van Hongaren en Roemenen bijvoorbeeld in gezinsverband; migratie en plaatselijke nationalistische politiek.

Het etnisch bepaalde gedrag van Hongaren en Roemenen in de stad is voor een groot deel afhankelijk van een asymmetrie, namelijk dat Hongaren lid zijn van een minderheid en Roemenen lid zijn van een meerderheid. Ten gevolge hiervan zijn bijvoorbeeld bijna alle Hongaarse inwoners van Cluj tweetalig Hongaars-Roemeens en zijn de meeste Roemenen in Cluj ééntalig Roemeens. Hongaren zijn in gemengd gezelschap in staat om van taal te switchen waardoor Roemenen zich buitengesloten kunnen voelen. Alleen Hongaren hebben last van 'policing', het verschijnsel dat Hongaren in Cluj als zij Hongaars met elkaar spreken in het publieke domein door hun Roemeense medestadsbewoners erop aan gesproken worden dat zij niet de officiële taal van het land, Roemeens, spreken. Hoofdstuk negen beschrijft de Hongaarse 'wereld' in Cluj. Volgens de auteurs is Hongaarse etniciteit niet gebonden aan een bepaalde wijk of territorium in de stad. De Hongaarse wereld is dus niet een enclave maar veeleer een verzameling van institutionele 'eilanden', zoals scholen, kerken, bedrijven, verenigingen en media die met elkaar verbonden zijn (p. 269). Het centrale punt van dit systeem wordt gevormd door de Hongaarse scholen in de stad. Ongeveer 85 procent van de Hongaarse schoolgerechtigden start zijn of haar schoolcarrière op een Hongaarse basisschool. De schoolcontacten die opgedaan worden, zijn van buitengewoon belang bij het in stand houden en reproduceren van de Hongaarse gemeenschap in Cluj. Uit het onderzoek blijkt dat de meeste Hongaarse zakenpartners van Hongaren uit Cluj klasgenoten of oude bekenden zijn van school. Vanuit deze optiek is het ook te begrijpen waarom de Hongaarse belangenvereniging in Cluj zich heeft ingezet voor de teruggave van de Hongaarse scholen, nadat deze onder het bewind van Ceaușescu gedwongen werden samengevoegd met Roemeense scholen in de stad.

De studie sluit af met de vraag of de Hongaarse gemeenschap zich in Cluj zal weten te reproduceren in het tijdperk van de EU.

Hoewel al bijna honderd jaar de demografische trend voor de Hongaren de verkeerde kant uitgaat. Het aantal Hongaarse inwoners is gedaald van 85 procent in 1910 naar 19 procent bij de laatste volkstelling in 2002 waardoor in bijna honderd jaar tijd de Roemenen de meerderheid in de stad zijn geworden. Deze demografische tendens leidt er vroeg of laat toe dat de Hongaarse gemeenschap uit Cluj verdwijnt. De auteurs zijn er echter van overtuigd dat de Hongaarse wereld als virtuele gemeenschap die hecht georganiseerd is kansen heeft om te overleven in het tijdperk van de globalisering en de EU met het respect voor mensenrechten en de rechten van minderheden. Vandaar dat de grootste bedreigingen voor de Hongaarse gemeenschap in Cluj volgens Brubaker en c.s. niet komen van de retorische nationalisering van het publieke domein zoals Funar dat heeft geprobeerd maar van ontwikkelingen die de Hongaarse wereld direct bedreigen, zoals migratie naar Hongarije en gemengde huwelijken waar een kwart van de Hongaren in Cluj mee te maken heeft. In dergelijke gevallen kiezen de kinderen vaak voor de Roemeense etniciteit.

MARÁCZ, László : Cluj-Napoca un oraş cu o etnie mixtă!¹

Cartea voluminoasă *“Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town”* (Politica Naționalistă și etnicitatea obișnuită într-un oraș din Ardeal) o analiză istorică și social-politică a relațiilor etnice în regiunea vestică al României în orașul Cluj-Napoca.

Cluj-Napoca se află în regiunea multi etnică a Transilvaniei și este locuită de timpuri de Români, Maghiari, Germani, Evrei și Țigani. Pe parcursul studiului se face referire la diferite grupuri etnice în orașe și regiuni diferite a Ardealului, dar se concentrează pe cel mai important oraș al regiunii Cluj-Napoca și dezbate intens relațiile între români și maghiari.

Nationalist Politics este rezultatul muncii pe teren ce a fost efectuată în perioada 1995-2001 în Cluj-Napoca de către o echipă de cercetători constând din patru persoane conduse de sociologul american Rogers Brubaker profesor al universității din Los Angeles. Pe lângă Brubaker au participat în proiectul de cercetare, americanul John Fox, maghiarul Margit Feischmidt și româncea Liana Grancea.

Feischmidt și Grancea au trăit marea majoritate a vieții lor în Cluj și sunt familiarizate cu comunitățile româno-maghiare în oraș.

Faptul că acești cercetători au o mulțime de relații în acest oraș și cunosc bine atât limba maghiară cât și cea română, cu siguranță ajută ca cititorul să capete o imagine mai exactă a diferențelor culturale ale celor două comunități.

Lucrare este bine argumentată, ușor de citit, înțeles și asigură o mulțime de date. Studiul constă din două părți. În prima parte este prezentată o retrospectivă istorică a naționalismului modern în partea estică al Europei Centrale.

Autorii acestei lucrări sunt specializați în sociologie, antropologie și științele comunicațiilor, au explicat clar, că conceptul de stat – național omogen este sursa diabolică a naționalismului în această parte a Europei unde de “secole” trăiesc, conviețuiesc împreună în pace și în liniște diferite grupuri etnice.

Orașul Cluj-Napoca a fost deja sub patru conduceri în ultima sută de ani. Până în 1920 a aparținut Imperiului Austro-Ungar, în perioada 1920-1941 a fost unită cu România Mare, 1941-1945 a fost parte din Marea Ungarie și de la 1945 aparține României. În toate aceste state s-a încercat să se naționalizeze orașul Cluj, aceasta însemnând o îmbinare social-culturală și etnică a orașului în conceptul de stat – național omogen.

Ultimul recensământ a demonstrat faptul că procentul maghiarilor din oraș a scăzut sub douăzeci la sută, deci putem vorbi liniștit de o minoritate a etniei maghiare și o majoritate a etniei române. Autorii resping analiza în termeni generali “Români” respectiv “Magharii”. Autorii consideră că o analiză în termeni de etnie este mai concretă ca “român” sau “maghiar” ceea ce duce la denumirea de “categorii containerizate” ce nu include toți membrii a unei comunități specifice. Aceasta recunoaște mai multe diferențe individuale și explică de ce politicieni naționaliști ca Gheorghe Funar cine a fost timp de 12 ani primarul municipiului (1992-2004) a avut posibilitatea și abilitatea de a manipula categoriile etnice de români și maghiari și a putut profita politic fără a mobiliza toți locuitorii maghiari și români a orașului.

Această abordare a etnicității duce la observații interesante în a doua parte a volumului care este axat pe etnicitatea obișnuită în Cluj. Această parte prezintă mai mult viața de zi cu zi în Cluj-Napoca. Oamenii obișnuți a orașului atât români cât și maghiari sunt intervievați. Persoanele interviuate sunt rugate să spună părerea lor despre acele teme ce se leagă de etnicitate obișnuită, zilnică cum ar fi alegerea limbii vorbite, căsătorii mixte între români și maghiar, migrație și politică locală naționalistă.

Determinarea etnică a comportamentului maghiarilor și a românilor în oraș se bazează pe faptul că maghiarii se află în minoritate iar românii în majoritate. În marea majoritate toți maghiarii din Cluj sunt vorbitori a limbii maghiare și române, dar marea majoritate a romanilor nu vorbesc limba maghiară. Maghiarii în comunități mici și mixte sunt capabili să schimbe limba, se întâmplă că românii se simt excluși din conversație. Doar maghiarii suferă de “polițianizare” fenomen ce apare când maghiarii vorbesc limba maghiară în locuri publice și sunt rugați de români să vorbească limba oficială a statului Român.

Capitolul nouă descrie lumea maghiarimii în Cluj-Napoca (Kolozsvar, Klausenburg). Conform autorilor minoritatea maghiară nu se situează numai în anumită parte a orașului. Lumea maghiarimii nu se delimitează la așezări geografice în oraș mai mult putem vorbi de grupări, instituții tip “insule” cum ar fi școlile, bisericile, companii, asociații, mas-media ce alcătuiesc un tot unitar. Axa centrală a sistemului sunt școlile maghiare. 85% a copiilor maghiari încep educația în școli de predare în limba maghiară. Legăturile, cunoștințele și prietenii școlare sunt foarte importante să supraviețuiască și după

¹ Prima apariție: ABLAK, ianuarie 2007. Tradus de Kuk Helga. — Ed. Mikes International.

terminarea studiilor. Din cercetări rezultă și faptul că majoritatea partenerilor de afaceri maghiari sunt foști colegi de clasă sau cunoștințe din liceu. Și din acest motiv este de înțeles de ce comunitatea maghiară sa luptat din răzputeri pentru retrocedarea acestori instituții de învățământ care în perioada “ceaușistă” au fost forțate și obligate să se unească cu instituții similare române.

Studiul se încheie cu întrebarea dacă comunitatea maghiară din Cluj va supraviețui în era Uniunii Europene. Cifrele demografice arată că aproape în 100 de ani comunitatea maghiară s-a îndreptat în direcția greșită.

La ultimul recesământ care a avut loc în 2002 s-a constatat că procentajul de maghiari a scăzut la 19% față de 85 % cât era în 1910. Din această cauză în ultimii 100 de ani s-a constatat că populația majoritară în oraș este cea română. Conform autorilor cărții această tendință demografică va continua iar mai devreme sau mai târziu va duce la dispariția maghiarilor din Cluj. Însă amenințările cele mai mari nu vin din tendința de a naționaliza publicul sau domeniul public ca și Gheorghe Funar ci din motivul migrării populației maghiare în Ungaria sau căsătoriile mixte care afectează deja un sfert din populația maghiară. În aceste cazuri majoritatea copiilor aleg naționalitatea română.

SEGESVÁRY, Viktor : Walter Laqueur — The Last Days of Europe

THE LAST DAYS OF EUROPE

Epitaph for an Old Continent

Walter Laqueur

Thomas Donne Books/St. Martin's Press

New York

2007

ISBN-13: 978-0-312-36870-8

ISBN-10: 0-312-36870-4

Walter Laqueur (86) is a specialist in Russian history, in problems of Communism and the Soviet Union as well as in the politics of the Middle East. The author of this book review used many of his articles and studies in the 1960s when he wrote a book about Soviet policy versus Arab nationalism. Laqueur lately became one of the first scholars to study the phenomenon of worldwide terrorism.

Laqueur's thesis concerning the existential crisis in Europe is that the continent's decline, and eventual becoming a 'museum' recalling the splendor of its cultural and political past for American and Asian tourists, is due to two factors: *uncontrolled immigration* and the *invention of the welfare State*. 'Old Europe' refers to the whole European continent extending from the Atlantic to the Ural Mountains, as it is now, and the question is what kind of successor entity will emerge to this old continent after the inevitable changes to come. The conclusion seems to be "that Europe at the end of the century will be very different from present-day Europe goes without saying. For all one knows, the continent might be greatly diminished in stature and influence and in deep trouble" (p. 29).

The book is full of indisputable facts and correct comments, although there are three fundamental failures in its analysis. I shall return towards the end of this review to consider these important shortcomings, which are due to Laqueur's irrational belief in the tenets of American ideology.

Let's see first Laqueur's considerations about uncontrolled immigration into Europe during the last decades. He rightly establishes that Europe is shrinking:

"The average European family had five children in the nineteenth century, but this number declined steadily until it fell below the reproduction rate (2.2) in the major European countries before the outbreak of World War I... At present the total fertility rate for Europe is 1.37. (The crude birth rate is the number of births per 1,000 persons per year)... This trend continues, and it is difficult to think why there should be a lasting reversal. In a hundred years the population of Europe will be only a fraction of what it is today, and in two hundred years some countries may have disappeared" (pp. 21-22).

The inattention to the population problem may be explained, perhaps, by an optical illusion: the absolute numbers of the people continued to increase and people were living longer, as a result of the invention of the welfare State. Nobody took into account that the European population was growing much slower than in other parts of the world, and nobody was aware that in some countries where demographic growth was more vigorous, it was due to the prolific birth rate of immigrant communities in Europe, like in France and Britain. Many reasons can be given for this slowing down of European demographic evolution. Thus, for example, the full-time working of women who did not want to have their careers interrupted by pregnancies; this phenomenon is also linked to the most important factor mentioned by Laqueur, namely that the institution of the family was less and less valued and appreciated, marriage and family life became outmoded. Therefore, Europe faced the apparent paradox that at a time when people could afford to have more children than at any time before because of the measures linked to the welfare State, they had fewer and fewer offspring.

In contrast, Laqueur refers to some illuminating facts concerning demographic developments in non-European countries near to the continent, in which no decline can be foreseen in the future. The population increase will be, of course, the highest in the poorest countries. According to projections based on the present trends, in 2050 Yemen will have a larger population than Russia and Nigeria and Pakistan taken together will be larger than the fifteen member countries (until recently) of the European Union. In mid-century, Europe's population will probably represent 4-5 per cent of the world's total against 25 per cent in 1900 and 12 per cent in 1950. In the eyes of many demographers, politicians and other experts, these facts justify the claim that Europe needs the immigrants.

The study evidences the fact that in the old Europe few countries are ethnically and culturally homogenous, but the various populations were, at least in the last two hundred years, less different from the point of view of their origins, mentalities, or way of life, than the new immigrants are from them. Analyzing the actual situation of immigrants and comparing it with previous immigration waves, Laqueur realized that when immigration happened at a smaller scale, social and cultural integration was much easier as the immigrants were eager to adopt the values and way of life of their new home countries, though it was not always possible because integration demands the readiness of the two sides to cooperate for its success. The best known case is the Turkish immigrants' resistance to become German citizens despite all the efforts made by the authorities. These immigrants were considered in the beginning as 'guest workers' who would return to their countries of origin after having put together a little capital for building a house or be economically active in their native towns and villages. The previous immigrants on the contrary did not receive any assistance whatsoever to help them to integrate into the society of their new country; they had to make all the efforts to realize it through good education of their children, quite frequent intermarriage with the autochthonous population, etc.; what one now calls 'positive discrimination' was not yet invented. As Laqueur says: "There was no social safety net — it was a question of swimming or sinking" (p. 7).

Laqueur rightly emphasizes that the scale of immigration into European countries became many times greater than before, and this changed its importance from the point of view of the future. Having needed workers replacing those missing due to the slowing population increase, governments stopped to issue labor permits, by this evidently rendering immigration uncontrollable. In addition, the organized, illegal immigration increased very much and many immigrants arrived as asylum seekers, though they were not political refugees, as defined by international agreements, but 'economic migrants' in search of a better life. These were and are supported by a powerful lobby of humanitarians, human rights associations and churches.¹ Only after 2002 began the European governments to introduce more stringent screening measures whereby the number of asylum seekers started to decline.

The immigrant communities are, of course, far from being monolithic, but religion is very important in the life of certain large groups, such as Muslims. Therefore, integration of such communities in the European secularized societies is very, very difficult, if not impossible.² The emergence of a self-sufficient alternative society or subculture is more likely to happen, and the need to learn the country's language is less important, like in Germany's Turkish community. Only three per cent of young Muslims make it to college in Germany, their language skills are negligible as Turkish (or Arabic) is spoken at home. Where a monolithic community is created, its members are much younger than those of the non-Muslim population, a fact which, beside its demographic effects on the proportion of the two population groups, represents a clear danger because the second- and third-generation young people of immigrant families are much more inclined to revolt against the country of adoption of their parents or grand-parents. It is reasonable to suppose, as many observers do (see, recently Francis Fukuyama), that for these youths their identity is problematic, as they do not feel at home in the country where they live, but are already definitely separated in outlook and way of life from the home countries of their ancestors. To this identity crisis must be added the high rate of unemployment among the immigrant young and these two factors together makes them more prone to succumb to the radical teachings of some leaders and preachers.

In respect of the *welfare State* developments after World War II were decisive. There was on the European continent a brilliant economic recovery — assisted, of course, by the Marshall Plan — assuring to the population higher living standards that existed ever before, but this recovery was complemented with providing essential health services, free education etc., that is, eliminating perils represented by diseases, old age and unemployment. Learning from experiences of two world wars, Europeans also eliminated dangers of possible new wars. In this atmosphere nobody paid attention to the warning signs of declining birth rates in all European countries as it was believed that they represent long term trends, and, curiously enough, experts and officials discussed the menacing overpopulation in the world, without looking at what happened in their own courtyards. But reality changed in a couple of decades and the social assistance programs and other 'goodies' of the welfare

---

¹ As Laqueur writes, the theory of the well-known American economist, Mancur Olson — *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities* (1982) — may apply here. Olson established that small coalitions pursuing specific interests have less difficulty to push through policies they favor than bigger groups representing much wider interests (p. 133).

² It is good to mention as an illustration of the size of Muslim minorities in some European countries that, for example, in Birmingham, the second largest city in England with a Pakistani mayor, there are now more mosques than churches, whereas Germany had some 700 little mosques or prayer rooms in the 1980s, but at present their real number is at least 2,000 (p. 38).

State were not anymore so easily affordable since economic growth stalled and the financial burden of the State became unbearable, especially because of the growing immigrant population. The truth seems to be, according to Laqueur, what Gibbon showed in his *History of the Decline and Fall of the Roman Empire* that it is "perhaps the single most important factor in societies [which are] immersed in slothful luxury" that makes them to loose their vigor — "why make great efforts if life has become so easy?" (p. 135.)

Laqueur's analysis of problems of the welfare State is much less detailed and deep as the one concerning uncontrolled immigration. He refers to other authors who justly declared that if Europe continues with its welfare State policies without carrying out long awaited reforms, then it is bound to go down in a few decades (a 2005 CIA report apparently predicted the collapse of the European Union in ten to fifteen years, see p. 127). The articles cited — from Robert Samuelson *The End of Europe* (Washington Post, June 15, 2005) or Fareed Zakaria, *The Decline and Fall of Europe* (Newsweek, February 14, 2006) — show that in the United States the idea of the decline of the old Europe was not only a haphazard pronouncement of Secretary of Defense, Donald Rumsfeld. "Many Europeans," writes Laqueur, "lived in a state of delusion. They thought that somehow, even with all the problems, life would continue as before" (p. 127). And he refers to Jochen Buchsteiner — *Die Stunde der Asiaten* — who pointed out that Europeans never realized what a major change was taking place on the world scene, with China, India, and other Asian countries emerging as leading economic and political powers. As a result, Europe became a marginalized onlooker in international affairs.

As I indicated in the beginning, there are three main objections one can raise in respect of Walter Laqueur's thoughtful and for Europeans fearsome study. His *first* mistake is, although he states that he is not making a comparison between Europe and the United States that he does not consider that America will experience the same crucial problems as Europe does now. It is evident that the US was from the beginning a 'settler' country and, therefore, immigration was and is regarded as a normal phenomenon. But looking at the demographic statistics, it becomes clear that the US is also facing tremendous changes as not only the Anglo-Saxon majority, including Jewish immigrants, but even the Afro-American minority is quickly losing terrain to the Hispanic — white or colored — population which will take over the country in a few decades. *Second*, Laqueur is concentrating too much on the Muslim immigration and its problems, including the Islamic threat to Europe's culture and way of life, without mentioning the not entirely different problems raised by the African and Asian immigrants (who are not Muslim). *Third*, there is absolutely no sign whatsoever that he takes into account the two looming crises in humanity's existence which make any forecasts, demographic or other, irrelevant, namely, the energy crisis created by the gradual exhaustion of natural resources, and the environmental crisis resulting in the destruction of nature's ecological equilibrium and, consequently, menacing human life on earth.

SEGESVÁRY, Viktor : Walter Laqueur — Európa végnapjai

Walter Laqueur (86) az orosz történelem, a kommunizmus és a Szovjetunió problémáinak specialistája, valamint a Közel-kelet politikai kérdéseinek szakértője. A könyvismertetés szerzője sok cikkét és tanulmányát használta a múlt század hatvanas éveiben, amikor az arab nacionalizmussal szembeni szovjet politikáról írt egy könyvet. Laqueur az utóbbi évek folyamán elsőként kezdte tanulmányozni a terrorizmus jelenségét.

Laqueur szerint Európa egzisztenciális válsága és a kontinens hanyatlása, vagyis az, hogy az amerikai és ázsiai turisták számára a földrész kulturális és politikai múltjának 'múzeumává' válik, két tényező következménye: először, az *ellenőrizetlen bevándorlás* megengedésének, másodsor a *jóléti állam* meghonosításának. Az 'öreg Európa' kifejezés az egész európai kontinenst magában foglalja a mai értelemben az Atlanti Óceántól az Ural hegységig, s a kérdés csak az, hogy az elkerülhetetlen változások következményeképpen milyen új egység fogja helyét elfoglalni. A konklúzió szerinte nem lehet kétséges: „Az, hogy Európa századunk végén teljesen különböző lesz a mai Európától, magától értetődik. Csak annyit lehet ma megállapítani, hogy a komoly válságban lévő kontinens [nemzetközi] helyzete sokkal kevésbé lesz fontos és befolyása igen le fog lecsökkeni" (p. 29).

A könyve rengeteg vitathatatlan ténytet sorol fel, és korrekt megállapításokat tartalmaz, bár három alapvető fogyatékosága van. E könyvismertető végén fogok visszatérni ezekhez, melyek Laqueurnek az amerikai ideológia tételeibe vetett irracionális hitének következményei.

Lássuk először Laqueur megállapításait az utóbbi évtizedekben Európába irányuló ellenőrzés nélküli bevándorlással kapcsolatban. Jogosan mondja azt, hogy Európa egyre kisebbé válik:

„Az európai családok átlagának öt gyermeke volt a 19. században, de ez a szám állandóan csökkent, és a népesség megújulásának [statisztikailag elfogadott] aránya (2.2) alá esett a legnagyobb európai országokban az első világháború előtt... Jelenleg az általános termékenységi arány Európában 1.37. (A termelékenységi arány az 1.000 személyre évente eső születések számát jelzi)... Ez a trend tovább

folytatódik, s nehéz elképzelni, hogy miért következne be egy tartós változás ebben az arányszámban. Száz év múlva Európa népessége csak egy töredéke lesz a mai népességnek, s kétszáz év múlva egyes országok már eltűnhetnek a föld színéről" (pp.21-22).

A demográfiai probléma figyelmen kívül hagyása részben talán egy optikai illúzióval magyarázható meg, mert a népesség abszolút száma rendszeresen növekedett, s az emberek sokkal hosszabban élnek a jóléti állam kitalálásának következményeként. Senki nem gondolt arra, hogy a népesség növekedés Európában sokkal lassúbb, mint a világ többi részén, és senki nem számolt avval, hogy azokban az országokban, ahol a demográfiai növekedés magasabb volt, mint Franciaországban és Nagy Britanniában, ez a bevándorolt közösségek hagyományosan sokkal hatalmasabb növekedési arányának volt köszönhető. Az európai demográfiai növekedés lelassulásának sok okát lehet találni. A főállásban dolgozó nők például nem akarják professzionális karrierjüket félbeszakítani terhességükkel, s ez a jelenség összefügg a Laqueur által említett legfontosabb okkal, avval, hogy a család intézményét egyre kevesebben értékelik és becsülik, vagyis a házasság és a család divatjukat múlták sokak szemében. Így Európa a látszólagos paradoxonnal jellemezhető, hogy pontosan akkor, amikor az emberek több gyermeket is el tudnának tartani, mint bármikor a múltban a jóléti állam által tett intézkedések következményeképpen, kevesebb gyermeket vállalnak.

Aláhúzva ennek a helyzetnek a belső ellentmondását, Laqueur néhány tényt idéz a nem-európai országok demográfiájával kapcsolatban. A népesség növekedése természetesen a legszegényebb országokban a legmagasabb. A jelenlegi trendre alapozva, az előrejelzések szerint Jemennek 2050-ben nagyobb lesz a népessége, mint Oroszországnak, és Nigéria és Pakisztán együttes népessége meg fogja haladni századunk közepén az Európai Unió volt 15 tagjának össznépségét. Ugyancsak 2050-ben, Európa népessége nem fog többet kitenni, mint a világ népességének 4-5 százalékát, pedig ez az arányszám még 25 százalék volt 1900-ban és 12 százalék 1950-ben. Sok demográfus, politikus és szakértő szemében ez utóbbi tények teszik szükségessé az Európába való bevándorlást a világ többi részéről.

A tanulmány azt is megmutatja, hogy az 'öreg' Európában kevés ország népessége homogén etnikailag és kulturálisan, de a különféle népelemek, az utóbbi kétszáz év folyamán legalábbis, kevésbé különböztek annyira egymástól eredetükben, mentalitásukban és életmódjukban, mint amennyire az új bevándorlók különböznek a befogadó ország népességétől. A jelenlegi bevándorlók és az előző bevándorlás helyzetét analizálva, Laqueur azt találta, hogy az előző bevándorlók esetében, amikor a bevándorlás sokkal kisebb mértékű volt, a bevándorlók társadalmi és kulturális integrációja sokkal könnyebben valósult meg, mert a bevándorlók mindenképpen át akarták venni a befogadó ország lakosságának értékrendjét és életmódját; az integráció persze nem mindig sikerült, mert ennek sikeréhez mindkét fél együtt működése elengedhetetlen. A legjobban ismert eset a török bevándorlók ellenállása a német állampolgárság megszerzésével szemben a hatóságok minden törekvésének ellenére. A múltban a bevándorlókat 'vendégmunkásoknak' tekintették, akik visszatérnek hazájukba, amikor sikerült összegyűjteniük egy kis tőkét egy ház megvásárlására, vagy valamiféle gazdasági tevékenység elkezdésére városukban vagy falujukban. Ezekben az időkben a bevándorlók nem részesültek semmiféle segélyben avval a céllal, hogy megkönnyítsék új hazájuk társadalmába való integrációjukat, nekik maguknak kellett minden erőfeszítést megtenni ezért, például gyermekeik megfelelő nevelése vagy beházasodás révén, stb.; amit ma 'pozitív diszkriminációnak' neveznek, azt akkoriban még nem találták ki. Laqueur szavaival: „Nem létezett szociális háló — a kérdés csak az volt, úszni vagy elsüllyedni" (p. 7).

Laqueur jogosan fektet hangsúlyt arra, hogy az Európába való bevándorlás nagyságrendje sokkal nagyobb, mint az előző években, s ez hozta magával a jövő szempontjából való fontosságát. Azoknak a munkahelyeknek a betöltésére, melyek üresek maradtak volna a lelassult demográfiai növekedés miatt, a kormányok minden eszközzel elősegítették idegen munkaerő behozatalát és eltörölték a munkavállalási engedélyek megszerzésének a kötelezettségét, evvel ellenőrizhetetlenné téve a bevándorlást. Emellett a szervezett, illegális bevándorlók száma egyre nőtt és sokan, mint menekültek érkeztek, bár nem voltak politikai menekültek a nemzetközi egyezmények értelmében, hanem egyszerűen bevándorlók, akik gazdasági okok miatt hagyták el országukat egy jobb életet keresve. Ezeket egy a humanitáriusokból, emberi jogi szervezetekből és egyházakból összetevődő, hatalmas erejű lobby támogatja.³ Az európai kormányok csak 2002 után kezdték a szigorúbb ellenőrzést visszaállítani, s ennek hatására a 'gazdasági' menekültek száma csökkent.

A bevándorlók csoportjai persze nem tekinthetők egységesnek identitásuk szempontjából, bár a vallásos meggyőződés igen erős bennük, elsősorban a muzulmánok között, melyeknek ez a jelleg nagyon megnehezíti új otthonuk társadalmába való integrálódását.⁴ Így hamarosan egy párhuzamos, de különböző, autonóm társadalom alakul ki a maga sajátos kulturális vonásaival; például a befogadó ország nyelvének megtanulása, mint a Németországban élő törököknél, elveszti jelentőségét.

³ Laqueur szerint a nagyhírű amerikai közgazdász Mancur Olson elmélete, melyet a *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities* (1982) című könyvben fejtett ki, alkalmazható erre az esetre. Olson megállapította, hogy az ún. 'kis érdekcsoportok,' melyek különleges érdekeket szolgálnak, sokkal könnyebben tudják a maguk javaslatait keresztül vinni, mint a nagyobb csoportok, melyek sokkal szélesebb érdekek érvényesüléséért küzdenek.

⁴ Meg kell említeni az európai országokban élő muzulmán kisebbségek nagyságára vonatkozóan, hogy például Birminghamban, Nagy Británia második legnagyobb városában, melynek egy pakisztáni a polgármestere, ma több mecset van, mint templom, míg Németországban, ahol a nyolcvanas években nem volt több mint 700 kis mecset vagy imaterem, ma ezeknek száma legalább 2.000 (p. 38).

Ennek eredményeképpen a Németországban élő fiatal muzulmánoknak csak három százaléka jut el az alsó fokú akadémiai intézetekbe, nyelvtudásuk teljesen elégtelen, hiszen családi otthonukban csak a törököt (vagy arabot) hallják. Ahol egy monolitikus közösség alakul ki, annak tagjai általában sokkal fiatalabbak, mint a nem-muzulmán népcsoport tagjai, s ennek a ténynek demográfiai kihatása nemcsak a két népcsoport egymáshoz való viszonyát változtatja meg, hanem egy komoly veszélyt jelent a társadalomra nézve, mert a második- és harmadik generációs fiatalok sokkal hajlamosabbak, mint szüleik vagy nagyszüleik, a befogadó ország életmódja ellen való lázadásra. Amint ezt sok megfigyelő megállapította (lásd legújabban Francis Fukuyama álláspontját) ezeknek a fiataloknak alapvető identitás problémáik vannak, mert nem érzik otthon magukat abban az országban, ahol élnek, viszont perspektívájukban és életmódjukban már teljesen elszakadtak ősük otthonától. Az identitásbeli krízis hatását még csak súlyosbítja a munkanélküliség magas foka a bevándorolt közösségek fiataljai között, s a kettő összehatása az, hogy könnyen a radikális vezetők vagy prédikátorok befolyása alá kerülnek.

A jóléti államot a második világháború utáni fejlődés hozta létre. Az európai kontinensen a háború pusztításai után — részben a Marshall-tervnek köszönhetően — a népesség eddig nem ismert életnívót ért el, s élet minőségének ezt a megjobbulását szolgálták az egészségügyi ellátás kiterjesztését és megjavítását szolgáló intézkedések, az ingyenes iskoláztatás bevezetése, stb., s ezek jórészt eltüntették a népek életéből a betegségek, öregség és munkanélküliség fenyegető veszélyeit. Tanulva a két világháború szörnyű pusztításaiból, az európai államok sokat tettek új háborúk kitörésének elkerülésére is. Ebben a hangulatban senki nem figyelt fel a minden európai országban csökkenő születések vészjelző intésére, mert az a hiedelem uralkodott, hogy ez a jelenség nagyon hosszú távú trendekre vonatkozik. Érthetetlen módon a politikusok és szakértők arról értekeztek, hogy mit lehet tenni a világ össznépségének igen nagy növekedése lefékezésére, anélkül, hogy arra figyeltek volna, hogy mi történik saját háztájukon. De a valóság óriási változásokon ment keresztül egy pár évtizeden belül. Az állam egyre nehezebben tudta elviselni a jóléti rendszer politikájának növekvő terheit, egyrészt azért, mert a gazdasági növekedés fokozatosan lelassult, másrészt pedig a bevándorló népesség növekedése miatt, mely minden tekintetben rászorult a szociális juttatásokra és a jóléti állam által ígért segítségre. Az igazság abban rejlett, Laqueur szerint, amit már Gibbon megállapított *A római birodalom hanyatlásának és végének története* című munkájában: „Talán a legfontosabb elem a lustaságot teremtő luxus volt ebben a társadalomban,” mely elvesztette erejét és munkakedvét, hiszen „mire jó nagy erőfeszítéseket tenni, amikor az élet oly könnyűvé vált?” (p. 135.)

A jóléti állam problémáinak analízise sokkal kevésbé részletes és alapos Laqueurnél, mint az, amit az ellenőrizetlen bevándorlásról ír. Több más szerzőre hivatkozik, akik megmutatták, hogy ha Európa nem vezeti be a régóta szükséges reformokat és továbbra is folytatja jóléti politikáját, akkor egy pár évtizeden belül a hanyatlás lejtőjére jut (egy 2005-ben írt CIA jelentés állítólag előre jelezte az Európai Unió tönkremenetelét 15 éven belül, lásd p. 127). Azok a tanulmányok, amelyeket idéz, — először *Európa vége* címmel Robert Samuelsontól (Washington Post, 2005. június 15), majd *Európa hanyatlása és eltűnése* címmel Fareed Zakariától (Newsweek, 2006. február 14) — mutatják, hogy az Egyesült Államokban az öreg Európa hanyatlásának gondolata nemcsak Donald Rumsfeld honvédelmi miniszter elszietett kijelentése volt. „Sok európai,” írja Laqueur, „egy illúzió csalóka világában élt. Azt hitték, hogy valamilyen módon, az összes felmerülő problémák ellenére, az élet ugyanúgy folytatódik majd, mint régebben” (p. 127). Ugyancsak hivatkozik Jochen Buchsteiner munkájára — *Az ázsiai órája* — melyben a szerző őszintén kimondja, hogy az európaiak nincsenek tudatában a világban végbement óriási változásoknak, annak a ténynek, hogy Kína, India és más ázsiai államok vezető hatalmak lettek gazdasági és politikai szempontból. Ennek következménye, hogy Európa ma nem több mint egy félretolt megfigyelője a világ eseményeinek.

Mint előzőleg említettem, három alapvető ellenvetést lehet tenni Laqueur elgondolkozató és az európaiak számára félelmetes következményekkel járó tanulmányával kapcsolatban. Első tévedése az, hogy nem veszi észre, hogy Amerika hamarosan ugyanazokkal a fenyegető problémákkal fog szembenézni, mint Európa. Köztudomású, hogy Amerika a kezdetektől fogva bevándorló ország volt, s ezért a bevándorlást mindig is úgy tekintették, mint egy természetes jelenséget. De ha a demográfiai statisztikákra egy pillantást vetünk, akkor világossá válik, hogy óriási változások mennek végbe a társadalom összetételében, mert nemcsak az angolszász többség, közéjük sorolva a zsidó bevándorlókat is, hanem az afrikai-amerikai kisebbség aránya is egyre jobban csökken a fehér vagy fekete spanyol területekről érkező bevándorlókkal szemben, akik pár évtizeden belül a többséget fogják alkotni. Laqueur második tévedése az, hogy túlságosan az európai muzulmán bevándorlókra összpontosít, beleértve az európai kultúra és életmód eliszlamosodásának veszélyét, anélkül, hogy megemlítené az afrikai és ázsiai nem-muzulmán bevándorlók által okozott problémákat, melyek nem teljesen különböznek a muzulmánok közösségekkel kapcsolatos vitatott kérdésektől. Harmadszor, semmi jele annak, hogy számításba venné az emberiség horizontján egyre fenyegetőbb megjelent két válságot, melyek minden előrejelzést lehetetlenné tesznek, egyrészt az ipari társadalmunkat alapjaiban veszélyeztető energiaforrások lassú kiapadását, másrészt környezetünk tönkretételét és az ökológiai egyensúly felborítását, melyek az egész emberiség egzisztenciájának véget vethetnek.

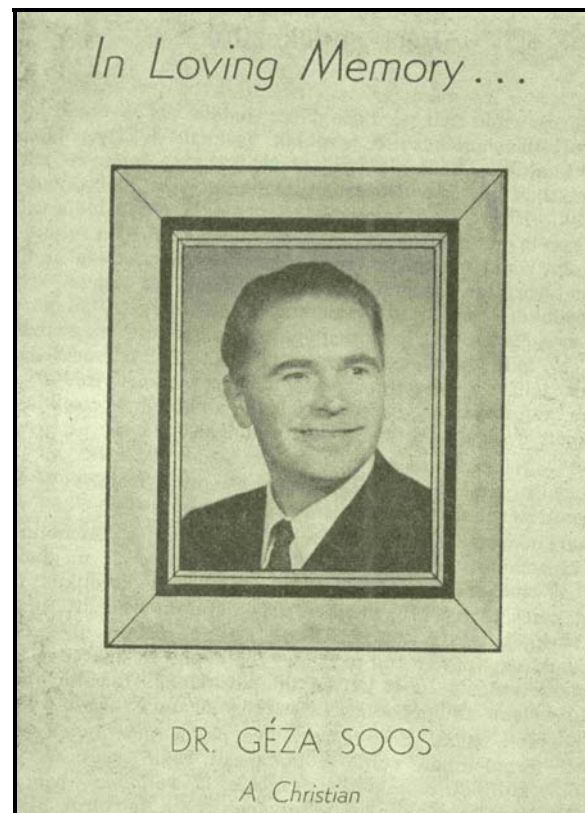

ÍGY ÍRTUNK MI

~ Válogatás a XX. századi nyugati magyar emigráció sajtójából ~

55 éve annak, hogy tragikus körülmények között elhunyt Soos Géza, a nyugati magyar emigráció kiemelkedő alakja. 1954-ben az *Új Magyar Út* munkatársai emlékszámot adtak ki. Jelen rovatunkban e szám összes Soos Gézával kapcsolatos írását közöljük.

ÚJ MAGYAR ÚT	
NEW HUNGARIAN WAY — SEPT.-OCT., 1954 — WASHINGTON, D. C.	
TARTALOM	
BAKÓ ELEMÉR	Miért emlékezünk?
BENJAMIN JAY BUSH	Soos Géza, a keresztény ember
VIG BÉLA	Soos Géza emlékének
	Zsolttár 1954. IX. 26.-ára (Versek)
BILLY GRAHAM	Európa új embere
SOOS GÉZA	Levelek Rómából
FLÓRIÁN TIBOR	Buzdítás kündelemre
	Hiszek Tebenned! (Versek)
SOOS GÉZA	Hitvallásom
DR. JULES DROIN	Üdvözlő beszéd . . .
TUNYOGI CSAPÓ ANDRÁS	Egy lélek háttérre: Magyar protestáns hitélet a két világháború között
FEKETÉNÉ KORÉNY LIVIA	Egy hang vagyok (Vers)
ÁBRAHÁM DEZSÓ	A Soli Deo Gloria-Diakmozgalom működése Magyarországon
MÉRLAKY LÁSZLÓ	Soos Géza és a menekült magyar ifjúság
CSEGEZI JÓZSEF	A magyar honvédség problémái
WAGNER FERENC	Soos Géza szemében
KANNÁS ALAJOS	A magyar könyvkiadás ügye külföldön
BARTHA KÁROLY	Amszterdami délutánon
WASS ALBERT	Játék, Őszi tó (Versek)
	A szociális miély-liberális világképe felé
	A pásztorok hazatérnek
	Magyar templomok az orosz megszállás előtt és után
	VILÁGFÓRUM: Nyugateurópa öngyilkossága
	KÖNYVSZEMLE: Könyvtáros-konferencia (t. k. b.) — Történetek az orosz felfedezőkről és feltalálókról (W. F.)
	SUMMARY
<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin: 10px auto; width: fit-content;"> <p style="text-align: center;">SOOS GÉZA-EMLÉKSZÁM</p> <p style="text-align: center;">kiadott a Soos Géza-Sajtóalapítvány támogatásával</p> </div>	
V. ÉVFOLYAM	9-10. SZÁM
<hr/> <p style="text-align: center;">A MAGYAR SZELLEMI MUNKAKÖZÖSSÉG LAPJA</p>	

Montreat College "Sun Dial" c. évkönyvének Soos Gézát ábrázoló lapja

Soós Géza

(Budapest, 1912. okt. 13. – McConnellsburg PA, 1953. szept. 5.)

Református lelképásztor, külpolitikus, kulturális szervező. A budapesti Tudományegyetem jogi karán 1935-ben doktorált. Pályáját a bíróságon kezdte, törvényszéki bíró lett. 1940-ben a külügyminisztériumba került és 1944 őszéig a nyugati kapcsolatok ápolásán fáradozott. 1930-tól részt vett a Soli Deo Gloria református diákszövetség munkájában. Ennek 1940 júniusában országos elnöke lett, 1946-ig vezette a szövetséget. 1944 tavaszán, a német megszállás után csatlakozott az ellenállási mozgalomhoz. 1944 szeptemberében a Magyar Függetlenségi Mozgalom főtitkára lett. Decemberben többekkel az ellenállás vezetőinek megbízásából az amerikai hadsereg olaszországi parancsnokságához repült. Amerikai őrizetbe került, amelyből 1945 májusában szabadult. 1946 januárjában térhetett haza. 1946 nyarán Nyugatra menekült. Svájcban telepedett le, lelkészi képesítést szerzett, az Egyházak Világtanácsa genfi központjába került és annak később titkára lett. 1949 decemberében megalakította a Magyar Szellemi Munkaközösséget és elindította az *Új Magyar Út* című folyóiratot. 1951 novemberében kivándorolt az Egyesült Államokba, ahol mint az Egyházak Világtanácsának főtisztviselője dolgozott. Autószerencsétlenség áldozata lett.

[Borbándi Gyula: Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia]

BAKÓ, Elemér :

Miért emlékezünk?

Egy esztendő telt el Soos Géza halála óta s ebből az alkalomból illik emlékezniük azoknak, íróknak és olvasótábornak egyaránt, akik a közös kapcsolat sok gazdag élményét jelentős nagy részben az ő odaadásának és személyes áldozatának köszönhetik. Hogy ez a megemlékezés mégis meghaladja a szokásos kereteket, annak az az oka, hogy a közben eltelt esztendő oly rövid távlata is megsokszorozta Soos Géza indításának, határozottan megmutatott életútjának és egész magyar küldetésünket bevilágító eszméinek jelentőségét. Magunkért, ezért a szétszóródott és megtépázott menekült magyarságért, ennek a lelki, szellemi megtisztulásáért és felemelkedéséért történik tehát a részletes visszaemlékezés, ezért íródtak meg e szám tanulmányai, ezért vívódnak a költők verseikben és ezt a célt szolgálja a szerkesztő szándéka.

*

Engedje meg az Olvasó, hogy e sorok írója egy emlék felelevenítésével kezdhesse.

Ezerkilencszáznegyvenhét telén, kevéssel a kommunisták által kipattantott első, nagy „összeesküvés per” megindulása után egy igen lelkes, minden áldozatra kész katolikus fiatalember keresett fel Münchenben. „Tudod-e ki van itt a városban? — mondotta. — Soos Géza. De ne mondd el senkinek, mert csak egy páran tudjuk. Még holnapig itt marad s mindnyájan szeretnénk, ha ti ketten találkoznátok.” Ideadta a címet, közölte velem az időpontot és ezzel magamra hagyott.

Elgondolkoztam. Soos Géza neve akkor már hetek óta állandóan forgalomban volt. A budapesti rádió mint az „összeesküvők” külföldi összekötőjét körözte; a vallomásokban egyre többször fordult elő a neve; s olyanok, akik hazulról ismerték, még kint, biztos földön is csak húzódozva emlegették. „Veszélyes” volt vele a találkozás.

De aztán róla elmélkedve egy kép merült fel emlékezetemben. A debreceni református gimnázium fizikai előadójában szorong két osztály diákja. Hatodikosok-hetedikesek lehettünk. A lépcsőzetesen emelkedő terem minden pontjáról jól látható a fiatal, Pestről jött előadó, Soos Géza. Jézus Krisztusról beszél. Nekünk, fiataloknak, magyar diákoknak. Intelligens és lendületes. Kigyúlt tekintete valahová a fejünk felé van szegezve. Mi érezzük, hogy ez a fiatalember nemcsak mondja, hanem hiszi is, amit hirdet: Krisztus királyságát, emberi életünk Krisztus nélküli hiábavalóságát, megtérésünk sürgető szükségét.

Az emlék hatása alatt döntöttem: elmegyek a találkozóra. Másnap szakadó esőben betűztem a menekült-tábor pavillonjainak a felírását. Végre egy teljesen üres hálóteremben, pokróccal letakart, szalmazsákos ágyon ülve megtaláltam Soos Gézát. Csuromvíz volt, ő sem régen érkezhett vissza. Nevemre felkelt ültéből, megölelt s erősen a szemembe nézve, mintha valami titkot kutatna, megkérdezte: Találkoztunk mi már valahol? — Válaszul elmondtam a fenti emlékeimet. — Akkor találkoztunk, ha így emlékszel rá — mondta s helytel kínált maga mellett.

És megeredt a szavunk. Kívülről az eső verte a tört, repedt ablakokat, belül a falakról lerítt a nyomor, a szenny, a menekült élet ezernyi gyötrelme, s mi ketten, két, különböző utat megtett élet utolsó pár esztendejének tömény borzalmát és egymást követő csapásait, összeomlott terveit, meghiúsult reményeit tettük a mérlegre. És akkor, ahogy hozzám beszélt, ahogy a megsanyargatott, összetört ország fájalmát, szégyenét, vonagló tehetetlenségét idézte, megint azt a minden emberi felett elszálló, valami túlvilági erőbe kapaszkodó tekintetet láttam, mint akkor diákkoromban. S hirtelen belémvillant a felismerés: ez a lélek embereinek a tekintete, akik ha kell, Istennel is vívódnak, hogy Isten beléjük oltott célját elküldőjük szolgálni engedje. Így nézett az egre, ezzel az isteni erőt segítségül idéző tekintettel a Kalevala hőséneke, Lemminkaeinennek az anyja, mikor az Alvilág sötét erőitől visszavette, összerakta és gyógyfűveivel annyira összeforrasztotta kalandos, könnyelmű, de forrón szeretett vitéz fia darabokra szaggatott testét, hogy már csak az élet áramlását megindító isteni erőt kellett kiimádkozni, kivarázsolni, kikényszeríteni, kiérdemelni. Ez a kalevalai kép jelent meg bennem Soos Géza gyötört és mégis hívó, acélkeménységű tekintetének láttán, s én tudtam, hogy ez az ember Isten egyik legfontosabb ajándéka a mi számunkra a mai időkben.

Attól kezdve már csak közeledtek utaink. Lélekben, munkában, barátságban, imádságban. S ha annyi rossz tapasztalat és megcsúfoltatás után még van bennem erő a szolgálatra, azt az Evangélium után legközvetlenebbül a Soos Géza személyes példamutatásának és az ő, hitből megújuló és megújító élete meleg, erősítő hatásának tulajdonítom.

Mert ugyan mi más emberi példaadásban bizhatnék a hozzám hasonló, menekült, új életformák, társadalmi és politikai erők, nyelvi és kulturális hatások megsokszorozott nyomása alatt vívódó magyar, mint a történelmi büntetés isteni értelmét hirdető, feltámadásban hívó, megtérésből megváltottságba vezető, evangéliumi lelkületű emberi élet példájában? Ne mondja senki, hogy nincs szükség az emberi példamutatásra. Szükségünk van arra, hogy hihessünk az ember felemelkedésében, megszentelődésében, a megsemmisítő, degeneráló, sötét erők fölötti győzelmében és lássuk az ezt a hitet erősítő, konkrét emberi, s ha lehet, időszerű, kortársi példákat. Ezrenként foszlik szét a szabad magyarság külföldi állománya, a magyar

emigráció, némul el a magyar szó évenként százak ajkán, változik a név, költöznek szét, minden kapcsolatot elszakítva, rokonok és barátok. S mindez azért, mert az emberekben szétmállik a hit, az eszményi célok helyébe a materiális napi gondok lépnek, egymás szeretete és megbecsülése helyett gyűlölködés, vádak és gyalázkodások tépik az emigrációt; miközben az összes csoportok új „keresztshadjáratra” készülnek, többnyire a Kereszt alázata és ihletése nélkül, akárcsak a régi keresztetek, modern igazolását adván a változatlan emberi gyarlóságnak.

A magyar történelmi sors útmutatói vagy elnémultak, vagy kicsinyes harcokban járatták le magukat. Nagy szükség van olyan emberi példamutatásra és tanításra, melyben az Isten ereje s a Krisztus megváltása ragyog felénk.

*

Olyan korszakban élünk, amelyet „a vér, a vád, a bosszú nemzedéke” népesít be, ahogy a költő mondja e lap más helyén. Ez a nemzedék önmagát tépte darabokra, hogy letépett darabjaiban céltáblákat teremtsen a vád és a bosszú számára. Mindegyik része e nemzedéknek, akár az osztály, akár a világnézet, akár a felekezet érdekviaszkodója, az „egész országra” jelenti be igényét. De hol „az egész ember”, akire azt bízni lehetne? Az önigazolások gögje, melldöngetése és lihegő törtétese közt általában elfeledkeznek az isteni igazság kereséséről, amelynek kapuja mögött az ember számára az alázat útja vár. S mert az ember, a magyar emigráció embere is összetörten és kiábrándultan keresi az Igazságot, tíz, sok csalódást és újabb lelki csömört okozó esztendő után egyre inkább elfordul a „közös üggyől”, amelyben leginkább csak az volt a közös, hogy mindenfelől igyekeztek egyoldalúan kisajátítani, s mindenki más felé igyekeztek annyi rosszat tenni, amennyit csak lehetett.

És a kiábrándult ember nekivág egyedül az ismeretlen, idegen élet sivatagának, hogy még csak az emléket is elfeledje az „emigráns éveknak”.

Hát nem kell felmutatnunk ennek a nemzedéknek azt a néhány emberi, tehát követhető példát, melyben a sajátmaga jobb, nemesebb, sőt isteni ihletésű arcmására ismer? Amelyből hit, erő és a lehúzó, megfojtó, szétbomlasztó erők fölött aratot mindennapi, Istentől megáldott lelkigyőzelem fénye sugárzik?

*

Ha emberről van szó, csak olyanok legyenek a menekült, szétszóródott magyarok példamutatói, akik nem a változó jelszavakhoz, hanem az örök igazságokhoz vezetnek a környezetüket, a követőiket. Nem a vezérkedők, hanem a szolgálni akarók. Nem a gögösek, hanem az alázatosak. Nem a fondorlatosak, hanem a tiszta szívűek. Nem a cinikusak, a machiavellisták, hanem a hívők, az igazak. Nem azok, akik a Góg hegyén ülnek, hanem azok, akik az Egyetlen Mester lábainál szívükbe zárták az Egyetlen Hegyi Beszédet.

Csak olyanok, akik imádkoznak és nem önimádásban élnek. És ha imádkoznak, az Úr imája van a szájukon és nem bálványok felé fordulnak. És amikor az Úr imáját szájukra veszik, komolyan és mélyen érzik „a mindennapi kenyér” szükségét, — nemcsak maguk, hanem minden embertársuk számára. Mert ez a „mindennapi kenyér” az egyéni és szociális bűnök első, legfontosabb gyógyszere, az e világba teremtett ember krisztusi megerősítésben részesített életjoga. Otthon is, emigrációban is, bárhol a világon. És mert „nemcsak kenyérral él az ember”: gondoskodjanak arról, hogy az Isten Igéje az emberi szellem minden munkájában kiteljesedjék. Félreértés ne essék: nem az emberi értelem csorbításáról van szó, mert az az Isten igéjének csorbítása lenne, hanem az Isten igéjének és az azt befogadó, felfogó emberi szellemnek kiteljesedéséről. Tehát az egész élő Evangéliumról, magyarul, máma.

És ha felismerték, szolgálják is ezt az igazságot: új forrásokot nyissanak a magyar szellemnek, tiszta, szabad forrásokat, amelyekben egy nemzet ereje, hite, meggyőződése, képzelete és boldog belső fejlődése teljesíti ki az isteni parancsot, amelyet Kölcsey így fogalmazott meg a „Huszt”-ban:

Hass, alkoss, gyarapíts,
s a haza fényre derül.

Nézzünk körül, magyarok, hol vannak az ilyen példamutatók a számunkra?

*

E kor izzó eszmei harcának tükrében gyorsan ellobbannak a féleszmék, bátortalan hitek és ingadozó célok. A két pólus köré egyszerűsödő világban az Isten-teremtette belső valóságához ragaszkodó ember számára néhány nagy, egyszerű igazság marad útravalóul a válság idejére. Ezek a nagy, egyszerű igazságok az Evangélium igazságai s híveik a bibliai alapon ható, alkotó, gyarapító, hívő keresztyének.

Soos Géza ilyen ember volt. Így ismerték Magyarországon, Rómában, Münchenben és a montreati kollégiumban. Egy jobb, szebb, igazabb magyar élet szolgálatában mutatunk rá nemes, emberi példaadására.

BUSH, Benjamin Jay :

Soos Géza, a keresztyén ember

A próféták és apostolok folytonosan emlékeztették népüket a pátriárkák és próféták egymást követő, hosszú sorára, akiket Isten hívott el. Az ilyen hitbeli hagyomány felbecsülhetetlen értékű kincs bármely nép számára. A legnemesebb örökség, amelyet a jelenből az utókor számára hagyományozhatunk.

Mindnyájan hajlamosak vagyunk arra, hogy világosabban lássuk a múlt dicsőségét, mint a jelenét. Hálát adunk Istennek a múltunkért. Hadd kérjük azt is, hogy nyissa meg szemünket a jelen csodálatos dolgainak a meglátására is. Napjaink végelethetetlen csodája Isten hívó szava férfiak és nők felé. Amint Jézus hívta az embereket a Jordánnál és Galilea tengerénél, úgy hív még ma is másokat, más folyóknál és más tengereknél.

Az a négy év, amit Európában töltöttem, folytonos bemutatkozással telt el. Olyan férfiakkal és nőkkel találkoztam, akik gazdag hittel és felmérhetetlen bátorsággal válaszoltak Isten hívására. Európa történetének ismerete nélkül ma csak felületesen ismerkedhetnénk meg korunk történetével. Az első évszázad sok írója nem tudatosította, hogy az, ami Palesztinában történt, fontosságban a század minden más eseményén messze túltett. Ha Isten hívása olyan hatalmas erővel munkálkodott, akkor nekünk keresztyéneknek hinnünk kell abban, hogy ma is ugyanakkora a teremtő ereje. Túl vakon tekintünk a politikai és katonai vezetők felé. A keresztyének egyszerű hitében olyan férfiak és nők után kellene kutatnia, akik kész örömmel válnak Isten céljainak és hatalmának az eszközeivé. Azok közül, akikkel Európában találkoztam, egy sem erősítette meg bennem jobban ezt a hitet, mint dr. Soos Géza.

Dr. Soossal véletlenül találkoztam. Egy amerikai egyházi barátom vett részt egy svájci diákkonferencián, ahol dr. Soos beszélt. Barátomra igen mély benyomással volt a konferencia, különösen Soos Géza közreműködése. Kis idő múlva együtt vacsoráztunk és első kérdése ez volt; „Ismeri dr. Soos Gézát, azt a briliáns magyar menekültet, aki a konferencia inspirálója volt?” Be kellett vallanom, hogy nem ismerem, mert akkor még csak alig egy hónapja voltam Genfben. Dr. Maxwell Adamsnak e javaslatára rögtön írtam dr. Soos Gézának és meghívtam, hogy látogasson meg Genfben. A hét elején még teljesen idegenek voltunk egymás számára; a hét végére már a legszorosabb barátságba kerültünk. Ebben, az ő emlékére kiadott számban büszkén adózom Soos Géza emlékének aki az általam ismert legfigyelemreméltóbb keresztyén volt.

Soos Gézáék és gyermekeik kényelmes körülmények között éltek Magyarországon. Ellenben, amikor kitört a második világháború egy megszállhatatlan sokasággal együtt ők is belekerültek a kor örvényébe. Csak annyi vagyonuk maradt, amit magukkal tudtak vinni menekülésükben. Egyedül Dante írhatná csak meg, mi mindent kellett elszenvedniük, mielőtt Magyarországról Svájcba menekültek. Svájc már zsúfolva volt száműzöttekkel és menekültekkel. Csak azok, akik látták ezeket a menekülőket egyik helyről a másikra sodródni, érthetik meg mi mindennek az elszenvedésére voltak kényszerítve. Még ma is csodálattal tölt el, hogyan tudott Európa oly gyorsan és oly nagy mértékben magához térni. Az emberi természet dicsőségére válik, hogy emberek képesek voltak kilábolni akkora nyomorúságból s fenntartották a családi életet, erkölcsi integritást és hitet.

A vezetőreteg száműzött férfit és női szenvedtek legtöbbet. Géza túlélte a fasisztákat és elviselte a dühüket; segített a megbuktatásukban. Amikor az oroszok leigázták Magyarországot és elpusztították Budapestet, ismét menekülnie kellett, mivel nem volt hajlandó elfogadni az ő eszméiket és kormányformájukat. Először ő menekült, később, szinte csodálatos módon családja is csatlakozhatott hozzá Svájcban. S mindeközben a hite sohasem ingott meg.

Dr. Soos jogot tanult Magyarországon. Jogász akart lenni mivel édesapja a magyar Kúria bírása volt. Már fiatalon az egyik budapesti törvényszéken lett bíró. Hogy megkaphassa ezt a kinevezést, meg kellett szereznie a budapesti egyetem jogi doktorátusát. De ez a kitűnő fiatal bíró nem elégedett meg azzal, hogy életét csak ez a nemes hivatás töltsen be. Belső vágyat érzett, hogy szolgáljon valamit, ami még a jognál és törvénynél is magasabb. A keresztyén hitben még az igazságszolgáltatásnál is hatásosabb megváltó erőt látott. Bármilyen hihetetlennek tűnik is, laikus evangélistává vált, aki minden szabad pillanatát országszerte tartott evangélizáló gyűlések rendezésére fordította. S ez a szolgálat önkéntes felajánlás volt egyháza és hazája számára.

A náci uralom alatt Magyarországon is, az irányzatnak megfelelően, erős antiszemita hangulat lett úrrá. Ahol és amikor Hitler szolgálói kerültek uralomra, mindig ez következett be. Egy olyan kis országnak, mint Magyarország, lehetetlen volt ellenállnia Hitlernek, nehéz volt eleget nem tenni követeléseinek. Dr. Soos viszont úgy tekintette a zsidóüldözést, mint egy foltot az országon és bünt az Isten szemében. Ha csatlakoztak volna a nácik zsidóellenes támadásaihoz, kedvére jártak volna az elnyomónak s az elnyomott magyarság terhét is könnyítették volna. A magyarokon elég nehéz volt az iga mégis ezeknek a magyaroknak akadt egy ritka csoportja, amely nem törekedett arra, hogy a zsidóüldözéshez való hozzájárulással könnyítse ezt a terhet. Ezek a ritka lelkek ragaszkodtak ahhoz a reményhez, hogy végül is szabadságot fognak nyerni; s a zsidók számára is

ezért a szabadságért harcoltak Azok a keresztyének, akik istápolták az európai zsidókat, mialatt a németek üldözték őket, Eszter könyve mellé egy másik halhatatlan könyvet írtak.

Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a Nyugat Magyarországot a szovjet kezére játszotta, dr. Soos tisztába jött azzal hogy nem térhet vissza Magyarországra. Ekkor történt, hogy azt ajánlottuk neki, végezze el a teológiát és mint lelkipásztor szolgálja száműzött népét. Ennek a lehetővételére a presbytériánus egyház ösztöndíjat adott neki, hogy beiratkozassék a genfi egyetem teológiai fakultására. Jellemző, hogy ezt az iskolát Kálvin János alapította, aki maga Franciaországból menekült.

Az átmenet a jogtól a Törvényhez és az Evangéliumhoz nem volt nehéz dr. Soosnak. A négyéves tanrendet három év alatt végezte el, állandóan a legjobb eredményekkel. S azokban a napokban sem csökkent népe iránti érdeklődése és számtalan módon továbbra is szolgálta őket. Feleségével együtt mindig megosztották kis lakásukat egy másik száműzöttel; hónapokon keresztül egy egész család lakott náluk; még ma sem értem, hogyan.

Ez a zsúfolt élet- és menetrend sohasem akadályozott meg más szolgálatokat, melyeket a Mester nevében végzett. A teológiai fakultás előadásai gyakran analízáló és igen tudományos jellegűek voltak. Sok diák úgy érezte, hogy az előadások hidegek és elvontak. Az evangéliumi láz nem ragadt rájuk. Így egy új szolgálat vált szükségessé s Istennek ez az embere az összes diákokat lelkes biblia-tanulmányozó csoportokba szervezte. Mialatt a tanárok az agyukat próbálták lángragyújtani, dr. Soos a szívüket melegítette. Később sok diák állította azt, hogy leggazdagabb genfi tapasztalataik ezekhez a diákokrendezte bibliaórákhoz kapcsolódtak.

Genfben és környékén számos magyar élt, akik anyanyelvükön való istentiszteletre éheztek. Ez egy másik felelősséget adott Soos Gézának, aki gyakran tartott istentiszteleti szolgálatokat a genfi református magyaroknak.

A teológia elvégzése után dr. Soos azt kérte, hogy mint külön megbízott lelkész, a németországi menekültek szolgálatában dolgozhasson. Ezek nagy tömeget alkottak és sorsuk igen nyomorúságos volt. Ez próbára tevő missziói feladat volt és mint Isten hívása ragadta meg őt. A menekültek nagy része magyar volt s a presbytériánus egyház örömmel állt a szolgálatukra. Viszont ez a szolgálat nem irányult kizárólag csak a magyarok felé. Száz ember sem lett volna képes a menekülttáborok kétségbeejtő szükségleteinek a kielégítésére, de Soos Géza a végkimerülésig hajtotta magát az erre való törekvésben. Sohasem elégedett meg azzal, hogy népének csak a fizikai és szellemi igényeit elégítse ki; ragaszkodott ahhoz, hogy a lelkiek az alapvetőek. A menekült lelkészeket arra bízta, hogy váljanak lelkigondozókká és sok idejét és erejét ezeknek a képzésére szentelte. Senki sem szolgált többet, mint dr. Soos; gyakran már kora hajnalban talpon volt, ment egyik táborból a másikba, prédikálva és tanítva Isten Ígését Alázat, az írás ismerete és a hit biztonsága voltak mindig jelenlévő alapelemei minden istentiszteletnek és bibliaórának, amelyet ő tartott.

Feleségemmel együtt sok, számunkra értékes fényképet őrzünk otthonunkban. Az egyik a Soos-családot ábrázolja. A képen ott látjuk őket, amint ebédlőasztaluk körül ülnek, két száműzött barátjukkal, akik messziről jöttek, hogy egy, dr. Soos által tartott, magyar istentiszteleten résztvehessenek. Imádságban egyesültek, amelyet Íge-magyarázó prédikáció követett, végül egy hálaadó dicséretet énekeltek. Mégis, ez a szerény és odaadó keresztyén, akinek őt egyetemi diplomája — abból kettő doktori — volt, ezt az egyszerű kis házi-istentiszteletet ugyanolyan keresztyéni odaadással tartotta meg, mintha szülőföldjén beszélt volna az ifjúsági nagygyűlések tömegeihez. Sok kiemelkedő keresztyént ismertem és ismerem, de ennek a válogatott csoportnak az élén nagyon kedves barátom, Soos Géza áll.

VÍG, Béla :

Soos Géza emlékének

*A gépkocsik futása fel-levillan
S a józan óra szánakozva cseng.
Magam vagyok. Szobámban ég a villany
S lehunyt szemembe visszahall a csend.*

*

*Levert vagyok, komor, nehéz a gyásztól,
Amint megállók enyhelyed felett,
Szegény, szerelmes, árva lelkipásztor,
S a múlt felől beszélgetek Veled.*

*A múlt felől, amely közénk eresztett,
Hogy életünkbe hangokat lehelj,
S élénk emeld a roskadó keresztet,
Ha néha ráncszakadt a nagy teher.*

*Szelíd, reménykedő juhásza voltál
A szerteszéledő juhoknak, és
A templomodban enyhe volt az oltár.
Amelyre vért sosem vetett a kés.*

*Hited szemérmesen kapaszkodott a
Mindenható magaslatok felé,
De lelkedet gyakorta meghatotta
A földi, furcsa sors, az emberé.*

*Az ifjak új szokásokat viselve
Zavart, üres világaik között,
S a vének elszakadt, beteg keserve,
A vágy, a vágy, az vert, az üldözött.*

*Az ő szerény szerelmüket kerested.
Kik éltek elhagyottan, éhezön.
A kullogók. Velük botolt a tested
A végtelen, mogorva gyászmezőn.*

*A vér, a vád, a bosszú nemzedéke
Közül kerültek új barátaid.
Körükbe visszatért a hit s a béke,
S az ő szavuk köszönt, idéz ma itt.*

*Velük köszönt a két akó, mely együtt
Kísért magyar hithirdetéseden,
S igéidet közös csokorba szedjük,
Hogy életünkben új virág legyen.*

*

*Halott magyar, kicsik barátja, Géza,
Nem kell keresnem érthetőbb okot,
Elég, ha néma hantjaidra néz a
Lelkem ma és zokog, zokog, zokog ...*

SOOS, Géza :

Levelek Rómából^{*}

Róma, 1945. V. 9.

Zsolt. 50.

„Ez az ötödik levél, melyet útnak indítok. Talán elér. Soraidat 10 napja vettem. Kimondhatatlanul szomorú voltam. Nemhiába volt olyan keserves nekem is a január hónap. Hányszor nem aludtam, hányszor álmodtam veletek! Aztán húsvét táján olyan mérhetetlenül szorongtam. Vajjon mi van Veletek? Te meggyógyultál-e? És Ildi? ... Tudom, min mehettek keresztül, és ... nem lehettem ott, nem segíthettem. S most sem tudom, mi lesz velem. December, illetve január óta készülök haza, de eddig nem lehetett. Talán ...[†]

Itt szinte teljes a béke. Az emberek újjonganak, ének, tánc, zene, három nap ünneplés, villanytranszparenszek égnek. Rómának alig van két megsérült háza ... S mi bizony még nem tudunk örülni ..., csak megértjük, hogy miért örülhetnek azok, akik a májusi napfényben boldogan játszanak gyermekeikkel, és szorongás nélkül mosolyoghatnak egymásra.

Ha Édesanyámra gondolok — mostanában Vele és Veletek álmodtam megint — bizony elszomorodom: még el sem búcsúzhattam Tőle, meg sem köszönhettem neki azt a sok szépséget, tudást, finomságot, mindig mindenkin segíteni akarást, amit Tőle kaptam. Hiszem, hogy Isten kegyelmébe fogadta. Mi pedig nem mondhatunk mást, minthogy: az Úr adta, az Úr vette el, legyen áldott az Ő szent neve ... S bármily további próbát küld reánk, akkor is csak ezt mondhatjuk alázatosan ... S ma mindez nem is KÜLÖNÖS büntetés. Még mindig milliók szenvednek így, s talán egész Európában alig van család, melynek nem kellene gyászolnia, mely nem ment volna át rettenetes próbákon.”

Róma, 1945. V. 14.

„Vajjon megkaptad-e előző soraimat? Vajjon megkapod-e ezeket? Csak legalább így tudnék Veled némiképpen rendszeresen beszélgetni! De a helyzet egyelőre csak hátrafelé megy ... Az elvi engedélyt a hazamenetelre már hetek óta megkaptam, de az utolsó "igen", a dátum még várat.

Egy hete "szabad" vagyok, addig barátságos őrizetben voltam. Decembertől április 10.-ig (egy háromhetes megszakítással) Bariban éltem, azóta itt. Nagyon szerényen élünk, de nincs baj, — fizikailag. Csak már Titeket látnálak, csak már többet tudnék Rólatok!

Ide mind több menekült érkezik. Három lány jött Abáról is. Szerintük Aba nincs többé: felégették egészen. Még Erdélyből is vannak itt menekültek. A protestánsoknak tegnap tartottam az első magyar istentiszteletet. Szörnyű helyen (egy izléstelen

^{*} Ez a néhány levélszemelvény, amelyet dr. Soos Gézáé Tüdös Ilona engedélyével és másolatában közlünk, Soos Géza olaszországi időszakából való. Magánlevelek, mint száz és százezer más levél, amelyet abban az időben több mint egy millió magyar menekült írt feleségnek, szülőnek, barátnak.

És mégsem olyan levelek ezek, mint a többiek. Bennük egy Isten felé elindult emberi lélek szólal meg s méri fel Istenben megbékélt engedelmes alázattal édesanyja elvesztését, gyermeke halálát, családjá szenvedését, hazája rabságba jutását, egyháza megpróbáltatását.

S akkor, amikor a tragédia forgószelében mások egymás torkának estek, vádaskodtak vagy új karriereket kovácsoltak, Soos Géza elesett magyarokat gyűjt istentiszteletre, kezet nyújt a másvallású magyarok felé, s készül egy új, evangéliumi szolgálatra a bolsevizmussal összefogó világ által megtagadott menekültek között.

A szerkesztő.

[†] Géza 1944. december 4.-én későn este búcsúzott el tőlem budapesti házukban. Éppen beteg voltam, ő komoly és szűkszavú. Nagy lelki harcot vívott magában, — látszott rajta. Kérdéseimre: hová és miért megy, mikor jön vissza? — nem válaszolt. Attól kezdve teljes hat hónapig egyetlen levél vagy üzenet sem jött tőle. Legjobb barátaim tapintatosan igyekeztek előkészíteni, hogy talán már nem is él... Ez idő alatt lezajlott Budapest ostroma, közben megszületett Piroska (1945. jan. 17.), meghalt a Géza édesanyja (jan. 23.) betegek lettünk mindnyájan és Ildikó meghalt (április 17.). Júniusban kaptam tőle az első levelet, s ez volt életem egyik legboldogabb napja. Ettől kezdve ő próbált hatzajönni, én meg Svájcba menni. Isten különös segítségével — csodák sorozatán át, — 1945. Karácsony reggelén útnak indultunk Svájcba. Géza éppen akkor akart Rómából hazarepülni, s csak hajszálon múlt, hogy nem indult útnak Budapestre. Táviratom vétele után útirányt változtatva, Svájcba jött, és 1946. január 4.-én, — éppen 13 hónap után — találkoztunk újra, Genfben.

Dr. Soos Gézáé Tüdös Ilona

képekkel tele moziban), szörnyű zajban, de mégis szívbemarkoló volt. A menekültek között most egyelőre minden vasárnap én fogok tartani szolgálatot, 9-től 10-ig. Gondolj ide imádsággal. Hála Istennek, itt nagy az egyetértés a katolikus és protestáns magyarok között. Nem ütközik a mise és istentisztelet időpontja, s igyekszünk együtt haladni, ahogy Jézus parancsolta: arról ismerik meg az emberek, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretni fogjátok ... (János 13:35.)

Nem akarom ismételni előző soraimat: bizonyára érzed, mennyit vagyok Veletek lélekben. Hányszor mar belém délelőtt, délután, s még inkább éjjelenként: mi van Veletek? Hiszem, hogy Istennek van hatalma megtartani az övéit, s tudom, hogy akik Őt szeretik, azoknak minden javukra van. (Római levél, 8:28.) — Ő biztosan tud nektek is hitet és erőt adni, hogy mindent el tudjatok szenvedni, s az Ő gondviselő erejét megtapasztalhattátok. Bármennyit szenvedünk is, — Jézus büntelenül sokkal többet szenvedett értünk ...

Az imádkozásban meg ne restüljete, Isten ellen a legnehezebb percekben se lázadjatok, hanem alázatosan várjátok az Ő segítségét. Ő a töredelmes szívet nem veti meg, s az Övéiről előbb-utóbb feltétlenül gondoskodik. — Az SDG-nek, Fótának üzenem, hogy minden lehető erővel szolgáljanak Isten országáért! Csak komoly megtérésen át vezet kiút a mai csapásokból a jobb jövő felé ...

A legfontosabb az Evangélium hirdetése. Az SDG keresse meg a kapcsolatot a KIE-vel, Pro Christo-val, Bethania-val és minden olyan csoporttal, mely valóban Isten ügyéért akar harcolni, és teljesítsétek az evangéliumi parancsot! A KALOT felé és persze az Ökuméné felé is keressetek minél testvéribb együttműködést. Mindenkinek meg kellene találnia a másik testvéri jobb kezét, aki Jézus Krisztust tartja Megváltójának. Az adminisztrációt és nem lelki ügyeket csak éppen tartsátok rendben: a lelkieket nagyon alázatosan, de nagyon hűségesen csináljátok ..."

Róma, 1945. VI. 25.

„Nem is sejted, mit jelentett leveled! Egyrészt nagyon boldog voltam, mert látom soraidból, hogy lélekben egészséges vagy, s lassan testileg is megerősödöl. Másrészt nagyon szomorú voltam, hogy mind ezen a sok megpróbáltatáson EGYEDÜL kellett átmenned, s még messziről sem segíthettem semmit. (Én testileg — leszámítva két jelentéktelen kis betegséget — semmi próbán nem mentem át. De lelkileg annál több és nehezebb próba alatt voltam és vagyok egyrészt a Tőletek való elválasztottság miatt, másrészt a magyarság szörnyű bűnei, intrikái miatt ...)

Élmény volt számomra leveled, és ha nem döböntött volna meg, hogy éjjel írtad, s még kevesebbet pihenhetél a napi robot után, hasonlót kértem volna megint. Így azt kérem: minden lehető leleményességgel találd minél több időt pihenésre! Végigéltem veletek karácsonyt, tapogatózik elmém, hogy megsejtsen Pirooska születésének megpróbáltatásos körülményeit, édesanyám halálát, a sok betegséget és egyebet ...

Mindennel, amit a sáfárságért teszel, egyetértek. Csak ne mechanikusan csináld, hanem lehetőleg ISTEN PARANCSA szerint. Például, ha az SDG-ben nincs igazi missziói munka, nincs sajtó, stb., tehát a pénz éppen csak eladminisztrálnák, akkor oda kevesebbet adj, — vagy semmit. (Ezt nagyon keserves leírni, de ez is bizonyágtétel lehet.) A diplomákkal rendben van. Be főként konkrét missziói munkát támogass a sáfársággal: evangélikai sajtótermék (Református Diákmozgalom, röpcédulák, stb.) kinyomtatása, egy-egy missziói munkás útiköltsége, fizetése, stb. Szóval olyanra gondolok, ami nem HALOTT másodrendű fontosságú, hanem VISZI a bizonyágtétel. (A templom kivétel, mert ott az Igét hirdetik.)

A főtíak gondoskodásának nagyon örülök. Melegen köszöntöm őket. Ha lehet, beszélj az ellenfelekkel külön-külön és kérd meg őket nevemben is, hogy BÁRMI a félreértés oka, tegyék túl magukat rajta, bocsássanak meg egymásnak és fogjanak össze Jézus Krisztus nevében. Még nagyobb csapás kell Istentől, hogy Máté 18:32-35-t komolyan vegyék? (Akkor előhivatván őt az ő ura, monda néki: Gonosz szolga, minden adósságodat elengedtem néked, mivelhogy könyörögtél nékem. Nem kellett volna néked is könyörölnöd a te szolgatársadon, miképpen én is könyörültem terajtad? És megharagudván az ő ura, átadta őt a hóhérek kezébe, míglén megfizeti mind, amivel tartozik. Ekképpen cselekszik az én mennyei Atyám is veletek, ha szívetekből meg nem bocsátjátok, ki-kí az ő atyjafiának, az ő vétkeiket.)

Ugyanez a lényege a SDG-hoz szóló üzenetemnek ... Különösen P-t kérem, aki a legerősebb az egész társaságban. B. P. emléke, az ország állapota, a többi munkás megmenekülése nem indítja őket egy nagy magukbaszállásra? A havonkénti csendes napot megtartják-e? F. J.-val főként ilyen értelemben beszélj: a SDG MISSZIÓI SZERV. Az intézményeket, melyeket Isten megtartott, próbálják becsülettel fenntartani. DE A LÉNYEG AZ EVANGÉLIUM HIRDETÉSÉN ÉS A LELKI NEVELŐI MUNKÁN VAN. Igazi lelki együtteseket alkossanak. Bizonyára van sok ember, aki ma nagyon vágyódik ilyenek iránt. S-t kérem, hogy beszéljen egyenként a SDG-emberekkel. LELKI vonalon lehetőleg hagyjon szabadságot J.-ének, segítsen a SDG megfiatalításán, de mint legöregebb és legtapasztaltabb, a lényének amúgy is megfelelő szerénységgel, de határozottsággal álljon ott a háttérben. Én a SDG-problémát röviden így látom: a friss, modern lelkiséget elsősorban F. J. és baráti köre képviseli, azonban ők sokszor csaponganak, nem mindig kitartóak és a SDG lelki és szellemi hivatását nem mindig látják tisztán. S. és néhány embere LÁTJÁK a SDG lelki és nevelői hivatását, de lélekben megfáradtak, nem elég modernek, és ezért főleg a fiatalabbak kissé kézlegyintésen kezelik őket. Ha S. lelkileg felfrissülne, nagyon sokat segíthetne, mert a kitartó munkában, mely minden nehézséggel szembe mert szállni Töltéssy halála óta, S. és B. P. voltak talán a legnagyobbak. — Azt

nem értem, miért tartják reménytelennek egy ilyen mozgalom jövőjét? Ha valamikor, hát most van rá szükség! Szorosan odaforrva az anyaszentegyház megújulásához, tiszta lelki munkaként ÉPÍTENI ISTEN ORSZÁGÁT, ennél nagyobb és fontosabb nincs. ENÉLKÜL feltétlen ELPUSZTUL NÉPÜNK! — Én is nagyon sokat szoktam imádkozni. Kis gyülekezetem lassan épül: tizenöt lélek. (Nyolc már elment, huszonhárom volt.) Egy 500 km-re levő 300 lelkes tábor lelki ügyeit is próbálom segíteni. Képzeld: egész Olaszországban nincs EGYETLEN magyar református pap! Pásztor nélkül való nyáj ... Most éppen Úrvacsorára készülünk. A legtöbben úgy is szólítanak a menekültek közül: "tiszteletes úr".

Zsoltárok 128-129.

Róma, 1945. VII. 29.

„Február óta útrakészen várok. De nem lehet. Pedig mindenféle változatot megpróbáltam. Ha Isten nem adott volna hitet, nem tudom, hol lennék. Így is kimondhatatlanul keserves tehetetlenül élni, elszakítva mindazoktól, akiket szerettem és szeretek. Május 27. óta javult valamit a helyzet, mert azóta a magyar menekülteknek vasárnaponként istentiszteletet tartok, s némi lelki munkára is van alkalmam. Szörnyű, hogy a magyarság milyen bűnökben fetreng. Szörnyű, hogy micsoda rongydarabok kerülnek ide "magyarként"! De azért mindenütt akad egy-két gyöngyszem, s azóta van valami kis szeretet-féle is körülöttem.

Egészségileg jól vagyok. Szerényen, de mindenem megvan. Bárcsak tudnám ezt rólatok! Itt minden kapható. Dühöng a béke... Hiába, két éve kiléptek a háborúból ... Ha akkor, vagy csak október 15.-én rám is hallgattak volna a "nagyok"! De ennek a sok rothadtságnak el kellett pusztulnia, s talán megengedi még Isten, hogy szörnyű veszteségek után egy "szent mag" újból kezdhesse szegény, drága Magyarország felépítését .... Ehhez mindenekelőtt Isten, országát és az Ő igazságát kell hirdetni. Ez talán egyedül érdemes és értelmes dolog ma.

Tudom, hogy kaptál Tőle hitet. Éljen velem! Ha bármi jön is, ne engedj el az Ő kezét. Neki van hatalma mindenk felett, s akik Őt szeretik, azoknak minden javukra van. Minél többet legyetek CSENDBEN. Kérd és várd az Urat. Ő a szabadító. Majd egyszer jön, mikor nem is gondolunk rá. Összegyűjti népét a négy szelek felől, s akkor minket is megint összehoz. Hiszem, könnyörgöm érte, hogy lelkileg-testileg épen, tisztán, boldogan találkozunk. Addig pedig ki-ki úgy hordozza keresztjét egyedül, amint azt Isten reámérte. A mi pillanatnyi könnyű szenvedésünk igen nagy örök dicsőséget szerez nekünk ..."

Róma, 1945. XII. 28.

„Bizony nagy és szomorú próba volt számomra, hogy nem lehettem otthon dec. 24.-re. Mindent úgy állítottam be. Rohantam, éjszakáztam, stb., stb., csak hogy Nálátok lehessenek. Nem lehetett. Tudom, hogy mindent alázatosan kell elfogadni Istentől, amit az emberre mér, de bizony kimondhatatlanul szomorú voltam. Olyan rettenetesen üres a világ Nélküled, Zoltánka, Emese, Piroska nélkül (pedig neki csak a fényképét láttam eddig!). A nagy szomorúságban is éreztem az Ő vigasztalását: kimentem a menekültek közé, igen szép karácsony-est volt. Előbb egy jezsuita páter beszélt, azután én. Este fél tizenegykor bibliakört tartottunk éjfélig, másnap ünnepi istentiszteletet. Nagyon szép volt, csak Ti is lehettetek volna ott! — Karácsony napján jó nagy gyaloglás volt vissza Rómába. (A menekülttábor körülbelül úgy fekszik, mint Szilice, csak nem olyan szép a környéke. Jó másfél órát kell gyalogolni a vasútig.) — Délután az itteni Akadémián volt karácsonyest. Másnap beteget látogattam egy klinikán. Svájcban vettem hat színben karácsonyfa-gyertyát, cukrot, — hiába. Elajándékoztam. Ha Bécsben éltetek volna, legalább elküldhettem volna. Boldog Bécs: oda lehet írni, csomagot küldeni, táviratozni, stb. Nektek csak kerülővel próbálhattam meg a híradást. Megkaptátok-e legalább táviratomat?

Ma aztán elmentem oda, ahol ünnepek utánra ígérték a hazautazáshoz szükséges irásokat. Mert bizony mai napig semmi hivatalos írás nem jutott kezembe, s éppen ezért csak nagyon keveset mozoghattam. Mikor előadtam az ügyemet, az egyik tisztviselő kezdett "emlékezni": van itt egy akta rólam. Még december elején jött hivatalos távirat Budapestről, az én ügyemben. Kikeresi az akta-hegyből: otthonról megjött a hivatalos értesítés. Így aztán talán, napokon belül kezemben lesznek a szükséges engedélyek, — és indulhatok ... Adná Isten ..."

FLÓRIÁN, Tibor :

Buzdítás küzdelemre

Soos Gézának küldeném,
ha élne, ezt a verset.

*Gondot sodor a vad patak,
holt lombot, gyászt, tört árnyakat.
Kígyó sziszeg, vércsék szállnak,
felhők mérgeket szitálnak.
Kacagd szembe, aki gyáva,
és ne gondolj a halálra!*

*Én is görgettem bút, gondot,
— jaj, az emberek bolondok.
Ültem a mély bánat partján,
barlangban és pokol alján.
Dombra lépek, hegyre szállok,
most a lármafához állok:*

*Állj, mint a szikla, őrködve,
futhatnak ördögök körbe,
gyáván ülni rút önösség,
férfi célja: a közösség.
Ó, szent eszme, szép igézet,
küzdeni s elbukni érted!*

*A népre nézz, ne a napra,
vállald bűnét önmagadra,
bátorítsd, emeld magosba,
hadd csodálja Európa.
Lombja lehullt, de törzse ép,
a jók őrizték az eszmét.*

*Nyújts kezet a bátrak felé,
légy erős, a mindenkié.
Dombra lépj most és hegyre szállj,
ne csüggedj és félre ne állj;
ki másért él, Isten óvja,
csillagja van, ezüst holdja.*

*Dolgozz lassan, építs bölcsen,
hogy érjen a mag a földben.
Ápolj hitet, merész álmot,
eszmék hajtják a világot.
Ó, szent ige, szép igézet,
küzdjünk meg és győzzünk érted!*

~ ~ ~ ~ ~

SOOS, Géza :

Hitvallásom

Isten nagyon fiatalon hívott el. Tízéves koromban már minden nap olvastam a Szentírást és imádkoztam. Tudtam, hogy Isten életem Ura, s Neki tartozom engedelmességgel.

Tízennégyéves koromban találkoztam a Magyar Református Egyház egyik legprófétaiabb szolgájával: Töltéssy Zoltánnal, aki akkor a Keresztyén Ifjúsági Egyesület nemzeti titkára és a Soli Deo Gloria Szövetség elnöke volt. Egy ifjúsági tábor alkalmával — melyet ő irányított — tapasztaltam meg először, hogy Jézus Krisztus ma is él és uralkodik. Ez az élmény döntő lett számomra. Kértem Uramat, hogy fogadjon el szolgájaként. Ettől az időtől kezdve rendszeresen részt vettem a református ifjúsági munkákban. A bibliakörökben Kálvin nyomán felfedeztük Isten Igéjének az aktualitását, és felkészültünk, hogy szolgáljuk Istent Egyházunkban. Több éven át maguk az Egyház vezetői sem értették meg, mit akarunk: életünk szakadatlan küzdelem volt az alvó Egyház ellen a megújuló Egyházért. Néha nagyon egyedül éreztük magunkat, de tudtuk, hogy „ha Isten velünk, kicsoda ellenünk?” Megtapasztaltuk naponta, hogy hit által élni és győzni az igazi keresztyén legnagyobb öröme.

Hogy jobban megismerjem az életet és kikerüljem, hogy Isten országának a hirdetése kenyérkereső foglalkozásom is legyen, először a Jog- és Államtudományi Fakultásra iratkoztam be. Tanulmányaim mellett azonban dolgoztam a Soli Deo Gloria Szövetségben is budapesti középiskolák titkári minőségben. Miután megszereztem két doktorátusomat, be akartam iratkozni a teológiára. De barátaim és az Egyház hivatalos vezetői rábeszéltek, hogy maradjak meg "világi"-nak, s az egyetemes papság elvét így saját életemmel is példázzam. Így történt, hogy egy évig mint a Soli Deo Gloria Szövetség főtitkára dolgoztam. Aztán megkaptam kinevezésemet a budapesti törvényszékre, majd megszereztem ügyvédi-bírói vizsgámat. Ezután törvényszéki bíró lettem, majd miniszteri titkár. De ezekkel párhuzamosan végeztem a lelki munkát is az ifjúság között. Nem tudok eléggé hálát adni Istennek ezért a kiváltságért. Kimondhatatlan öröm volt számomra, hogy vihettem az Evangéliumot az egyetemekre, középiskolákba, gyakran távoli falvakba. Hála és öröm töltött el, hogy sokakat megnyerhettem Jézus Krisztusnak; figyelhettem őket, amint tapogatózó léptekkel elindultak a lelki élet útján: először félénken, majd mindinkább neki bátorodva. Majdnem minden egyházban voltak lelki testvéreim. Örömmel láttam, mint fejlődtek ki a munka újabb ágai: diákszegélyezési akció, iratterjesztés, internátusok, melyek mind a református keresztyén jelleget tükrözték. Láttam, mint újulnak meg olyan egyházak, melyek előbb — nyílt vagy burkolt formában — ellenséges magatartást tanúsítottak. Mindez Isten kegyelmének munkája volt.

A Soli Deo Gloria Szövetségen és Keresztyén Ifjúsági Egyesületen kívül meg kell említenem az Oxford Mozgalmat, mely különösen 1936-37-ben volt rám nagy hatással, bár ennek a mozgalomnak tagja sohasem lettem.

Az ökumenikus gondolat is nagyban hozzájárult látóköröm bővüléséhez. Meggyőződtem arról, hogy — különleges lelki örökségeink megőrzése mellett — egyesülniük kell mindazoknak, akik Jézus Krisztust Megváltójuknak tartják.

Az ökumenikus konferenciák — különösen az oxfordi (1938) és a nagy amsterdami ifjúsági konferencia (1939) örökké felejthetetlenek lesznek számomra. Ez utóbbin az a kiváltság is ért, hogy a magyar delegáció feje lehettem.

Ezen a konferencián találtam meg Isten által nekem rendelt élettársamat is, aki szintén Krisztus aláztos és hűséges szolgálóleányaként munkálkodott a Soli Deo Gloria Szövetségben. Mikor a háború kitört, csatlakoztam az ellenállási mozgalomhoz, hogy az üldözöttek védelmére keljek és megóvjam hazám becsületét a náci agresszivitással szemben. Több veszélyes megbízatást hajtottam végre. Isten mindig megőrizte a Gestapo börtönétől. Utolsó olaszországi megbízatásom alkalmával megszerveztem az első magyar református gyülekezetet Rómában.

1946-ban Budapesten a kommunisták újra megkísérelték, hogy eltegyenek láb alól, mivel visszautasítottam, hogy belépjek a kommunista pártba, vagy aláírjam legalább az engedelmességi nyilatkozatot. Újra Svájcba kellett menekülnöm, ahol akkor családom is tartózkodott. Hamarosan beláttam, hogy minden út járhatatlan: becsületes ember nem tud együttműködni a kommunistákkal. Ekkor történt, hogy az Egyesült Államokbeli Északi Presbitériánus Egyház teológiai ösztöndíjat ajánlott fel számomra. Örömmel ragadtam meg ezt az alkalmat, hogy egészen Megváltóm szolgálatára szentelhessem életemet. Tanulmányi éveim alatt lehetőségem nyílt arra, hogy összegyűjtsem a genfi magyarokat istentiszteletekre és bibliaórákra.

Utolsó vizsgáim után az Ökumenikus Világtanács (az Egyesült Államokbeli Északi Presbitériánus Egyház támogatásával) megbízott, hogy Németországban hirdessem az Evangéliumot a protestáns menekülteknek. A rábízott menekültek legnagyobb része magyar és cseh, de van köztük ukrán is. Igen nagy szükség van erre a munkára. Bár vannak néha nehézségek — nagyrészt adminisztratív jellegűek — mégis sokszor elcsodálkozom annak láttán, hogy Isten ígéje milyen hatalmasan munkálkodik ezeknek a szerencsétlen embereknek az életében, kik immár öt éve nyomorúságban, bizonytalanságban, és reménytelenségben élnek. Bár sokszor égető szükségük van anyagi segítségre, mégis inkább hálásak egy-egy együttérző jó szóért vagy egy testvéri lelki útbaigazításért.

* * *

Hitvallásom kiinduló pontjául azt az ünnepélyes nyilatkozatot veszem, melyet a Soli Deo Gloria Szövetség minden tagja tett, mikor belépett ebbe a Szövetségbe: „Hálát adok Istennek azért a különleges és meg nem érdemelt kegyelméért, hogy engem, szegény bűnöst megváltott az Úr Jézus Krisztus drága vérével, ki el is hívott engem az Ő dicsőségének szolgálatára. Krisztusé lévén mind életemben, mind halálomban, mind testemben, mind lelkemben, a református keresztyén életformát szeretném megvalósítani. A református teológiát vallom és hirdetem a Heidelbergi Káté és Második Helvét Hitvallás nyomán. Céлом az, hogy Isten szuverén jogainak érvényt szerezzek az élet minden vonatkozásában.” — Ezt a nyilatkozatot, mely még ma is kötelez, az alábbiakkal kívánom kiegészíteni:

Meg vagyok győződve, hogy az Isten által tökéletesnek és szentnek teremtett ember a bűn által megromlott. Egyedül ez a személyes bűn választja el az embert Istentől, és egyedül Jézus Krisztus tudja az embert megszabadítani a Sátán hatalmából. Ezért a legfontosabb feladat az Evangélium hirdetése: minden ember halálra van ítélve a bűn miatt, de hit által újjászülethetik az örök életre.

Isten az egész világmindenség korlátlan Ura. Jézus Krisztus — Kit Ő elküldött e földre — Próféta, Főpap és Király. Az Egyháznak mindig hirdetnie kell Isten szuverenitását és Jézus Krisztus hármastisztét.

Így szolgálva Istent és az embereket, az Egyház a világ világossága kell hogy legyen. Világosan kell mutatnia az utat az emberiség fejlődése és szabadsága felé, melyek Isten iránti engedelmességből származnak. Elő kell idéznie a szükséges reformokat ehhez a fejlődéshez az élet minden síkján. Hirdetnie kell egyrészt, hogy nincs üdvösség Jézus Krisztus engesztelő áldozatának személyes átélése nélkül, másrészt nem szabad az Egyháznak semmiféle kompromisszumot kötnie azokkal, akik Jézus Krisztus ügyét nem szolgálják. Így vállalnia kell a kockázatot is, nem törődve a győzelemmel: a mindenható Isten kezében van az. A mi egyetlen feladatunk az, hogy Isten fegyvereivel harcolva nyilvánvalóvá tegyük az Ő diadalát.

A lelkeszi szolgálattal kapcsolatban az a nézetem, hogy az egyetemes papság elve szerint minden hívőnek kötelessége, hogy Jézus Krisztusról bizonyosságot tegyen, és általa terjessze a hitet, hogy szereti és segíti felebarátját. De ezzel szemben arról is meg vagyok győződve, hogy szükség van olyan lelkészekre is, kik külön arra készülnek fel, hogy megismerjék és tanítsák mindazt, amit Istenről, az Ő Igéjéről, üdvözítő tervéről és királyságáról tudni kell, és akik életüket különösen Isten szolgálatára szentelik. A lelkészek, a presbiterek és a hívők együtt kell hogy munkálkodjanak. Együtt kell legeltetniük a nyáját, különösen gondjaikba véve a gyengéket és betegeket, megkeresve az elveszetteket. Együtt kell hálát adniuk és imádniuk Istent. Csak ilyen együttes munkával tudnak az egyházak megújulni.

Meg vagyok győződve arról, hogy gyökeresen beteg világunkban úgy szolgálhatjuk legjobban Urunkat, ha újra felfedezzük Isten igéjének a gazdagságát és a reformátorok — különösen Kálvin — örökségét.

Kérem Istent, hogy kegyelme szerint használjon fel engem is református egyházunk szolgálatában az Ő dicsőségére.

DR. DROIN, Jules :

Üdvözlő beszéd a genfi egyháztanács nevében dr. Soos Géza lelkészé avatása alkalmából

Azok a kapcsok, melyek a magyar kálvinistákat és a Genfi Egyházat összefűzik, kezdetüket a 16. század közepére vezethetik vissza. Kálvin műveit Magyarországon az első reformátorok: Szegedi Kis István és Dévai Bíró Mátyás ismertették meg a magyar reformátusok szélesebb rétegeivel. Béza Tódor lefordította és Genfben kiadatta Méliusz Juhász Péter egyik munkáját. Ugyancsak őt az új hit "örök emlékü bajnoká-"nak nevezte Béza, és időelőtti halálát "az egyetemes egyház nagy veszteségének" tartotta.

Az évszázadok folyamán számos magyar teológus végezte tanulmányait teológiai fakultásunkon, de nem hiszem, hogy sokan volnának olyan honfitársai, kiket tanulmányaik végeztével a mi egyházunkban szenteltek pappá.

Nagy öröm és megtiszteltetés tehát a mi egyházunk számára, hogy Önt szeretetiünkkel és imádságunkkal vehetjük körül. Az Egyháztanács, melyet itt képviselek, ezt óhajtja általam kifejezni.

Ismerjük azokat a fájdalmas körülményeket, melyek megakadályozták abban, hogy saját hazájában szentelhessék fel. De dicsérjük Istent azért, hogy bármely körülmények között, mindig és mindenütt megtalálja és elhívja azokat, akikre szüksége van.

Egyházunkat örömmel töltötte el az, hogy tanulmányi éve alatt egyházunk la capite-i házában találhatott otthon feleségével és gyermekeivel. Tudjuk, hogy számos honfitársával is megosztotta otthonát, kik, mint menekültek, továbbutazás előtt megszálltak ott néhány napra, sőt sokszor több hónapra is.

Lassanként egy magyar református gyülekezet alakult ki azokból az összejövetelekből, melyeket együtt tartottak. A havonként tartott magyar istentiszteletek a rue St. Leger-i kápolnában és a csoport bibliaórái egy életerős egyház jelei. Tudjuk, hogy eltávozása után az összejövetel folytatódna. És egyházunk kötelességeink kísérik Önt családjával együtt.

Néhány hónap múlva Ön elhagyja Európát és az Egyesült Államokba utazik. Új lelkési szolgálatában gondolataink és imádságaink kísérik Önt családjával együtt.

Az ellenállás megpróbáltatásai, Budapest ostromának szorongatott napjai, az üldöztetés, a nehéz — de azt hiszem, boldog — genfi évek után hirdetheti majd az Evangéliumot mint lelkipásztor. Egyházunk büszke arra, hogy a mi lelkészeink szentelheték fel.

TUNYOGI CSAPÓ, András :

Egy lélek háttere: Magyar protestáns hitélet a két világháború között

Minden embert mélységesen meghatároz az a hit, amelyben növekedett, amit később magába szívott, amelyet vall és él. A vallás dolga ma már az ellenfél táborában is elismerik ezt — nem egyszerű babona, vagy múltból ittmaradt csökevénye az emberi fejlődésnek, hanem az ember teremtett alkatában bennelevő, egész életét átfogó és meghatározó szellemi valóság. Csak a dogmatikus atheisták, vagy azok, akik a dolog lényegét nem ismerik, állítják az ellenkezőt. A vallás a tudatalatti világba nyújtja gyökereit, onnan hat titokzatosan és parancsol a tudatfeletti meggyőződéseknél és a világban megjelenő cselekvéseknek. Ezért igaz az, hogy ha valakinek a hitét ismerem, ismerem az egész embert.

Igaz ez a nemzetekre nézve is. Minden nemzet olyan, mint a vallása. Ha dogmatikus az a hit, amelyet vall, úgy minden értékelése két pólus, a jó és a rossz, a fehér és a fekete sarkain jelenik meg. Ebben az esetben ítékezése szerint nincsenek átmenetek, hanem csak ellentétek. Vagy ellenségei vannak vagy barátai. Akik azonban szeretik, igazán szeretik, akik gyűlölik, azok számára valóban gyűlöletre méltó. Az ilyen nemzetet azonban mindig a nagy célok emelik és vezetik. Nagy, lapidáris meggyőződései vannak, azokért tud áldozni, ha kell meghalni. Az ilyen nemzet idealista, azaz ideálokért él, és ugyanakkor egyetlen ideált sem vet meg könnyedén, amelynek egyszer hűséget fogadott. — Ha a nemzet vallásában az egyén szabadabb magatartása jut érvényre, úgy ítékezésében jobban alkalmazkodik a valósághoz. Elismert, hogy a világ és az emberek a jó és rossz keverékei. Érzéke nincs az ellentétekben való gondolkozásra. Az ideáloknak könnyen búcsút mond, de erősen érdeklik a fontos részletek. Praktikus, mozgékony és anyagilag meg politikailag jobban érvényesül. — Mindez azért van, mert a nemzet körében érvényesülő vallásos magatartás ösztönszerűen kivetítődik a külső világra, a nem vallásos területre is és így a nemzet a legvilágibb dolgokban is vallása mentén gondolkodik, ítékezik és dönt.

Azon lehet vitázni, hogy melyik nemzet van jobb helyzetben. Az, amelyik egy vallású, vagy amelynek keretén belül több és különböző színezetű vallás is helyet talál. Mindkettőnek lehet előnye és lehet hátránya. A modern magyar a sajnálatos nyugati egyházszakadás után különböző jellegű, noha egy gyökérből táplálkozó vallásoknak adott helyet, — a római katolikus és az evangéliumi kereszténységnek. Ezzel kétképp csoporttá lett, amelyben a két fél kétféleképpen látott, ítékezett és sokszor különbözően is cselekedett. Azon kár vitázni, hogy mi lett volna a magyar, ha csak katolikus lesz, vagy pedig csak az evangéliumi hitnek ad helyet. Ma az igaz magyarnak csak egy dologra lehet szeme: lemérni, hogy mi volt a katolikus magyarságnak, és mi volt az evangéliumi magyarságnak a haszna a nemzet egészére nézve. Lehet, hogy mind a kettő okozott kárt is. De hogy mind a kettőnek haszna is volt, az bizonyos. A katolikus magyarság őrizte a folyamatosságot, tartotta az ősi gyökereket, ápolta az ősi tekintélyeket, magasra emelte a nemzeti ideálokat; az evangéliumi magyarság hozta a szabad látást, az egyéni szabadság követelését, a mozgékonyt, élelmességet. A magyar kétarcú nemzet lelkileg. Talán ez volt az oka, hogy a török és a belső háborúk ellenére is meg tudta magát tartani, sőt erősödére is képes volt.

Soos Géza az evangéliumi magyarsághoz tartozott. Ez határozta meg egész életét és diktálta minden cselekvését.

A korok szerint azonban mind a két vallásosság, úgy a katolikus, mint az evangéliumi, változott a magyarság körében is. A mélyben talán nem történt lényeges átalakulás, de a kornak megfelelően mindenik más és más arcot mutatott. Itt nem szólhatunk a magyarországi katolicizmusnak — amely mindenütt és így nálunk is mindig azonos volt és lesz önmagával — a korok szerinti különböző arcairól, mert Soos Géza evangéliumi hiten volt, és róla akarunk szólni. Szólanunk kell azonban a magyarországi evangéliumi hitnek a különböző korokban történt megjelenéseiről.

Amikor a tizenhatodik században Európában a nagy egyházszakadás megtörtént, vele együtt Magyarországon is megoszlottak a lelkek. A közös anya, a középkori Egyház öléből kiszakadó testvérek, mint másutt, úgy itt is más és más kincset hoztak magukkal az egyszer és mindenkorra múlttá lett otthonból. A római katolikus testvér hozta, elsősorban, az ősi egyházi

tradíciót, annak minden következményével; és hozta természetesen az írást is. Az evangéliumi testvér hozta, elsősorban, az írást; de természetesen hozta a tradíciót is. Egyik egyiket hangsúlyozta jobban, a másik a másikat, de elhozott mindenik valamit abból is, amit a másik a második sorba helyezett. Így természetes, hogy különösen kezdetben, alig látszott valami változás a két testvér külső megjelenésén és magatartásán. Az evangéliumi táborban igaz ez különösen a lutheri ígéhirdetést követőkre nézve, de nem képeztek kivételt Kálvin tanítványai sem. Ha valaki olvassa az erdélyi Öreg Graduált, ezt a legősibb református liturgiás és énekeskönyvet, és ha igazán belenéz a magyarországi és erdélyi egyházak esperesi és püspöki szervezetébe, igazat fog adni a fenti állításnak. Ezekből nyilván látszik, hogy a magyarországi evangéliumi egyház középkori formákban élt. — Abban is megegyezett a magyar földek reformációja Európa többi részeivel, hogy ama kétlelkű kornak mindkét társadalmi rétegére támaszkodott. Megvan a magyar reformációban is a nemesek és polgárok rétege, a földesurak és a városok által végrehajtott reformáció, és megvan a reformáció, mint népi lázadó mozgalom, amely a társadalmi reformokra törekvőkkel fogott kezét. Gondoljunk a luteránus és az erdélyi reformációra, de gondoljunk a hajdúkat meg az Esze Tamás talpasait mozgató vallásosságra is.

Mindenesetre, az első időkben a magyar területen szervezkedő evangéliumi egyház hite és kegyessége nem a széles tömegekből fakadt, hanem az egyházi vezetők által képviselt hit és kegyesség volt. A középkori tradíció átforgalmazása Öreg Rákóczy György idejében a Medgyesi István által Angliából Erdélybe áthozott puritán-kongregacionálista — tehát nem presbiteri — hatással indult. Teljes diadalra jutni nem tudott és kompromisszumban végződött. A középkori színű evangéliumi egyház a szélsőséges puritánizmus hatására a közepén álló presbiteriánus-református egyházzá alakult át. A puritánizmus azonban mély biblikus kegyességet eredményezett, hűen ahhoz az örökséghez, amelyet az evangéliumi egyházrész a középkori Egyházból áthozva a legfontosabbnak tartott. Ez a biblikus kegyesség aztán meghatározta a magyar evangéliumi egyház mindkét ágának hitét és kegyességét, bizonyos mértékben egészen a mai napig. A luteránusoknál érzelmesebb volt, a reformátusoknál szárazabb és az értelemhez szölebb, de lényegében ugyanaz maradt. — Nehéz századok jöttek ezután. Nemcsak a politikai nyomás, hanem az íráshoz való hűség szempontjából is. A tizenharmadik század tudományosságából táplálkozó racionalizmus és a tizenkilencedik század szekularizálódásából fakadó egyházi liberalizmus sok lélekből — különösen az egyházi vezetők lelkéből — kilúgozta az írás igazi erejét. Egészen mélyre hatni nem tudott ugyan, de ahol el tudott jutni a nép mély rétegeiig, ott a hit és az egyházhoz való ragaszkodás halálához vezetett. A vezetők nagy része ehhez az irányhoz pártolt, úgyhogy a tizenkilencedik században, különösen a huszadik század elejére, egészen különös helyzet alakult ki a magyarországi evangéliumi hitű egyházban. Egyik oldalon állott az egyházi vezetők nagyobbik fele a maga liberális-rationális, már alig keresztyénnek mondható vallásosságával; a másik oldalon az egyháztagok csoportja, a maga ősi kegyességével, vezetők nélkül, néhány orthodox teológus hangján jutva szóhoz. Azonban egyiknek sem volt már igazi élő és újjászülő hite. Egyiknek azért nem, mert a keresztyénségtől idegen forrásokból is merített, a másiknak, mert szellemi síkon vagy elavult volt, vagy pedig — szellemi vezetők híján — átforgalmazó erővé lenni nem tudott. A magyar evangéliumi egyház még élni látszott, szervezetei még megvoltak, politikailag átütő hangon tudott szölni, hagyományokra és régi dicsőségre tudott hivatkozni, hangja azonban vagy nem a keresztyének hangja, vagy pedig ereje nem az írás ereje volt.

Ebben a fél-halálban jött a nagy változás. Két irányból, kétféle úton jött. Egyik volt az angolszász-német piétizmusból táplálkozó belmissziói irányzat, a másik az ősi magyar biblikus kegyességéből fakadó konfesszionálizmus.

A piétizmus — magyarul kegyeskedés — valamikor csúfnév volt. De amint a csúf nevekkal történni szokott, lassan azok is elfogadták, akik képviselték. Ez az irányzat, ha Magyarországon nem is jelentkezett az egész egyházat megrázó forradalmi erővel, annál nagyobb jelentőségű és erejű volt a tőlünk nyugatra levő evangéliumi egyházakban. Németországban hatalmas területeket hódított meg és gyülekezetek ezreit ébresztette fel. Angliában egyházszakadásra vezetett; az anglikán egyházból kiszakította a methodistákat. Amerikában pedig úgyszólván minden egyházat áthatott é legnagyobb részüket hitükben és külső megjelenésükben a maga képére formálta át. Sok kinövése és visszassága ellenére is két fontos reformációi elvet hangsúlyozott és valósított meg. Először: a Bibliára, szemben a régi orthodox-dogmatikus irányzattal, nem úgy nézett, mint tantételek gyűjteményére, hanem mint a mai emberhez szöle Isten Szavára. Hívei az írást olvasták, tanulmányozták, és kerestek benne információt a maguk egyéni hitére és indításokat a maguk egyéni életére nézve. Akiket hatása elért, azok hívő, bibliaolvasó, tiszta életű, imádságos lelkű keresztyénekké lettek. Követői kis csoportokat szerveztek az egyházon belül, köröket, amelyekben a Biblia volt az egyetlen olvasmány, egyleteket, amelyek vagy az egyház bizonyos rétegeit — gyermekeket, ifjúságot, nőket — kívánták befolyásolni, vagy a szeretetmunkát — kórházi munkát, öregek ápolását, külmiszió felkarolását — végezték. Elindítói Magyarországon Szabó Aladár és Szilassy Aladár voltak. Jellegzetes alkotása volt a KIE (Keresztyén Ifjúsági Egyesület — a magyar YMCA), Erdélyben az IKE.

A másik út, amelyen élet ömlött a magyarországi evangéliumi egyház testébe, a modern nyelven szöle ősi biblicizmus, amely most a konfesszionálizmusban jelentkezett. Vezetői azok voltak, akiket a piétizmus megérintett, de akik annak idegenszerű, magyarnak rokonszenvenné válni nem tudó kegyeskedését nem tudták elfogadni. Ezek ráébredtek, hogy az egyházi élet, ahogyan van, nem jó. Gyermekkori emlékeikben élt a magyar bibliás kegyesség, előttük pedig ott állottak a piétizmus átforgalmazó erőinek bizonyosságai, a különböző egyházi munkák. Ezeket a kereteket elfogadták, de a magyar evangéliumi egyházi hagyomány értékeivel töltötték meg. Mivel közöttük teológusok is voltak, és mert úgy látták, hogy a

bibliai kegyességet teológiai síkon a reformátori hitvallások, a konfessziók fejezik ki legjobban, azokhoz fordultak és azokra építettek. Így megtalálták azt a hangot, amelyen magyarnak tetsző módon szólhattak: értelmi tartalmat és logikát vittek az érzelmet hangsúlyozó piétizmusba. Képviselői éppen olyan bibliaolvasó és imádkozó keresztyének voltak, mint a piétizmus hívei, de kegyességük az íge által meghatott értelmén sugárzott át. Azokat a munkamódszereket használták, mint a piétisták, de egész mozgalmuk szélesebb látókörű, átfogóbb s messzebbrelátó volt. Főleg pedig, nemcsak az egyéni lélek szükségére néztek, hanem meglátták a nagy társadalmi problémákat és volt véleményük a nemzet kérdéseiben is. Mivel később indultak el, mint a piétisták, hatásuk a második háború idején inkább csak az akkori fiatalabb műveit világiak és lelkesek között érvényesült. Ezek azonban mind olyanok voltak, akikről nyilván látszott, hogy az egyház vezetése az ő kezükbe fog átmenni. E mozgalom Erdélyben volt erős, ahol a hivatalos egyház is magáévá tette. Mint ugyancsak egyházi gondolatrendszer, a jugoszláviai egyházban jutott vezetéshez. Itt az Ágoston Sándor világszerte ismert és mintának elfogadott református egyházát hozta létre. Elindítói, hívei a magyar földön a kolozsvári teológia tanárai e század második negyedében, Budapesten pedig a Soli Deo Gloria kezdeményezői, vezetői és hívei voltak. Jelentősége azért is nagy, mert ma bizonyos nem lényeges átalakulással, amelyet az újjáébredő európai evangéliumi teológia hozott benne létre, — ez az irányzat vezeti a mai magyarországi egyházat. Amennyire kívülről látni lehet, azt, a modern külső és az ellenkezőt mutató jel ellenére, meglevő gerinces lelkiséget, amelyet az otthoni evangéliumi egyházak felmutatnak, ennek a kegyességnek lehet köszönni. Ennek tulajdonítható, hogy Amerikában, tehát Magyarországtól számítva túl az Óperenciás tengeren, ismerik ma a magyarországi egyházakat, és el tudják róluk mondani, hogy ma a világon a legmélyebb egyházi élet Magyarországon van. (Payne, az amerikai presbyterianus egyház külmisziói szakosztályának vezetője.)

Ez az evangéliumi kegyesség tehát bibliás, a szívhez és az értelemhez szóló, a nemzeti és társadalmi kérdések után erősen érdeklődő, magyar hagyományokból táplálkozó, igaz reformátori kegyesség volt. Ma is az.

A Soos Géza hitében ez volt az alapvető réteg. Ezért volt az, aki volt.

FEKETÉNÉ KORÉNY, Livia : Egy hang vagyok

Dr. Soos Géza emlékének ajánlom.

„Isten dicsőségére élni a legmagasabbrendű emberi hivatás ...” (dr. Soos Géza)

*Egy hang vagyok csupán,
mely az éjtszakában
átszalad a lég hullámain
s megráz, te ember!
Te kába,
Nem hallod? ...
a Jézus szava int!*

*Egy szem vagyok csupán,
amely teád mered ...
Ott kell látnod
az életed felett,
ott kell látnod
a tetteid megett,
a mosolyodban féltőn integet
s könnyedben sír,
amely fájón pereg ...*

*Tenyér vagyok csupán,
amely utánad nyúl.
S ha elmennél mellette szótlánul,
csak megragad ...*

*Állásra kényszerít ...
Nem látod, hogy
kárhozat az, mi int?
A távol kék ködén,
a végtelenen át
tenyér vagyok csupán,
mely megfog
s egyre áld ...
Egy szív vagyok csupán,
piros és vérező,
érező és forró
szeretet-erő,
mely értetek ver,
míg lüktet bennem vér ...
És nincs idő,
nincs távolság,
se tér,
amíg egyszer megáll,
szétfoszlik azután ...
Óh, semmi-semmi más:
egy Szív vagyok csupán!*

ÁBRAHÁM, Dezső :

A Soli Deo Gloria-Diákmozgalom működése Magyarországon

Különös tekintettel Soos Géza munkásságára

Egyének, egyházak és nemzetek az Örökkévaló Isten kezében lévén felemeltetésüket, dicsőségüket és megaláztatásukat egyaránt az Ő kezéből kapják. Magyarországi egyházaink a múlt század végén a lelki és szellemi süllyedés olyan fokára jutottak, amiből a kivezető utat Isten kegyelme több ifjúsági-missziói munkán át indította meg. Hitetlenség és közömbösség utáni materializmussal és halott orthodoxiával teli korszak végén adta Isten a magyar protestáns egyházak megújulását életre hívó különféle belmissziói mozgalmakat, melyek között a Soli Deo Gloria mozgalom nem volt a legelső, időbeni megalakulását tekintve, de jelentőségében minden más hasonló ifjúsági szervezetet felülmúlt. A Keresztyén Ifjúsági Egyesület (YMCA — Young Men's Christian Association), a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség (MEKDSz — Student Christian Movement), a cserkészmozgalom, hogy a nemzetközi eredetű mozgalmakat említsük csupán, időben sokkal előbb megalakult, de jelentőségében a Soli Deo Gloria-mozgalomnak, sajátos magyar volta és mélyreható lelki munkája miatt, külön helye és isteni rendeltetése volt.

A múlt századra már teljesen kibontakozott és felvilágosodás néven ismert szellemi irányzat, a későbbi evolúció-elmélettel és a modernkori pogánysággal olyan fojtó levegőt árasztott, melynek egyházakat és vallásos intézményeket megsemmisítő hatása ellen lefelől az egyház emberei emelték fel szavukat. Így történt, hogy különlegesen magyar megmozdulásként református lelkipásztor-jelöltek az első világháború romlása és pusztulása után 1921-ben szerény keretek között megalakították a Soli Deo Gloria-mozgalmat. Az volt a céljuk, hogy a romok után új életet hirdessenek, új célokat tűzzenek a háborúban lerongyolódott és óriási sebtől vérző magyar haza ifjúsága, különösen pedig művelt ifjúsága számára. Érezték a kezdet kezdetén, hogy egyháznak és magyar hazának szüksége van olyan emberekre, akik egyénileg és a közösségi életben is új igazságokat, régi törhetetlen hitet, boldog reménységet, ifjú álmokat és krisztusi parancsolatokat hirdetnek. Ki hitte volna még akkor, hogy az egyszerű kezdetből, a nemes gondolatok hirdetése után, a Soli Deo Gloria-mozgalom olyan tüneményes és jelentőségében páratlan pályát fut majd be Magyarországon?

Minden nép ereje és nagysága az ifjúságában rejlik. Ott nyeri meg egy ország a jövő nagy csatáját, ahol az ifjak hisznek, lelkesednek, és egy szívvel-lélekkel építik családi, egyházi és nemzeti közösségüket. Éppen ezért minden nép életében nagyon fontos, hogy milyen az ifjúsága. A Soli Deo Gloria-diákmozgalomról szólva dr. Ravasz László dunamelléki püspök írta, hogy: „a Soli Deo Gloria egy olyan ifjúsági mozgalom, amely a legmagasabb gondolatot nyújtja, Isten dicsőségének szolgálatát, a legszentebb sorsalakító érzést követeli: hinni tanít és engedelmessé válni. Mindezt a kijelentés arany poharában nyújtja az ifjúság felé, de ugyanakkor a tanítást a példaadó élet alázatos kiabrázolásával világosítja és megerősíti. A tetőre visz az eleveelrendelés örök csúcsán s innen tájékoztat egyéni és történelmi sorsunk s az örökkévalóság távlatában.”

A magyar református egyház életében, mint minden más egyházában, az ifjúság az egyik legnagyobb probléma. Ezt a problémát indult el megoldani a Soli Deo Gloria-mozgalom. A szerény kezdetből kinöve csakhamar az egész diákságra, alsós és felsős középiskolai, valamint a főiskolai és egyetemi ifjúságra is kiterjesztette programját. Sokszor előfordul, hogy az ifjúság elszakad a hagyományoktól és régi megszokott formáktól, forradalmi újításokat keres szellemi és lelki kifejlődése lehetőségeire. A Soli Deo Gloria ifjúsági szervezettel kapcsolatban Révész Imre debreceni püspök szerint az a nagyszerű, hogy „az egyház és az ifjúság” boldog egymásra találásban működik.

A Magyarországon meggyökeresedett, különféle protestáns felekezetek ifjúságát felölelő, de nem az egyes egyházak keretén belül élő, mindazáltal határozottan szép eredményeket elérő, úgynevezett felekezetközi vagy felekezeteken felüli ifjúsági mozgalmak idegenkedve néztek az új és nagy lendülettel elindult ifjúsági szervezet működése elé. A kezdeti, egymást szemlélő magatartásból hosszú idő után lett csak egymást megértő és egymást támogató testvéri mozgalom. Meg kell állapítanunk most már, amikor bizonyos történelmi távlatból tekintünk vissza a Soli Deo Gloria-mozgalom első korszakára, hogy szükség volt mind a felekezeteken felüli, mind a kimondottan református, kálvinista szellemű hitvalló Soli Deo Gloria-diákmozgalomra.

Bibliai alapjait vizsgálva, vessünk egy rövid pillantást a Soli Deo Gloria-mozgalom céljára: „Olyan református keresztyén magyar diákjellemek kialakítása, akik iskolájukban és azon kívül is, áldozatos szolgálatot teljesítenek Isten dicsőségére.” Programjában benne van az ó-és új-testamentum törvényeinek megtartására való buzgó igyekezet. Jelszava a tisztaság, mértékletesség és becsületesség. Törekvéseiben nem elégszik meg egyoldalú tervek megvalósításával, hanem igényt tart a négyes program alapján az okosabb fej, jobb egészség, gazdagabb lélek és eredményesebb szolgálat értékeire (Lukács, 2:52). Arra a kérdésünkre pedig, hogy vajon miért alakultak ezek a diákok testi-lelki és szellemi életét felölelő ifjúsági Soli Deo Gloria-kollégiumok, a következő feleleteket kapjuk: „A. Azért, hogy egy közösségbe tömörítsük mindazokat, akik az igazi

református keresztyén ideálok szerint akarnak élni. — B. Azért, hogy minden diák az élet minden kérdésével szemben református keresztyén világnézet alapján foglalhasson állást. — C. Azért, hogy alkalmat adjon arra, hogy kevésbé szerencsés helyzetben lévő ifjú testvéreinknek szolgálatot tehessen. — D. Azért, hogy a magyar nép és a református egyház részére gerinces és önzetlen vezető jellemeket neveljen."

A Soli Deo Gloria-mozgalom jelvénye és pecsétje Kálvin János pecsétje, égő szívet tartó kéz ezzel a felirattal: „Cor meum velut mactatum Domino sacrificium offero.” Magyarul: „Szívemet égő áldozatul az Úrnak ajánlom.”

A Soli Deo Gloria-mozgalom munkásságának lényege a helyi csoportokban, iskolákban, egyházakban vagy magánházaknál megtartott rendszeres összejövetelek alkalmával jut kifejezésre. A munkaprogram központi irányítással minden helyi kollégiumban egyöntetűen folyik. Középiskolai tanulmányát elvégezve mindenki beléphet a Soli Deo Gloria-Szövetségbe, „amely a mozgalom főiskolai tagozata”.

Visszatérve a bibliai alapokra, lássuk meg, hogy Isten mindig felhasználta azokat az ifjakat az Ő országa építésére, akiket az Ő kegyelme örök időknek előtte kiválasztott. Az ó-testamentum prófétái, hős királyai és istenes emberei hány élő példát szolgáltatnak arra, hogy Isten előtt nincs lehetetlen és a másoktól lenézett vagy talán a munkára még nem alkalmas fiatal emberek lelkére bízva az Ő legfontosabb dolgait. A mi Urunk Jézus Krisztus, az Ő apostolainak és tanítványainak jórésze mind-mind fiatal emberek voltak, íme, a tűz, amellyel az a néhány tanítvány elindult, hogy lángra lobbantsa az egész világot, milyen óriásivá fejlődött. A történelem ékes példákat sorol fel a hitújítás korából is, amikor ifjú emberek világokat ámulatba ejtő műveket írtak. Gondoljunk csak Luther Mártonra, Kálvin Jánosra, vagy a Wesley-testvérekre, akiken keresztül a methodizmus indult el világhódító útjára. Isten kegyelméből a magyar egyházak huszadik századbeli megújulása is ilyen tüzes és harcos szellemű ifjak élete révén valósul meg.

A Soli Deo Gloria-mozgalom értékelésénél a többi ifjúsági szervezetekkel szemben az a jelentős tény emelhető ki, hogy ez volt az első, amelyik határozottan arra törekedett, hogy az egyház szolgálatába lépjen. Azt jelenti ez, hogy a Soli Deo Gloria-mozgalom nem öncélú diákegyesületessé vált csupán, hanem missziói feladatot teljesítő szerve az anyaszentegyháznak.

Innen érthető aztán az, hogy élettevékenységét abban látta, hogy a magyar református gyülekezeteket termőtalajnak ismerve el, munkássága révén önálló, kálvinista világnézetet valló és élő hitű keresztyéneket neveljen. Innen magyarázható a szociális kérdések iránt érzett felelősség, ami áthatotta tagjait. Csak is így érthető meg az egyház hitvallásai iránt tanúsított megbecsülés, és ősi zsoltár-énekítés, ami a munka egy részét jellemezte. Diákotthonaiban és nyári táboraiban sok ezer ifjút indított el a gyülekezeti szolgálat terén.

Gyakorlati munkájára nézve a Soli Deo Gloria-mozgalom leginkább beírta nevét a főváros ifjúsága szívébe a szülői otthon pótltó diákotthonainak és internátusainak a megszervezésével. Először az alsós, majd a felsős gimnáziumi csoportok, később pedig a főiskolások számára nyíltak meg a diákotthonok. Természetesen az internátusok mellett arra is gondot fordítottak, hogy a diákok étkezéséről a menzák gondoskodjanak.

A testi táplálékot kiegészítő szellemi és lelki program elengedhetetlen részeként a Soli Deo Gloria határozott világnézetet adott tagjainak. Kálvin-téri központjának fórumán egyszer fordultak meg magyarságunk szellemi vezéregyéniségei. Keresztyén igazsággal világította meg a mozgalom azokat a kérdéseket, melyek világviszonylatban megoldásra vártak s jórészt ma is várnak. Ne feledjük el, hogy ilyen szociális és intellektuális téren világszemlélethez jutott ifjúságból került ki Magyarország több vezető egyénisége. Hogy csak egy példát emeljünk ki a sok közül, az „Érvágások a magyar faj testén” elnevezésű ankét során szőnyegre került a Magyarország erdélyi, dél- és felvidéki, dunántúli részein lévő szórványok kérdése, a kivándorlás és elnéptelenedés problémája. A Balatonszárszón lévő pompás nyári tábor helyén, valamint a felvidéki Szilicén lévő másik táborában közép- és felsőiskolások, fiúk és lányok találtak a testi felüdülés mellett szellemi megújulást és lelki újjászületést. Az új magyar szellemért élő és dolgozó ifjúság táborai voltak ezek az alkalmak. Hitelvi, világnézeti és pedagógiai kérdések mellett helyet kaptak az ifjúság érdeklődését felkeltő összes más problémák is.

* * *

Dr. Soos Géza élete úgy kapcsolódik bele a Soli Deo Gloria munkájába, hogy rövidesen a megalakulás után, mint kisdíák résztvesz az egyik nemzetközi táborozáson, ahol élete döntő fordulóponthoz érkezik. Maga erről a lelkésszé szentelése alkalmára készített hitvallásban 1950-ben úgy emlékezik meg, hogy 14 éves korában találkozott először Töltéssy Zoltánnal a Keresztyén Ifjúsági Egyesület nemzeti titkárával, aki a Soli Deo Gloria-mozgalom elnöke is volt, s ott a táborban rajta keresztül érezte meg, hogy Jézus Krisztus ma is él és uralkodik. Arra kérte Istent, hogy fogadja el őt és használja fel az Ő országa építésének szolgálatában. Soos Géza ettől kezdve rendszeresen résztvesz a diákmunkában. Később joghallgató lett majd az állam- és jogtudományi doktori vizsgák után mint bíró kitartóan folytatja a megkezdett szép munkát.

Előbb mint a budapesti Soli Deo Gloria-Szövetség, majd a balatonszárszói tábor titkára, később mint főtitkára és az egész mozgalom elnöke szolgálja a Soli Deo Gloria-Szövetségen keresztül Isten országának ügyét. Sokszor égő küzdelem volt a része neki is és azoknak is, akik a nehéz úttörő munkát vele vállalták. Maguk a hivatalos egyházi vezetők sem mindig értették meg a Soli Deo Gloria-Szövetségnek a megújódott egyházért vívott küzdelmeit. Éppen ezért ő maga is a bírói pályán maradt, hogy mint az egyetemes papság elvének megszemélyesítője hirdethesse még hathatósabban Krisztus evangéliumát. Ha valaki

ismerte Soos Gézát, elképzelheti azt a hihetetlen erőt, lelkesedést, amivel ő járta a magyar városokat, falvakat és vitte az örömeit mindenfelé. Egyetlen boldogsága és vigasztalása — úttalan utak és életet tönkretévő fáradtságok közepette — az a sok, istenfélelemben elindult ifjú diák volt, aki hozzá hasonlóan megtalálta Krisztuson keresztül az Úristen kegyelmét.

Elévülhetetlen érdemeket szerzett Soos Géza a konferenciák népszerűsítése terén. Nem mintha addig nem tartottak volna konferenciákat, de a konferenciák tartásának állandósítása és rendszeresítése, mind gyakrabban való összehívása a Soli Deo Gloria-Szövetség érdemei közé tartozik. A nemzetközi viszonylatban egyedülálló Balatonszárszón például a nyári konferenciák egész sora gyűjtötte össze a magyar ifjúság színevirágát. Vezetőképző konferenciákat körzetenként és helyenként tartott a mozgalom.

A Soli Deo Gloria-mozgalom sajtójának fejlesztése és kiépítése terén is elszámlálhatatlan érdemeket szerzett néhai Soos Géza. Ez a magyar ifjúsági mozgalom, különösen is magyar életviszonyok között nem táplálkozhatott idegenből fordított munkákból. A csakhamar országosan elterjedt Református Diákmozgalom című lap mellett megindulnak az Új Magyarság, Magyar Út, különféle kiadványok az alsós, felsős és főiskolai kollégiumok számára, könyvek, traktátusok, stb.

Azt a roppant sok munkát, amit Soos Géza végzett a Soli Deo Gloria-Szövetségért, nagyon sokan látták; s csak ámulattal adóztak a további munkavállalásokon, amikor a Protestáns Diákszövetségnek, az Ökumenikus Ifjúsági Tanácsnak is elnöke lett. Eközben alkalmat talált arra is, hogy Magyarország ifjúságát nemzetközi konferenciákon is képviselje, így járt Amerikában, Kanadában, Angliában, Norvégiában, Hollandiában, Németországban, stb.

Soos Géza és az ő életével elválaszthatatlanul összeforrott Soli Deo Gloria-Szövetség értékelését röviden összefoglalva azt kell mondanunk, hogy a legmagasabb mérték, az Isten ígéje és az ősi hitvallások mértéke alá állva igyekezett a maga elé tűzött célokat megvalósítani. A Soli Deo Gloria-Szövetség magyar református hitvallásos ifjúsági mozgalom volt, s ahogy a név magában hordta, hogy „egyedül Istené a dicsőség”, úgy Soos Géza sem kereste sohasem a maga hasznát, sem az öndicsőséget. Soos Géza és a Soli Deo Glória-Szövetség munkájának célja Isten dicsőségének szolgálata volt.

Hogy a Soli Deo Gloria-Szövetség nem válhatta be mindazokat a várakozásokat, amiket hozzáfűztek, nem valósultak meg azok az álmok az új diákközpontról, ahonnan az egész munka kiáradt volna, nem Soos Gézán, s nem embereken múltott. A történelem vett más fordulatot. Amit Isten ebben a nagyszerű mozgalomban — jórészt Soos Gézán keresztül — végzett, a rövid időre terjedő független magyar államiság és nemzeti lét számára úgy is az egyik legfontosabb lelki-szellemi értéket jelentette.

MÉRLAKY, László :

Soos Géza és a menekült magyar ifjúság

Az egyik alföldi gimnáziumban Csendes Napok voltak vagy 15 esztendővel ezelőtt. Budapestről hozták az előadót, aki akkoriban a Soli Deo Gloria szövetség országos elnöke volt. Már régen elfelejtettem, hogy az előadó mit mondott azon a három napon. Csak arra emlékszem, hogy miről beszélt. S azt sem felejtettem el, hogy az iskola csendes volt még hetekkel is a Csendes Napok után, mert a mondanivalója annyira elgondolkoztatta a hallgatóságot. A szünetekben a szokásos hancúrozás és verekedések helyett kis csoportok alakultak és a budapesti előadóról és előadásairól beszélgettek. Az előadó Soos Géza volt s előadásainak témája az, ami egész életének is a témája maradt: Krisztus szeretete s ennek a szeretetnek gyakorlati alkalmazása.

Tizenöt évvel ezelőtt, amikor először találkoztam Soos Gézával, már elkezdődött a második világháború. Alig akadhatott akkor olyan ember, aki csak álmában is arra gondoljon, hogy milyen sors vár a magyarságra. Arra, hogy százezrek nyugatra fognak menekülni s az otthonmaradtak is elvesztik a hazájukat. Az a gondolat sem merülhetett fel senkinek sem az agyában, hogy a majd nyugatra szakadó magyarság feladata lesz megőrizni és átmenteni a nemzet kultúráját. Ugyanígy az elképzelhetetlen dolgok világába tartozott az is, hogy az 1939-ben még meg sem született vagy csak gyermekcipőkben járó magyar ifjúság vallásos és magyar szellemben való nevelése egyszer egy majdnem megoldhatatlan problémát fog jelenteni. Soos Géza sem tudhatta ezt, de a Gondviselés — sok egyéb mellett — ennek a feladatnak az elvégzésére készítette már elő.

1949. nyarán egy délnémetországi kisváros szövögyarában kapargattam a szövögyépekről a rozsdát. Körülöttem csak egy-két magyar család élt s azoknak sem ment jobban soruk. Pedig ők már a háború befejezése óta Németországban voltak, míg én csak pár hónapos menekült voltam. Azt láttuk, hogy a többi nemzet menekültjeit elég szépen ellátta a megszálló francia hadsereg, de a magyaroknak nem sok jutott. Az IRO és a többi nemzetközi szerv támogatására nem számíthattunk, mert

legtöbbnek még a létezéséről sem tudtunk. Egyszer egy magyar újság jutott a kezembe, talán a „Harangszó” volt, s abban, egy rövid hírt találtam. A számkivetett SDG szólította fel a szétszórtságban élő magyar protestáns fiatalokat a jelentkezésre. Örömmel jelentkeztem, mert azt reméltem, hogy ez alkalmat ad hozzám hasonló magyarokkal való találkozásra.

A jelentkezésekre hetek múlva jött válasz, amikor kezdtem már elfelejteni az egészet. Egy körlevelet küldött az SDG s meghívót egy nemzetközi protestáns diákkonferenciára Prienbe. Alig találtam meg Prient a térképen, s amikor láttam, hogy milyen messze van, már azon voltam, hogy megköszönöm és lemondok a meghívást, mert nem volt pénzem az utazásra. Ekkor azonban egy újabb levél jött Egy „Travel Order”, ingyen vasúti jegy volt benne. Így aztán el tudtam menni Prienbe.

Néhány óras késéssel érkeztem meg a konferenciára, éppen egy előadásnak a közepére. Az előadó Soos Géza volt s témája ugyanaz, ami tíz évvel azelőtt a Csendes Napokon. A konferencia résztvevői főleg csehek, litvánok és ukránok voltak a többségben levő magyarok mellett. S volt néhány amerikai előadó is. Elképzelhető, hogy egy ilyen összetételű társaságban elkerülhetetlenek voltak a súrlódások. Soos Géza azonban gondoskodott arról, hogy a fel-felmerülő nézeteltérések ne váljanak keserű nemzetközi vitákká. S ezt úgy csinálta, hogy mi magyarok soha sem kényszerültünk kompromisszumok adására.

Néhány nappal Prien után egy kis bajor hegyi faluban magyar diákkonferencia volt. Itt ismét találkoztam Soos Gézával. Akkor még nem tudtam, hogy mindezeket a konferenciákat s az utánuk következőket neki köszönhetjük. Az amerikai és nemzetközi szerveknél szerzett tekintélyét és befolyását arra használta fel, hogy ahol csak lehetett, elsősorban magyarokat támogatott, felekezeti megkülönböztetés nélkül, már csak azért is, mert abban az időben a magyar menekültekkel még senki sem törődött. És az is természetes, hogy a magyarok közül a fiatalok álltak legközelebb a szívéhez, hiszen ő is fiatal volt s odahaza felnőtt éveit is diákok között töltötte.

Soos Géza gondoskodó szeretete, a krisztusi szeretetnek gyakorlati alkalmazása kiterjedt lelkiekre, szellemiekre és anyagiakra egyaránt. A nagy felelősséggel járó állás viselője hétközben a hivatalában dolgozott, hogy esténként aztán bibliaórákra járjon s hétvégeken meg a menekülttáborok magyarjait támogassa. Mindenütt, ahol megjelent, mosollyá vált a sírás a gyermekek arcán és a szülők reménytelennek látszó keserűségét új hit és bizakodás váltotta le. Nagyon sok kis magyart ő kereszelt vagy konfirmált és soknak még a magyarnyelvű iskolai vagy iskolán kívüli neveléséről is ő gondoskodott.

A menekült SDG feladata volt a fiatal felnőttek lelki szükségleteinek az ellátása. Működése természetesen korlátozott volt, mert nehéz volt elérni az embereket. Soos Géza azonban utazásai során eljutott majdnem mindenkihez s a konferenciák is alkalmat adtak a személyes találkozásra. Sokan Münchenben éltek. Ezeknek a részére minden héten bibliaóra volt. Hétfő esténként összegyűjtött 15-20, néha több, fiatal magyar. Minden alkalommal más hirdette az Igét, de nagyon ritkán fordult elő, hogy Soos Géza nem tudott volna időt szakítani arra, hogy velünk legyen és megerősítsen mindenkit az elkövetkező hét megpróbáltatásaira az ő akadályokat és kételyeket nem ismerő hitével. A bibliaórák arra is alkalmat adtak, hogy a Münchenben látogató, vidéken élő magyarok segítséget kérjenek és kapjanak problémáik megoldására. Mindegy, hogy az IRO útvesztőiben elkallódott kivándorlási iratok megkereséséről, vagy egy lejárt tartózkodási engedély megújításáról volt szó, a bajban levők minden alkalommal meghallgatásra és segítségre találtak. Egy amerikai kifejezéssel élve, Soos Géza volt a magyarok „lobbyistája”. Utánajárt minden hozzáforduló magyar hivatalos ügyeinek s ha éheztek, még egy élelmiszer vagy ruhacsomagot is nyomott a markukba. Senki sem mehetett el tőle elégedetlenül, mert ha pillanatnyilag még reménytelen is volt valakinek a helyzete, a csüggedőknek új reményt adott s a kicsinyhitűeket megerősítette.

A különböző konferenciákon azért gyűjtötte össze a fiatal magyarokat, hogy megtarthassa őket magyarságuk számára. Tudta, mit jelent a táborok nyomortanyáin élő menekült diáknak, ha pár napig tiszta ágyban alhat, rendes kosztot ehet és emberként bánnak vele. Azzal is tisztában volt, hogy a szellemi munkához szokott ember lelki egyensúlya felmérhetetlen veszélybe kerül, ha tétlenségre kényszerítik. Foglalkoztatni kell, mert különben elsorvad a zárt körben élés korlátai között, vagy olyan tevékenységbe kezd, ami károsná válhat. A konferenciák megadták a lehetőséget mindezeknek az igényeknek a kielégítésére és problémáknak a megoldására. Arra is módot nyújtottak, hogy közösen megbeszéljük egymás problémáit, megismerjük és megtárgyaljuk egymás gondolatait, megoldásokat keressünk és terveket szőjünk.

Az egyetemi hallgatók és értelmiségi fiatalok szellemi foglalkoztatásának egyik leghatásosabb eszköze az úgynevezett Csütörtök-esti Társaság volt. A müncheni Kaulbach-strassei Y.M.C.A. pincéjében, ahol hétfő esténként a bibliaórák voltak, minden csütörtök este összegyűlt többé-kevésbé ugyanaz a társaság, de ilyenkor már felekezeti különbség nélkül. Ezek az összejövetelek tulajdonképpen vitaestek voltak. Valaki előadást tartott valamilyen közérdekű témáról és utána, egy vitavezető vezetése alatt, a résztvevők kérdéseket tettek fel vagy megkritizálták az előadást. Az e módon kialakuló viták azután nagyon hasznosnak bizonyultak, mert bővítették a diákság ismereteit és rávezették a problémák intelligens megoldására. Értékes előnyt jelentett az is, hogy az előadó sok esetben valóban szakember volt azon a területen, amelyről beszélt. Ha pedig nem, akkor igen lelkiismeretesen fel kellett készülnie előadására, mert különben a hallgatóság kíméletlenül rámutatott a gyengeségre.

A különböző emigráns diákegyesületek vezetői, felekezeti és felekezeten kívüli egyaránt, gyakran mentek Soos Gézához a legkülönbözőbb problémákkal. Minden alkalommal meghallgatásra találtak és ha valamilyen segítségre volt szükség, akkor Soos Géza, a református lelkész nem azt nézte, hogy katolikus vagy protestáns-e az illető, hanem, hogy a magyarság

szempontjából valóban hasznos és fontos üggyről van-e szó. Ha úgy találta, hogy igen, akkor habozás nélkül segített. S ez a segítség sok hasznos magyar kezdeményezést tett lehetővé és még több egyéni problémának a megoldását eredményezte.

Soos Géza maga is több alkalommal tartott előadást ebben a körben, a vitaestéken és a külön rendezett, többnapos konferenciákon is. Mivel előadásából az evangéliumi szemléletű művelt magyar felfogása áradt, hatását lehetetlen volt nem látni a gyakran atheizmusba és más lelki zavarokba hullott diákokon. Bizonyos, hogy sokan lesznek, akik évtizedek múlva is úgy emlékeznek vissza rá, mint életük egyik legnagyobb hatású élményére.

A szellemi szükségletek kielégítése a gyermekeknél volt legnehezebb. Idegen iskolába jártak, elfelejtődött vagy teljesen hiányzott magyarság-élményük és sok szülőt megakadályoztak a mindennapi kenyérért való küzdelem gondjai ennek a felébredésében és kielégítésében. Magyar nevelésre volt szükség. A passai gimnázium betöltötte ennek az ürnök nagy részét, de természetesen nem volt elegendő egymagában. Svájci barátai támogatásával Soos Géza megteremtette az anyagi alapot egy második iskola megindítására. Az ausztriai Zell am See mellett, a Grossglockner lábánál épült fel a magyar kultúrának egy újabb kis erődítménye. A formális iskolai oktatás mellett nyáron odagyűjtötték a kisebb gyermekeket is, akik így nyaraláshoz jutottak s ugyanakkor újratanultak magyarul, megismerkedtek a magyar mesével, történelemmel, földrajzzal és ráébredtek arra, hogy a DP-sors keserűségén túl valahova ők is tartoznak.

1950. őszén, amikor már sok magyar család kivándorolt, az iskolák nem követhették őket a délamerikai őserdőbe vagy az északamerikai gyarak árnyékába. Ekkor merült fel Münchenben egy levelező iskola szervezésének a gondolata. A gondolatot rövidesen cselekedetek követték. Ismét Soos Géza volt az, aki svájci összeköttetései révén megszerezte a pénzt.

Bakó Elemér, az új Külföldi Magyar Levelező Iskola vezetője összegyűjtött egy tucatnyi fiatal tanárt meg egyetemistát és elkészítették az iskola tanrendjét. Ugyanakkor megindult a szervezés. Körlevelek mentek ki az ismert címekre és felhívások jelentek meg az emigráns sajtóban, kérve a szülőket, hogy írassák be gyermekeiket a levelező iskolába.

Az iskola szervezői el voltak készülve arra, hogy a hírt legtöbb család örömmel fogja fogadni. Arra azonban nem számítottak, hogy már az első hetekben százával özönljenek be a jelentkezések. A lelkes válaszokból kiragadott néhány szemelvény bizonyítja, hogy mekkora szükség volt erre az intézményre:

(Sz. M., Németország:) „Mélyentisztelt Professzor Úr! — Nagy örömmel olvastuk körlevelét és természetesen azonnal küldjük a kívánt adatokat ... Gyermekek: Csaba, András, Ildikó, Csilla, Lilla, Ákos és Örs. Magam és feleségem a gyermekekkel együtt szeretnénk átismételni a középiskolás anyagot ...”

(K. I., Kanada:) „Én mint Kanadában született magyar szeretném magyar nyelvtudásomat fejleszteni. Ezért én is részt szeretnék venni a most meginduló levelező iskola munkájában.”

(P. B., Németország:) „Előző házasságomból született fiúgyermekem még csak négy és fél éves, de minthogy közeli kivándorlás előtt állunk, aggódva gondolok arra, hogy iskolaköteles korát elérve nem lesz módomban magyar iskolába járattani. Minthogy céломul tűztem ki, hogy először okvetlenül magyarul tanuljon meg írni, olvasni, számolni, kérem, tegyék lehetővé ennek kivitelét olyan módon, hogy a tananyag birtokában annak idején én is képes lehessen annak tanítására.”

A levelező iskola fiatal tanári kara időt és fáradságot nem kímélve írta a heti leckeanyagokat és postázta szét a magyar ismereteket a világ minden tájára. Sajnos, a szép vállalkozást nem lehetett sokáig fenntartani, mivel az anyagi segítség csak korlátozott időre szólt és a németországi körülmények között nem volt mód az iskola folytatására.

Az Egyesült Államokba kerülve Soos Géza maga is tanár lett. Régi életmódját azonban itt is folytatta. Hétközben az amerikai egyetemen tanított és az amerikai diákok között szerzett sok barátot a magyarságnak. A hétvégeken, meg iskolai szünetek idején pedig magyar településeket látogatott, vagy a kisvárosokban egyedül élő magyar családokat kereste fel. Számos magyar gyermeket, akik az új környezet hatása alatt még beszélni is elfelejtettek magyarul, ő tanított meg magyarul imádkozni. Másoknak magyar tankönyveket, olvasmányokat küldött. Pál Apostol módjára járta a szórványokat s nemcsak hitének, hanem magyarságának is apostola volt.

Életének utolsó heteiben is a magyar ifjúság megmentésének a problémája foglalkoztatta. Utolsó írása, az Új Magyar Út 1953. július-augusztusi számában ezt a kérdést analizálta és adta meg rá a választ. „Mi lesz a magyar ifjúsággal?” című cikke útmutatás mindnyájunk számára és bizvást tekinthetjük Soos Géza végrendeletének. Emlékezésül idézzük újra figyelmünkbe néhány gondolatát és próbáljuk meg követni az egész szabad földön élő magyarsághoz szóló intéseit:

„Mi lesz a magyar ifjúsággal? Elvész? Odahaza mesterségesen oroszosítani akarják, idekinn — szó nélkül hagyjuk „felszívódni”? Ha valóban a nemzetek közötti békés együttműködésben látjuk az egészséges fejlődés irányát, vajjon nem a legelső és legminimálisabb követelmény ehhez az, hogy a legalább kétnyelvű polgár legyen az ideál? Nem nagyobb értékű-e az állampolgár, aki országa nyelvén kívül még egy nyelvet, kultúrát ismer? Aki élő hid tud lenni két szellemiség, két sajátos gondolkodás és érzésvilág között? Aki a nagyobb erőt, hatalmat jelentő nép előtt a kisebbik igazi felfogását tolmácsolni tudja és ezzel segít kiküszöbölni olyan hibákat, melyek igazságtalansághoz s így nyugtalansághoz, békétlenséghez, feszültséghez, háborúkhöz vezetnek.”

„... közös magyarságélményre is szükség van. Sosem felejttem el, mit jelentett akkor nyolcéves fiamnak, hogy Niederaudorfban mintegy száz magyar gyerekkel együtt énekelhetett, játszhatott! Mi nyolc év óta mindig egyetlen magyar

családként éltünk idegen környezetben, s bizony gyermekeink benyomása az volt, hogy nincs, vagy alig van magyar. A közösségi élmény megkönnyítette, kedvessé tette a magyar írást, olvasását, éneklést."

„Meggyőződésünk, hogy amíg az ősei kultúrájához hű ember kettős értéket képvisel és élő kapocs legalább két nemzet között, addig a hirtelen asszimiláns csak félemler, sőt torzember: erkölcsileg alacsonyabb rendű és végeredményben nemcsak magyarsága számára hűtlen, de új országa számára is csak törtétest, zavart, bajt okozó 'túlnacionalista' fekély."

„Ifjúságunk megőrzésének és magasabbrendű emberekké való nevelésének nagy ügyében — félretéve a csak elválasztó és értelmetlen napi-politikai vitákat — a szabad világban élő egész magyarságnak kellene a legsürgősebben összefognia."

Rajtunk múlik, hogy tovább gazdagítjuk vagy eltékozoljuk Soos Géza örökségét!

CSEGEZI, József :

A magyar honvédség problémái Soos Géza szemében

„És monda nékik: Nem értitek ezt a példázatot? Akkor mi módon értitek majd meg a többi példázatot.
A magvető az ígét hinti." Márk, 4:14.

Az Új Magyar Út olvasótáborra csakúgy, mint néhai Soos Géza közvetlen környezete, barátai, munkatársai és szélesebb körű ismerősei is jól tudják és ismerik Soos Gézának a magyar honvédelmi kérdést átölelő problémákkal kapcsolatos általános felfogását és vallott nézeteit. Mégis szükségesnek tartjuk ez emlékszám keretében megemlékezni róla, hiszen köztudomású, mennyi vád, rágalom, gáncs és mennyi megnevezés érte őt életében emiatt. Igaz, — sohasem védekezett ellenük. Inkább eltűrte a személyét érintő besározást és lebecsmérlést, — mint ahogy minden más vonalon is igyekezett személyét háttérbe szorítani. Inkább vállalta a különböző, egytől-egyig egyéni becsületébe vágó vádakot, melyekkel az eszközökben cseppet sem válogató ellenfelei illeték s melyeket mi itt, most megismételni nem tartunk ildomosnak, mintsem hogy megfélemezzenek a célról, arról a célról, melyet maga elé tűzött s melyet helyesen járható útnak tudott és ismert. Amikor tehát most nemcsak az Új Magyar Út olvasótáborra, hanem az egész emigráció előtt újra ismertetjük Soos Géza felfogását, úgy érezzük, kötelességet teljesítünk vele szemben. Úgy érezzük: tartozunk ezzel nemcsak neki, hanem magának az igazságnak is.

E sorok írója katona, ki sok-sok órán keresztül tárgyalta és vitatta vele a magyar katonakérdés múltbeli, de főleg a jövőt érintő problémáit, s ha valaki, úgy e sorok írója biztosan tudja, hogy Soos Géza sohasem volt az, aminek ellenfelei kikiabálták, sohasem volt katonaelenes. Nem is lehetett az. Soos Géza harcos ember volt. Harcolt szóban a különböző előadótérdek dobogóin és harcolt írásban e lap hasábjain keresztül eszméiért, elveiért, a szebb magyar életbe vetett hitéért, magyar álmáiért, a tisztultabb erkölcsiségért és magasabb kultúráért. Harcolt a szó meggyőző erejével, a tudás fegyverével, a meglátás igazságával és a hit sugárzó hullámaival népéért, fajtájáért, hazájáért, az emberért és az emberiségért. Soos Géza harcos ember volt, a harcos ember pedig katona.

Soos Géza harcos magyar volt. Ízig-vérig, szíve utolsó dobbanásáig magyar s így lélekben katona is. Tudta, érezte és mindenkor vallotta, hogy magyar és katona egy fogalom, elválaszthatatlanul összetartozó lényeg, sorsszerű rendeltetés és elhívás, mely alól nem szabad és nem lehet kitérni. Érezte és vallotta s a magyarság jövőjébe vetett hitével hitte is, hogy a magyar fennmaradás egyedüli biztosítéka a minden magyar lelkében egyöntetűen kialakuló, magasabb műveltségen, keresztény erkölcsiségen és magyar öntudaton, ősi magyar hagyományokon alapuló ideális katonaszellem.

Ez volt a célja, vágya. Erre törekedett, ennek tisztázásán és kiművelésén fáradozott, ennek érdekében buzdította, ösztönözte barátait és munkatársait, ezért vitatkozott és ezért nyúlt néha a sebész fájdalmat okozó, de gyógyítást kereső késével a katonakérdés problémáihoz.

Soos Géza tudta s a próféta tiszta látásával látta, hogy nincs többé magyar honvédség, hacsak nem azokon az erőkön épül fel, melyek gyökere a népi lényegünket kifejező, nemzeti hagyományainkhoz ragaszkodó, azt nemcsak fenntartó és megszemélyesítő, de századokon keresztül átmentő magyar népi rétegben rejlik. Nincs többé magyar honvédség, hacsak nem tudja kiküszöbölni a nyugati és keleti áramlatok századokon át váltakozó, de magyar lényegünket egyaránt beborító és arra

rárakódó idegen eszmehatásait, hacsak vissza nem tud térni a magyar népi hagyomány, a sajátos magyar cselekvés és gondolkodásmód alapjaira. S a próféta tiszta látásával látta, hogy ha nincs ilyen magyar honvédség, nincs magyar jövő sem.

Soos Géza nevelő volt. Népe, fajtája, hívei és olvasótáborra nevelője, ki az elhivatottak biztonságával ismerte a helyes nevelésben rejlő erők generációkat átfogó és átölelő hatásait. És mert ismerte, ezért sürgette és akarta a magyar katonát, a jövő magyar honvédség nevelési problémáinak a fenti szellemben való megoldását. A nevelést tartotta a kiképzés alapjának és nem megfordítva. Hite és meggyőződése volt, hogy magyar öntudatban helyesen felnevelt ifjúság katonai kiképzésénél nélkülözni lehet, sőt nélkülözni kell az idegen szellemből fakadó kiképzési eszközöket és módokat. Hirdette és az igaz hívők hitével hitte, hogy az egész magyarságot egységesen átfogó nevelés lesz csak képes megszüntetni a magyart a magyartól elválasztó korlátokat és kialakítani azt az egyakarású magyar katonai és polgári szellemet, áldozatvállalási és életakarási készséget, mely növekvő és hatalmában kiteljesedő két nagy ellenfelünk nyomása ellenére a magyarság életét a jövőben is képes lesz biztosítani.

Soos Géza tisztán látta az utolsó évszázadban a magyarságra rakódott idegen szellemiség sorvasztó hatását s ettől akarta megszabadítani a jövőt. Jól látta, hogy ellenségeink gyarapodó hatalma mellett nincs idő lassú visszafejlesztésre, apró, lépésenkénti térhódításra, hanem gyökeres és a szó nemes értelmében vett forradalmi változásra van szükség, vagy lesz szükség a közeljövőben. Ezért — ezért a forradalmi változásért — támadott is ott, ahol kellett s ahol szükségesnek érezte. És mert támadott, mert elvetett történelmi múlt nélküli „hagyományokat”, kétségbe vont értéknélküli „értékeket” és ledöntött bálványyszerű „ideálokat”, — katoná ellenességgel vádolták. Ennél igaztalanabb vád pedig alig érhetette őt, mert ha valaki, úgy Soos Géza lélekben, érzésben és szellemben katoná, igaz magyar katoná volt.

Egy ember egyéniségét, jellemét és egész lényegét nemcsak élete, munkássága és embertársaihoz való viszonya tükrözi vissza hanem sokaknál a halál mikéntje is. A halál órája, a halál elfogadásának módja, az utolsó magatartás és cselekedet sokaknál sokkal tisztábban jelenítik meg a bennük lévő Embert s a bennük rejlő Igazságot, mint akár egy hosszú élet. És Soos Géza úgy halt meg, mint katoná. Ki ne emlékezne azokra a tragikus és sokunknak végtelenül fájdalmas órákra és percekre? És aki figyelemmel kísérte, aki nemcsak hírlapi szenzációt, fatális véletlent, vagy egyéni és családi szerencsétlenséget látott e halál körülményeiben, hanem megpróbálta átélni és átérezni is, az tudja, hogy Soos Géza halott volt már akkor, amikor az összeütközés megtörtént. Amit azután tett, — a bajtárs életéért felelősséget érző lélek már nem e világból való, de e világi élet nevelésében és erkölcsében gyökerező akarása és uralma volt a halott test felett, hogy maradéktalanul elvégezze azt, amit Sorsa kötelességül szabott.

Életében talán nem tudta pontosan meghatározni a magyar katonanevelés mikéntjét, de halálában tiszta és mindenki számára érthető fogalmazásban, nem elméletben, de személyes példában nyújtotta át utódainak, szellemi örököseinek és minden magyarnak. Íme: ez volt Soos Géza válasza a vádakra és rágalmakra. Halálában cáfolta meg azt, amit életében nem akart megtenni s akinek van füle a hallásra és van szeme a látásra, az meg is fogja érteni ezt a példázatot. Igen, Soos Géza úgy halt meg, mint igaz magyar katoná. Magvető volt Ő, a jövő magyar honvédség szellemiségének igaz magvetője.

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST

DR. ELEMÉR BAKÓ (Washington, D.C), managing editor of this review, introduces this Géza Soos memorial issue of the New Hungarian Way with his article: "What Are We Remembering For?" Dr. Géza Soos, professor at Montreat, College, N.C, the founder and first publisher of this paper, died one year ago.

The necessity to remember Dr. Géza Soos has been greatly increased during the year that passed since his death; his ideas and teachings became even more actual during this time. Also, those who are still alive in this grave crisis of mankind, are in need of seeing human examples — to abandon their sins, to consecrate themselves and to receive salvation through the Gospel of Jesus Christ.

This generation, which is called by a Hungarian poet "the generation of blood, accusations and vengeance", is in gravest need of a human example that shows the path leading to God. The author urges the Hungarian emigration to follow leaders who are inspired by the spirit of the Sermon on the Mount and the entire Gospel, in their deeds, words, writings, and their whole life.

* * *

THE REV. DR. BENJAMIN JAY BUSH (Montreat, N.C.) recalls Géza Soos, the Christian. He describes the miserable state of life that was characteristic of Europe when he was in Switzerland representing the Presbyterian Church, U.S.A. His attention to Géza Soos was called by Dr. Maxwell Adams, another American churchman in Switzerland. Dr. Soos, holder of two Hungarian doctorate degrees (in law and in political science), was already well known due to the fact that he lent an entirely new spirit to a recent youth conference.

Dr. Bush briefly describes Dr. Soos' life before and during his exile, and gives a vivid account of their warm friendship, paying this tribute to his late friend: "I have known and know many rare Christians, but in the vanguard of that select company stands my very dear friend, Géza Soos."

* * *

GÉZA SOOS: Letters from Rome. — It was December 4, 1944, when Géza Soos had to say goodbye to his wife in Budapest. He was not allowed to tell her where he was heading to, could not tell how long he was going to stay away. He had to perform a mission for the Hungarian Resistance Movement. In the scope of this mission, he had to fly with an air force officer to Bari, Italy, where the allied headquarters were located.

His first letter reached the family in June, 1945. It was the first proof that he was still alive. From then on he wrote one letter after another. In these letters, we find a rare phenomena: a spirit which remained strong and faithful, even in the horrors of the war. He is not discouraged by personal tragedies; even in his isolated position he gives encouragement, lifts the souls and turns them to God. He organizes the first Reformed congregation in Rome, and in the true spirit of the oecumene, he embarks on his pastoral work with a Jesuit Father.

Géza Soos turned toward the Hungarian refugees in 1945, in order to give his compassion, encouragement to these miserables of modern history, and to help them start a new life through Christ.

* * *

GÉZA SOOS: My Declaration of Faith. — This dramatic and at the same time heart-lifting confession was delivered by the Rev. Géza Soos in the John Calvin Church of Geneva, Switzerland, on the occasion of his admission to the ministry. "God called me at a very early age. By the age of ten, I had read the Bible and prayed every day. I knew that God is the Lord of my life, and I have to obey Him." Thus he began his confession, then reviewed his whole life: how this juvenile faith became a serious decision during a youth camp, led by Zoltán Töltéssy, the national secretary of the Hungarian Y.M.C.A., and president of the "Soli Deo Gloria" Hungarian Reformed Youth Federation. From this moment on, he participated in every field of the Reformed youth work: he went to Bible-study classes, later as a Budapest law student, became secretary of the Budapest high school branch of the Soli Deo Gloria Federation. He had to deal not only with young people. He was also forced to strive for changing the conservative opinion of older persons, even the official leaders of the Church. After receiving two doctorate degrees, he wanted to study theology. But his friends, along with the church leaders, convinced him to stay a "layman" and let his life become an example of the theory of "universal priesthood." He continued his activities as national executive secretary of the Soli Deo Gloria Federation. Shortly after he was appointed to the Budapest Court, he took his bar and judge examination, followed by a judgeship, then a government position as secretary of one of the ministries.

Parallel with these activities, however, he continued his spiritual work. His way through universities, high schools, far away villages was marked by the large number of souls and churches returning to Christ.

His horizon increased constantly. The spirit of the Oxford Movement and the international oecumenical conferences left their influence on him. (At the youth conference of Amsterdam in 1939, he was the chief Hungarian delegate.)

During the years of the war, he turned more and more energetically against the nazi pressure and helped the victims of their persecution. He joined the Hungarian resistance movement. Here he had to go on several dangerous missions. On one of these occasions during the war, he had to fly to Bari, Italy, to the allied headquarters.

In 1946, Dr. Soos returned to Budapest, but shortly afterward he had to flee to Switzerland because he was not willing to join the communist party or to sign a loyalty affidavit. While in Switzerland, a scholarship of the Presbyterian Church, U.S.A., finally enabled him to graduate from the theological seminary. During the years of his study, he regularly held worship services and Bible-study hours for the Hungarian refugees living in Geneva.

After his graduation, he was invited by the World Council of Churches to Germany to preach the Gospel to Protestant refugees. Mostly he ministered to Hungarians and Czechs. He found a great joy in this work because here he had an excellent opportunity to lead many desperate people back to God. His confession, in its principal part, repeated his oath taken when joining the Soli Deo Gloria Federation. This oath bound the young men on the basis of the Hungarian Reformed faith, the Heidelberg Catechism, and the Second Helvetic Confession, to the principles of Christ.

He amended this by confessing that man, created perfect and saint by God, became perverted by his personal sins, and he may be reborn to new life only through his own faith. The Church must serve God, the Lord of the World, and preach the threefold role of Christ: High Priest, Prophet and King. The Church must lead the faithful through Christ to God; therefore she must preach in this perverted world the necessity of reforms, and she must not make a compromise with those who do not serve Jesus Christ's cause.

"I am convinced that we can best serve our Lord in this deeply perverted world if we rediscover the wealth of God's Word, and the heritage of the great Reformers, especially that of Calvin."

* * *

DR. JULES DROIN (Geneva, Switzerland) is a professor of the Geneva Theological Seminary. We publish here his address delivered at Dr. Géza Soos' ordination to the ministry. Professor Droin points out that since Calvin's time many outstanding Hungarian Protestant clergymen have linked Hungary to Geneva. Throughout the centuries, the Geneva Theological Seminary had many Hungarian students, but there were few to be ordained to the ministry in a Geneva church.

It is a great pleasure and privilege for the Reformed Church of Geneva that Dr. Soos' ordination took place there. During his years of study they have learned to respect and like him, along with his family. They were glad to see that in the Church's house at La Capite, used by Dr. Soos, many Hungarian refugees found shelter, and that gradually there developed a Hungarian Reformed congregation from the Hungarian worship services and Bible-study groups held and organized by Dr. Soos. All these indicated the beginning of a strong new congregation.

Dr. Droin said: "In a few months you will leave Europe and go to the United States. Our thoughts and prayers will accompany you and your family in your new ministerial service."

"After the trials of the resistance, the horrible days of the siege of Budapest, the persecutions, and the difficult — but, I believe, happy — years in Geneva, you will be able to preach the Gospel as a minister. Our Church is proud of the fact that you were ordained by our ministers."

* * *

REV. DR. ANDRÁS TUNYOGI CSAPÓ: The Background of a Soul: The Hungarian Protestant Spiritual Life Between the Two World Wars. — Every nation is decisively characterized by the faith it follows. Religion takes a deep root in the national life, and this root shapes the nation's character. If that is a dogmatic faith, it proves that all the values are located around two focuses, the absolute "good" and the absolute "bad". Such a nation is led by great goals, and accordingly it has loyal friends and hating enemies. Such a nation is idealistic because it lives for ideals. If a nation's religion is dominated by the more free behavior of the individual, its judgement of general values will stay closer to reality. On many occasions, the important details prevail the ideals. Such a nation is practical, versatile, and more successful.

We find both of these types in the modern Hungarian: the dogmatic Roman Catholic, guardian of traditions, and the more freedom-loving protestant, who lives on the foundation of the Gospel.

Géza Soos belonged to the group of those Hungarians who lived by the Gospel. We have to analyze this faith if we want to understand him.

What was the additional value Dr. Géza Soos and the men of the Soli Deo Gloria movement, comparing with the general values of the Hungarian Protestantism? It was a new confessionalism which carried traces of pietist influence, reinforced by the fact that their reawakened biblicism urged an inner reform of the church life in particular, and a social reform in general.

If we think of the statement of Dr. Payne, the chairman of the division for foreign missions of the American Presbyterian Church, that the most effective religious life in today's world is found in Hungary, we have to look for the explanation within that generation which was most ably — and in the Western World single-handedly represented by Géza Soos.

* * *

THE REV. DEZSŐ ÁBRAHÁM (Perth Amboy, N.J.) is a Reformed minister. His article, "The Soli Deo Gloria Student Movement In Hungary", puts in the spotlight the background of Géza Soos' pastoral work in Hungary.

Toward the end of the last century there was a retreat in religious life. Following that, in the first half of this century, we find the various reviving movements. Although the Soli Deo Gloria Movement was not the first one — for, chronologically, it was preceded by the Hungarian YMCA, the Student Christian Movement, the Boy Scout movement — the SDG founded in Hungary proved to be much more effective than these foreign-born organizations.

The SDG was founded by Reformed theological students in 1921, for the intellectual youth of the destroyed country. The movement became a fortunate fusion of "Church and Youth". A healthy spiritual and physical life started in its student-homes. The weekly Bible-study hours contributed greatly to the education of a new Hungarian Reformed leadership. Its conferences and summer camps presented an excellent opportunity to discuss the problems of Hungary and of the world in the light of the Gospel. Thus they educated a great number of valuable church and lay leaders who wanted to rebuild the country in a biblical spirit. A great number of Hungary's cultural, social and political developments, and countless sources of her today's deeply religious life under the oppression, trace back to the education given by the SDG.

Dr. Géza Soos was 14 years old when he first met Christ at one of the SDG camps. From that day on, he spent all his free time in SDG work. First, he was a secretary of the Budapest high school organizations, then received more and more assignments to become finally the national president. He introduced the great summer conferences which secured nationwide expansion for the SDG idea. The development of the Reformed youth press was also his responsibility, and on many international conferences he represented Hungary's youth. He attended such meetings in the U.S.A., Canada, Norway, The Netherlands, Germany, etc.

The sowing of Géza Soos will ripen one day, in spite of the fact that history took another turn. For the seed was clean, the time was ripe, and the soil was ready. It is the result of such spiritual works that communism was unable to break the resistance of the oppressed Hungarian society.

* * *

LÁSZLÓ MÉRLAKY'S writing on "Géza Soos and The Hungarian Emigrant Youth" recalls Dr. Soos' manifold activities as one of the outstanding leaders of the Hungarian youth. Already as a young student he ceaselessly travelled across Hungary, from school to school, and from town to town, preaching the Gospel to Hungarian students. After a large part of the Hungarian youth was forced into exile, along with him, he took up his old activities and became an unselfish champion of the cause of every deserving individual, regardless of his denomination or political background.

The helping hand of this great man gave assistance to the needy, and his unconquerable spirit helped many souls in their search for God. He organized Bible-study groups and youth conferences to bring people together and have them solve their own problems. He was a great sponsor of many intellectual activities, his aim having been to educate clear-minded and faithful young people who will carry on the torch of Hungarian culture. His international connections, especially in Switzerland and with the World Council of Churches, earned the necessary financial aid for refugee schools and summer camps for the needy children.

The writings and preachings of Dr. Soos clearly reflected his concept of the role of Hungarian youth scattered around the world, but particularly in the United States. He maintained the idea that these young men should become an essential link between the Hungarian and American cultures, and build up a mutual respect between the two nations.

* * *

JÓZSEF CSEGEZI: The Problems of The Hungarian Defense Forces In Géza Soos' Eyes. — The author, who was a carrier officer and is one of the best known Hungarian military writers, had many talks with Géza Soos on the Hungarian military problems. Therefore, he is a true authority to present a picture on Géza Soos' opinion and attitude in this question.

In Mr. Csegezi's opinion, Géza Soos was a fighting soul. He fought bravely for his ideals and principles with every weapon in the arsenal of the honest intellectual argument. As a Hungarian he regarded the military traits inseparable from the nation's character, for it is a result of the country's historical situation. He strove for a military spirit founded on good education, Christian morality and old Hungarian traditions. Due to his far-reaching intelligence and missionary conscience he was competent when touching these questions. He saw with the clear vision of a prophet that a strong, valuable Hungarian defensive force can grow only out of the old Hungarian traditions. Géza Soos was an educator; therefore, he urged the initiation of a re-education of the whole nation if the Hungarian wants to survive between the German and Slav oceans. To reach this goal he urged general reforms which naturally had crashed on the barriers of conservatism.

His most convincing military feat was the way he faced death: while fatally wounded, he was busy helping his fellow-man who was also seriously injured. Thus, in his death, he gave the clearest answer to his opponents — a clear-cut example of the true, self-sacrificing military behavior.

